# Formarea Opiniunii franceze asupra României în secolul al XIX-lea

VOL. I

DE
VASILE V. HANEŞ
DOCTOR ÎN LITERE

SCRISUL ROMÂNESC S. A.
CRAIOVA—BUCUREŞTI
— 1929 —

www.dacoromanica.ro

# Formarea Opiniunii franceze asupra României în secolul al XIX-lea

VOL. I.

DE

**VASILE V. HANEŞ**

Doctor în litere

BUCUREŞTI

— 1929 —

www.dacoromanica.ro

TIPARUL
SCRISUL ROMÂNESC
CRAIOVA

www.dacoromanica.ro

# *PRECUVÂNTARE*

*Când te încumeți a tratà despre „Formarea opiniunii franceze asupra României", se pune din capul locului următoarea chestiune: Se poate vorbì, în secolul al XIX-lea, de o opiniune franceză față de țara și poporul românesc? S'a putut naște, în aceà vreme, un asemenea curent, deșteptat de frământările sufletului nostru național? Și-a croit vreun drum, în cugetarea politică și literară a Franței, problema naționalității noastre?*

*Pentru cercetătorul nepărtinitor al sufletului românesc, în manifestările lui politice și culturale, în comparațiune cu spiritul francez în secolul al XIX-lea, răspunsul se poate da cu înlesnire.*

*In înțelesul larg al cuvântului, în înțelesul nașterii și persistenței unui curent, în legătură cu sbuciumările sufletului românesc, o astfel de opiniune n'a existat în secolul trecut. N'am deșteptat în Franța preocupări de natură de a fi rămas înrădăcinate în sufletul mulțimii, preocupări cari să-și fi asigurat o continuitate și să fi înrâurit asupra manifestărilor oficiale, dela Stat la Stat, dela popor la popor.*

*Massa opiniunii publice din Franța a rămas, dacă nu cu totul ignorantă față de situațiunea noastră istorică, sau puțin convinsă de dreptul nostru la vieață și de nădejdile noastre de viitor, sau indiferentă la orice agitațiune a sufletului românesc.*

*In puțina preocupare până și de situațiunea geografică a țărilor mai mici și mai depărtate de patria lui, cetățeanul francez nu cuprinde în sfera vieții lui sufletești prea multe noțiuni despre acea parte a omenirii ce n'a putut aduce un folos mai deosebit civilizațiunii, necum să se obosească a cugetà la împrejurările în cari popoarele mici, necunoscute, nu și-au putut manifestà întreaga lor putere sufletească; și vieața acelui neam de origină latină, uitat pe țărmurile Dunării, îi va părea o „ciudățenie", dar nu-l va mustrà deloc cugetul, dacă dincolo de a-*



www.dacoromanica.ro

*ceastă părere nu va mai puteà pătrunde aproape nimic din secretul vieții lui istorice sau din aspirațiunile lui de viitor.*

*Minunatul nostru prozator, Ion Ghica, ne spune că profesorul său de elineşte dela Paris, de prin anul 1835, „academicul" Patin, dela Sorbona, a rămas totdeauna încurcat cu privire la naționalitatea română, neînțelegând nimic din ce-i spuneà școlarul său, despre neamul nostru latin, despre Traian şi colonii aduşi de acesta în Dacia... Iar genialul Vasile Alexandri, cu tot avântul său pentru Franța, e nevoit să mărturisească cum încă până la 1855, țările româneşti se socotiau chiar de oameni eminenți, ca o parte din pământul împărăției ruseşti sau ca o provincie de raiale otomane şi puțini din publiciştii streini pricepuseră importanța unei Românii bine organizate, în cumpăna problemei Orientului...*

*Pentru o astfel de opiniune a poporului francez, Românii au muncit tot secolul al XIX-lea, îşi urmează străduințele şi astăzi. Şi aici e rolul elementelor celor mai de valoare ce-au răsărit din sufletul românesc, în ştiință, în literatură, în artă, în orice manifestare a spiritului, spre a impune şi neamul nostru în ochii poporului luminii, revendicându-şi pe vecie locul cuvenit în sfera civilizațiunii şi a umanității.*

*Spiritul viu al marelui Kogălniceanu pătrunsese în ceeace ar fi putut aşezà poporul românesc în rândul marilor națiuni cultivate europene, înțelesese că numai oamenii mari, cari prin actele lor şi-ar fi legat soarta de mersul general al culturii europene, puteau înălță o naționalitate, îi puteau asigurà prestigiul mondial. Şi deaceea se sileşte, în ale sale „Fragmente din cronicari..." tivărite în limba franceză, să dovedească cum că şi noi am avut oameni dintre aceia ce şi-au pus geniul lor creator în serviciul culturii umane, asigurând un loc de seamă poporului românesc, în desvoltarea civilizațiunii din Răsăritul Europei...*

*Căci, din ce impulsiune, oare, să se fi născut în sufletul poporului francez, o preocupare specială pentru poporul şi țara românească?*

*Ideea că suntem latini, şi unii şi alții, erà o nuanță sufletească ce prețuià la noi, cari neavând tradițiunea unei civilizațiuni de veacuri, ca poporul francez, nu găsiam alt temeiu pentru justificarea apelurilor noastre la dreptate şi la sprijinul european. Dar pentru Francezi, ideea latină, sufletul latin, au fost şi sunt şi astăzi corolarii, argumente de-a doua mână, bune pentru ocazii, dar nu hotărîtoare la o atitudine, la o acțiune oarecare.*

*Ideea că eram un popor mic, nedreptățit de soartă şi*



www.dacoromanica.ro

*asuprit de oameni, puteà, de bună seamă, să ne atragă mai aproape, sub ochii binevoitori ai opiniunii franceze. Dar pentru aceasta, există, în toată frumusețea și justețea ei, principiul în sine al dreptului naționalităților la viață, viață deopotrivă cu a celorlalte popoare; existau, în principiu, popoare mici și nedreptățite, dar nu în specie un anumit popor, o anumită naționalitate, care ar fi avut precădere față de altele.*

*Vreun trecut de veacuri, cu urme ale unei civilizațiuni mai vechi, cum de pildă erau în Grecia, nu se găsià în țărișoarele noastre, încălcate și sărăcite de dușmani și de tirani. Ce atracțiuni sau ce interes puteà găsì aceà opiniune franceză în creditul ce l-ar fi acordat cauzei naționalității noastre!...*

*Dar e un alt punct de vedere din care trebuie privită chestiunea.*

*O opiniune franceză față de noi a existat; a existat în înțeles mai restrâns, în cuvântul, în judecata, în entusiasmul, în sprijinul atâtor cercetători, ziariști, publiciști, literați și învățați, cari determinați de convingerile lor au fost în stare să facă o agitațiune în jurul problemei noastre, ajutând oamenilor politici să-și lămurească sau să-și sprijine hotărîrile lor diplomatice.*

*In sensul acesta, încă dela finele veacului al XVIII-lea, publicațiunile ce au trecut pe sub ochii sau prin mâinile oamenilor de litere, de știință, sau ale oamenilor politici ai vremei, precum și presa, a cărei datorie e de a luminà, de a sfătuì și de a aprinde în sufletul omului aceà scânteie ce-l îndeamnă la fapte și la jertfe, au înfăptuit un fel de curent de idei și de preocupări, peste cari cu greu ar fi putut trece reprezentanții oficiali ai unui popor, ce a trăit totdeauna întemeiat pe ideea de dreptate și justiție umană.*

*E păcat, de sigur, față de dreptatea cauzei noastre și de atâtea sforțări generoase, nobile, ale apărătorilor ei, că ideile semănate n'au putut prinde rădăcini adânci în massa opiniunii franceze; căci, dacă ar fi fost altfel, cauza naționalității noastre ar fi fost mai constant și mai cu căldură sprijinită și pe calea politicii și a diplomației.*

*Dar, pentru respectul științific al problemei, trebue să restabilim lucrurile în cadrul realității lor.*

*In lucrarea de față, ne propunem, prin urmare, a urmărì formarea și desvoltarea acestei opiniuni franceze, încercând a arătà în ce măsură a fost ea informată asupra marilor interese ale Românilor, pentru a aflà în acelaș timp cât au cugetat scriitorii franco-români asupra problemei și viitorului acestui popor, pe ale cărui năzuinți le-au sprijinit cu toată ardoarea sufletului lor.*



www.dacoromanica.ro

*Volumul de față înfățișează numai o parte din cadrul general al problemei. „Formarea opiniunii franceze asupra României" în înțelesul determinat, ar cuprinde anii dela 1800 până la 1866, până la statornicirea prințului strein în țara noastră.*

*Prima parte (1800—1848), obiectul studiului de față, ar cuprinde pregătirea intelectuală a problemei generale românești, în fața lumii apusene, în deosebi franceze; partea II-a (1848—1859) se referă la lupta pentru dobândirea consimțimântului absolut al conștiinței publice, în vederea realizării faptelor politice ce priviau România*[1]*); partea III-a privește preocupările de statornicire a problemei românești, în cadrul ei european (1859—1866).*

*Lucrarea noastră, fiind prin însăși caracterul ei o lucrare de sinteză, a trebuit să urmeze anumite norme de desvoltare.*

*Fără a exclude cercetarea minuțioasă a materialului ce ne-a stat la îndemână, nu ne-am putut mărginì la o înfățișare de fapte și la indicațiune de isvoare, ci am căutat a prinde din esența fiecărei lucrări, preocuparea principală a scriitorului, în legătură cu problema ce urmărim, a stabilì legătura dintre un scriitor și altul, dintr'o serie de preocupări și alta următoare, a alcătuì astfel șiragul de inele, cari la o laltă să ne dea impresiunea generală, totală, asupra chestiunii. Am lăsat, prin urmare, de o parte ce erà secundar, ce ar fi îngreuiat firul principal al lucrării, punând, în josul paginilor, în afară de cuprinsul sintetic al studiului, tot materialul, pe care se întemeează deducțiile și argumentarea noastră, sau — arareori — chiar în cuprinsul lucrării, când acel material e prea caracteristic pentru întărirea unor anumite convingeri. In total, la fine, rezultă și o privire generală asupra acestui capitol de istorie contimporană, în strânsa lui desvoltare cu înrâuririle intelectuale ale feluriților scriitori franco-români. Voiu scoate în relief elementele cele mai reprezentative, voiu pune în lumină mai vie pe scriitorii români sau francezi, ce-au contribuit la popularizarea problemei românești în Franța.*

*Se cuvine să mai lămuresc de ce am formulat titlul lucrării mele: „Formarea opiniunii franceze asupra* Românieì" *și nu „asupra* Principatelor românești", *sau „asu-*

1) „Pentruca o direcție de politică externă să se stabilească definitiv, se cere un consimțimânt absolut al conștiinței publice" (N. Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, lecții ținute la Universitatea din București, Vălenii-de-Munte, Tip. Soc. „Neamul Românesc", 1913, p. IV).



www.dacoromanica.ro

*pra* Țării-Românești *și* Moldovei.“ *Fixarea în chipul arătat, a titlului, nu e fără un înțeles. In afară de faptul că obiectul acestui studiu trece de data unirii de fapt a celor două Principate și-a ajungerii lor la denumirea, mai mult sau mai puțin generală, de „România“, mai e o altă considerațiune istorico-culturală, ce m'a determinat la aceasta.*

*Mai toți scriitorii streini ce s'au ocupat de țările românești, încă din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, relevă denumirea de „rumân“, „român“, „roman“, ce și-o dau populațiunile acestor ținuturi, în legătură cu conștiința, mai mult sau mai puțin vie, a originii lor latine. Identitatea celor două populațiuni, din Moldova și Țara-Românească, era vădită în ochii oricăruia. Un călător imparțial de pe la 1837—8 mărturisește că ceeace va spune pentru Românii de dincoace de Milcov, se poate aplică întocmai și Moldovenilor.*

*Mulți totuși — cei mai mulți — stăruie a denumì pe Români după vechile numiri,* Valaques *și* Moldaves, *dintre cari cea dintâi se pierduse cu totul din întrebuințarea locuitorilor băștinași. Și deși de pe la 1830, ideea unirii celor două Principate, dacă nu a tuturor ținuturilor românești, se așează în curentul ideilor stăruitor sprijinite și răspândite, deși odată cu aceasta, scriitorii români încep a nu mai vorbì de Munteni, Moldoveni, Ardeleni, ci de Români în deobște, totuși a trebuit să mai treacă oarecare vreme, până când Francezii să „consimtă“ a unificà cele două numiri, dând naștere la combinațiuni din cele mai ciudate, spunând Românilor:* Moldovalacs *și mai scurt,* Moldacs; *și Principatelor:* Moldachie *sau* Valavie [2]).

*Nemuritorul Ion Ghica, de la care păstrăm amintirea acestor nume, ne mai spune în altă parte a frumoaselor sale scrisori către Vasile Alexandri* [3]):

*„Francezii, în mijlocul cărora trăiau sute de tineri Români, ne numiau până acum douăzeci de ani—Ghica scrie pe la 1880 —* Valac *și* Moldav *sau* Valav *și* Moldac, *sau cu un singur cuvânt* Moldovalac, *iar țării îi ziceau* Moldavie, Valachie, Moldaquie, Valavie *și cu un singur cuvânt* Moldovalachie.“

*De bună seamă că aceia cari încercau astfel unificarea numelui unui popor, care-și păstrà în conștiința lui adevăratul nume, moștenit și transmis din generații în generații, nu căutau să adâncească câtuși de puțin problema românească, precum erau aceia cari, încă pe la 1844, se întrebau la Paris dacă* „la Moldo-Valachie *est une peuplade des bords exarpés de l'Orénoque ou des confins*

2) I. Ghica, *Scrisori*, I, p. 171.
3) Idem, p. 24.



www.dacoromanica.ro

*glacés de Kamtchatka"* [4]), *sau n'aveau nici viziunea viitorului, nici curajul omului de ştiinţă, de a rupe cu o denumire ce nu se întemeiă pe tradiţiune şi a pune pe aceea păstrată în graiul poporului însuşi.*

*Cu toate că acest curaj nu-l aveau nici unii dintre scriitorii români, totuşi de vreme — în urma anului 1830, data aproximativă a ivirii ideii de unire — începe să se agite şi în serios numele cel nou de* „Român", *pe care studenţii români dela Paris, de pe la 1835, şi-l revendică lor, a-l fi rostit cei dintâi—simbol al unirii lor sufleteşti—, pe care M. Kogălniceanu, la rându-i, şi-l revendică deasemenea sieşi.*

*Unii scriitori francezi ne vor vorbì de „roumanisme" — spiritul general românesc ce străbăteà sufletele patrioţilor pe la 1840 — alţii vor scrie despre* „La Romanie" *sau „Le mouvement* roumain", *chiar înainte de 1848 — momentul proclamării renaşterii naţiunii — după ce, în ţară, poeţii, prozatorii, îndrumătorii culturii noastre, nu vor mai vorbi decât de* „Români", *vor face* „România literară" *înaintea celei politice, şi vor consacrà definitiv noua şi firească denumire a poporului.*

*Prin titlul lucrării mele, am vrut să definesc dela început o notă sufletească, generală, a scriitorilor francoromâni, cari studiau o singură problemă, se agitau pentru unul şi acelaş popor, urmăriau o singură stare de spirit, generală, examinau aceleaşi credinţe, puneau în faţa lumii aceleaşi doleanţe, când vorbiau şi de Moldova şi de Ţara Românească.*

*Ar fi natural ca cetitorul, văzând subiectul lucrării, să se aştepte din capul locului la rolul esenţial pe care l-ar fi avut ideea latină în relaţiunile noastre cu Franţa şi în deşteptarea unei opiniuni publice în favoarea noastră. Această chestiune aş voì s'o lămuresc din primele pagini.*

*Românii s'au redeşteptat la ideile de libertate şi de independenţă, isvorîte din nevoile şi aspiraţiunile lor proprii, din avântul patriotic al unui Cârlova, din căldura sinceră a naţionalismului lui Bălcescu, din cuvântul de energie al lui Kogălniceanu, din versurile scânteietoare ale lui Vasile Alexandri... Ei găsiau însă un sprijin al dorinţelor lor ascunse în literatura romantică a vremei, în literatura franceză, în ideile răspândite de Franţa, acel simbol al libertăţii sub toate înfăţişările ei. Prin propăşi-*

4) *Les étrangers à Paris,* Paris Warée, 1844, p. 58, după: *La question dynastique en Roumanie par un paysan du Danube,* Paris, Librairie Achille Heymann, 1889.



www.dacoromanica.ro

*rea morală şi materială de care dedeau dovadă, pas cu pas, în veacul al XIX-lea, Românii căutau să facă cunoscut numele ţării lor pe ţărmul Senei, să atragă o mai mare bunăvoinţă pentru greutăţile, luptele, jertfele, prin care poporul nostru căută să scuture o tiranie de sute de ani, şi să obţină mai multă încredere din partea lumii apusene, care îşi îndreptase viaţa pe calea noilor principii umanitare.*

*In această înclinare către Franţa, Românii puneau un preţ deosebit pe identitatea de origină între ei şi nobilul popor latin din Galia, pe nobleţa firii şi graiului roman păstrat în sângele amândoror neamuri. Dela cele dintâi pagini lămuritoare ale situaţiunii neamului nostru faţă de Franţa, dela cele dintâi cuvinte rostite la Paris de tinerii Români, duşi acolo să-şi desăvârşească educaţiunea, această idee a latinităţii noastre — pusă în circulaţie şi răspândită şi dincoace de munţi, de binefăcătoarea şcoală ardeleană — revine în mod constant, în toate scrierile publiciştilor români, pusă în legătură cu caracterul latin al poporului francez, oridecâteori erà nevoie să lămurim problema naţionalităţii noastre, să cerem un sprijin sau o atenţiune binevoitoare.*

*Şi Francezii, în răspunsul lor generos, în scrierile mai amănunţite despre chestiunea românească, în cuvântări, în studii, în articolele de gazetă, au obicinuit să amintească de potrivirea de obârşie, între noi şi ei, de rudenia noastră, ca de la o rudă mai mare către una mai mică.*

*E însă o deosebire.*

*Pe câtă vreme această identitate de origină, după concepţia noastră, o socotim ca un element hotărîtor în atitudinea celor două popoare şi trebuià să ducă la o afinitate de gândiri şi de simţiri, pe care de altfel noi n'am desminţit-o niciodată, Francezii, departe de a o considerà ca atare, au socotit-o totdeauna şi prin urmare şi astăzi, dacă nu ca cevà accidental şi auxiliar, dar în orice caz ca un amănunt interesant, ce nu puteà influenţà în nimic poziţia celor două ţări, pe care consideraţiuni cu totul streine de această identitate de origină, o determinau într'un fel sau altul.*

*Toţi scriitorii francezi pe cari i-a interesat chestiunea românească, pomenesc, în treacăt sau mai insistent, de origina noastră latină şi mai ales de caracterul latin al graiului nostru. Dar nimic nu-i ţine în loc la o reflecţiune mai aprofundată, nici o urmare n'are în sufletul lor această constatare. Şi chiar când este unul mai entusiast, ca Vaillant sau Quinet, ridică un glas mai cald pentru drepturile ce ni le-ar da această origină la consideraţia lumii civilizate, aceasta*



www.dacoromanica.ro

*rămâne ca un glas izolat, negăsind în opiniunea franceză mediul prielnic pentru a încolți și a da roade.*

*Și aceeaș concepție o găsim, la Francezi, până în zilele noastre: „C'est un des plus étranges phénomènes de l'histoire de l'Europe que cette survivance d'un noyau de peuple latin sur le bas Danube et dans les Carpathes"— scrie una din gazetele mari ale Franței de astăzi și în care s'au strecurat mai multe rânduri despre România ca aiurea*[5]*). Dar, să adâncească oarecum acest „fenomen ciudat", să-i analizeze consecințele, nimic... Și aceasta n'a făcut-o, nu numai ziarul francez, ci nimeni în istoria relațiunilor franco-române.*

*Această lipsă de considerațiune ce ni s'a arătat în mod statornic de cea mai mare parte din opiniunea franceză, reiese din faptul că n'am fost niciodată cunoscuți îndestul în mijlocul poporului latin de pe Sena.*

*De câte ori, în decursul veacului al XIX-lea și uneori și astăzi, n'ai prilejul întristător să constați cât de puțin cunoscută ne e țara, istoria, organizația noastră de stat, oamenii noștri, în Republica strălucitoare a Apusului!... Și micul prinos de cultură și civilizațiune pe care l-am adus, prin atâtea nobile sforțări, în secolul trecut, n'a fost cunoscut și n'a ajuns să ne impună în ochii poporului înrudit, al Franței...*

*... Și mi-aduc aminte cum, acum patru-cinci ani, vorbia unul dintre criticii și poeții apreciați ai Franței de astăzi, despre România — e icoana chipului cum suntem cunoscuți și judecați. Începe prin a vorbi de luptele Romanilor cu Dacii, de colonizarea lui Traian și de formarea poporului român — caracterul latin, deci, ni se recunoaște. Trece repede peste istoria trecutului, după ce nu uită pe numeroșii barbari ce ne-au cutreierat țările, amintește pe Mihaiu Viteazul și Ștefan cel Mare, pe Cuza și pe Vodă Carol.*

*Despre manifestările artistice, amintește poezia populară, citând Miorița (se fac unele considerațiuni mai mult sau mai puțin exacte asupra țăranului nostru), iar din literatura cultă, pe V. Alexandri, Carmen Sylva și Elena Văcărescu...*

*Și toate acestea eronat, superficial și — după cum se vede mai ales în latura literară—atât de original!...*

*Și în vreme ce în sufletul românesc din secolul al XIX-lea, deopotrivă cu înălțătorul sentiment al dragostei de patrie, luà naștere duiosul simțimânt al iubirii de Franța, simțimânt în care erà dragostea de rassă, conștiința unei obârșii comune; în vreme ce, datorită aceluiaș fel de a*

5) *Echo de Paris*, le 7 févr. 1913, (René Pinon).



www.dacoromanica.ro

*simți, Românii nu vor primì în alcătuirea sufletului lor modern decât ceeace venià dela Franța, dela care luà toate formele de civilizație, în care contà varietatea de inspirațiuni literare, sociale și politice*[6]*); Franța oficială, cași cea mai mare parte a opiniunii ei publice, urmându-și cu credință în toată istoria sa, politica* interesului național — *de altfel cea mai bună temelie a oricărei politici sănătoase — deabià către 1848 dacă simte nevoia, în urma unei stăruitoare propagande în folosul naționalității noastre, să fie informată despre provinciile dunărene și să arate oarecare interes de soarta lor.*

*Franța a sprijinit mișcările românești spre vieață și civilizație, nu pe calea sentimentalismului, nu din inspirația vreunui limpede isvor al comunității de rassă și de sânge, ci dintr'un principiu mult mai larg, mai general — și aceasta e a treia mare idee ce se va desprinde din lucrarea noastră: principiul naționalităților.*

*Apusul civilizat începe în veacul al XIX-lea să-și îndrepte ochii către Europa orientală, către popoarele asuprite, apăsate, dar lacome de luptă pentru cauza libertății și-a propășirii. Sub ochii lui de curiozitate sau de scepticism, Occidentul cuprindeà laolaltă și pe Unguri, și pe Polonezi, și pe toți Slavii din Răsărit și pe Români — și tot de opiniunea publică dela Paris, Londra și Petrograd a atârnat și rezolvirea chestiunii grecești, la începutul aceluiaș secol* [7]*).*

*Toate aceste popoare își cereau cu tărie dreptul la vieață, partea lor de glorie și de înrâurire în desvoltarea viitoare a schimbărilor omenirii.*

*Trebuià să înceteze ciocnirile între puteri, să se sfârșească rivalitățile între popoare, peste tot să ia loc desrobirea și înfrățirea neamurilor, spre binele obștesc al umanității și spre mersul tot înainte al civilizațiunii.*

*A fost dat ca din Paris să pornească strigătul de emancipare al tuturor naționalităților asuprite. Și pentru frumusețea ideei, și pentru interesul său propriu — căci cine nu puteà înțelege sprijinul puternic ce l-ar fi găsit la nevoie în aceste mici popoare desrobite! — Franța a trebuit să intervină, să-și spună cuvântul.*

*Și din acest punct de vedere, neîndoelnic, Franța a sprijinit, generos și larg, cauza națională românе.*

•••••••••••••••

6) cf. și P. Eliade, *De l'influence française...* p. 318.
7) Vezi și I. Ghica, *Scrisori*, III, p. 13.



www.dacoromanica.ro

# INTRODUCERE

**Imprejurările istorice şi culturale cari au prilejuit ideea propagandei franco-române în folosul naţionalităţii noastre.**

Cea dintâi atingere a sufletului românesc, în năzuinţa lui de reînoire, cu cultura europeană, a fost, de bună seamă, înlesnită de mergerea la învăţătură, în şcolile mari ale Apusului, a tinerilor Români din Ardeal, dela sfârşitul veacului al XVIII-lea. Din întâlnirea lor cu bibliotecile mari din Viena şi Roma, s'a ivit întâia scânteie a renaşterii culturale, pe temeiul ideei romanităţii neamului nostru — idee cuprinsă în tradiţiunea literară a cronicarilor din veacul al XVII-lea, dar înăbuşită, înainte de a-şi luà o desvoltare puternică, de grelele împrejurări istorice ale domniilor fanariote.

Cum erà şi natural, caracterul latin fiind una din însuşirile nedesminţite ale graiului şi firii noastre de neam, propaganda determinată de această „descoperire" a învăţaţilor de peste munţi, a prins rădăcini adânci în cugetarea românească; s'a răspândit apoi, de îndată, cu iuţeala fulgerului şi dincoace de munţi, în Principate, cuprinzând sufletele dornice de o cultură nouă, naţională.

Invăţătorul cel mai de seamă al vremii trece munţii şi, venind în inima Ţării-Româneşti, înfiinţează, în primele decenii ale veacului al XIX-lea, şcoala naţională, menită a sădì în sufletele vlăstarelor tinere sămânţa dragostei de cultură, isvorîtă din pământul, din nevoile şi din firea naţionalităţii noastre.

N'a trebuit multă vreme ca acest spirit nou al culturii româneşti să se întindă şi în afară de zidurile şcolii şi să pătrundă în inimile boierilor şi cărturarilor patrioţi, cu dragoste adevărată de neam şi de ţară.

Erau cele dintâi zori ale aspiraţiunilor unui popor latin care se deşteptă la viaţă nouă — viaţa lui firească — şi se întărià prin metodele neînşelătoare ale ştiinţei şi ale culturii în genere; erà o naţiune ce-şi aveà graiul său, tradiţiunile sale de vieaţă, conştiinţa originii şi drepturilor sale străvechi.

Privită în chipul acesta, renaşterea românească isvorà din însăşi firea rassei noastre, pe ai cărei germeni îi lămureşte ştiinţa — istoria şi filologia — ca şi în alţe ţări, şi pe a cărei tărie se va bizuì orice acţiune ulterioară. Orice înrâurire streină de mai târziu ar fi fost neîndestulătoare



www.dacoromanica.ro

în opera de reînviere a naţionalităţii noastre, dacă simţământul de rassă şi de limbă n'ar fi fost deşteptat prin cercetările ştiinţifice, cari stau toate în legătură cu marele avânt filologic şi istoric dela sfârşitul veacului al XVIII-lea.

Această tendinţă de afirmare a naţionalităţii noastre, desvoltată în mintea cărturarilor patrioţi, va tinde să strângă toate inimile româneşti în jurul aceloraşi idei, aceluiaş avânt, de desrobire.

Un partid naţional ia naştere în Principate încă din primii ani ai veacului al XIX-lea. De atunci începe a se agită ideea unei întregiri a neamului românesc, de atunci boierii patrioţi, încurajaţi de cuceririle lui Napoleon cel mare, în Răsărit, îşi întăresc nădejdea în visul lor de a reconstituì Dacia, concepţie în care se întruniau ideea de libertate şi de mărire, ideea de naţionalitate, de unitate a rassei şi a credinţelor româneşti.

Partidul naţional din Ţara-Românească[1]) se hotărăşte a cere sprijinul căpeteniei Franţei şi trimite pe unul din membrii săi, pe boierul Nicolae Dudescu, să arate doleanţele patrioţilor, lui Napoleon I, şi să obţină, probabil, întâi şi 'ntâi, cârmuiri pământene[2]), în locul streinilor cari ne sleise vlaga materială a ţării şi înăbuşiau orice răsuflare morală, sau chiar independenţa ţării lor[3]).

O intervenţiune identică către Napoleon se porneşte şi din partea boierilor din Transilvania, înaintată prin mijlocirea ambasadorului francez dela Viena[4]); iar în 1810, găsim o a treia, prin boierul Iordache Catargiu, ca să ceară sprijinul faţă de Rusia[5]).

Fie că gândurile politice ale marelui Consul se îndreptau aiurea şi erau călăuzite de alte interese — voià, de pildă, să dea Principatele româneşti Austriei, ca să o interpună între Rusia şi Turcia[6]) — fie că el însuşi nu

---

1) Alcătuit de Scarlat Câmpineanu, Ştirbei, Grig. şi D-tru Ghica, Nicolae Dudescu şi Văcărescu, la cari se alăturară boierii moldoveni: Catargiu, Sturza şi Beldiman.

2) v. A. D. Xenopol, *Istoria Partidelor politice* I, p. 42, 43; se citează şi raportul consulului francez dela Bucureşti, St. Luce, din 1813, care spune că boierii nu mai puteau suferì domnia unui Grec şi că necunoscuta lor emigrare dovedià aceasta.

3) cf. P. Eliade, *De l'influence française...* p. 231; cf. ibidem, p. 369-370, unde spune că D. Ghica, şeful partidului, se gândià la independenţa completă a Principatului sub protecţiunea de departe, a Franţei.

4) şi 5) şi 6) A. D. Xenopol, *Istoria part. pol.* I, p. 43; citează pe Radu Rosetti, *Archiva senatorilor din Chişinău,* III, 1903, p. 104 şi urm.



www.dacoromanica.ro

înţelegeà pe ce cale să ajute poporul român, intervenţiunile au rămas fără rezultat. Ceeace e interesant însă e mişcarea în sine, cu tendinţele ei, de desrobire a unei naţionalităţi — concepţie ce frământă minţile mai luminate ale boierilor din primii ani ai secolului al XIX-lea [7]).

Curentul acesta de însănătoşire şi energie intelectuală, pornit dela cea mai temeinică însuşire ce trebuià să călăuzească spiritele Românilor, se întâlneşte în chip fericit, cu pornirea, de alt ordin, dar având la bază aceleaşi izbucniri firești ale unei naţionalităţi înăbuşite.

In timp ce pacea Europei e tulburată de mişcarea eteriştilor şi de revoluţiunea grecească, Tudor Vladimirescu ridică steagul românismului împotriva asupritorilor neamului său, împotriva streinilor ce ne sleiau puterile materiale şi morale, ale ţării. Gestul făcut de vânjosul Oltean, care a avut răsunet în lumea întreagă — e primul moment din istoria noastră modernă, înregistrat, cu lauda cuvenită, de scriitorii francezi — determină o acţiune socială, politică, menită a întări îndrumarea spiritului nostru public tot mai adânc pe calea firească a naţionalităţii noastre: cârmuirile pământene se întronează din nou şi pentru totdeauna în vieaţa de stat a Principatelor româneşti.

Acest suflet naţional, la formarea căruia vor contribuì atâtea sforţări de după 1821, îşi găseşte afirmarea mai concretă în credinţele, părerile şi judecata unui important boier cărturar, mare patriot şi iubitor de propăşire, Dinicu Golescu, care călătorind în anii 1824, 25 şi 26 prin marile oraşe ale Apusului civilizat, vede şi elementele pe cari se poate întări progresul intelectual şi politic al ţării sale: regenerarea poporului din ţară prin ridicarea stării lui morale şi materiale, desvoltarea literaturii naţionale prin alegerea a tot ce e sănătos din operele europene, înălţarea spiritului şi caracterului tinerelor generaţiuni prin muncă, seriozitate şi învăţături trainice în ţară şi la Universităţile Apusului [8]).

De aci începe a se naşte — între 1820 şi 1830 — un înălţător simţimânt de patrie, de care se leagă iubirea pro-

---

7) In *Nouvelles obs. sur le Valachie,* Paris 1822, pp. 65, Laurençon, care fusese profesor la Bucureşti pela 1814 (cf. Ureche, *Ist. Rom.* X, p. 346), notează (p. 45) că un boier i-ar fi spus că doreşte un guvern naţional; cf. Xenopol, *op. cit.* I, p. 44.

8) cf. şi C. Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 25 şi 26,* cu o prefaţă de Petre V. Haneş, Buc. Minerva, 1915.



www.dacoromanica.ro

priu zisă de pământul natal, conştiinţa unui frumos rol de îndeplinit în viaţa aceasta şi o nemărginită încredere în viitor [9]).

* * *

Paralel cu redeşteptarea conştiinţei naţionale, pe calea şcolii şi ştiinţei româneşti şi cu afirmarea voinţei Românilor de a-şi apără o vieaţă liberă, de propăşire, pe drumul lor firesc, se desvoltă o înrâurire a streinătăţii pe calea ideilor şi începe să se ivească o altă înrâurire, tot streină, deadreptul în politica ţărilor româneşti: cea dintâi e influenţa franceză, a doua e influenţa rusească.

Desvoltarea lor în binele sau în răul spiritului nostru public se poate mai bine înţelege, dacă le privim în mersul lor natural, adică în concordanţă cu mişcarea conştiinţei naţionale româneşti.

Prin introducerea dragomanilor în vieaţa noastră politică, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, prin mijlocirea secretarilor domneşti şi a preceptorilor — mai toţi Francezi învăţaţi şi cu educaţiune aleasă, fugiţi din pricina credinţelor lor politice de urgia marei revoluţiuni franceze — dela curţile Domnitorilor şi ale marilor boieri, precum şi prin intermediul ofiţerilor ruşi din desele campanii în ţările noastre, se răspândesc odată cu gustul literaturii franceze, şi ideile şi simţimintele ce frământau era cea nouă, în vieaţa politică a Franţei şi a lumii apusene în deobşte.

Domnitorii fanarioţi, cei dintâi, ajutară la răspândirea înrâuririi franceze în cele două principate româneşti. Trăind într'o atmosferă oarecum franceză, înconjurată de secretari şi profesori francezi, ei dedeau pildă marei boierimi, care fie din spirit de imitaţiune, fie din slugărnicie, urmă pe Domn pe aceeaş cale şi încurajă şi ea răspândirea cărţilor şi ideilor franceze, grăbindu-se totdeodată a învăţă acel mlădios graiu apusean [10]) şi a adoptă toate formele civilizaţiunii europene. Dealtfel numeroşii emigraţi din Franţa găsiau la noi o primire călduroasă — ospitalitatea recunoscută a Românului, bogat sau sărac, nu s'a desmintit niciodată în desvoltarea vieţii noastre istorice.

Aşă au făcut Românii cunoştinţă cu Franţa, întâiaş dată.

După aceasta, în afară de călătoriile ce le făceau Fanarioţii în Occident, fie pentru a se pregătî pentru rolul de dragoman, fie pentru a face comerţ, încep în aceeaş vreme călătoriile de curiozitate, cari au ca obiect a

9) cf. P. Eliade, *Histoire de l'esprit public*... p. 214, 378.

10) Pentru chestiunea aceasta, cf. P. Eliade, *De l'influence française*... p. 137, 138, 164, 168, 169.



www.dacoromanica.ro

cunoaşte Europa, în amintirea lecţiilor profesorilor francezi [11]).

Franţa aşà de generoasă, atât de darnică cu ideile şi comorile civilizaţiunii sale, faţă de umanitate, cu greu se hotărăşte însă a culege date despre cele două ţărişoare româneşti din valea de jos a Dunării. Totuşi încă dela finele veacului al XVIII-lea, Republica cereà agenţilor ei să strângă, în ţările în cari erau acreditaţi, noţiuni privitoare la comerţ, la meşteşuguri, agricultură, istorie naturală, medicină. Ei mai trebuiau să trimită guvernului ştiri despre felul cârmuirilor politice şi despre mijloacele ce trebuiau întrebuinţate spre a izbuti în negocierile ce erau de întreprins [12]). Acestea însă, dacă nu rămâneau cu totul uitate între hârtiile corespondenţei diplomatice, în orice caz nu erau chemate, prin însuşi caracterul lor, să aducă vreo urmare în cunoştinţele Francezilor despre ţara noastră.

Aşà că pe când ideile franceze, atrăgătoare pentru un popor ce năzuià la libertate şi la propăşire, prin însăşi redeşteptarea conştiinţei sale naţionale, începeau a prinde rădăcini în spiritul nostru politic, opiniunea franceză n'aveà cunoştinţă nici de existenţa, nici de aspiraţiunile noastre ca naţionalitate a parte.

Ideile franceze se ivesc, într'un mod concret, pentru întâiaş dată, în desvoltarea gândirii româneşti, în proiectul de constituţiune moldovenească, propus Domnitorului Sturza, în 1822, de către micii boieri, cari aveau idei nouă asupra organizării politice a ţării. Acest proiect cuprinde câtevà principii cari derivă în chip neîndoios din ideile răspândite în Principate, de către preceptorii şi cărţile franceze; erà primul pas înfăptuit de societatea românească către desfiinţarea privilegiilor şi organizarea Statului după principiile moderne [13]).

---

11) Ibidem, p. 160.

12) A. D. Xenopol, *Ist. p. politice* I, p. 65: citează Mémoires des naturalistes Bouguères et Olivier, 7 Août 1793"; Hurm. Doc. supl. 1, 2, p. 89.

13) Proiectul cuprindeà: supunerea Domnitorului la legile statului; obligaţiunea pentru el de a recunoaşte hotărîrile votate de Marele Consiliu, un fel de parlament rudimentar, în care intrau însă numai boierii; respectul proprietăţii, garanţii pentru libertatea individuală şi egalitatea înaintea legii. Proiectul tindeà, deocamdată, să pună pe aceeaş linie şi pe marii şi pe micii boieri. (cf. A. D. Xenopol, *Ist. p. pol.* I, p. 81 (notă) şi *Histoire des Roumains,* p. 71). Xenopol a publicat un studiu special: *Primul proiect de constituţie în Mold. în 1822,* Bucureşti, 1898.



www.dacoromanica.ro

Dela 1825, Franţa, Rusia şi Anglia formează tripla alianţă, care are ca principiu esenţial respectul dreptului popoarelor, şi, ca prim fapt al acţiunei ei, sprijină emanciparea Greciei. Dar în tendinţa aceasta, acţiunea Rusiei nu erà fără un scop ascuns, dar bine determinat, de a-şi întinde cuceririle sale în Polonia şi în Turcia şi să-şi deschidă astfel toate drumurile spre Constantinopol [14]).

Intr'adevăr, această tendinţă a împărăţiei moscovite se manifestă printr'o stăruitoare înrâurire a ei asupra vieţii politice a Principatelor româneşti şi asupra raporturilor dintre acestea şi puterea lor suzerană.

Cu începere din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea — din aceeaş vreme cu începuturile redeşteptării conştiinţei noastre naţionale şi ale desvoltării influenţei franceze — prin tratatul dela Cuciuc Kainardji, Rusia dobândeşte dela Turci dreptul de a intervenì în favoarea poporului românesc, când se va ivì nevoia, şi a fi ascultată cu bunăvoinţă de Inalta-Poartă, aşà cum dictau relaţiunile de prietenie ale celor două împărăţii [15]). Această intervenţiune n'a vorbit nimic, în afară de înţelesul ei de suprafaţă, statelor mari europene şi — mai ales că erà făcută pe temeiul asemănării de credinţă între populaţiunile Rusiei şi ale Principatelor — a putut să încânte pe unii dintre naivii noştri boieri, să deschidă perspective îmbucurătoare celor ce preferau, din interes, pe Ruşi, şi să lase indiferent pe poporul sătul de apăsare, de jaful ce se făceà pe spinarea lui, de sleirea avutului său.

Şi chiar dacă s'ar fi întrezărit din primul moment unde voià să ducă intervenţia rusească, cine erà să se ocupe de soarta noastră? In ochii Europei, Principatele româneşti nu se bucurau de niciun fel de consideraţiune; ele sunt necunoscute şi disprefuite. In 1743, Franţa refuză de a ne trimite un agent al său [16]); în 1760, Domnitorul Kalimaki, protestând împotriva închiderii frontierelor austriace, ministrul Kaunitz nici n'a binevoit a răspunde [17]).

---

14) v. şi Emile Bourgeois, *Manuel historique de politique étrangère,* t. III, le temps présent (1830—1878), Paris, Belin Frères, 1910.

15) Acest drept de amestec al Rusiei în relaţiunile imperiului otoman cu statele puse sub suveranitatea sa, s'a reînoit în convenţia explicativă din 10 Martie 1779, în actul din 28 Dec. 1783, precum şi în tratatul din Iaşi, din 9 Ian. 1792. (cf. Fr. Damé, *Hist. de la Roumanie contemporaine,* 1900, p. 2—3).

16) P. Eliade, *De l'infl. française...* p. 128 (citează pe: V. A. Urechiă, *Rel. Franţei cu România,* Buc. 1884, p. 123). — 17) Eliade, *ibidem,* p. 128 (citează: *Hurmuz.* VII, p. 22).



www.dacoromanica.ro

N'ar fi fost oare mai bine „pentru umanitate şi pentru civilizaţie", îşi ziceau unii dintre călătorii timpului şi mai ales diplomaţii interesaţi, ca ţările româneşti să se înglobeze în statul rusesc sau austriac? Neputinţa lor de a se susţine prin mijloace proprii, slăbiciunea împărăţiei otomane — suzerana lor — poziţiunea geografică, păreau a arătà — spuneau ei — singura soluţiune posibilă sau cea mai bună pentru civilizaţie şi pentru soarta morală şi materială a locuitorilor *).

Convenţiunea dela Ackerman confirmă şi explică tratatul dela Bucureşti, prin care ni s'a răpit Basarabia; Poarta se obligă să observe în totul, cu credinţa cea mai scrupuloasă, privilegiile de cari se bucură principatele româneşti. Hatişeriful din anul 1802 trebuià să fie întregit printr'un act separat; acesta pune, pe faţă, Ţara-Românească şi Moldova, sub protectoratul Rusiei [18]).

S'ar fi putut crede că în momentul acesta, după ce şi-a fixat hotarul la Prut prin alipirea Basarabiei la sine, împărăţia rusească găsindu-se în directă atingere cu Turcia, prin Dobrogea, n'ar mai fi avut nevoe să se gândească la anexarea Principatelor şi că în chip sincer ar fi putut creà din ele un stat sub dependenţa sa, la hotarul dinspre Apus şi care i-ar fi slujit numai de trecere a armatelor sale în Balcani, când s'ar fi ivit nevoia [19]). De fapt, lucrurile nu s'au petrecut astfel.

Ţinând ţările româneşti sub ocupaţiunea oştirii sale, încă din 1828, Rusia încheie, în 1829, tratatul dela Adrianopol, prin care dobândeşte libertatea comerţului său pe Marea Neagră şi în întreg imperiul otoman, libera trecere prin strâmtori şi o indemnizare de războiu [20]), cu dreptul de a ocupà Principatele până la achitarea în întregime a acelei sume. Se confirmă din nou totodată că ţările româneşti trec în mod complet sub protectoratul rusesc şi că nu păstrează faţă de Turcia decât plata unui tribut anual şi investitura pe care trebuià s'o primească din partea ei, Domnitorii acestor ţări [21]).

Prin acest tratat s'ar părea că, din punct de vedere politic, Principatele noastre au făcut un pas însemnat înainte. Drepturile şi privilegiile lor, rezultând din capitulaţiunile încheiate, în vechime, de Domnitorii ţărilor cu

*) cf. P. Eliade, *De l'influence française...* p. 132.

18) cf. Damé, *Hist. de la Roum. Contemp.*, p. 5-6 (citează: Dupont et Rousset, *Recueil des principaux traités*, Goetingue, 1928, t. X, années 1822—1826). — 19) *idem*, p. 12-13. — 20) de 137.000.000 franci.

21) cf. Damé, *Hist. de la Roum. contemp.*, p. 7-8 (citează: C.—L. Lesur, *Annuaire historique universel*, 1829: Documents historiques, p. 94).



www.dacoromanica.ro

Sublima-Poartă, sunt proclamate într'un act internaţional; autonomia le este recunoscută. In loc de Domni pe timp mărginit, li se recunoaşte dreptul de a-şi alege conducătorii, pe vieaţă. Erà un fel de îndrumare spre o independenţă întreagă, la care ar aveà dreptul să năzuească într'o zi, când vor ajunge un element de ordine în Răsăritul Europei.[22]).

Dar aceste câştiguri principale se plătesc cu o restricţie reală a autonomiei lor; la suzeranitatea turcească se suprapune protectoratul rusesc; consulii ruseşti vor exercità o supraveghere continuă, severă, şi vor împiedecà orice mişcare ce nu le-ar convenì; ei vor înăbuşì orice avânt al ideilor liberale....[23]).

Ca urmare a stipulaţiunilor convenţiei dela Ackerman şi ale tratatului dela Adrianopole, se propune întocmirea Regulamentului organic, aceà nouă constituţiune, menită a aduce realizarea principiilor de progres şi organizaţiune modernă a ţărilor româneşti.[24]). De fapt principiul întocmirii acelui Regulament călcà autonomia ţării, iar el în sine nu răspundea ideilor de libertate şi egalitate, cari se introdusese în constituţiunile statelor apusene, deşì toată aparenţa erà pentru o mare apropiere de acestea.

Convenţiunea din Petrograd ,din 17/29 Ianuarie 1834, aduce, în privinţa Principatelor, o gravă modificare tratatului dela Adrianopole: Turcia recunoaşte formal Regulamentul organic şi aprobă ca, de data aceasta numai, Domnitorii să nu fie aleşi pe vieaţă, ci numai numiţi pe şapte ani de către Poartă, de comun acord cu Rusia; Poarta întăreşte din nou dreptul Rusiei de a vorbì în favoarea Principatelor, după împrejurările în cari s'ar puteà găsì acestea, şi făgăduieşte să dea toată luarea aminte acelor intervenţiuni.

Prin stăruitoarea grijă a puterii protectoare de a-şi asigurà influenţa în Principate, prin hotărîrea ei de a nu da pas nicì unei agitaţiuni potrivnice vederilor sale şi tendinţelor sale ascunse, prin însăşi acţiunea de înăbuşire a oricărui avânt naţional, s'a produs un fenomen cu totul contrariu dorinţelor ruseşti: ideile liberale îşi vor căpătà mai multă vigoare, caracterele luptătorilor se vor oţelì, generaţiunea viguroasă a patrioţilor se va îndârjì tot mai mult... şi deodată vedem pe puternica Rusie încăerată cu una din acele mişcări naţionale, pe care cel mai trainic dig din lume n'ar fi putut-o oprì: hotărîrea unei naţiuni de a pune o stavilă influenţei ruseşti şi planurilor sale ambi-

22) *ibidem*, p. 9-10. — 23) *ibidem*, p. 9-10.
24) cf. şi I. Ghica, *Scrisori*, III, p. 4 şi urm., p. 15.



www.dacoromanica.ro

ţioase în Orient. Şi luând pildă dela Franţa, în care sentimentul naţional erà singurul mijloc de a combate patimile cele mai grele, forţele româneşti vor şti să înlăture orice piedică, să-şi înăbuşe orice pasiune lăuntrică, pentru a se concentrà cu tărie împotriva înrâuririi streine ce urmărià să le distrugă avântul spre vieaţă, spre propăşire.

Instinctul de independenţă politică, în loc să se fi îndreptat — cum ar fi fost firesc — împotriva Turcilor, se porneşte, sprijinit şi de atitudinea Franţei, în acel moment, încotro duceau antipatia şi ura generală: împotriva Rusiei.[25]).

Cum se desvoltà pe deoparte înclinarea către Franţa civilizatoare, iar pe de alta, spiritul de reacţiune al conştiinţei româneşti împotriva influenţei ruseşti?

Obiceiul tinerilor români de a luà toiagul călătoriei şi a pornì să străbată streinătatea, începuse a prinde rădăcini. Urmând pilda marelui lor învăţător, Gheorghe Lazăr, care el însuşi a cules roadele unor învăţături mai înalte în ţări streine, tinerii noştri şi-au dat seama că, mai mult decât cărţile, o călătorie te iniţiază în vieaţa intimă a civilizaţiunii [26]). Şcolile Apusului aduceau schimbări mari în sufletul oamenilor din generaţiunea vremii şi-i făceau vrednici pentru misiunea ce aveau de îndeplinit.

Tinerii ce învăţau la Paris şi-şi înmulţiau numărul din an în an, când se întorceau în patrie, cu diplome şi titluri universitare, cu mintea cuprinsă de ideile franceze, simţiau un fel de umilire fără nume, văzând că încă stăpâneşte sclavia în ţara lor, că „servajul" ţăranilor e încă în floare, că încă dăinuesc privilegiile abuzive ale înaltei societăţi, care singură aveà dreptul la dregătoriile obşteşti şi la rangurile ostăşeşti, care erà scutită de orice fel de dare către Stat, care nu erà supusă pedepselor umilitoare rezervate numai clasei de jos şi care se deosebià şi din punct de vedere social prin mii de deprinderi jicnitoare faţă de ţărănime [27]).

Cu mult înainte de 1830, patrioţii români simţiau trebuinţa unei prefaceri din temelie a rosturilor ţării şi se îndeletniciau cu planuri de întocmiri nouă—erà aceà vreme de renaştere, zugrăvită în epistolele lui Ion Tăutu [28]).

25) cf. şi P. Eliade, *De l'infl. française...* p. 260-261.

26) cf. Russo, *Scrieri,* p. 205. — Citează D. N. Iorga *(Ist. l. r. s. XIX,* III, p. 178), pe A. Russo *(Opere,* p. 169-71).— Russo poetizează plecarea tinerilor români, pentru studii, în străinătate şi starea lor de spirit *(Scrieri,* „Amintiri", p. 104-105).

27) cf. şi A. D. Xenopol, *Hist. des Roumains...* p. 73.

28) cf. A Russo, *Scrieri,* p. 348; de asemenea „Steaua Dunărei", 1855, No. 25, p. 99.



www.dacoromanica.ro

„Lucise pe lume 1830, anul ce se numeşte în istorie anul slavei, an prevestit prin cutremurul popoarelor dela Pind până la Apele italieneşti... Lumea română, încă sfâşiată de pierderea Basarabiei, plângând cruntele zile a anului 1821, netămăduite de risipele războiului din 1828, stă nehotărîtă între instituţiile nouă, ce nu se înţelegeau încă, şi vieaţa moale, venită de o sută de ani cu Domnii streini..."[29]). Cele două vremi steteau faţă 'n faţă: deoparte cea nouă, cu reformatorii în vorbă, cu nădejde de izbândă 'n faţă; de alta, cea veche, cu vechii boieri privind dispreţuitor ţineretul ce nu-şi înţelege rostul...[30]); deoparte ideile nouă, primite vrând nevrând, intrate pe nevăzute, de alta vechile arme ale deprinderilor bătrâne; deoparte părinţi şi rude ce trebuie respectate, de alta copii ce nu-şi pot sfărâmà iubirile de tată, duioşia, cu un cuvânt căminul.

Pornită spre regenerare, din imboldul firesc al naţionalităţii îndelung înăbuşite, ca 'n orice ţară ce-şi schimbă faţa, patria română e trudită de lupta între două principii, cari — deşi pe înfundate — se izbesc cu tărie unul de altul: ce e vechiu cu ce e nou, obiceiu veştejit cu deprinderi nouă, pline de putere şi de vieaţă, luptă pe vieaţă şi pe moarte, din care va biruì cel din urmă venit.[31]).

Părinţii vor lăsà locul copiilor, se vor desbărà de multe din apucăturile lor orientale şi vor părăsì costumul oriental, îmbrăcând vestmintele Apusului[32]). Reprezentanţii ideilor nouă erau, prin urmare, tot boieri, şi ideile acestora din urmă trebuiau să producă o spărtură în însăşi clasa privilegiată; fiii luptau împotriva părinţilor, spre a-i readuce la idealul către care îi determinau învăţăturile înalte.

* * *

Anul 1840, anul sfintelor noastre nădejdi, trecut la nemurire sub pana lui Grigorie Alexandrescu, ne înfăţişează un chip nou de a vedeà, alte idei ca până atunci, alte preocupări, datorite mai ales acelui roiu de tineri pregătiţi sufleteşte în mijlocul marilor cetăţi europene, în mijlocul unei vieţi şi unor deprinderi cu totul deosebite de ale noastre. Veniţi în ţară, nouile energii se pun în slujba operei de reînviere, ce se vestise cu zece, douăzeci

29) *ibidem* (Russo), „Amintiri", p. 107. — 30) *ibidem*, p. 256.

31) „C'est à mon avis — scrie genialul nostru Russo — un grand sujet de méditations pour l'observateur philosophe que le génie d'un siècle qui ne se soutient que par le souvenir du passé et le génie vigoureux, nerveux d'un siècle de nouvel avenir... c'est le point où nous en sommes aujourd'hui".

32) cf. şi P. Eliade, *Hist. de l'esprit public...* p. 262.



www.dacoromanica.ro

de ani înainte. Semnul vremei era afirmarea sufletului românesc în orice manifestare de vieaţă. In literatură, în cultură, în artă, în politică, totul trebuia să poarte pecetea originalităţii noastre.

In jurul lui Kogălniceanu se strâng tinerii înzestraţi de Dumnezeu cu viziuni mai largi, cu minte mai isteaţă, cu inimă mai vibrătoare, cu un condeiu mai îndeletnicit în scrisul graiului nostru mlădios, şi dau imboldul scrierilor, în cari să se glorifice trecutul, să se cinstească vremurile lor, să se pregătească viitorul; să se zugrăvească priveliştile ţinuturilor noastre, costumele şi obiceiurile Românilor, să se adâncească vieaţa ţăranilor noştri, culegându-se legendele şi poeziile populare, şi care suflu să stăpânească gândirea şi simţirea românească în cuprinsul vechii Dacii.

Şcolile româneşti, în cari tinerele vlăstare erau îndreptate spre ideea de patrie şi de neam, pe temeiul conştiinţei româneşti redeşteptate, sprijinite în tendinţa lor de ideile franceze, au dat un însemnat număr de tineri, ieşiţi din toate clasele societăţii, cari vor sprijini şi ei pe tinerii boieri „novatori" în acţiunea lor de statornicire a vieţii româneşti pe bazele solide ale egalităţii şi dreptăţii.

Pe când — după cum spune D-l Iorga — scriitorii dela 1840 se formaseră în momente de mare entusiasm pentru cultura europeană, menită să înoească vieaţa Românilor pe toate terenurile, pe când ei se adăpaseră nesăţioşi la însăşi isvoarele — şi la cele mai bune — ale romantismului apusean, adecă, aproape exclusiv, ale celui francez; pe când cei mai fericiţi dintre ei merseseră în Paris chiar pentru a înţelege ceeace nu se poate prin nici o descriere, cât de întreagă şi de meşteşugită, cum trăeşte în muncă şi solidaritate naţională un popor liber[33]); — în ţară, şcoala românească îşi urmă mersul ei sănătos de a formă generaţii după generaţii la focul sacru al naţionalităţii, al dragostei de tot ce isvorà din nesecatele bogăţii ale sufletului popular.

Eliade Rădulescu va vorbì încă din 1836 de romanitatea neamului[34]), Săulescu de aceeaş ideie a latinităţii[35]),

---

33) N. Iorga, *Ist. lit. r. în s. XIX*, II, p. 201.

34) N. Iorga, *Ist. l .r. s. XIX*, I, p. 159. — 35) *ibidem*, p. 166; Săulescu publică, la 1836, în Moldova, o cărticică, care „cuprinde începuturile atâtor genuri literare şi ea a format spiritele generaţiilor de şcolari moldoveni cari s'au strecurat pe băncile dela Trei Ierarhi şi în atâtea şcoli de ţinuturi dela începerea din nou a înv. românesc până în ajunul revoluţiei dela 1848: cel din urmă merit e şi cel de căpetenie" *(ibidem*, p. 165).



www.dacoromanica.ro

Alexandri şi Creţeanu cuprind în versurile lor înseşi nădejdile Românilor [36]); în „Propăşirea", pe care o sprijină şi unul din reprezentanţii boierimii mari [37]), se cântă desrobirea [38]), şi toate gândurile noastre patriotice şi naţionale se concretizează sub forma poeziei şi a prozei, în „România literară" de mai târziu [39]).

In timpul domniilor lui Alex. Ghica (1834—42) şi Gheorghe Bibescu (1842—48) în Ţara-Românească şi a lui Mihai Sturza (1834—1849) în Moldova, se întăreşte şi mai mult directiva luată de spiritul nostru public: partidul naţional va tinde în chip stăruitor să scape conştiinţa românească de înrâurirea copleşitoare a curentului rusofil, împotriva conservatorilor greco-ruşi cari voiau întărirea Regulamentului organic, ce le asigură, mai înainte, privilegiile; va urmări, cu şi mai multă înflăcărare, ridicarea poporului român din regimul învechit al acelor privilegii şi al tuturor nedreptăţilor în deobşte, printr'o vieaţă de libertate şi de egalitate [40]); va lucrà cu o înălţătoare tragere de inimă la îndreptarea relelor trecutului.

Sub presiunea acestui curent sănătos, clasa mijlocie a populaţiunii se va îmbătà de ideile de libertate, cari pentru Români trebuiau tâlmăcite în sensul neatârnării neamului, de dorinţa de a dărâmà orice piedici ale trecutului îmbătrânit de rele şi de a se întoarce la vieaţa ce-o simţia renăscând în sufletul ei, puternică, generoasă şi dornică de orizonturi largi şi nouă.

Aceeaş tendinţă, a unor aspiraţiuni puternice şi a unei neînfrânte mişcări spre civilizaţia şi cultura euro-

---

36) Despre inspiraţia politică în poeziile lui Alexandri şi Creţeanu, etc. v. N. Iorga, *Ist. l. r. s. XIX, III, p. 238, 239 şi urm.*

37) Panaite Balş, care pare să fi făcut studii în Apus şi care erà un bun cunoscător al dreptului (N. Iorga, *op. cit.* II, p. 99).

38) Alexandri, Negri şi Coradini cântă desrobirea în „Propăşirea". — Coradini, poet francez, care dispărù la 1848, prin Parisul revoluţionar (N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 153).

39) Despre ideile politice ale „României literare", v. N. Iorga, *op. cit.*, III, p. 205-207.

40) cf. şi A. D. Xenopol, *Ist, part. pol.*, I, p. 160; cf. şi raportul lui B. Ştirbei către Kiseleff asupra stării Ţării Rom. în 1832 (tradus din franţ. şi publicat în „Convorbiri literare", XXII, No. 9, 1 Dec. 1888, p. 748 şi urm.; 841 şi urm.; 1025 şi urm.; şi în primul număr din anul XXIII). Se observă curajul cu care se desvăluesc abuzurile administraţiei de atunci şi „înţeleapta" îngrijire a lui Kiseleff pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor; cf. şi I. Ghica, *Scrisori* III, p. 209.



www.dacoromanica.ro

peană, se întrevede în întreaga politică şi literatură din această perioadă a secolului al XIX-lea.

Dar cu câtă grije, cu câtă prevenire, cu ce tact înalt, de oameni prevăzători şi cumpăniţi, se făceà întreagă această operă de transformare, de modernizare a sufletului românesc, ne-o spune I. Ghica în rândurile următoare:

„... a fost un timp când trebuià mare îndrăsneală şi abnegaţiune unui Român, ca să cugete despre naţionalitate şi libertate; pentru aceasta îi trebuià să renunţe la orice dreptate din partea guvernului, să încheie pact cu persecuţiunile, cu exilul şi cu proscripţiunea; să lase orice speranţă..."

Sau:

„Acei cari se hotărau să vorbească sau să scrie despre drepturile Românilor, despre viitorul şi despre speranţele lor; să pomenească măcar de desfiinţarea robiei, de împroprietărirea clăcaşilor, de încetarea protectoratului, de răscumpărareà autonomiei, de unirea Moldovei cu Valahia; să critice nedreptăţile şi prevaricaţiunile în justiţie şi administraţie, trebuiau să se ducă peste ţări şi peste mări, să se ascundă şi să-şi schimbe numele, căci altfel se expuneau a fi trimişi să-şi ispăşească sentimentele şi îndrăzneala, în vreo temniţă sau cel puţin în vreo mânăstire. Noi am apucat timpuri grele, pe când Câmpineanu, Mitică Filipescu, Nicolae Bălcescu, se pocăiau la Plumbuita, la Snagov, la Mărgineni şi în ocnele dela Telega, topindu-şi sănătatea şi averea" [41]).

Lucrătorii modeşti — pildă de jertfă şi devotament în istoria renaşterii noastre — erau tinerii patrioţi, formaţi la şcolile româneşti, focare de idei înaintate şi de energii nestinse, în frunte cu Heliade, cu Goleştii, cu Câmpineanu, la cari se alăturau, prin afinitate de spirit, de cultură şi de tendinţe, tinerii români ce se înapoiau dela şcolile mari ale Apusului. In fiecare an, tinerii ce sfârşiau şcoala românească sau şcolile Apusului, veniau să îngroaşe rândurile luptătorilor, îşi exaltau sufletele la amintirile glorioase ale trecutului, la ideile de libertate şi de independenţă; ei visau numai să redeà ţării vechea ei glorie şi strălucire,

41) I. Ghica, *Scrisori*, I, p. 153-154.



www.dacoromanica.ro

şi s'o facă, la gurile Dunării, straja înaintată a civilizaţiunii europene; doriau, în sfârşit, să facă din poporul românesc un popor liber, tare, unit, prin îmbunătăţirea stării în care se află ţăranul şi prin strângerea laolaltă a tuturor ramurilor răsleţite de populaţiune românească [42]).

„Mult am luptat noi tinerii de pe atunci — urmează tot I. Ghica — cu prejudecăţile şi obiceiurile cele rele, mult am apropiat noi clasele între dânsele, multe idei greşite am spulberat şi multe idei moderne am implântat în spirite" [43]. Lucrând la desvoltarea naţionalităţii române, „tinerii" deveniseră „sâmburele împrejurul căruia se grupase ideile viitorului" [44]). Şi apoi: „Frumoasă a fost tinereţea oamenilor generaţiunii din care am făcut parte, generaţie care a trăit cu mintea aţintită la fapte mari şi patriotice, plină de speranţe, de credinţă în Dumnezeu şi în viitorul României; hrănită cu aspiraţiuni înalte, din cari multe, graţie împrejurărilor şi străduinţei oamenilor de bine, am putut a le vedeà realizate una după alta; izbânde cari au lăsat bătrâneţelor noastre suveniri plăcute şi au deschis generaţiilor celor tinere, un câmp întins şi luminos de speranţe şi mai măreţe şi mai glorioase..." [45]).

* * *

Ideea de unire, unul din elementele conştiinţei noastre naţionale reînviate, iese la lumină în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Către ea trebuià să ducă în chip firesc sforţările laolaltă, din cele două Principate, pentru o vieaţă proprie, în concordanţă cu firea intimă a populaţiunilor lor. Această fire erà una şi aceeaş pentru Moldoveni, ca şi pentru Munteni, după cum una le-au fost suferinţele, nedreptăţile în decursul istoriei; şi una le erau năzuinţele către viitor.

In Regulamentul Organic se şi înserează, în principiu, ideia unei uniri posibile între cele două provincii, unire care a fost împiedecată şi întârziată prin împrejurări întâmplătoare şi secundare, dar pe care o cereau origina,

---

42) cf. şi Damé, *Hist. de la Roum. cont.* p. 54.

— „Femei cu creştere modernă şi înţelegere pentru operele spiritului, ca Elena Negri, Emilia Reymond, surorile Sturza, îndemnau, la Iaşi, pe reprezentanţii direcţiei celei nouă, luptătoare, în opera lor de propagandă şi de atac, care se manifestà pentru Europa liberală şi împotriva Rusiei. (N. Iorga, *Ist. lit. s. XIX,* II, p. 102).

43) şi 44) I. Ghica, *Scrisori,* I, p. II, III. — 45) *ibidem,* I, p. 28.



www.dacoromanica.ro

religia, obiceiurile, graiul, precum şi aspiraţiunile identice ale locuitorilor [46]).

Diplomatul francez, Bois-le-Comte, raportează ceeace-i spusese un Ministru din Moldova, în 1834, cum că cele două ţări româneşti, prin comunitatea obârşiei, limbii, istoriei şi situaţiunii politicii lor, în vremea aceea, aspirau „à se fondre en un seul Etat"; că, astfel, ei vor înfăptui o economie considerabilă în administraţie, o mai mare putere, isvoare de bogăţie mai numeroase, mai multă consistenţă în Europa şi o mai mare încredere în viitor [47]).

Unii dintre boierii din Ţara-Românească, stăpâniţi de salutarul gând al unirii celor două ţări surori, însărcinează, în 1841, pe Ion Ghica şi pe Felix Colson să ducă Domnitorul Moldovei de pe atunci, o scrisoare, în care, după ce i se expuneà starea ţării de dincoace de Milcov, arătându-i-se domnia lui Alexandru Ghica pe sfârşite, i se propuneà să primească a fi ales Domn şi al acestei ţări, ca astfel să se înfăptuească gândul, dorit de toţi Românii, Unirea Principatelor [48]).

La 31 Martie 1847, Prinţul Bibescu, potrivit cu tratatul ce-l încheiase în Ianuarie 1846 cu Mihai Sturza, decretă desfiinţarea vămilor dintre Moldova şi Ţara-Românească, cari luau — prin art. 8 al tratatului — numele de Principatele-Unite, „făcându-se astfel un pas mare către fuziunea intereselor ambelor provincii surori" [49]).

* * *

Prin sforţările fiecăruia de a se face mai folositor intereselor neamului, în mijlocul generaţiunii sale, şi prin sforţările fiecărei generaţiuni de a folosì cu cevà mai mult decât înaintaşii, la ridicarea pe scara civilizaţiunii şi a progresului, a poporului, se înfăptueşte, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, o schimbare vădită în spiritul nostru public.

La aceasta a ajutat influenţa streină a Franţei, care şi-a semănat darnic ideile sale pe pământul bun al Românilor, tinzând a face o naţiune conştientă de ea însăşi din poporul înjosit şi umilit prin atâta amar de vreme de asuprire şi necazuri, pe care-l exploatau streinii, şi a cărui ţară erà socotită grânarul Bizanţului [50]).

Fusese sortit ca ţara luminată a latinităţii apusene să lumineze, să încălzească şi să readucă la vieaţă, prin razele civilizaţiunii sale, acest popor, de aceeaş rasă, uitat

46) cf. Damé, *Hist. de la Roum. contemp.* p. 96-97.

47) *ibidem*, p. 97.

48) I. Ghica, *Scrisori*, I, p. 198. — 49) cf. şi Damé, *op. cit.*, p. 47.

50) cf. şi P. Eliade, *De l'infl. fr....* p. 133.



www.dacoromanica.ro

în Răsăritul european; pe lângă formele franceze adoptate prin Fanarioţi sau prin Ruşi, se adauseră ideile şi aspiraţiunile umanitare ale Franţei, transmise direct prin geniul său concretizat în literatură şi ştiinţă în genere [51]).

Românii se simţiau atraşi către Franţa prin ideile liberale ce pasionau această ţară, prin afinitatea de rassă [52]) şi prin generozitatea ei nemărginită faţă de popoarele mici şi nedreptăţite.

Din primele vremuri ale renaşterii lor, ei adoptă formele de civilizaţiune ce le veniau dinspre Apus: vestminte, fel de a trăi, proiecte de constituţiune liberală, profesori, cărţi de şcoală şi de literatură, cuvintele ce le lipsiau pentru arătarea noţiunilor nouă, întorsături de frază, chip de a-şi ordonă gândirea, vioiciunea spiritului [53]). Prin desvoltarea ideilor de libertate, de patrie, Franţa exercită o nouă acţiune în Principatele dunărene, ţintind a sprijini deşteptarea aceloraşi idei, prin mersul firesc al sufletului românesc, care aspiră la un fel de a fi şi la o civilizaţiune proprie. „Nous voyons — scrie expresiv regretatul P. Eliade — en Roumanie, l'influence française provoquer l'éclosion des germes latents de l'esprit roumain" [54]). Iar sub impulsiunea principiilor sociale ale marei Revoluţiuni, când boierul şi cărturarul se vor coborî la ţară să stea de vorbă, să asculte pe „egalul" [55]) lor, plugarul, se va cunoaşte graiul bogat, viguros şi plin de vioiciune al poeziei şi vorbirii poporului şi astfel se va descoperi un nou element — poate cel mai sigur — pentru temeinicia conştiinţei naţionale renăscânde.

In domeniul manifestării spiritului literar, urmele franceze sunt numeroase. In 1830 Eliad publică, într'un volumaş, traduceri din Lamartine [56]), şi acelaş, prin elegiile sale din 1832, pune temelia romantismului român, împrumutat dela cel francez [57]); aproape în aceslaş timp, Stamati traduce din romanticii francezi [58]); tâlmăcitorii se îndreaptă, pe lângă Lamartine, către Byron, începătorul romantismului; Negruzzi cutează a se atinge de Hugo, după ce tot el dăduse cevà din Puşchin, căpetenia şcolii romantice ruseşti [59]); o predilecţiune deosebită o arată spiritu-

51) *ibidem*, p. V, 193.
52) cf. şi P. Eliade, *Histoire de l'esprit public...* p. 379-380.
53) *ibidem*, p. 379.
54) *De l'infl. française...* p. II.
55) cf. *ibidem*, p. 357.
56) N. Iorga, *Ist. l. r. s. XIX*, I, p. 117.
57) *ibidem* I, p. 119.
58) *ibidem* I, p. 122-123.
59) *ibidem*, II, p. 3.



www.dacoromanica.ro

lui francez, întreaga generaţiune dela 1831—1840, în frunte cu Cârlova şi Alexandri[60]); Baronzi traduce din „Cartea Poporului" a lui Lamennais[61]); la 1839 Pogor traduce „Henriada"[62]); încă de pe la 1838 se scriau şi se reprezintau piese în franţuzeşte[63]), iar la 1840 teatrul francez erà în floare la Iaşi[64]).

Pregătită în chipul acesta, modelată după spiritul francez, sprijinită de ideile franceze şi încurajată prin înalte principii umanitare, răspândite de Franţa, erà firesc să se nască o simpatie din ce în ce mai pronunţată pentru acel popor, dela care emanau atâta generozitate şi atâta înălţime de cugetare. Dragostea către Franţa e un sentiment ce se naşte simultan cu iubirea de patrie şi cu neînfrânta pornire împotriva Rusiei, în sufletul poporului românesc.

Ţinându-se necurmat în această stare sufletească, Românul trebuià, cu inima pătrunsă de iubirea ţării sale şi a viitorului ei, să lupte împotriva Puterii asupritoare şi să se sprijine pe poporul cultivat dela care-i venise şi sprijinul moral de până acum, pe poporul francez.

Dela 1835, „Curierul" lui Eliad adaugă o coloană de traducere franceză pentru acele noutăţi din Ţara-Românească, pe cari el, sau alţi factori, deadreptul interesaţi, le puteau crede vrednice de a fi cunoscute în lumea europeană[65]), în deosebi franceză; pe la 1841, Asaki publică „Le Glaneur moldo-valaque", în care ies la iveală primele poezii, în franţuzeşte, ale lui Vasile Alexandri; în 1845, marele Kogălniceanu va încercà în ale sale *Fragments...* să dovedească vechea contribuţiune a culturii româneşti la propăşirea civilizaţiunii; tinerii români din streinătate şi în deosebi din Franţa nu vor obosì să trâmbiţeze, în faţa lumii şi pe temeiul principiilor umanitare, o cauză sfântă şi dreaptă, a naţionalităţii lor. Cine-i puteà înţelege mai bine, cine le puteà pătrunde durerile, cine le puteà percepe mai lămurit năzuinţele, decât aceia cu cari erau aşà de înrudiţi sufleteşte prin asimilarea întregului lor spirit, Francezii? Dela aceştia pornise faimoasa idee a reconstruirii generale a Europei pe principiul naţionalităţilor; aceştia înţelesese mai adânc dorinţele obşteşti ale acelei lumi întregi de popoare, cari luptau toate împotriva aceluiaş fel de moarte, care se numià dominaţiunea streină;

60) *ibidem*, I, p. 197-199.
61) *ibidem*, III, p. 11.
62) *ibidem*, I, p. 255.
63) *ibidem*, I, p. 125-153.
64) *ibidem*, I, p. 188-190.
65) N. Iorga, *Ist. l. r. s. XIX*, I, p. 266.



www.dacoromanica.ro

dela aceiaşi s'a auzit semnalul că în „secolul naţionalităţilor", chestiunea teritoriilor a cedat locul chestiunii popoarelor; şi tot deacolo s'a răspândit vestea că, în viitor, diplomaţia e obligată să ţină seamă de ideea de rassă, de naţionalitate.

Ce urmăriau oare Românii decât aplicarea aceloraşi principii şi pentru cauza lor? Nu pătrunsese oare în mod puternic aceste idei ale culturii franceze, prin lectura neîncetată a cărţilor sau, indirect, prin a traducerilor franceze? Nu slujià oare Franţa drept model, în orice manifestare a spiritului românesc? Nu se mărise oare această încredere în Franţa prin neîncetatele cuceriri cu cari se înapoiau tinerele vlăstare, în fiecare an, din oraşul luminii şi al principiilor înalte?

In perioada de până la 1848, Românii ajunseseră a fi conştienţi de binele ce li-l adusese Franţa, prin ideile, cultura şi literatura ei, şi deaceea încep a-şi îndreptà privirile rugătoare către dânsa.

Şi ce misiune mai frumoasă puteà fi pentru un popor civilizator, decât de a întinde o mână prietenă naţiilor căzute cari aspiră a se ridicà în picioare şi a luà rând printre celelalte naţii mari, glorioase şi puternice"[66])? Erà vremea pentru neamurile apusene de „viţă latină", în deosebi pentru Francezi, „cari au trăit un lung şir de veacuri fără măcar a visà că aveau chiar pe marginea Europei, la porţile Răsăritului, zece milioane de fraţi şi fără a auzì glasul suferinţei lor"[67]), să asculte strigătul de dreptate al naţionalităţii române.

Lupta întreprinsă de conştiinţa naţională pentru înfăptuirea principiilor de libertate şi propăşire în ţara noastră şi — ca urmare — pentru înlăturarea oricăror piedici ce le-ar fi stânjenit, nu erà destul de puternică în cadrul frământărilor noastre interne.

Ea trebuià transportată în afară de hotarele ţării; trebuià luminată opiniunea Europei şi „a face ca Puterile occidentale să cunoască situaţiunea ţării noastre, să le facă să se intereseze la viitorul României, punând o stavilă acţiunii omnipotente a Rusiei"[68]).

Din această tendinţă, începe o stăruitoare acţiune a tineretului românesc dela Paris, care alăturată la informaţiunile, apelurile şi sprijinul ce ne veniau din partea atâtor călători, preceptori, literaţi, savanţi filo-români, va tinde să facă cunoscută pretutindeni, în coloanele ziarelor, răspânditoare a curentelor de idei în inima mulţimii, în

66) V. Alexandri în „România literară", p. 144.
67) *ibidem*, p. 142.
68) I. Ghica, *Scrisori*, III, p. 165.



www.dacoromanica.ro

ochii cititorilor curioşi sau interesaţi, în cabinetele miniştrilor şi până în odăile de audienţă ale suveranilor, nevoia unei „Românii" reîntregite, libere, dela Tisa pân'la Nistru, sau — pentru moment — din Carpaţi până la Dunăre.

Starea în care se aflau ţările româneşti va fi arătată, fără vreun semn de oboseală sau descurajare, opiniunii publice franceze; strigătele de alarmă ale Românilor vor dovedì că interesul naţional îi strângeà pe toţi într'un mănunchiu, împotriva primejdiei de moarte. Sforţările lor se vor vedeà sprijinite de o întreagă armată de educatori ai Franţei generoase, cari vor deschide Românilor calea spre roadele unei civilizaţiuni întăritoare; ei le vor spune: „Suntem gata să devenim mijlocitorii voştri pe lângă opiniunea publică, dar nu uitaţi că trebue să fiţi uniţi, laolaltă, ca cu puteri îndoite să vă impuneţi în faţa Europei."

Românii vor face apel la simţul de dreptate al opiniunii franceze, la generozitatea şi principiile ei umanitare; se vor adresà şi cârmuirii şi parlamentarilor francezi, spre a nu fi dezarmaţi în apriga luptă a naţionalităţilor. Şi ei au şi găsit, drept chezaşi pe lângă opiniunea publică a Franţei, personalităţi de seamă.

Se formase un fel de societate aleasă, alcătuită din Români şi Francezi de seamă, grupaţi spre a-şi coordonà şi a-şi slujì reciproc interesul naţionalităţilor lor, unde şi unii şi alţii colaborează, fără altă preocupare, fără alt imbold decât interesul naţional, cu tenacitate, cu elocinţă şi cu un curaj recunoscut de toată lumea, la lămurirea unei probleme, la statornicirea unor convingeri.

Şi nu se puteà luptă mai dreaptă, operă mai sănătoasă, o normă mai echitabilă în întreaga desfăşurare a problemei ce formà miezul acţiunii:

Legea vecinică a naţionalităţii e o putere aşà de mare că trebuie să ducă după sine, în mod neîndoios, realităţile; ea e o lege fatală, care stăpâneşte întreaga desvoltare şi propăşire a omenirii.

Naţiunile — adevărate fiinţe colective — au misiunea de a contribuì la sporirea şi înaintarea culturii umane, prin cultura proprie, naţională, a fiecăreia din ele. Pentru ca o naţiune însă, să-şi poată desvoltà în chip liber calităţile cu cari este înzestrată şi pentru a fi, deci, un factor de cultură, ea nu poate rămâneà frântă în bucăţi şi supusă apăsării altei naţiuni. Şi dacă împrejurări istorice, vitrege, se întâmplă să fărămiţească trupul unei naţiuni, e sigur totdeauna că vine o vreme, în care se face dreptate, întrunindu-se la un loc, în libertate, fiii împrăştiaţi ai popoarelor obijduite. Atunci, popoarele liberate îşi croesc o vieaţă



www.dacoromanica.ro

națională de sine stătătoare și-și îndeplinesc misiunea, pentru care au dreptul la viață [69]).

Intemeindu-se pe această concepție, lupta îndelungată și grea a propagandei orale și scrise, în folosul naționalității române, va da roade, sprijinindu-se în primul loc pe o opiniune publică — dezinteresată și luminată — a poporului francez.

••••••••••••••••

69) cf. și „Săptămâna" („Măn. Dealu."), No. 3, din 8 Martie 1919, p. 31-32.



www.dacoromanica.ro

# PARTEA I.

## Epoca de pregătire: Cunoașterea problemei românești în Franța.

## CAPITOLUL I.

### Cele dintâi știri despre țările și poporul românesc.

a) Informațiuni despre țările românești înainte de veacul al XIX-lea. *Jean Louis-Carra.* — b) Cercetări istorico-politice asupra marilor state vecine (cu priviri generale și asupra ținuturilor noastre). *Thornton, Le comte de Lagarde.* — c) Studii și însemnări de călătorie privitoare la țările noastre și traduse din alte limbi în franțuzește. *Wilkinson, Raicevici* (trad. Lejeune). — d) Scrieri deadreptul în franțuzește, despre poporul și regiunile românești. *Salaberry, Recordon, Laurençon.* — e) Concluziuni.

Inainte de veacul al XIX-lea, se găsesc în periodicele franceze unele informațiuni răslețe cu privire la țările românești [1]).

Cele mai multe dintre știrile ce se referă la starea Prin-

1) *Mercure de France* din Iulie 1742 (pag. 1506—1525), publică constituția dată de Const. Mavrocordat, Domnul Munteniei și Moldovei. (Citat și de P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie,* Paris, 1898, p. 7).

— *Gazette de France* din 14 Ianuarie 1785 (Paris) și *Journal politique de Bruxelles* din 13 Decembrie 1785 (Bruxelles) descriu faptele Românilor și în deosebi mișcările Românilor din Transilvania, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Ms. 82 dela Academia Română (p. 393-408; 423-425) ne păstrează câtevà copii, scrise de mâna lui Nicolae Bălcescu, după relațiunile date de acele ziare: „...de Vienne, le 13 Décembre. Nous avons aujourd'hui une connaissance plus exacte de ce qui se passe en Transylvanie..." (p. 393). Cf. *ibidem,* p 409-418: „Récit détaillé des troubles élevés en Transylvanie, recueilli d'après des dates véridiques..." (Cf. Ms. 221, extras din jurnalul politic din Bruxelles dela 1785, despre cele ce se petrec în Transilvania, autograf al lui Nicolae Bălcescu (public. în *Tezaurul de mon. istorice,* vol. III, p. 353 și următoarele, extrase din *Gazette de France,* relative la răscoala Românilor în anul 1784 *(ibidem,* III, p. 359 și urm.).

— Cele dintâi documente franceze asupra principatelor



www.dacoromanica.ro

cipatelor sau la spiritul nostru obștesc, în diferitele ținuturi locuite de Români, rămân cu totul stinghere în istoria formării unei opiniuni franceze în această privință. Ele sunt lipsite de continuitate — această cerință de seamă a oricărei acțiuni menite să dăinuească, să se înfiripeze — apar la depărtări de luni și de ani în coloanele ziarelor din Franța. Pe lângă aceasta, puținele comunicări ce se făceau, în legătură cu numele țării și al poporului nostru, erau înfățișate cu un caracter prea personal, fără garanții de nepărtinire și urmărind, în cele mai numeroase cazuri, de-a proslăvi pe cutare Domnitor și neinspirând astfel nici interes, nici încredere, publicului cetitor [2]).

---

române ar fi plachetele din veacul al XVI-lea, cu privire la victoriile repurtate de Polonezi asupra Domnilor moldoveni — cf. G. Bengescu, *Bibliographie franco-roumain...* p. IX-X,, 1-2.

— *Gazette de France* e prima publicație periodică, regulată și începe a apăreà la Paris, în 30 Mai 1861, sub conducerea lui Théophraste Renandot (cf. I. Bianu, Introducerea la *Publ. periodice românești,* de Nerva Hodoș și Sadi Ionescu, Buc. 1913, p. III). — N. Docan, în scrierea sa: *O povestire în versuri încă necunoscută despre Domnia lui Mavrogheni* (Analele A. R. XXXIII, Mem. literare, p. 465) spune că a găsit în No. 18 dela 3 Martie 1790, a foaiei oficiale austriace „Wiener Zeitung", următoarele: „Ca raritate trebuie să mai semnalez că acì va apăreà, sub titlul *Courrier de Moldavie,* un ziar care va fi tipărit pe o coloană în limba țării, iar pe cealaltă în limba franceză. In prospect se spune că această foaie va costà, pentru scurtul timp cât va apăreà, trei galbeni, că articolul din Iași va fi excepțional de important și că gazeta va apăreà atât timp cât armata va rămâneà în cartierele sale de iarnă, „căci la primăvară (așà grăește prospectul) vom aveà altceva de făcut" (cf. I. Bianu, *ibidem,* p. VII).

2) Iată ce scrie *Le spectateur du Nord* (Dec. 1801, p. 317), despre spiritul francez în principate, vorbind despre Prințul Moruzi, care a domnit în Muntenia dela 1793—1796 și dela 1799—1801:

„La cour de Bucarest jouait à toutes sortes de jeux d'esprit en français et le hospodar lui-même, Michel Soutzo, élevé par un Français, ami des Français, parlant leur langue presqu'aussi bien qu'eux, entouré de dignitaires pour la moitié composés d'émigrés français dont il avait fait sa société intime, leur donne exemples du mélange de la réflexion et de la morale jusque dans les passe-temps les plus enfantins". — Citat de Al. Odobescu în „Revista Română" (București, 1861, p. 596); cf. Bengescu, *Bibliographie franco-roumaine,* ed. II, p. XIII-XIV; cf. de asemenea Xenopol, *Istoria Românilor,* V, p. 671 și *Les Roumains* (Histoire, état matériel et intellectuel), Paris, p. 67.



www.dacoromanica.ro

In timpul acesta, ştirile cele mai sigure rămâneau închise în corespondenţa emisarilor sau a diverşilor însărcinaţi ai Puterilor streine şi nu puteau aruncà o lumină adevărată asupra stării nenorocite a ţărilor româneşti.

Socotită totdeauna ca o anexă, fără prea multă însemnătate, a politicii generale a Imperiului Otoman, chestiunea Principatelor s'a bucurat în faţa Puterilor Europei, şi în deosebi a Franţei, de mai multă sau mai puţină luare aminte, după cum politica ei înclinà sau se depărtà de împărăţia turcească. In niciun caz, nu se puteà pune niciodată problema politică a ţărilor noastre, în chip separat de direcţiunea generală a atitudinei statului suzeran. Transpirà numai pe ici pe colo, sau indiferenţa Franţei faţă de soarta poporului nostru, sau atitudinea ei protivnică în împrejurările când interesul îi dictà să se depărteze de Turcia şi să se apropie de Austria sau Rusia, sau — în cazul cel mai bun — câte un cuvânt măgulitor, care nu puteà aveà nici un fel de urmare pentru starea lucrurilor din sbuciumatele provincii dunărene, cu toate că, încă de multă vreme, ochii Românilor se îndreptaseră către liberalul popor de pe ţărmurile Senei [3]).

Câte un cronicar de răsboiu, mai notà în carnetul său sau în rapoartele ce erà obligat să le întocmească, impresiuni de prin ţinuturile noastre, şi ele ne-ar puteà lămurì, într'o oarecare măsură, cum vedeau streinii, la sfârşitul veacului al XVIII-lea, chestiunea poporului român [4]).

Se vorbià, în deobşte, despre aceste ţinuturi, unde după Geţi şi Daci, Roma făcù din cele două provincii despopulate de răsboaie, locul de exil ale nefericiţilor *(infortunés)* pe cari politica senatului şi tirania împăraţilor i-a smuls din patria lor. De aici, Românii pretind că se coboară din Romani şi de aceea le-au şi luat numele. „E sigur — urmează cronicarul — că par a aveà oarecare asemănare cu acel popor aşà de lăudat; dar această asemănare e mult micşorată de cursul vremii şi mai ales de regimul la care au fost supuşi."

---

3) „Le Prince de Moldavie m'a donné plusieurs témoignages de son attachement pour les intérêts de la France", scrià Villeneuve către Regele Franţei, despre un Domnitor din prima jumătate a veacului al XVIII-lea (cf. V. A. Urechiă, *Relaţiunile Franţei cu România sub Ludovic al XIV-lea, al XV-lea şi XVI-lea,* Buc. Socec, 1883-1884, p. 119).

4) v. *Journal des Campagnes* faites au service de la Russie en 1790, par le comte de Langeron, Général en chef (Hurm., supl. I, vol. III, 1709-1812, p. 71 şi urm.).



www.dacoromanica.ro

Recunoscându-se această „urmă" de romanitate[5]), care, după cum vom vedeà, va fi în chip statornic relevată, în treacăt şi destul de vag, de scriitorii ce ne-au acordat favoarea condeiului lor, şi pătrunzând în istoria noastră, se va spune că Românii „păstrează un fel de independenţă" faţă de Puterea „suzerană", se va recunoaşte că Domnia fanariotă a fost ca o grea pedeapsă nemeritată de poporul nostru[6]), se va relevà că ţăranii români „nu sunt robi, dar numai supuşi" boierilor, al căror spirit nu poate fi trecut cu vederea[7]), şi unde cronicarul a sfârşit notele, va da cuvântul altuia[8]), ca un fel de întregire a impresiunilor sale. Şi acesta, după ce ne va plimbà, printr'o limbă înflorită, prin noile sale culegeri impresioniste, va găsì şi un cuvânt de generozitate cu privire la nenorocita stare politică a ţărilor româneşti:

„On peut s'imaginer ce que pourraient être la Moldavie et la Valachie si elles étaient soumises à un Prince puissant ou habitées par une nation active et industrieuse; elles seraient le Paradis de l'Europe." Căci, îşi zice scriitorul, în faţa poftelor delaolaltă, şi ale Rusiei şi ale Austriei, ar fi mult mai avantajos pentru aceste Principate — dac'ar puteà aruncà pe Turci pe ţărmul celălalt al Dunării — să li se lase Domnii lor pământeni şi să se facă astfel din ele un „hotar", decât un isvor neîncetat de neînţelegeri şi hărţueli.

Păcat numai că, cu toate erorile acestor „referate", cu toată superficialitatea relaţiunilor, astfel de cuvinte

5) Nu se uită nici romanitatea limbii: „La langue douce et monotone tient en partie du latin, surtout en Valachie; les Moldaves ont beaucoup de mots italiens. Leur langue en général est riche et serait propre à la musique..." *(op. cit.* p. 79).

6) „Je ne crains point d'être soupçonné d'exagération ni accusé de calomnie qu'il n'existe pas sur la terre une race de scélérats plus immonde que les Fanariotes" *(op. cit.* p. 72).

7) „Presque tous ces boyards ont l'esprit fin et aussi agréable que les anciens grecs et un observateur attentif découvre bientôt au milieu des ronces de leur esclavage, les roses du génie de leurs ancêtres... Beaucoup savent le français et très bien l'italien..." (p. 75).

8) Le Prince de Ligne trimite contelui de Ségur, Ministrul Franţei la Petrograd, o descriere a Iaşului şi a stării sociale dela noi *(Hurm.,* supl. I, vol. III, 1709-1812, p. 76 şi urm.).



www.dacoromanica.ro

generoase n'au putut pătrunde în opiniunea publică, nefiind date publicităţii [9]). Ele zugrăvesc totuşi o stare generală de spirit. Toţi streinii, cărturari sau oameni politici, care-şi aruncau ochii spre Răsărit, ştiau, în mod vag şi eronat, de existenţa unui popor apăsat şi nenorocit în văile Dunării, de origină străveche, probabil latină, dar în orice caz mult alterată, cu un trecut istoric prea puţin cunoscut, dar care, dacă s'ar fi putut desvoltà în voie, cu cârmuirea sa proprie, după însuşirile sale firești, ar fi luat o înfăţişare cu totul diferită.

Erà o dorinţă, o pornire de generozitate; şi-atâta tot. Când s'ar fi pus chestiunea pe realitate, apoi atunci cuvintele acestea vagi de încurajare dispăreau şi rămâneau faţă în faţă numai interesele marilor Puteri europene, cari n'aveau, deocamdată, nimic a face cu aspiraţiunile poporului românesc.

Nu întârzie însă să apară şi observaţiuni scrise despre populaţiunile celor două ţărişoare din valea inferioară a Dunării. Unii dintre călătorii pe cari firea sau nevoile i-au adus, la finele veacului al XVIII-lea, prin părţile Răsăritului şi cari au avut darul de a se îndeletnici şi cu condeiul, au avut prilejul să cunoască şi starea poporului nostru şi să-şi însemneze, în studii destinate tiparului, ceeace le-a izbit observaţiunea sau le-a stârnit felurite reflecţiuni.

Aceştia au fost sortiţi să smulgă pânza care ascundeà Apusului civilizat al Europei, privelişte a ţinuturilor noastre şi scrierile lor să pună, pentru întâiaş dată, în faţa opiniunii europene în deobşte, celei franceze în deosebi — fiindcă ne gândim cu deosebire la scrierile cari au contribuit la luminarea părerei franceze în chestiunea românească — problema unui popor uitat, nedreptăţit de istorie şi asuprit de oameni.

La întoarcerea în patrie, acei iubitori ai ţărilor puţin cercetate şi puţin cunoscute, se simţiau îndatoraţi să pună în curent şi pe compatrioţii lor şi lumea cetitoare în genere, cu descoperirile, impresiunile şi studiile lor, între cari se strecurau modeste, şi puţinele şi imperfectele ştiri despre poporul „sălbatec“ dela porţile Dunării.

---

9) Scrierile contelui d'Hauterive, privitoare la starea Moldovei la finele veacului al XVIII, şi enumărate şi de mine, câtevà pagini mai la vale, nefiind publicate decât mult mai târziu, n'au putut aduce atunci, la sf. veac. XVIII-lea, vreo influenţă asupra opiniunii publice din Franţa, cu privire la noi. Vezi aprecierea asupra acestor scrieri, făcută de D-l N. Iorga în *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Iassy, 1917, p. 67 şi urm.



www.dacoromanica.ro

Răsfoind, de pildă, „preţioasa“ publicaţie din 1765, a unui fost consul al Maiestăţii sale Regelui Franţei, pe lângă Hanul Tătarilor, apoi consul în Candia, la Smirna, şi — pe lângă aceasta — membru al Academiei regale, îţi dai seamă ce puţin loc ocupau, în mintea cercetătorilor, cunoştinţele despre ţările româneşti, în concertul atâtor ţări şi neamuri, cu atracţiuni misterioase, cu urme de civilizaţiune antică, cu obiceiuri nouă, necunoscute, din Orientul Europei[10]).

Românii din Ţara-Românească nu sunt altcevà, după învăţatul cercetător care umple cu o risipă de reminiscenţe savante, din arheologie, mitologie şi istorie, „observaţiunile“ sale, decât „ultimii barbari“ în şiragul acelora cari au zguduit Europa.

După ce face oarecare savantlâc pe seama numelui poporului nostru, se opreşte la afirmaţiunea scriitorului român care ne încredinţează că „numele de Valach“ e la fel cu acela pe care-l dau cele mai multe neamuri Italienilor sau Romanilor, din cari s'ar coborî aceste popoare, adică Românii. Autorul nu poate să nu recunoască cum că „origina acestui popor e cu mult mai bine dovedită prin graiul lui, argument incontestabil“. Intr'adevăr, continuă autorul, care are toate intenţiunile de a fi obiectiv: „cette langue est manifestement un idiôme latin, qu'une longue suite de siècles et le concours de tant de Barbares n'ont pu entièrement anéantir“. Şi cu toate acestea, nu se poate împedecà — în neputinţă de a se desluşi în întregime asupra firii poporului românesc — de a socoti poporul nostru ca rezultat a vreo zece alte popoare barbare, după ce însă citează, în primul loc, pe Romani, pe Greci şi pe Daci.

Despre Moldova ştie deasemenea că a fost populată

---

10) *Observations historiques et géographiques* sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin, suivies d'un voyage fait à Magnésie, à Thyatire, à Sardes, etc., contenant une relation de ce qu'il y a de plus curieux en monuments antiques, inscriptions, médailles, dont plusieurs n'étaient pas encore connus; et précédées d'une dissertation sur l'origine de la langue sclavone prétendue illyrique— par M. de Reyssonnel, ci-devant consul pour sa Majesté auprès du Khan des Tartares, puis consul général dans le Royaume de Candie, aujourd'hui consul à Smyrne, correspondant de l'Academie Royale des Inscriptions et belles-lettres et associé libre de celle de Marseille. Volume in-qarto, avec cartes et figures en taille-douce. — A. Paris, chez N. M. Tilliard, libraire, quai des Augustins à Saint Benoît, 1765, avec approbation et privilège du Roi. — Pentru Români: p. 192-211 şi 214-215.



www.dacoromanica.ro

întâi de Traian, cu cei dintâi colonişti romani, după învingerea Dacilor, şi apoi de Dragoş; după cum ştie cevà din istoria veche a Ţării-Româneşti, de despărţirea ei de Bulgaria, de înfiinţarea Principatelor.

Autorul mărturiseşte că n'are de gând să facă o istorie complectă a Românilor, ci numai „să trateze ceeace i s'a părut că cere anume observaţiuni". Deaceea se avântă în fel de fel de discuţiuni cu privire la numele Românilor şi la întemeierea Principatelor.

In scurt, în acest întâiu studiu în limba franceză, publicat şi deci răspândit în opiniunea cetitorilor din Apus, se scrie despre cele două Principate româneşti, „uneori întrunite sub un singur Domnitor", atârnând de Puteri streine şi 'n deosebi de Turcia, care puneà Domnii, un fel de „paşale" adevărate, mai ales în epoca fanariotă. Se spune totuşi că s'a păstrat în cele două ţărişoare „un fel de consiliu de Stat, compus din 24 de boieri, cari reprezintă pe vechii „seniori" ai ţării", şi se întrevede încă la curtea Voevozilor, „o uşoară lumină de suveranitate".

In situaţiunea nenorocită în care se găsiau — adaugă, ca ultim cuvânt, autorul — Românii ar dorì bucuros să li se ia această umbră de suveranitate şi să le dea paşale adevărate, cari să fie mai bune ca Domnii tirani pe cari-i aveau.

Dacă analizezi puţin elementele din această scurtă comunicare despre starea ţărilor noastre şi te întrebi pe cari din ele s'ar puteà clădì o opiniune publică, ce ar puteà stârnì interesul general al publicului cetitor, găseşti că niciunul nu are, în cuprinsul lui, această valoare. Nimic referitor la starea economică a Principatelor — ceea ce ar fi atras atenţiunea neguţătorilor streini, oamenilor de afaceri, călătorului-comerciant; nimic din urmele antice romane — cari ar fi chemat în părţile noastre pe savantul arheolog; nimic din priveliştile încântătoare ale Carpaţilor atrăgători pentru turiştii romantici ce cutreerau Alpii şi Pirineii; nici o urmă de cultură, de agitaţiune a vreunui spirit modern, ca să deştepte vreun fel de stimă, de consideraţiune cuvenită popoarelor ce vor să trăiască. Câtevà aserţiuni sarbăde, incomplete, eronate adesea, despre istorie, sau discuţiuni inutile, în cari cetitorul ar vedeà mai lesne mlădierea spiritului autorului şi... vastele lui cunoştinţe, decât convingerea în nobleţa şi trăinicia acestui popor.

Şi, şi acestea, pierdute în noianul atâtor date, atâtor reflecţiuni şi observaţiuni privitoare la ţări şi la neamuri ce n'au nici o atingere cu firea şi cu desvoltarea istorică a poporului nostru.

Se simţià nevoia unei cercetări mai atente, mai îndelungate, mai complete, asupra stării ţărilor noastre, con-



www.dacoromanica.ro

sacrate în deosebi acestei preocupări, publicate aparte, într'o carte întreagă, care prin ea însăşi să se impună luării aminte a cetitorilor.

Cel dintâiu scriitor francez care a închinat o carte întreagă ţinuturilor noastre pare a fi fost *Jean-Louis-Carra,* care a publicat[11]) „Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces" [12]).

Indeletnicindu-se cu educaţiunea fiului Domnului Moldovei şi cu corespondenţa în franţuzeşte a acestuia, de

11) La Iaşi 1777, la Paris 1778, la Neufchâtel 1781.

12) par M. C.... qui a séjourné dans ces provinces.

Carra a stat în ţările noastre, ca secretar al unui Domn fanariot; întors în Franţa, luă parte activă la revoluţie şi muri pe eşafod în 1793, în vârstă de 50 ani. Ediţiunea scrierii sale asupra Principatelor, publicată la Iaşi, are acest epigraf: „Plus je vis d'étranger, plus j'aimai ma patrie" (à Iassy. Aux dépens de la société typographique des Deux-Ponts, 1777).

Mai sunt şi alte ediţiuni: din Paris (Saugrain, 1778), din Neufchâtel (de l'imprimerie de la Société typographique, 1781). Nouvelle édition augmentée des mémoires historiques et géographiques, publiés par M. de B*** (Baur); traduceri: germane din Nüremberg (1789), din Francfort şi Leipzig (1789); românească de Orăşanu, Bucureşti (1857), (relevate de G. Bengescu în *Bibl. franco-roumaine...* p. 10).

Carra împrumută cele mai multe fapte şi observaţiuni din Dimitrie Cantemir: *L'Histoire de l'empire ottoman,* tradusă de Joncquières, Paris, 1743, 2 tomuri; cf. şi Bengescu, *Bibl. fr.-roum.,* p. 9); ceea ce a adaus de'a sine, e lipsit de preciziune şi exactitate (cf. şi Bengescu, *ibidem,* p. X; 9-10). Pentru infl. lui Cantemir, cf. de asemenea: N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains,* Iassy, 1917, p. 60.

In acelaş timp cu publicarea lucrării lui Carra, apare la Francfort: „Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie" (1778), de Generalul german, de Bauer.

Iată, în părţile esenţiale, tabla de materii din scrierea lui Carra: „De la Moldavie: géographie ancienne: création des Princes. — De la Valachie: géographie ancienne: elle reconnaît la domination des Turcs. Autorité des Princes. Histoire des Princes de Moldavie et de Valachie. Famille de Cantémir... Famille de Brâncovan. *Dissertation sur l'état actuel de la Moldavie et de la Valachie:* géographie moderne. Climat, sol, population et moeurs, agriculture, économie rurale, commerce et arts, revenus, gouvernement et justice. *Du caractère des Moldaves et Valaques. Réflexions politiques sur la Moldavie et la Valachie".*



www.dacoromanica.ro

bună seamă că n'a fost îndestulător timpul unui an spre a cunoaşte în amănunt obiceiurile Moldovenilor. Dar, deprins cu călătoriile prin felurite ţări, ani de zile, autorul francez socoteşte că poate stăpâni metoda prin care cei mai dibaci observatori ce-ar străbate 'n lung şi 'n lat pământul pot găsi un interes şi pentru rosturile cugetării şi ale politicii [13]).

El se încumetă a scrie istoria ţărilor noastre, cu toate că nu cunoşteà în realitate decât capitala Moldovei şi nu străbătuse decât drumurile ce duceau într'acolo. Spicuind cele mai multe date geografice în Dimitrie Cantemir, sau cercetând scrierile cronicarilor noştri şi adăugând unele isvoare din lucrarea de statistică, întocmită pentru curtea din Rusia, de generalul de Bauer [14]), şi-a putut îmbogăţi materialul, mai mult sau mai puţin exact, pe temeiul căruia să zugrăvească însăşi propriile sale observaţiuni.

In descrierea frumuseţilor plaiurilor noastre are adesea cuvinte de laudă şi de admiraţiune, comparaţiuni măgulitoare cu natura din Bourgogne şi din Champagne, cu priveliştele colinelor şi munţilor Elveţiei, găsind uneori însuşiri de neîntrecut pentru pământul, vegetaţiunea şi bogăţia ţărilor noastre [15]).

Oraşele noastre îi fac o impresiune urîtă [16]), iar satele îi par o grămadă de colibe. Pe ţăran l-a zărit în treacăt cu înfăţişarea-i barbară de vechiu Dac, sau uneori, în zilele de sărbătoare, la danţul său tradiţional. In neputinţa de a-şi lămuri lucrurile printr'o observaţiune îndelungă şi printr'un spirit critic mai desvoltat, lui Carra nu-i plăceà hora românească [17]), necum să-şi explice tra-

13) Carra, *Hist...* Iassy 1777, Discours préliminaire, XXIX —XXX.

14) cf. de asemenea: *Histoire des relations entre la France et les Roumains,* pr. N. Iorga, Iassy, Imprimeria „Progresul", 1917.

15) „Jai vu presque toutes les contrées de l'Europe: en vérité je n'en connais aucune où la distribution des plaines, des collines et des montagnes soit aussi admirable pour l'agriculture et la perspective qu'en Moldavie et en Valachie" (Carra, *op. cit.,* p. 169-170).

16) „Les plus grandes villes ne sont point murées et ressemblent à peine aux misérables villages de France et d'Allemagne" *(ibidem,* p. 172). „On trouve chez quelques uns des chaises et les tables de bois, mais c'est un luxe européen, réservé pour les étrangers" *(ibidem,* p. 173).

17) „Leur danse surtout est fort amusante... J'avoue que depuis que j'ai vu ce nouveau genre de danse, j'ai toujours douté d'une chose, savoir: si ce sont les Moldaves qui ont enseigné aux ours à danser ou si ce sont les ours qui ont enseigné aux Moldaves" *(ibidem,* p. 175).



www.dacoromanica.ro

diţiunea ce-i stă la obârşie, iar costumele dănţuitorilor îi vor părea de rău gust. Nu pătrunde farmecul limbii româneşti, pe care o înfăţişează ca un ansamblu de cuvinte latine şi orientale, ca cevà barbar şi corupt, fără energie şi fără farmec [18]); şi nici nu poate ghicì măcar că acest ţăran păstrează în reminiscenţele sale, deprinderi şi aptitudini artistice, în formele simple la cari a fost redus de o vieaţă aşà de aspră [19]). Ne va vorbì, în sfârşit, de „lenea" ţăranului român, fără să fi putut pătrunde pricinile sociale, de asuprire materială, de încătuşare morală, în cari l-au afundat stăpânii săi din ţară sau de aiurea.

Carra e şi mai înverşunat în criticile sale, când vine vorba despre guvernământ, justiţie şi instituţiunile ei. Lipsa de nepărtinire e aici vădită; autorul francez nu se poate stăpânì de a fi influenţat de anumite consideraţiuni de ordin personal [20]). Ne va spune astfel că principatele româneşti, de altfel ca întregul imperiu otoman, n'au legi tipărite sau scrise, că toate procesele sunt judecate după capriciul şi interesul Domnitorului sau după intrigile sfetnicilor săi, că totdeauna are câştig de cauză acela care dă mai mulţi bani favoritului Domnului [21]). Iar după ce descrie astfel în negru, orice manifestare de vieaţă a instituţiunilor ţării, are o muşcătură la adresa filozofului — scriitor al Franţei din veacul al XVIII-lea, care îşi ridicase glasul pentru popoarele simple, desvoltate în plină natură:

„... Si M. Rousseau vient nous dire encore que les peuples barbares et sans lois valent mieux que les peuples policés, je le prierai d'aller vivre un an dans les forêts de la Moldavie", [22]).

Şi astfel Carra enciclopedistul, filosoful, care visează la libertate şi crede că orice se îndreaptă prin legi mai

---

18) La langue valaque et moldave sont, à quelques mots de différence, la même. Cette langue dérive en grande partie du latin, comme par exemple les mots *pouiné* pane, *mouiné* mane, *apa* aqua, *vinu* vinum, *venouto* venitus, etc.; en partie du sclavon ou russe, comme *slouga* serviteur, *prapadito* perdu; et du polonais comme *Vaivoda* Vaivode, Prince. Il s'y est introduit d'ailleurs un certain nombre de mots turcs et tartares, qui tous ensemble forment un langage barbare et corrompu. qui n'offre nulle énergie, nul goût et nulle idée arbitraire", (p. 718—719). — 19) cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 60.

20) Carra a avut oarecari nemulţumiri la curtea lui Grigorie Ghica, Domnul Moldovei: „...Je demandai mon congé à son altesse, qui pour me témoigner aussi de son côté la reconnaissance à la grecque, me refuse la moitié de la somme, convenue dans mon contrat, pour mon voyage de retour" *(op. cit.* p. 197).

21) *op. cit.* p. 197. — 22) Carra, *op. cit.*, p. 197.



www.dacoromanica.ro

bune, nu poate înţelege nimic dintr'un guvernământ de tradiţie şi de obiceiuri păstrate din moşi-strămoşi, în frunte cu un prinţ patriarhal, care ar puteà fi excelent, dacă apăsarea din afară a streinului nu s'ar manifestà prea puternic — cum se întâmplà pe vremea aceea — asupra vistieriei sale [23]).

In capitolul privitor la caracterul [24]) Moldovenilor şi Muntenilor, scriitorul francez se simte dator să mărturisească cum că „à travers cette ignorance générale et stupide où se trouvent les deux nations"[25]), se găsiau în ţările româneşti şi câţivà oameni privilegiaţi de natură şi formaţi printr'o educaţiune mai aleasă, streină, cari ar puteà figurà alături de „cei mai iluştri savanţi" [26]). O calitate în întregime, o găseşti la poporul român: aceea de a fi buni soldaţi „sous la discipline", din care lucru ar puteà trage mari foloase politica militară [27]).

Dar autorul francez nu înţelege frumuseţea costumului simplu, care dă graţie şi sprinteneală ţărancelor noastre [28]) şi aduce o injurie nedreaptă moralităţii femeilor române în deobşte, dela sat sau din târguri [29]).

---

23) Iorga, *op. cit.*, p. 60.

24) „Le caractère des Valaques est en général plus gai que celui des Moldaves; ils ont aussi plus d'esprit et de courage; mais on peut dire des deux nations qu'elles ne sont portées ni au vol ni à l'assassinat; elles observent même l'hospitalité avec une sorte de satisfaction: au reste leur caractère a été en quelque façon détourné de son penchant à la bonté; et si la simplicité de leurs moeurs a été corrompue, on ne peut l'atribuer qu'aux Grecs qui, telsque les Harpies infectes qui gâtent tout ce qu'elles touchent pour s'en emparer seules, viennent du fond de la Thrace et des Isles de l'Archipel dépouiller les deux provinces et n'y laisser en sortant que des traces de leurs vices et de leur cupidité" (p. 213).

25) Carra, *op. cit.*, p. 210.

26) Aceştia, pe lângă limba grecească ce se vorbià la curte cunoşteau şi alte limbi streine şi erau pătrunşi de gustul literaturii franceze, care întâmpinà mari greutăţi în răspândirea ei în aceste părţi, din cauze religioase.

„On y parle aussi l'italien et le français; le Prince et plusieurs seigneurs du pays ont même des livres en cette dernière langue; les ouvrages de M. de Voltaire se trouvent entre les mains de quelques jeunes Boyards; et le goût des auteurs français serait aujourd'hui un objet de commerce dans ces contrées, si le Patriarche de C-tinopole n'avait menacé de la colère du ciel, tous ceux qui liraient des livres *catholiques romains* et particulièrement ceux de M. de Voltaire" (p. 219).

27) *op. cit.* p. 212. — 28) *op. cit.*, p. 215.

29) Iată ce spune Carra despre femeile române:



www.dacoromanica.ro

In „Reflecţiunile politice asupra Moldovei şi Valahiei", cari ocupă ultimele patru pagini ale scrierii emigratului francez, autorul crede că fericirea ţărilor noastre atârnă de schimbarea regimului politic de stăpânire şi anume de dependenţa lor de una din puterile Apusului Europei [30]), precum şi de atâtea îmbunătăţiri materiale, agricole, cari ar fi urmarea firească a unei astfel de dependenţe [31]).

In orice caz, ca să se poată rezolvi chestiunea principatelor române, trebue mai întâi să se rezolve problema, mult mai întinsă şi mai grea, a soartei imperiului otoman. Şi cu această „reflecţiune", autorul francez încheie primul studiu despre Români, la finele veacului al XVIII-lea [32]).

---

„Le beau sexe de ces contrées est singulièrement porté à l'amour: on en a vu des exemples durant le séjour des troupes russes en Moldavie et en Valachie; chaque soldat ainsique chaque officier avait sa maitresse; filles, femmes, veuves, toutes désertaient leur famille pour suivre ces vainqueurs des Turcs" (p. 214).

Dar cum se poate împăcà această afirmaţiune cu aceea care urmează? Contradicţiunea e vădită:

„Les jeunes filles sont cachées aux regards de tous les hommes jusqu'au moment où finit la cérémonie de leur mariage et où elles entrent dans le lit nuptial. Avant ce temps, elles n'ont d'autre occupation que celle de soupirer après le mari qu'il plaira à la divine providence de leur envoyer" (p. 217).

30) „Si les succès d'une politique bien entendue pouvaient faire passer ces deux Provinces sous la domination de l'Empereur on du Roi de Prusse, il serait facile de prévoir et d'expliquer par quels moyens, ce beau pays pourrait devenir un des plus beaux cantons de l'Europe" (p. 220).

31) S'ar puteà trimite aici colonii din Apus, cari s'ar îndeletnicì cu îmbunătăţirea pământului, cu lucrări de irigaţiune, cu exploatarea minelor şi-a lemnului şi cu secarea mlaştinilor; cu întinderea culturii viţei de vie. Autorul mai crede că pământul ţărilor noastre ar fi bun pentru cultura orezului, tutunului şi trestiei de zahăr, pe urma cărora s'ar desvoltà industria acestor produse (p. 221-222); s'ar puteà intensificà cultura cerealelor şi a pomilor fructiferi pe câmpiile şi dealurile încă nelucrate (p. 222). Pedealtă parte, ambele provincii oferă o nouă ramură de activitate, comerţului popoarelor europene. Porturile Dunării şi ale Nistrului aşteaptă vasele Mediteranei cari pot ajunge în trei zile din Bosfor până la Galaţi şi la Brăila, precum şi vasele ce se pot scoborî pe Dunăre din Bavaria, Austria şi Ungaria (p. 223).

32) „Le temps qui amène toutes les révolutions doit en amener une sans doute dans les deux Provinces dont je viens



www.dacoromanica.ro

Scrierea lui Carra are marele merit că deschide, în pragul veacului al XIX-lea, drumul la lumină şi la vieaţă, pentru un popor, căruia i se cuvenià de mult să i se cunoască trecutul vijelios şi statornic, precum şi drepturile şi aspiraţiunile sale legitime la o vieaţă mai omenească, dar care fusese cu desăvârşire ocolit sau uitat de orice fel de preocupări ale oamenilor de ştiinţă.

Oricât s'ar dărâmà din scrierea lui, oricât de superficiale ar fi unele aprecieri, oricât de neîntemeiate sau greşite ar fi altele, totuşi spiritul dela care a pornit această lucrare erà un indiciu că lumea civilizaţiunii apusene şi mai ales oamenii cultivaţi ai Franţei răspânditoare de lumină şi dreptate, nu mai puteau dăinuì în complecta lor neştiinţă despre ţările noastre.

In urma lui Carra au venit alţii să înmulţească cunoştinţele despre ţinuturile româneşti. Dar aceştia, în loc de a se devotà descrierii impersonale a lucrurilor şi oamenilor, îşi presară impresiunile cu amănunte secundare şi reflecţiuni cu totul subiective, neizbutind astfel a da o idee lămurită despre obiectul preocupărilor lor.

Sunt caracteristice, din acest punct de vedere, unele însemnări de călătorie, înfăţişate, de cele mai multe ori, sub formă de scrisori şi în cari se amestecă laolaltă notele cele mai personale ale autorului cu unele reflecţiuni de oarecare interes pentru lucrurile văzute, pentru oameni şi ţările străbătute, pentru starea generală a spiritului vremii [33]).

Astfel sunt însemnările de Miladi Craven din 1786, publicate în 1789, din călătoria sa în Orient [34]).

---

de faire l'histoire; mais cette révolution particulière ne tient-elle pas essentiellement au sort de l'Empire ottoman en Europe? C'est ce qu'on ne peut décider qu'après les événements" (p. 223).

33) De pildă Le Chevalier: „Voyage de la Propontide et du Pont Euxin", Paris, 1800, 2 vol.; cf. de asemenea p. aceasta: Colson, *De l'état présent et de l'avenir de la Moldavie,* Paris 1839, p. 457.

— *Voyage à C-tinople,* en Italie et aux îles de l'Archipel, par l'Allemagne et la Hongrie, Paris (sub formă de scrisori). Autorul anonim a plecat din Paris la 5 Oct. 1790; paginile 95-125, despre Valachia.

34) *Voyage en Crimée et à C-tinople en 1786,* par Miladi Craven, traduit de l'anglais par M. Guedon de Berchère, notaire à Londres; enrichi de plusieurs cartes et gravures; à Londres et se trouve à Paris, chez Maradan, Libraire, rue St. André-des-Ares, Hôtel de Château-Vieux, 1789 — pp. 443. Pentru România p. 408 şi urm.



www.dacoromanica.ro

Intră pe pământul Țării-Românești, pe la Silistra-Călărași[35]), unde e întâmpinată de un trimis special al Domnitorului. După două-trei cuvinte despre priveliștea Dunării, trece fulgerător peste drumul până la București, unde se plânge de „carantina" ce trebuià s'o facă, înainte de intrarea în capitală. O trăsură aurită o duce la palatul domnesc, unde i se face o recepție sgomotoasă; o audiență la Doamna, în jurul căreia crede că celelalte femei și fete alcătuiau un adevărat „harem"; aude „detestabila muzică turcească", dar și „cântecele țiganilor, ale căror arii erau delicioase" și „propres à mettre des souches en humeur de danser"; primește, în dar, dela Domniță, batiste brodate și e invitată să rămână la curte un an de zile; vizitează o grădină engleză... Îi vine să râdă despre întrebările Domnitorului și despre mesajul ce i-a încredințat acesta față de Impărat și Prințul de Kaunitz...

Are totuși și câte o rară reflecțiune, mai plină de interes; recunoaște că țara e frumoasă: „... et pour dire la vérité, il serait bien difficile de trouver en ce pays un site qui ne fût pas beau". Iar, la încheiere, următoarea dreaptă și judicioasă observațiune:

„Je maintiens toujours mon opinion que sur terre tous les objets supérieurs par leur nature, soit animés ou inanimés, sont chargés d'impôts d'une manière cruelle. Ce magnifique pays, qui, par l'avantage de son sol et de son climat, produit tout en abondance, est par la fatalité du destin, soumis à une Puissance qui dépouille les malheureux habitants, sous le prétexte des besoins de la Porte, quand ce n'est pas pour satisfaire l'avidité du Gouverneur..." (p. 426).

Dar, cu o floare nu se face primăvară... Intr'o sumedenie de amănunte, direct legate numai de desfătarea sau greutățile materiale întâmpinate de autoare, în călătoria sa, să arunci un cuvânt de compătimire și de generozitate, în treacăt, chiar când el pleacă dintr'o convingere sau se leagă de un principiu salutar, nu e de ajuns... Prea mare risipă de note zilnice, legate de sentimente prea subiective, prea multă ușurință în relevarea observațiunilor mai serioase ca fond și mai trainice ca expunere, cum ar fi priveliștile unui drum de sute de chilometri, starea spiritului social, aspectul satelor și orașelor în urma unei cârmuiri vinovate de sute de ani, sau agitațiunile, în germene, pentru o viață mai omenească. E prea multă superficialitate în genul acesta de scrieri. Și de aceea ele n'au putut adauge, ca rezultat, mai nimic în plus față de ce se

35) Pe care-l scrie greșit „Karalash" (p. 408).



www.dacoromanica.ro

scrisese înaintea lor. Deaceea tot cartea lui Carra, cu toate scăderile, lipsurile sau greşitele ei interpretări, rămâne ca punct de plecare, în îndrumarea viitoare a unei opiniuni streine — în deosebi franceze — cu privire la starea principatelor româneşti. Neculegându-şi datele reale şi fiind în neputinţă de a şi le strânge pe toate cele trebuincioase, scriitorii-impresionişti dela finele veacului al XVIII-lea s'au simţit datori a adăugà multe lucruri din propria-le imaginaţiune, dând astfel naştere la cevà hibrid, nepotrivit cu adevărul şi cu realitatea. Din tot ce scriu, cetitorul puteà cu greu culege la poporul român cevà bun, pe care s'ar fi putut întemeià îndreptarea lui viitoare.

* * *

La începutul veacului al XIX-lea, în decursul primelor trei decenii, trei feluri de scrieri dau cetitorilor informaţiuni despre neamul românesc şi despre situaţiunea celor două principate dunărene.

1⁰. Studii istorice, geografice şi politice asupra marilor state învecinate, ca Turcia, Rusia şi Ungaria, cuprinzând în acelaş timp date mai mult sau mai puţin interesante, mai mult sau mai puţin exacte, asupra Românilor din Principate, din Transilvania sau din Basarabia [36]).

Erà în spiritul vremii — suntem în epoca napoleoniană şi romantică — ca cercetători împinşi de curiozitatea de a străbate locurile neumblate, necunoscute, cu populaţiuni

36) Memoriile publicate la Amsterdam, între 1800 şi 1803 şi apoi, la Paris în 1804 (de Ch. Fr. Philib., Masson de Blancourt, Levrault, 4 vol. in-8⁰) asupra Curţii din Rusia şi asupra domniei Caterinei II-a, cuprind amănunte asupra Basarabiei. Cf. de asemenea: Barbier, *Dict. des ouvrages anonymes*, éd. Daffis, III, p. 253; şi Bengescu, *Bibl. fr.-roum.*, p. 20.

— In 1809 se găseşte o traducere franceză a lucrării unui ofiţer austriac, M. Demian: *Tableau géographique et politique du royaume de Hongrie... et de la grande principauté de Transylvanie* (Paris). Pentru Transilvania sunt paginile 379 şi urm., tom. II. (Cf. Bengescu, *Bibl. fr.-roum...* p. 21). Pentru chestiunea Transilvaniei mai e: *Voyage du Maréchal duc de Rajuse en... Transylvanie*, Paris 1837-1838, 4 vol., de Baronul de Haussez. Cap. XXXVIII până la LXVIII sunt destinate Banatului Temişoarei, Transilvaniei şi Valahiei (p. 270 din tomul II).

In *Hurm.* supl. I, vol. II, (1781-1814), p. 436 şi urm. se publică extrase dintr'o broşură, apărută la Paris (Impr. Giguet et Michaut, rue des Bons-Enfants, 34), 1807, asupra politicii şi încălcărilor ruseşti faţă de Sublima Poartă şi de Principatele române. Arată acte arbitrare ale reprezentanţilor ruşi în Principate, după tratatul dela Kuciuc-Kainardji, în detrimentul Franţei, Austriei şi celorlalte state, în special al Turciei, fiindcă le exercità în ţările supuse acesteia.



www.dacoromanica.ro

cari erau adevărate revelaţiuni pentru dânşii, să-şi ia toiagul călătoriei şi să pornească peste mări şi ţări, înfruntând orice greutate pentru a-şi ajunge ţinta — o năzuinţă a sufletului lor nesăţios după cunoştinţi nouă.

In vremea aceasta, ies la iveală numeroase studii şi publicaţiuni, despre popoare a căror vieaţă erà neştiută, dar în cari vibrà încă un suflet complex, plin de nădejdi şi aspiraţiuni spre un viitor mai bun, atunci când Apusul Europei intrase pe calea progresului, pe temeiul unor principii nouă, umanitare [37]).

Lucrarea care se bucură de o faimă deosebită în sensul acesta, a fost a unui Englez, anume Thornton. Acesta a străbătut întreaga Turcie, trecând şi prin Moldova şi Muntenia, în primii ani ai veacului al XIX-lea. Lucrarea sa a fost de îndată tradusă în franţuzeşte, la Paris [38]), contribuind astfel în largă măsură la răspândirea cunoştinţelor despre ţările noastre.

Spre deosebire de acei călători cari îşi redactau impresiunile lor, la iuţeală, în drum, Thornton a pus mult mai multă seriozitate, nelăsând să se strecoare nimic ce n'ar fi trecut prin prisma spiritului său de observator viguros sau ce n'ar fi fost controlat prin mijloacele puse la îndemână de cercetări şi publicaţiuni anterioare. In chipul

---

37) Iată, de pildă, câtevà din scrierile apărute în această vreme, toate cu cuprins de călătorie şi de impresiuni din locurile străbătute:

*Voyage de la Troade,* fait dans les années de 1786 et 1787... par Lechevalier, accompagné d'un atlas de 37 planches...

*Voyage de la Propontide et du Pont-Euxin,* par idem, orné de 6 belles cartes.

*Tableau historique...* de l'Empire ottoman...; traduit de l'anglais par Lefèvre.

*Géographie physique de la Mer Noire,* de l'intérieur de l'Afrique et de la Méditerranée, par A. Dureau-de-Lamalle, fils; accompagnée de deux cartes coloriées...

*Voyage en Grèce,* par Bartholdy, fait dans les années 1803 et 1804... orné de planches coloriées et d'une carte de la Grèce...

*Voyage an Allemagne et en Suède; Voyage dans l'Amérique méridionale; Voyage en Espagne; Voyage en Perou; Voyage au Cap de bonne-Espérance; Voyage à l'île de Ceylon; Voyages de Frédéric Horneman* dans l'Afrique septentrionale; *Voyage en Hongrie; Voyage aux Indes orientales et à la Chine; Nouveau voyage dans la haute et basse Egypte, en Syrie et dans le Darfour.*

Din cărţile librăriei Dentu, indicate pe coperta lucrării lui Thornton.

38) *Etat actuel de la Turquie,* ou description de la consti-



www.dacoromanica.ro

tution politique, civile et religieuse, du gouvernement et des lois de l'empire othoman, des finances, des établissements militaires de terre et de mer, des sciences, des arts, libéraux et mécaniques, des moeurs, des usages et de l'économie domestique des Turcs et autres sujets du Grand-Seigneur; auquel on a ajouté: l'état géographique civil et politique des Principautés de la *Moldavie et de la Valachie,* d'après les observations faites pendant une résidence de quinze ans, tant à Constantinople que dans l'Empire turc; par *Th. Thornton;* traduit de l'Anglais par M. de S.*** Tome premier et tome deuxième, Paris, G. Dentu, imprimeur-libraire, Rue du Pont de Lodi, No. 3, près le Pont-Neuf, 1812 — 2 volumes in 8⁰. Capitolele pentru țările românești: t. II, p. 433-517.

— Cartea lui Thorntonn a apărut la Londra în 1807, un vol. in-4⁰ și o a doua ediție în 1809, 2 vol. in-8⁰. *Bibliothèque britannique* (tomurile 36, 37, 38, etc.) a făcut o dare de seamă foarte favorabilă acestei scrieri și a publicat diverse extrase din prima ediție.

A fost tradusă și în nemțește, la Hamburg, în 1808.

Traducerea franceză e datorită unui ofițer francez foarte distins prin meritele sale și prizonier de război... (vezi *Préface,* p. II).

— Iată cuprinsul capitolului IX, privitor la Moldova și Muntenia:

Système du gouvernement turc envers les sujets tributaires. — Puissance et immunités du clergé. — Places lucratives données aux *rayahs.* — Avantages particuliers des Grecs. — Causes et conséquences de cette distinction. — Exceptions au mode de gouvernement adopté par les Turcs. — Dacie. — Géographie de la Moldavie et de la Valachie.— Départements et diocèses. — Température, sol et climat. — Agriculture et productions. — Apparence du pays. — Constitution et qualités morales des habitants. — Distinctions civiles. — Constitution et gouvernement. — Voïvode ou prince. — Cérémonie de l'inauguration. — La cour. — Les grands officiers et les gardes du corps. — Dywan ou conseil. — Ses fonctions. — Boyars ou noblesse. — Pouvoirs du dywan. — Classes et privilèges des boyars. — Magistrats turcs. — Officiers civils et militaires. — Lois et police. — Revenus et taxes. — Villes capitales. — Etablissements publics. — Moeurs des Grecs et des boyars. — Princes déposés. — Relations extérieures.

Partea aceasta se găsește tradusă și în românește. Vezi P. V. Haneș, *Un călător englez despre Români,* Buc. 1920, în care se dovedește că traducătorul este Dinicu Golescu.



www.dacoromanica.ro

acesta, încrederea ce i-a dat-o publicul cetitor a fost cea mai frumoasă răsplată cuvenită muncii şi seriozităţii marelui cercetător al Orientului [39]).

Apăruseră multe scrieri despre Turcia, în Anglia, la începutul veacului trecut. Dar în cele mai multe se cuprind atâtea închipuiri ale autorilor şi se scrie atât de puţin din realităţile văzute, încât se simţia nevoie de o operă, în care să se oglindească numai spiritul obiectiv al raţiunii — idei sănătoase culese din memoria unui scriitor inteligent şi fin observator.

Thornton a trăit 14 ani la Constantinopol, la ambasada engleză, a călătorit pe coastele Mării Negre, oprindu-se 15 luni la Odessa, a intrat în legături strânse cu cele mai de seamă personalităţi ale Orientului otoman, a învăţat în oarecare măsură şi limba ţării pe care o studia şi a isbutit să facă observaţiuni nouă cari l-au pus în stare să distingă cu mai multă exactitate decât predecesorii lui, ceeace e real de ce e imaginar.

Autorul englez insistă în deosebi, în introducerea operei sale, asupra exactităţii relaţiunilor pe cari le dă, întemeindu-se pe martori, cari l-ar puteà susţine sau criticà. Controlează spusele călătorilor precedenţi şi caută să-şi însuşească numai ceeace este în totul conform adevărului. Se preocupă în deosebi de obiceiurile oamenilor şi ale societăţii, căutând să discearnă ceeace e accidental şi nefiresc, de ceeace intră profund în natura şi deprinderea indivizilor şi naţiunii, căci — spune el — „les replis du coeur humain ne se développent pas à une première vue et les traits caractéristiques du genre humain ne sont pas écrits en caractères qui puissent se lire en courant" [40]).

In observaţiunile sale îndelungi, Thornton este călăuzit de raţiune şi discernământ, ceeace fereşte pe om de rătăcirile în cari îl poate duce sentimentul. El nu cunoaşte decât autoritatea unui sentiment: iubirea de dreptate şi de adevăr [41]).

---

39) cf. Thornton, *op. cit.*, préface, p. II.

40) Thornton, *op. cit.*, p. X.

41) „Je me flatte que dans tout le cours de mon ouvrage, le lectur apercevra le zèle pour la cause de la vertu, une moralité pure, sans être morose, le respect pour l'ordre social, la vénération pour les institutions civiles et religieuses et pardessus tout, l'amour de la liberté, vertu caratéristique de la nation à laquelle il m'est honorable d'appartenir" (p. XII).

— In prefaţă (p. III), autorul regretă moartea de curând a lui Sonnini de Manoncourt, care ar fi putut da informaţiuni



www.dacoromanica.ro

Inainte de a înfăţişà politica şi starea unei ţări care ajunsese la cea mai mare importanţă, în combinaţiunile politice europene[42]), autorul englez aruncă o privire asupra istoriei din vechime, asupra geografiei, precum şi asupra naturii solului, climei şi locuitorilor acestei provincii.

Citând la fiece pas pe Cantemir[43]), pe Carra[44]), şi alţi cercetători anteriori ai locurilor noastre[45]), examinându-le uneori afirmaţiunile prin cercetările sale personale, după cum făgăduise în introducerea cărţii, sau reproducându-le pur şi simplu constatările, chiar greşite, fără nici un fel de critică, Thornton izbuteşte totuşi să ne dea un număr de observaţiuni originale, cari merită luarea aminte şi cari, chiar dacă uneori sunt prea pesimiste, au contribuit în oarecare măsură la popularizarea numelui şi cauzei norodului românesc.

Are o pagină despre frumuseţile priveliştilor noastre[46]), găseşte cuvinte de laudă faţă de ospitalitatea ţăranului român, criticat în chip nedrept de alţi cercetători

---

foarte preţioase asupra Moldovei şi Valachiei, pe cari acest „harnic savant" le vizitase cu puţin înainte.

42) Thornton, *op. cit.* II, p. 444.

43) p. 434, etc.

44) p. 462, 470, 472, etc.

45) Lechevalier, *Voyage de la Propontide et du Pont-Euxin* (p. 436, etc.); Peyssonel, *Observations historiques et géographiques* (p. 445, etc.); Le général Baür, *Mémoires historiques et géogr. sur la Valachie* (Paris, 1781, p. 449, etc.).

46) „L'attention du voyageur est totalement absorbée à la vue de la beauté du paysage varié et de la fertilité du sol secondée par une culture riche, quoiqu'inégale... J'ai traversé les deux principautés dans toutes les directions et c'est avec un plaisir bien vif que je retrace ici les impressions que m'ont laissées leurs sites grands et romantiques: les torrents se précipitant dans les gouffres et arpentant ensuite dans les vallés, le parfum délicieux du tilleul fleuri, les herbes aromatiques foulées par les troupeaux paissants, la cabane solitaire du berger sur le sommet du coteau, les montagnes s'élevant au dessus des nuages, couvertes dans toute leur surface audessous des neiges d'un lit profond de terre végétale et ornées de toutes parts par l'éclat d'une verdure riche et vivante, ou par la majesté des forêts antiques et sombres. Cet assemblage de beautés, qui s'est présenté tant de fois à mes yeux, a gravé dans ma mémoire un tableau qui ne cessera jamais de m'intéresser" (Thornton, *Etat actuel de la Turquie...* p. 463).



www.dacoromanica.ro

dinaintea lui[47]), nu-i displace danţul românesc, ca altora, cu toată lâncezeala şi monotonia lui[48]), relevă asemănarea costumului ţărănesc dela noi cu îmbrăcămintea Dacilor de pe Columna lui Traian; pe de altă parte, zugrăveşte în linii negre chipul supt de griji şi greutăţi, al ţăranului nostru[50]), în firea Românului în deobşte nu găseşte vreo însuşire de vitejie moştenită dela strămbuni[51]), iar prin educaţiunea ce e lăsată exclusiv în mâna preoţilor se întăreşte mai mult sclavia, decât să i se îmbunătăţească condiţiunea socială în care trăeşte[52]).

Ajungând, în partea finală a scrierii sale, să se pronunţe asupra stării politice a poporului român, Thornton începe prin a constată că dintre toate relele cari pot să copleşească un stat, cel mai mare e acela de a fi subjugat şi supus unei puteri streine, şi după aceea aruncă o privire generală asupra chipului cum s'a înfiripat influenţa rusească în principate, dela tratatul dela Kainardgi (1784 Iulie 3) încoace, prin dobândirea dreptului de a aveà consuli sau reprezentanţi oficiali în ţările noastre[53]) şi apoi prin instituirea acelui protectorat nefast, alături de puterea suzerană.

Thornton se îndoeşte că ar fi putut intrà vreodată în vederile Rusiei de a îmbunătăţi condiţiunea politică sau socială a locuitorilor din Moldova şi Valahia, deşi în principiu, cu greu s'ar puteà aşteptà vreo binefacere dela mijlocirea unei puteri streine între Domnitor şi supuşii săi; căci nu s'a văzut niciun caz în care consulii ruşi să fi făcut uz de trecerea pe care o aveau spre a uşurà suferinţele poporului, spre a se opune sau a înfrânà tirania Grecilor sau spre a întocmì vreun proiect oarecare în ve-

47) p. 468.

48) p. 469-470.

50) „Les traits de leur figure sont contractés par les soucis et par les inquiétudes; leurs corps sont affaiblis par la paresse et le défaut de la nourriture" (p. 486).

51) „...n'ont conservé qu'une obstination à refuser ce qu'ils savent qu'on leur arrachera et une opiniâtreté à retenir ce qu'ils n'osent défendre" (p. 465).

52) „L'éducation est dans les mains des prêtres, mais la totalité de leurs connaissances ne comprend que des opinions absurdes et superstitieuses et la morale qu'ils prêchent est plus propre à encourager l'esclavage qu'à améliorer la condition du genre humain" (p. 506-507).

53) La aceeaş dată (1781 ?), a dobândit şi Austria acelaş drept; dela 1795 şi Franţa; şi apoi şi Anglia.



www.dacoromanica.ro

derea statornicirii unor norme de îndreptare în bine a soartei nenorociților locuitori [54]).

Dar problema țărilor românești capătă o importanță deosebită. In criza ce îmbrățișà soarta lumii întregi, se punea chestiunea existenței sau distrugerii imperiului otoman. Ei bine, afirmă autorul englez, existența acestui imperiu atârnă de chipul cum se va rezolvì chestiunea Moldovei și Valahiei. Aceste două provincii nu mai pot rămâneà sub prinți separați; dar nici nu se pot ridicà la independență în mijlocul puterilor redutabile ce le înconjură de toate părțile. O dependență a lor se impune. Dar care?

Dacă ar fi înapoiate tot imperiului turcesc, ar însemnà că au din nou nevoe de intervenția unei alte puteri streine, tocmai din pricina slăbirii acelui imperiu.

Dac'ar fi unite la împărăția rusească, degeaba ar mai curge Dunărea între Turci și dușmanii lor de veacuri: urmarea neapărată ar fi desființarea imperiului otoman, eveniment care n'ar puteà fi privit în urmările sale fără să deștepte temerile cele mai serioase și cele mai bine întemeiate.

Rămâneà o singură soluțiune bună pentru Thornton: Sub stăpânirea Austriei, principatele române ar opune o barieră de netrecut progreselor ulterioare ale Rusiei [55]), slujind astfel, de bună seamă, marile interese europene.

Felul cum e pusă problema e cel puțin ingenios. Legând soarta noastră de o problemă generală europeană, omul rațiunii și al observațiunilor realității înțelegeà că numai astfel s'ar puteà stârnì un interes pentru cauza românească. Pentru interesul nostru aparte, ca popor sau ca stat, nimeni sau prea puțini ar fi ridicat cuvântul sau ar fi pus umărul.

Dela scrierea autorului englez și până la rezolvirea problemei noastre politice, va mai fi vreme. Agitarea ei însă în chipul acesta a folosit și a folosit mult, adăugând un inel la șiragul răsleților preocupări de poporul uitat și obidit dela Dunăre.

* * *

In 1818, traducerea impresiunilor din „Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie“ de Adam

---

54) și 55) p. 516—517.



www.dacoromanica.ro

Neale[56]), vine să înmulţească, în o mică măsură, informaţiunile bogate, serioase, din cartea autorului englez precedent.

Doctorul profesionist care se sbuciumă în călătorii îndelungate, prin gerul iernei, prin greutăţile drumului, îndeplinindu-şi meseria sa de medic, mai fusese prin Moldova, să îngrijească pe fiul Prinţului Alexandru, Domnitorul, cu un an înainte de 1806, când face a doua călătorie prin ţările româneşti.

De rândul acesta, el vine din Turcia pe la Rusciuk, unde constată, pe ţărmul drept al Dunării, o însemnată populaţiune românească, provenită din „emigrarea familiilor sărace, cari părăsiau Muntenia şi Moldova şi treceau Dunărea, şi se refugiau în Bulgaria spre a evită tirania şi împilările strângătorilor de taxe, greci de obârşie, şi ale boierilor nu mai puţin neomenoşi...".

Inainte de a-şi arătă impresiunile, punând piciorul pe pământul românesc, savantul medic — întocmai ca şi Peyssonel — ţine să facă dovada vastelor sale cunoştinţe şi în alte domenii decât ale specialităţii sale, şi se pierde într'o sumedenie de consideraţiuni asupra timpurilor noastre străvechi, făcând astfel o incursiune în domeniul istoriei şi al arheologiei...

Intr'o tovărăşie ce numără nu mai puţin de douăzeci de persoane, trece repede cu vederea dela „Giaourkioi"

---

56) *Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie* par Adam Neale, docteur en médecine, traduit de l'Anglais par Charles-Auguste Def., Tome premier, Paris chez Gide, Libraire, Rue Saint-Marc-Feydeau, 1818. Pentru Români, p. 223 şi urm.

Volumul al II-lea (care nu se găseşte la Academia Română), cuprinde următoarele despre Români:

„Chap. XII, Czernovitz-Beauté de la ville. — Malpropreté des habitants. — Peste de Moldavie en 1770. — Ressemblance entre la Moldavie, le Mecklembourg-Strélitz et la Vendée.— Paysans moldaves. — Mauvaise nuit dans une auberge juive.— Hordes des Bohémiens. — Arrivée à Iassy. — Accueil favorable du prince Mourousi. — Visite à l'Hospodar. — Description et histoire de Iassy.

„Chap. XIII. Troupeaux de loups. — Fin déplorable du prince Mourouzi. Caractère de son gendre. — Traitement de l'Hospodar de Moldavie. — Anciens habitants de ce pays. — Xamolxis. — Hippomulges. — Fertilité du pays. — Vins. — Abeilles. — Vitesse de chevaux. — Coutume singulière des postillons. — Chaussée romaine. — Anciens tombeaux. — Funérailles des Scythes. — Traces qu'on en retrouvre dans celles des Moldaves.—Galatz.—Babadagh ou Tomy, lieu de l'exil d'Ovide.



www.dacoromanica.ro

(=Giurgiu?) la Bucureşti, din care păstrează numai amintirea că şi-a făcut o cumpărătură şi-a fost găzduit la consulul englez[57]) şi apoi îşi urmează drumul spre Focşani, îndreptându-se spre graniţa Moldovei. Călătorul-vizitator se plânge de gerul grozav al iernei, găsind totuşi prilejul să mai presare câte o reminiscenţă din cultura sa în ale antichităţii: „... je me réunissais de bon coeur à Ovide pour maudire la rigueur des hivers de la Dacie...".

In treacăt, aminteşte de latinitatea graiului şi poporului românesc[58]), şi porneşte dela Focşani spre Bârlad, urmând direcţiunea capitalei Moldovei. Stimatul oaspe şi 'nchipuise că pe la Bârlad recunoaşte „vârfurile de munţi", pe cari le mai văzuse în toamna anului precedent acoperite de „turme şi flori", şi că mergând spre Iaşi traversează „munţi" adevăraţi; ţăranii ce-i ies în cale, la auzul uruelii trăsurii lui, sunt învăliţi în „piei de lup"; iar la Iaşi, e bine primit de Domnitor, pe al cărui copil i-l vindecase cu un an mai 'nainte.

Şi-atâta tot! Şi trece mai departe — Iaşi, Botoşani, Cernăuţi — părăsind tot aşà de superficial hotarul ţinuturilor româneşti... La înapoiere, reià drumul dealungul Moldovei şi scapă prin Dobrogea la Mare, ca să se îndrepte spre Constantinopol, trecând cu aceeaş iuţeală şi cu cuvinte de spirit uşor, atât peste pământul românesc cât şi printre cunoştinţele sale de „savant" de ocazie.

E interesant totuşi să cunoaştem vederile sale generale şi punctul de plecare, luat în seamă, când s'a gândit să lase posterităţii aceste impresiuni.

Cetirea cărţilor de călătorii aduce plăcere şi instrueşte; şi publicul cetitor e foarte doritor de astfel de scrieri, „de parcourir le globe, asis au coin du feu". Cum împrejurările au făcut ca, în timpul îndeplinirii meseriei sale, să aibă prilejul să afle „câtevà fapte nouă", nu tocmai lipsite de un interes oarecare, s'a hotărît să-şi scrie impresiunile şi observaţiunile, să le tipărească şi să le pună sub ochii cetitorilor, mai mult spre a atrage luarea aminte altor călători cari, având mai mult răgaz şi mai mare

57) „...Bucarest, où j'achetai une berline et congédiant le fidèle janissaire qui m'avait accompagné depuis Constantinople, je quittai la maison hospitalière de M. Summerer, consul d'Angleterre..." (p. 231).

85) „Les habitants dans cet endroit parlent latin. „Dominatio vestra advena est in hac nostra terra" fut la phrase dont me salua un marchand qui me vendit quelques épices. L'accent et le langage de cet homme, sa taille, son extérieur, tout semblait confirmer la supposition qu'il descendait des légionaires romains de la Dacie" (p. 233).



www.dacoromanica.ro

talent, să străbată din nou acele ţinuturi, să le observe mai de aproape şi să le popularizeze în faţa lumii civilizate.

Câmpul, deşi întins, a fost puţin cultivat până acum — urmează scriitorul englez; frumoasele regiuni ale Greciei şi ale Italiei, îmbogăţite de monumentele antichităţii, înfăţişând suveniruri cu mult mai scumpe tuturor prietenilor artelor şi ai literelor, vor aveà multă vreme, poate totdeauna, mai multe atrageri pentru călătorii luminaţi, decât câmpiile nisipoase ale Germaniei, mlaştinile locuite de Sarmaţi şi ţărmurile sălbatice ale Pontului Euxin. Şi cu toate acestea, chiar în aceste locuri, observatorul şi filantropul pot face reflecţiuni cari să tindă, fie la a limpezi puncte de seamă din istoria veche, fie la a îmbunătăţì condiţiunea unei părţi considerabile a genului omenesc.

Şi presupunând chiar că nu ajungi a distruge anume prejudecăţi şi greşeli adânc înrădăcinate, confirmarea însăşi a adevărurilor de mult recunoscute e prin ea însăşi un serviciu important şi niciodată nu va fi nefolositor a dovedì, prin exemple nouă, că în toate statele practica virtuţii e temelia fericirii; că obiceiurile simple sunt în mod constant răsplătite de sănătate, linişte şi vieaţă îndelungată; că cel avar nu e totdeauna bogat; că ambiţiunea e expusă căderii; că revoluţiunile imperiilor îşi găsesc, în mod constant, isvorul în coruperea obiceiurilor; însfârşit că, dacă pedepsele Providenţei se fac adesea mult timp aşteptate, nu sunt totuşi mai puţin de temut [59]).

In mintea cercetătorului englez, ţările noastre slujiau ca mijloc pentru evidenţierea acestor înalte precepte morale; ele făceau, prin însuşi acest fapt, parte din istoria vieţii omeneşti şi ca atare meritau a fi cunoscute alături de orice manifestare a umanităţii, oricât de simplă, oricât de puţin importantă le-ar fi fost partea lor de contribuţiune.

* * *

Câţivà ani în urma scriitorilor englezi, un Francez de viţă nobilă, Le comte de Lagarde, publică la Paris, în anul 1824, scrisorile sale [60]), sub titlul „Voyage dans quelques parties de l'Europe: de Moscou à Vienne, par Kiew, Odessa, C-tinople, *Bucarest* et Hermanstadt" [61]).

In impresiunile sale asupra Valahiei, contele de La-

59) *op. cit.*, p. V-VIII.

60) Adresate lui Jules Griffith.

61) Călătoria este din 1811; pentru România sunt paginile 315 (Călăraşi, Ianuarie) — 353.



www.dacoromanica.ro

garde, care de altfel recunoaşte el însuşi că schiţele despre regiunile străbătute nu sunt nici reflecţiuni adânci, nici observaţiuni nouă [62]), dă câtevà noţiuni istorice asupra ţărilor române, descrie spiritul social în capitală, care îi apare cu mult mai presus decât şi-ar fi închipuit [63]), asistă — în scurtul timp al şederii pe la noi — la un foc şi la un cutremur de pământ şi face, între altele, o observaţiune interesantă cu privire la latinitatea poporului şi a limbii române [64]).

* * *

A doua serie de ştiri privitoare la ţările româneşti e formată de studii şi impresiuni de călătorie, referindu-se în mod special la aceste ţinuturi şi traduse din diferite limbi streine în franţuzeşte.

Un anonim [65]), de pildă, traduce şi dă la iveală la Paris, în 1821, prea interesantul studiu al lui Wilkinson, fost consul general englez în Muntenia: „Tableau histori-

---

62) *op. cit.*, p. VII; — 63) *op. cit.*, p. 322.

64) „La langue est un dérivé du latin, corrompu par un amalgame de mots slaves, turcs et tartares. Les Valaques assurent qu'ils descendent des Romains, appuyant cette prétention de leur nom de *Rumin* et de ce que la Valachie s'appelle encore *Ţara Rumânească*, la pays roumain" *(op. cit.*, p. 323).

— Autorul adaogă: „Mais les boyards des plus anciennes familles font remonter leur origine aux Slaves et sont — disent-ils — d'une race distincte de celle du peuple, issu des Romains alliés aux Daces" *(op. cit.*, p. 323). — Această deosebire aşà de distinctă, între origina poporului român şi pretinsa origină slavă a marilor familii de boieri are, de bună seamă, ca sprijin înclinarea câtorvà familii boiereşti către înrâurirea rusească şi către tot ce venià dinspre Rusia. Istoria ne păstrează amintirea unui fel de propagandă rusă, cu scopul de a înfăţişà Europei populaţiunile româneşti ca fiind slave la obârşie, pentru a le încorporà mai uşor la imperiul dela nord. In acelaş timp, se începuse în Principate, o acţiune de distrugere morală şi naţională. Pe la 1825, un raport consular ne păstrează amintirea că cea mai mare parte din boieri erau cu Ruşii şi că „ils se soumettraient avec moins d'affliction à la domination de la grande puissance du Nord, à l'ambition de laquelle ils s'attendent que leur pays sera tôt ou tard sacrifié" (cf. Hugot către Damas, Buc. 25 Mai 1825, Hurmuz. XVII, p. 17). Pentru faptul că cel mai mare număr de boieri erau cu Ruşii, cf. de asemenea: Huber către Molé, Iaşi, 4 Noem. 1838, Hurmuz. XVII, p. 718).

65) Dezos de la Roquette (M***), cf. Bengescu, *Bibliogr. fr.-roum.*, p. 23-24.



www.dacoromanica.ro

que, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie" [66]), lucrare apreciată cu o deosebită luare aminte de către scriitorii de mai târziu şi slujind ca un serios punct de sprijin în studierea problemei româneşti în faţa streinătăţii, la începutul veacului al XIX-lea [67]).

Reprezentantul oficial al Angliei a avut prilejul, în vremea cât a trăit printre noi, să cunoască de aproape starea poporului şi aspiraţiunile de viitor ale neamului românesc. Călăuzit de acelaş spirit obiectiv, întrupat şi de celălalt scriitor englez ce l-a precedat — voim a spune

---

66) Paris, Boucher, 1821, traduit de l'anglais, per M***, chevalier de la légion d'honneur, l'un des rédacteurs de la Biographie universelle; auquel on a joint les principaux traités entre la Russie et la Porte ottomane, et notamment ceux de Kaïnardgik (1774), de Iassy (1792), et de Bukarest (1812).

— La urma ediţiei a II-a a studiului lui Wilkinson (trad. franceză) s'a adaus capitolul II dintr'o lucrare inedită a Contelui d'Hauterive, membru al Academiei inscripţiilor şi literilor: „Renseignements moraux et curieux sur quelques usages des habitants de la Moldavie et sur l'idiome moldave". Celelalte manuscripte ale lui Hauterive au fost publicate în 1877, 1880 şi 1902:

— „Les fragments inédits du journal d'un voyage du comte d'Hauterive en 1785, de C-tinople à Iassy" în *Revue de Géographie* de 1877 (t. II, p. 120,274).

— „La Moldavie en 1785, faisant suite au „Journal d'un voyage", publicată de Ubicini la Paris (Martinet, pe la 1880), extrasă din *Revue de géographie,* t. V (din 1879), p. 366 şi t. VI (1880), p. 45.

— „Mémoire sur l'état de la Moldavie en 1787", de contele d'Hauterive, secretar al Domnului Moldovei, Alex. Mavrocordat, ediţie a Academiei Române (Buc. Göbl 1902, 2 vol.).

— Artand de Montor a scris o carte asupra vieţii contelui d'Hauterive (Paris, 1831). Cf. *Convorbiri literare,* Buc. XI (1877-1878), p. 238.

— *Convorbiri literare,* XI, 1877-1878, p. 234 şi urm. publică o biografie a lui Hauterive, scrisă de P. de Pradines în *Nouvelle biographie générale,* t. XXIII (publ. de Firmin Didot Frères, sub direcţiunea D-rului Hoefer, Paris, 1858) şi tradusă în româneşte de Gh. Dem. Teodorescu.

— *Convorbiri literare* (XI, 1877-78, p. 234) relevă două articole trimise din Paris de Gh. Dem. Teodorescu, ziarului „Românul" (Buc. 1876-77), asupra activităţii diplomatului francez Hauterive, fost secretar al Domnului fanariot, Al. Mavrocordat, cu prilejul găsirii unui manuscript al lui Hauterive, asupra situaţiunii Moldovei între 1780-1790.

67) cf. asupra acestei lucrări, *Revue encyclopédique,* t. XIII (1822), p. 191; t. XXVI (1825) p. 534.



www.dacoromanica.ro

despre autorul *Istoriei Turcilor...* — Wilkinson va face să defileze pe dinaintea cetitorilor, ca într'un tablou, părţile mai caracteristice din istoria, înfăţişarea, starea socială şi politică, aspiraţiunile populaţiunii vecinic nedreptăţite din cele două provincii dunărene.

In precuvântarea autorului englez găsim scris cu mândrie că dintre toate naţiunile cari cultivă cu deosebită luare aminte literele, nici una n'a publicat atâtea lucrări despre situaţiunea şi propăşirea feluritelor ţări de pe globul pământesc, ca naţiunea engleză. Călătorii ei străbat cu plăcere, din dragostea descrierilor şi cunoaşterii locurilor depărtate, diversele ţări ale lumii, iar cei cari rămân cetesc cu interes comunicările compatrioţilor lor.

Cu toate acestea, până atunci — scrie Wilkinson — niciun călător n'a întreprins a descrie, într'un chip regulat şi amănunţit, două dintre provinciile cele mai importante şi mai curioase, cari cuprind partea principală a vechii Dacii, sub denumirea modernă de Valahia şi Moldova [68]).

Trăind, cu însărcinare oficială a guvernului său, la Bucureşti, scriitorul englez a avut prilejul să facă o sumă de observaţiuni interesante, pe cari se încumetă a le pune sub ochii publicului cetitor [69]).

Timpul şederii sale la noi fiind destul de îndelungat, ca să poată pătrunde, prin observaţiuni multiple şi îndelungate, caracterul şi geniul unei naţiuni, autorul, cu toate că n'ar fi prea exercitat în ale condeiului, scrie totuşi această lucrare.

Scena principală a observaţiunilor sale va fi ţara unde şi-a îndeplinit rolul său politic, adică Valahia. Dar istoria acestor două principate este aşà de strâns legată, forma guvernământului lor, limba, obiceiurile locuitorilor au fost aşà de asemănătoare în toate vremurile, încât descrierea uneia face aproape inutilă pe a celeilalte [70]).

---

68) Această uitare, adaugă Wilkinson *(op. cit., p. II)*, e cu atât mai extraordinară, cu cât ambele provincii se bucură de oarecare independenţă şi întrunesc feluritele producţiuni cari sunt în alte ţări.

69) Regretă că n'a putut studià deaproape *mineralele* acestor ţări şi spune că dac'ar mai aveà prilejul să se înapoieze în ţările noastre, are să se ocupe de aceasta cu o deosebită luare aminte, întocmind un tratat special *(op. cit.,* p. III).

70) *op. cit.,* p. IV. — 71) *ibidem,* p. IV.

Iată, în părţile esenţiale, cuprinsul scrierii lui Wilkinson: „*Chap. I:* situation géographique et étendue de la Valachie et de la Moldavie. Précis historique depuis la chute des Daces



www.dacoromanica.ro

Importanţa politică la care s'au ridicat aceste două ţărişoare din timpul domniei ambiţioasei Caterina a Rusiei, le-a dat un loc destul de remarcabil în balanţa generală a Europei. Cea mai mare parte dintre cabinetele europene îşi au ochii fixaţi asupra lor, din aceleaşi motive ca şi Rusia, deşi în direcţiuni opuse.

Dar în afară de preocupările oamenilor politici, din punct de vedere general omenesc, soarta viitoare a acestor ţări trebue să oprească în loc, o clipă, luarea aminte a dreptăţii şi a umanităţii [71]).

Utilizând la fiecare prilej, pe Cantemir [72]), pe Thornton [73]), sau relevând unele nepotriviri de vederi între el şi acesta din urmă, scriitorul francez începe prin descrierea geografică a ţărilor noastre, minunându-se de fru-

---

jusqu'au dernier siècle. *Chap. II:* Inauguration des Hospodars.— Forme actuelle du gouvernement. — Lois locales. — Tribunaux de justice. — Membres du divan et autres fonctionnaires publiques. — Districts. — Caïmacan de Kraiova. — Ispravniks. *Chap. III:* Population: — Tributs et taxes. — Autres branches de revenus. — Dignité métropolitaine. — Monastères. *Chap. IV:* Mines d'or et d'argent. — Production. — Navigation du Danube. — Commerce d'importation. *Chap. V:* Buckarest et Tergowitz, capitales de la Valachie. — Iassi, capitale de la Moldavie. — Manière de voyager. — Races de chevaux... *Chap. VI:* Observation sur les Grecs en général. — Leur introduction au gouvernement des principautés. — Leur système politique. — Causes de la déclaration de guerre entre l'Angleterre et la Russie, et la Turquie, en 1806. — Paix avec la Russie et circonstances qui y contribuèrent. — Hospodars Callimaki et Caradja. — Réflexions sur la conduite de la Porte, à l'égard de ces deux Principautés. *Chap. VII:* Climat. — Son influence. — Education des boïars. — Ecoles. — Langue valaque. — Grec moderne. — Costume, musique et danse nationales. — Moeurs de la société. — Autorité de l'église. — Son indépendance de l'église patriarchale de Constantinople. *Chap. VIII:* Paysans. — Leurs moeurs et leur manière de vivre. — Emigrations. — Agriculture. — Aspect général du pays. — *Chap. IX:* Relations des étrangers entre eux. — Consuls étrangers. — Avantages que les naturels retirent de leurs rapports avec les résidents étrangers.

Observations générales sur la situation politique des deux principautés.

72) *Istoria Imperiului otoman* e des citată: pag. 26, 30, 31, 42, etc.

73) p. 35, 42, 51, etc.



www.dacoromanica.ro

museţea priveliştilor[74]), lăudând bogăţia pământului[75]), relevând, cu o mai mare sau mai mică aproximaţie, caracterul limbii[76]), sau dedicând observaţiunile sale mai

74) „Mais de toutes les sensations délicieuses que produisent les beautés de la nature, aucune ne peut surpasser celles que fait naître l'aspect des parties plus intérieures du pays. Des collines et des vallons romantiques, de petits ruisseaux, des courants d'eau, des champs ornés de verdure et de fleurs, offrent aux yeux, dans la belle saison, une grande variété de beauté, surtout à vingt ou trente milles des monts Karpaks, entre le Pruth et le Danube, jusqu'à Orsova. Les parties intérieures de ces montagnes offrent elles-mêmes le spectacle le plus magnifique, et leurs sommets les vues les plus belles et les plus étendues. Ceux qui ont vu les parties romantiques des Alpes ne peuvent s'empêcher de les rappeler à leur souvenir; les impresions du moment sont telles qu'il leur devient impossible de décider quelles sont celles qui méritent la préférence. Tandisque le conducteur impatient qui franchit les routes escarpées, traversant les monts Krapaks, maudit les passages dangereux qui l'arrêtent à chaque pas; l'amateur de voyages, l'amant de la nature, restent ravis d'admiration et quittent toujours avec peine et regret le spectacle de ces grandes beautés pittoresques, que la terre doit aux plus heureuses inspirations du génie de la création" (Wilk., *op. cit.*, p. 149-150).

75) „Le froment de la Valachie n'est pas de première qualité, mais il est loin d'être médiocre: celui de la Moldavie est meilleur et ne diffère pas beaucoup du froment de Pologne" (Wilk., *op. cit.*, p. 69). — Un mare număr de streini locuiau în Principate, atraşi fiind de varietatea isvoarelor de bogăţie (p. 160). — Negustori, bancheri, cari îşi fac afacerile sub protecţia vreunei Curţi europene.

76) „La langue moldave ou valaque est formée d'un mélange corrompu de mots étrangers... le fond de cette langue est le latin et l'esclavon" (p. 120). La finele lucrării e un apendice (No. IV, p. 259) cuprinzând: „divers mots de la langue valaque ou moldave qui dérivent du latin, de l'italien, du grec et du turc". Ortografia cuvintelor şi expresiunilor româneşti e cevà barbar: *domno, formos, cappo, pallatur, pescatar...*

In privinţa vechimii culturii la noi, autorul scrie la pag. 121: „En 1735, C. Mavrocordat qui avait entrepris de remplacer dans les deux principautés, la barbarie par la civilisation, fit, pour le jargon qu'on parlait, une grammaire en caractères tirés du grec et de l'esclavon... Il encouragea les habitants à étudier leur langue suivant les règles de sa grammaire; et en peu d'années, les premières classes de la société surent généralement lire et écrire".



www.dacoromanica.ro

îndelunge, omului[77]) locuitor al acestor regiuni binecuvântate de Dumnezeu.

Tratând despre cele două clase sociale ce alcătuesc populaţiunea ţărilor româneşti, se opreşte în deosebi asupra boierilor şi vorbeşte despre lipsa unei culturi înaintate la dânşii[78]), despre vieaţa lor sedentară[79]), în cluburi, la baluri, la felurite petreceri[80]), despre vechimea originii lor istorice[81]).

Despre cealaltă clasă socială a Românilor — ţăranii — autorul englez crede că nu e popor mai apăsat, mai strivit de dări şi de taxe şi care să îndure cu mai multă resemnare orice greutate, ca norodul românesc. De aici, urmează o stare morală de deprimare, un fel de apatie ce s'a strecurat pe încetul în firea ţăranului nostru[82]); de aici o lă-

---

77) „L'homme, ce principal ouvrage de la nature, est ici lourd et pesant; il n'a ni violentes passions, ni force de caractère et montre une aversion naturelle pour tout travail de corps ou d'esprit. Les causes morales peuvent certainement produire ces effets sur la machine de l'homme; mais dans ce pays, les causes physiques agissent au moins avec autant de force que les causes morales" (Wilk., *op. cit.*, p. 116).

78) Mijlocii ca inteligenţă şi ca morală, vorbind limba franceză, având puţine şcoli pentru copiii lor (la Bucureşti erau în total 200 de elevi), iubitori de bani, cheltuitori (p. 116-120), vorbind uneori la Curte şi greaca modernă (p. 121). Nici o rafinărie în apucăturile boierilor. Un splendid tablou al stării morale (p. 129-135).

79) p. 124.

80) La Heleşteu sau în pădurea dela Băneasa (p. 125-126). In 1819 eră, pentru distracţiile boierilor, şi o trupă de actori Nemţi, la Bucureşti (p. 127).

81) In privinţa aceasta, citează următorul pasaj din Thornton:

„Les boïars des plus anciennes familles assurent bien qu'ils sont les descendants des Slaves, et d'une race distincte du peuple, qui provient d'une alliance des Romains avec les anciens Daces..." (Thornton, *L'Etat présent de la Turquie*, p. 416);

— adăogând reflecţiunile sale personale în sensul contrar:

„Quoique je connaisse parfaitement tous les boïars qui sont considérés comme appartenant aux plus anciennes familles, je n'ai jamais pu découvrir que leurs prétentions à une origine ancienne s'étendent au de là de l'époque de l'établissement de Raddo-Negro et de Bogdan. *Ils ne sont pas assez instruits de l'histoire de leur pays, pour savoir que les Slaves y sont jamais venus ou même qu'une nation de ce nom a existé*" (Wilk., *op. cit.*, p. 51-52, nota).

82) p. 140.



www.dacoromanica.ro

sare în voia soartei şi aşteptarea binelui numai şi numai dela o putere supraomenească. Ţăranul român e superstiţios [83]). Iar când vede că nici un fel de dreptate din partea semenilor sau nici un fel de har divin nu se coboară asupra lui, devine imoral.

Şi autorul englez vorbeşte şi el, ca şi Carra, de imoralitatea femeilor, chiar a ţărancelor noastre [84]). Dar dacă în unele privinţi tablourile sale sunt atât de întunecoase ca şi ale sus-numitului scriitor francez, într'altele se depărtează cu mult de el. Muzica şi danţul românesc, cu toate că au puţină varietate, nu-i fac o impresiune neplăcută, ca lui Carra [85]). Imbrăcămintea ţăranilor îl duce cu gândul la anume asemănări cu a Dacilor, aşa cum sunt înfăţişaţi pe Columna lui Traian, la Roma [86]).

Intre unii şi alţii, boieri şi ţărani, nici o normă, nici un sistem în privinţa întocmirilor privitoare la munca şi drepturile reieşind din lucrarea pământului, singurul isvor al vieţii şi al propăşirii [87]).

Dar dacă a fost cu neputinţă să pornească din vreun cuget creştinesc, de frate, vreo îndreptare a acestui rău, în decursul istoriei, ea n'a reieşit nici din sistemele de guvernământ cari s'au perindat prin ţările noastre.

Din punctul acesta de vedere, distinsul cercetător condamnă guvernul otoman, care nu s'a gândit o clipă la fericirea populaţiunii româneşti din aceste principate, făcându-se vinovat de indiferenţă şi inacţiune, ba mai mult favorizând conducerea neomenoasă, de pradă şi jaf, a Grecilor din vremile fanariote [88]).

---

83) p. 141-142. 84) p. 143-144. 85) p. 122-123. 86) p. 144.

87) Socoate totuşi ca un act de obiectivitate să releveze Domnia lui C. Mavrocordat în Muntenia (1735), fiindcă „s'applique avec zèle au bien-être du pays", câtevă instituţiuni înţelepte pe cari le-a înfăptuit mărturisesc „une libéralité de vues et une générosité de caractère", care nu s'au mai întâlnit la urmaşii săi (Wilk. *op. cit.*, p. 40).

Mai relevează opera juridică a Prinţului Callimaki, care şi-a trimis, printr'un mijlocitor, o copie a codului său, la Universitatea din Oxford; despre opera aceasta a făcut o dare de seamă şi doctorul Machmichael în *Voyage de Moscou à C-tinople (ibidem,* p. 44, notă).

88) „Aucun des événements qui ont exercé de l'influence sur l'existence politique et détruit l'esprit public des Moldaves et des Valaques, n'a été plus désastreux que le système de politique introduit par les Grecs du Fanar, lorsqu'ils sont placés à la tête des principautés" (Wilk., *op. cit.*, p. 86).



www.dacoromanica.ro

Prin politica sa faţă de Principate, Turcia riscà să-şi înstreineze pe locuitorii acestor provincii şi-i îndemnà astfel să se arunce în braţele celei dintâi puteri cari ar fi făcut războiu imperiului otoman. Domnii greci, cari reprezentau credinţa şi autoritatea puterii suzerane în aceste ţărişoare, n'ar fi putut face nimic, în cazul când, pe neaşteptate, ar fi izbucnit o revoluţiune în Moldova şi Valahia. Ce-ar fi pierdut oare Turcia, dac'ar ar fi lăsat aceste două principate să se conducă prin însăşi organele lor naţionale? N'ar fi avut aceleaşi foloase şi aceeaş supremaţie, puterea suzerană? [89]).

Guvernământul imperiului turcesc din vremea aceea se deprinsese a socoti Moldova şi Valahia ca două provincii bogate, asupra cărora aveau o stăpânire momentană; şi în loc să se gândească la o stăpânire permanentă, care i-ar fi făcut să cruţe lucrurile pentru însuşi binele lor, Turcii, dimpotrivă, istovesc, sleiesc toate puterile productive ale acestor două ţărişoare [90]).

Dacă, în cazul acesta, împăratul Alexandru al Rusiei — urmează autorul — şi-ar pornì armatele să ocupe Moldova şi Valahia pentru vecie, am puteà oare, după cea mai strictă dreptate, să-l învinovăţim de ambiţie, când el, în realitate, ar face un act pe care i l-ar prescrie oricărei puteri creştine, cel mai elementar simţ de umanitate [91])?

Căci politica Turcilor în principate e un obiect de groază, fiindcă ei trimit ca reprezentanţi ai suzeranităţii lor, oameni fără principii şi fără niciun sentiment de umanitate [92]), stârnind revolta şi indignarea populaţiunii apăsate.

Dacă din punct de vedere al politicii interne a Principatelor, posesiunea Turcilor dincoace de Dunăre nu mai poate dăinuì, tot astfel se poate pune chestiunea şi din punctul de vedere al politicii externe, europene.

Intr'adevăr, stăpânirea ţărilor româneşti de către Tur-

---

„Le sistème vexatoire et ruineux du gouvernement qui subsiste encore dans les principautés, est, il faut l'avouer, un sujet de regret, et doit faire réprouver cette coupable indifférence de la Porte, sur le choix des mesures les plus capables d'assurer leur bien-être et leur prospérité" (Wilk., p. 111-112).

89) Wilk., *op. cit.*, p. 112. 90) *ibidem*, p. 113.

91) *ibidem*, p. 176.

92) Toată populaţiunea e indignată împotriva Turcilor şi a agenţilor lor (p. 173). Autorul citează mai multe cazuri când poporul a trecut totdeauna de partea armatelor ruseşti sau austriece, cari veniau să ocupe Principatele, pentru a se bate cu Turcii.



www.dacoromanica.ro

cia este una din laturile chestiunii Orientului. Aceste provincii sunt, în mâinile Turcilor, un isvor neîncetat de discuţiuni necurmate cari nu numai că pun în primejdie însăşi soarta împărăţiei lor, dar zdruncină chiar liniştea întregei Europe [93]). Şi s'ar fi cuvenit, continuă Wilkinson, ca Turcia să ia parte la Congresul dela Viena, înaintea acelui tribunal alcătuit în întinsul scop de a creà un echilibru just şi permanent în afacerile politicii Europei; acolo s'ar fi convins că trebue să renunţe la ţările româneşti dela Dunăre, pe cari nu le mai poate nici păstrà, nici apărà.

In orice caz, încheie autorul această parte a studiului său, e vădit că atâta vreme cât provinciile dela Dunăre vor continuà a fi un isvor de neînţelegere între Turcia şi Rusia şi atâta vreme cât această chestiune nu va fi hotărîtă într'anumit fel, pacea şi liniştea Europei nu vor aveà o statornicie reală [94]).

In „Observaţiunile generale asupra stării politice a celor două principate", Wilkinson atacă din nou problema noastră politică.

Păcat — zice distinsul scriitor — că chestiunea acestor ţărişoare atât de înzestrate de natură, dar aşà de copleşite de rele din pricina felului de administraţie al stăpânitorilor săi, n'a format obiectul celui din urmă congres european dela Viena, în vederea unei schimbări a stării lor politice. [95]).

Independenţa lor, prevăzută în tratate, dar călcată în picioare de Turcia, nu şi-ar putea-o păstrà prin propriile lor mijloace. Cea mai bună soluţiune, crede scriitorul englez, ar fi punerea Principatelor sub protecţiunea unui stat creştin, care să le aducă în stare a-şi utilizà, spre binele lor, toate isvoarele de bogăţie şi a se pune în legătură cu lumea civilizată.

Care poate fi acest stat? Wilkinson răspunde categoric: Rusia!

După ce caută să respingă afirmaţiunea predecesorului său, Thornton, care nu găsise nici un caz în care consulii ruşi să fi intervenit pentru uşurarea suferinţelor poporului român, pentru distrugerea tiraniei Grecilor sau pentru găsirea unei căi care să asigure liniştea şi fericirea locuitorilor atât de năpăstuiţi [96]), afirmând contrariul [97]),

93) p. 177. 94) p. 175. 95) p. 169.

96) Thornton în *Etat présent de la Turquie,* citat de Wilkinson, *op. cit.,* p. 162-3, notă.

97) „Pendant ma résidence dans les principautés, j'ai été plusieurs fois témoin de l'intervention active de la Russie, pour arrêter le système d'extention adopté par les Turcs et pour



www.dacoromanica.ro

Wilkinson, deşi recunoaşte că Românii n'au prea folosit mult ca civilizaţie pe urma ocupaţiunilor ruseşti [98]), crede că speranţa de a fi încorporaţi într'o zi la marele imperiu le-ar fi adus totuşi foloase: „Les boïars de la Moldavie verraient avec plaisir dans leur pays un changement politique qui leur offrît l'espérance d'une amélioration dans la civilisation" [99]).

Iar dacă siguranţa Europei s'ar opune la o nouă ştirbire a puterilor imperiului otoman, în favoarea Rusiei, atunci s'ar puteà împărţi ţările româneşti între Austria şi Rusia, alcătuindu-se astfel o barieră de netrecut pentru aceasta din urmă, spre Constantinopol [100]).

* * *

In 1822, I. M. Lejeune, profesor de literatură şi fost profesor particular al Alteţei Sale Prinţul Moldovei, publică în traducere, la Paris [101]), studiul făcut în limba italiană de Raicevitch, Consulul Austriei pe lângă Domnul Moldovei, sub titlul: „Voyage en Valachie et en Moldavie avec les observations sur l'histoire, le phisique et la politique; augmenté de notes et additions pour l'intelligence de divers points essentiels."

In precuvântarea sa, traducătorul ne lămureşte că trecând prin Milano, în primăvara anului 1822, a găsit această broşură, care tocmai ieşise de sub tipar. Amănuntele adevărate şi pline de interes—adaugă Lejeune—observaţiunile drepte şi ingenioase semănate pe ici pe colo, succesul pe care l-a dobândit în Italia, l-au hotărît să pună la îndemâna publicului o traducere din această cărticică, nădăjduind că va stârni un interes pentru toată lumea şi că va fi primită în chip priincios *„într'un moment în care Valahia şi Moldova atrag privirile întregei Europe* şi în care se culeg cu grabă cele mai mici amănunte asupra acestor regiuni, foarte cunoscute, de altfel, ale continentului " [102]).

De bună seamă că Lejeune îşi făceà iluzii şi se amăgià pe sine, când scrià aceste ultime rânduri din pasagiul citat. Aceste regiuni ale continentului erau prea puţin cunoscute şi ochii Europei nu se întorseseră încă asupra ţă-

---

s'opposer à l'oppression des habitants. Cette intervention a souvent empêché l'aggravation du joug qui pèse sur cette malheureuse population" (p. 163, notă).

98) p. 167. 99) p. 168. 100) p. 170-171.

101) Masson et fils, rue de Tournon No. 6, 187 pag.

102) *Op. cit.*, p. V (préface du traducteur).



www.dacoromanica.ro

rilor dunărene. Cu atât mai importantă devenià scrierea lui Raicevici, tradusă în franţuzeşte, mai ales că cuprindeà vederi largi, dovada unui condei exercitat în chestiuni politice şi a unui pătrunzător spirit de observaţie [103])

După consideraţiunile geografice asupra ţinuturilor noastre, autorul se va oprì în deosebi asupra a tot ce a putut culege mai de seamă cu privire la starea, obiceiurile, particularităţile vieţii şi locuitorilor, în timpul celor unsprezece ani de vieţuire în Valahia şi Moldova, arătând ce se poate şti din vechime şi până în zilele lui şi scoţând la iveală ceeace puteà instruì şi delectà pe cetitor [104]). In al doilea rând, în intenţiunea sa a fost planul de a da cetitorilor o idee despre evoluţiunea produsă în cârmuirea acestor state, dacă au fost şi în ce măsură au fost schimbări, mai lente sau mai repezi [105]).

Pornind dela aceste gânduri, autorul italian, mai sever, mai pesimist, mai profund atins în suflet de tot ce vede şi de tot ce sbuciumă, controlat, îndreptat, îndulcit la fiecare pas de traducătorul său francez, care pare mai blând, mai optimist [106]), mai îngăduitor, izbuteşte să ne dea un studiu serios, adânc cugetat şi mai pe deasupra just, care însemnează o contribuţiune enormă la lămurirea problemei româneşti în faţa opiniunii publice europene şi în deosebi franceze.

---

103) *ibidem,* p. V.—In ediţia franceză, sunt multe adausuri ale traducătorului, fiindcă sunt puncte asupra cărora s'au făcut oare cari schimbări, „surtout depuis que la cour impériale de Russie a pris ces deux provinces sous sa protection et, qu'en vertu de ses traités avec la Porte, elle y exerce une surveillance salutaire" *(préface du traducteur* p. VI).

Iată, în părţile de seamă, cuprinsul lucrării lui Raicevici (trad. de Lejeune):

„Description topographique de la Valachie et de la Moldavie; climat, air, eaux. — Productions végétales, productions diverses (règne animal, règne minéral). — Etat actuel du commerce dans les deux principautés, exportations qui se font pour C-tinople, exportations qui se font pour la chrétienté, marchandises introduites des pays étrangers. — Système du gouvernement. — Rentes et dépenses des deux principautés.

Mémoire sur l'état présent de la Moldavie. Mode de perception des impôts. Population, Postes et courriers. Troupes diverses. Forme et police des villes et villages. — Religion, tolérance, écoles, hôpitaux. — Education, coutumes, génie, moeurs. — Traduction de quelques pièces mentionnées dans le cours de cet ouvrage".

104) pag. X. 105) pag. XVI.

106) cf., de pildă, nota trad. dela p. XXVI.



www.dacoromanica.ro

Ne găsim în niște țări agricole cari, prin însăși natura lor, ar trebuì să fie bogate și să-și fericească locuitorii. Totuși situațiunea specială în care se găsește din punct de vedere social, țăranul român, care muncește din silă, căci muncește pentru alții, face ca peste tot să se întindă sărăcia și dezolarea.[107]).

Pe de altă parte, cu toate bogățiile naturale ale ținuturilor, din pricina relei organizațiuni politice, comerțul e într'o stare foarte înapoiată și industria nu există, fiindcă aceste două manifestări ale energiei unui popor sunt incompatibile cu despotismul, neputându-se ivì și înflorì decât acolo unde domnesc libertatea, dreptatea și siguranța personală; iar într'o țară în care există numai boieri și robi, proprietari și muncitori, și nici un fel de clasă mijlocie, de fapt, prin forța lucrurilor, comerțul va ajunge în mâna streinilor mai cu experiență [108])

Cele două capitale ale țărilor românești [109]) par autorului italian ca două mari sate, cu case și colibe împrej-

---

107) „Dans les pays où l'agriculture est encouragée et où l'homme peut jouir en paix du fruit de son industrie, la population ne manque pas. Dans ceux-ci, au contraire, le paysan gêné dans ses travaux et qui sait d'avance que le produit de son labeur ne servira qu'à enrichir les castes privilégiées, devient indifférent au succès de ses travaux, il ne fait aucune entreprise fructueuse dont le produit pourrait lui être disputé; et, content d'une modique subsistance achetée par mille dégoûts, il croupit dans de vieilles coutumes, s'abandonne à l'oisiveté et souvent à l'ivresse; et si le patrimoine de ses ancêtres, loin de s'améliorer entre ses mains, ne se détériore pas, c'est qu'une vieille habitude lui fait une loi de le transmettre à ses successeurs, dans l'état où il l'a reçu lui-même. Tel est le sort des pauvres agricoles de ces deux fertiles provinces". (note du traducteur, Raicevici, p. 1).

108) Raicevici, *op. cit.*, p. 12.

109) In lămuririle date de traducător în josul paginei, se spune că Bucureștii aveau o populațiune de 80.000 loc., o bibliotecă, un liceu, un teatru, un club, două spitale, etc. Despre Iași, care îi pare de preferat Bucureștilor, traducătorul Lejeune are cuvinte de laudă, relevând grădinile după gustul modern și multele case orășenești clădite în timpul din urmă, palatul domnesc, zidit în piatră și cărămidă... (p. 123-124, *notă).* Și la București și la Iași erau câte un seminar pentru preoți și multe școli publice, unde se învățà gramatica și se explicà logica lui Aristot *(op. cit.,* p. 136). La Iași, un liceu p. învățat limba greacă, franc., germ. și științe. Se trimisese și tineri să învețe pictura la Paris (nota trad., p. 136).



www.dacoromanica.ro

muite de grădini şi curţi largi, cu unele palate şi clădiri în piatră, după modelul european adus de Ruşi în războaiele lor din urmă, cu acoperişuri de olane şi cu „sobe ca să le încălzească în timpul iernii" [110]), cu numeroase biserici ridicate de Domni şi de boieri, spre a-şi lăsà amintirea, prin chipurile lor zugrăvite pe pereţii acelor lăcaşuri sfinte. Satele dela munte sunt mai vesele, dar cele aşezate în câmpii inspiră călătorului strein o impresiune de mizerie şi de dezolare, urmare a acelei stări de decădere în care l-aduc pe om asuprirea şi tirania [111]).

Rana cea mare a acestui popor este cârmuirea rea de care a avut parte totdeauna: „un pays où règne le despotisme et la rapacité". Acest despotism, acest guvernământ „vicieux et oppressif" al Turcilor, în ţările supuse, şi acel jaf ne mai pomenit dinăuntrul ţărilor române, formează obiectul celor mai multe şi mai calde pagini din scrierea autorului italian.

O îndreptare a acestei stări de lucruri s'ar puteà aşteptà, în primul rând, dela o educaţiune mai bună, care ar aduce o transformare în sufletul poporului.

Dar cum erà de fapt, din acest punct de vedere, educaţiunea publică?

Un domnitor sus pe tron, nedrept şi neuman, vecinică pildă a strâmbătăţii, a favoritismului şi a bunului plac; cei mai mulţi boieri, oameni fără nici un fel de idei de civilizaţie şi de cultură; lipsă de instituţiuni culturale, în cari să se facă educaţiunea ştiinţifică a tinerimii; mai nici o preocupare de frumos şi de bine [112]).

---

110) *op. cit.*, p. 124.

111) *ibidem*, p. 126-127.

112) „Autant que je puis en juger, je trouve que tous les vices de cette nation ont leur source dans un gouvernement plus que despotique et une mauvaise éducation; je suis persuadé que si le sort les faisait un jour devenir sujets d'un souverain juste, humain et éclairé, elle deviendrait tout autre, rivaliserait avec les nations les plus civilisées. Malgré tous ces inconvénients et tous leurs malheurs, il se trouve parmi les Valaques des hommes de bien et des personnes de mérite. Parmi les Moldaves, les familles Cantacuzène, Rosetti, Balsch et autres, ont d'excellents sujets qui pourraient figurer parmi les nations civilisées et qui sont d'autant plus dignes de louange et d'admiration, qu'elles ont su conserver leur caractère de noblesse et de générosité au milieu de tant de désordres publics et particuliers" (p. 149-150).

Traducătorul adaugă: „Je pourrais bien enchérir sur ce tableau et augmenter la liste de quelques autres noms dans les deux nations, mais je craindrais de blesser la modestie de ces ai-



www.dacoromanica.ro

Lipsa de conştiinţă a preoţilor, cari formau educaţiunea poporului în Europa creştină, alături de tirania cârmuirii, făceà din locuitorii ţărilor noastre nişte bănuitori, înşelători, nededându-se la ocupaţiuni folositoare şi neglijând uneori chiar lucrarea pământului. Vieaţa lor casnică neordonată, organismul neîngrijit, fac din ei oameni slabi, cari nu răzbesc în depărtarea anilor; se găsesc totuşi, ne asigură autorul, mai ales la munte, oameni bine făcuţi, cărora nu le lipsesc nici curajul, nici forţa materială [113]). Călătorul italian dă însă toată dreptatea cuvenită moralităţii femeilor noastre, judecate aspru şi nedrept de unii dintre predecesorii lui [114]).

Existà totuşi în sufletul acestui popor, partea esenţială a firii lui, însuşiri moştenite de veacuri, pe temeiul cărora se puteà efectuà o schimbare radicală, în bine, a obiceiurilor şi tendinţelor sociale, sprijinită în sforţarea ei de înrâurirea educatoare a elementelor occidentale, ce pătrunseseră în vieaţa românească, fie direct, fie indirect [115]).

---

mables familles et la délicatesse m'ordonne de garder le silence. Si cet écrit leur parvient jamais, qu'elles jouissent en le lisant de la récompense qui leur est due à juste titre" (p. 150, notă).

113) *op. cit.*, p. 139-141.

114) „Les mères ont un très grand soin de la pudeur de leurs filles et se croiraient déshonorées si les maris, ne les trouvant plus vierges, venaient à les leur renvoyer" (p. 143).

115) „Les moeurs sont assez changées... depuis que les étrangers y ont introduit les arts de l'Europe et surtout depuis les dernières campagnes des Russes. Les dames Grecques, Valaques et Moldaves goûtent et cultivent la musique européenne..." (note du traducteur, p. 122).

— „L'éducation des garçons est maintenant confiée, dans les bonnes maisons, à des maîtres français ou allemands...; le maître grec n'a plus que le religion et la langue grecque littéraire à enseigner" (note du trad. p. 145-6).

— „Il ne paraîtra pas hors de propos de parler ici des changements survenus dans les moeurs et dans les coutumes, depuis les deux dernières guerres. Le séjour des Européens qui fréquentent les meilleures maisons, l'éducation presque européenne que l'on donne aux enfants nobles, depuis une vingtaine d'années, avaient déja apporté de grandes améliorations dans diverses parties dans l'économie domestique, mais la dernière campagne et un séjour de six ans des armées russes dans ces deux provinces ont opéré une révolution presque totale



www.dacoromanica.ro

Un spirit luminat ca al lui Raicevici nu puteà să nu pătrundă şi cauzele exterioare ale unei cârmuiri atât de păcătoase. Pe lângă felul de comportare al Turcilor în provinciile supuse, viţios şi asupritor, erà influenţa nefastă a Grecilor cari au căutat să distrugă orice sămânţă de virtute, ca să domnească mai lesnicios în ţările noastre[116]), provocând duşmănii între boieri prin felul acordării slujbelor şi onorurilor şi încurajând toate obiceiurile de decădere morală, erà încă barbara tiranie a Ruşilor, cari sub masca protectoratului şi a intervenţiunilor în favoarea poporului român, îl supuneà pe acesta la şi mai mari suferinţe şi asupriri [117]).

---

dans les moeurs. Les meubles, la distribution des maisons, les repas, les bals, les fêtes, tout a changé de face et à l'exception des usages nationaux consacrés par le temps et de quelques autres introduits par les circonstances ou la nécessité et qui ne manqueraient pas de changer avec la forme du gouvernement, le reste est un mélange de russe et de français, car les uns et les autres y sont fort aimés.

Les boyards conservent sous leurs habillements orientaux, les manières les plus polies... En général et sans crainte d'être accusé de voir à travers le prisme de la partialité, j'oserai avancer *qu'il ne manque à ces nations qu'une autre forme de gouvernement et de bonnes institutions, pour se mettre, un jour, au niveau des nations civilisées.* La roideur et la ténacité de quelques vieux boyards, surtout en Moldavie, forme un contraste frappant avec l'élan rapide qui pousse la jeunesse pour se mettre sur les rangs de ces derniers" (note du traducteur, p. 144-5).

116) p. 146-147. 117) p. XXIX.

— Traducătorul nu pierde nici un prilej spre a mai îndulci aprecierile autorului italian, când e vorba de Ruşi, faţă de cari cel dintâiu are o înclinare vădită. Când autorul vorbeşte de tiranie şi lăcomia cârmuirii (p. 31), traducătorul adaugă următoarea notă: „La surveillance que la cour impériale de Russie exerce depuis quelques années, en vertu des derniers traités, sur toutes les parties de l'administration financière des deux principautés, par le moyen de ses consuls, a mis un frein à ces désordres et à ces vexations, sans cependant les faire cesser entièrement".

Sau următorul alt exemplu. Autorul exclamă: „Dieu juste, daignez un jour délivrer ces peuples malheureux d'une si barbare tyranie! Vous qui leur avez accordé une terre fertile et digne d'envie, faites que ses habitants puis-



www.dacoromanica.ro

Interesanta lucrare cuprinde şi alte informaţiuni preţioase, ca aceea despre origina Românilor [118]), despre identitatea Românilor din Transilvania cu noi [119]), despre caracterul limbii noastre [120]), despre unele lucruri din trecutul nostru cultural [121]), despre progresul civilizator în principate [122]).

Lucrarea lui Raicevici e străbătută, dela un capăt la altul, de un suflu de generozitate faţă de suferinţele poporului român în deobşte şi de o mişcătoare com-

---

sent en jouir en paix avec sécurité, afin qu'ils bénissent votre nom" (p. XXIX)!

La acestea, traducătorul pune următoarea notă:

„On ne peut qu'applaudir à ce voeu qui est celui d'un philantrope et d'un homme de bien. Cependant celui que l'auteur réclame pour ces peuples a été en partie opéré par la bienveillante sollicitude de la Cour de Russie, et il existait avant le traité de Bucharest des réglements qui ont apporté de grandes améliorations dans le sort de ces deux provinces".

118) „Il paraît que les princes et les boyards ou nobles étaient Slaves descendant des derniers conquérants; les sujets valaques descendaient des Romains et des anciens Daces" (p. XV).

119) „Les Valaques de la Transylvanie sont de la même race que ceux des deux provinces que je décris; ils ont la même religion, la même langue et les mêmes coutumes" (p. 120-121).

120) „La langue nationale est un mélange de slave et de latin. Ils disent par exemple: *bouna vrema, domnoule,* bonjour, monsieur; *slouga a domniata,* je suis votre serviteur, Monsieur. *Vrema* et *slouga* sont des mots slaves" (p. 146).

121) „L'office divin se célébrait autrefois en langue slave que le clergé et le peuple ignoraient également: le prince C. Mavrocordato, homme d'un esprit très inquiet, le fit célébrer en langue valaque; mais comme cette langue est très pauvre d'expressions, la traduction en est ridicule et même peu goûtée aujourd'hui" (Raicevici, *op. cit.,* p. 135-6).

122) Limba franceză e „en vogue": „Tous les boyards entendent et parlent aujourd'hui le français et il n'y a pas de personne qui, pour peu qu'elle ait reçu de l'éducation, ne soit en état de tenir conversation dans cette langue" (nota trad. p. 137).—La Bucureşti erà şi o tipografie grecească şi românească, scrie Raicevici; şi Lejeune adaogă că şi la Iaşi erà una la fel (p. 137).

Autorul citează foarte des pe Antoine Marie Del Chiaro, *Révolutions modernes de la Valachie* (p. 146, 148, etc.).



www.dacoromanica.ro

pătimire față de cultivatorul român [123]). Și această atitudine sufletească apare cu atât mai pronunțată, cu cât autorul nu cruță nici un cuvânt oricât de sever, când e vorba să condamne tirania, ori de unde ar venì, din pricini interne ale poporului sau boierilor, sau din calcule vinovate ale streinilor. Atenuările aduse prin adnotările traducătorului francez nu vor știrbì nimic din caracterul de francheță, de inimă deschisă, cu care a observat și a scris lucrurile dela noi, scriitorul italian. Și din acest punct de vedere, lucrarea sa, reprezentând adevărul nestânjenit de nici un fel de considerațiune exterioară, va fi luată în seamă printre cele dintâi scrieri menite să lumineze în fața lumii civilizate, cauza românească.

* * *

Studiile streine asupra Principatelor pe de o parte, inițiativa personală a diverși cărturari francezi cari au vizitat sau au locuit țările noastre, pe de alta, au dat naștere producerii unei a treia serii de scrieri, deadreptul în franțuzește, cu privire la starea ținuturilor dunărene și a Românilor în deobște.

Evenimentele politice ce s'au desfășurat pe pământul țărilor românești începură a atrage luarea aminte a lumei europene din Apus. Principiul, pe temeiul căruia se produseseră cele dintâi mișcări ale agitațiunilor eteriei grecești precum și răscoala lui Ipsilanti, făceà parte din ideile nouă ale vremii, din patrimoniul lumii civilizate; erà strigătul de dreptate al popoarelor. Răscoala lui Tudor Vladimirescu, în acelaș timp cu mișcarea politică a Grecilor, erà determinată de o altă idee, iarăși scumpă lumii europene: neatârnarea economică și socială a unui popor apăsat. Evenimentele istorice desfășurate în provinciile dunărene, în timpul revoluțiunii dela 1821 și în anii următori, prin readucerea domniilor pământene, avură oarecare răsunet în Europa și mai ales în Franța [124]).

---

123) „Malheureux habitants de si belles contrées, vous méritez avec raison la compassion de tout ce qui porte un coeur sensible et humain et surtout de celui qui a vécu si longtemps parmi vous, et qui se faisant un plaisir et un devoir de contribuer toujours à votre bonheur, a mérité votre reconnaissance!" (Raicevici, *op. cit.*, p. 149).

124) Emile Gaudin, secretarul Ambasadei franceze dela Constantinopol, scrie în 1822, la Paris: „Soulèvement des nations chrétiennes de la Turquie d'Europe, ses causes, ses résultats probables, son influence présumable sur les intérêts présents et futurs de l'Europe en général, et sur ceux de la France en particulier".



www.dacoromanica.ro

Numeroase broşuri cu privire la starea şi întâmplările din Principatele române ies la iveală între 1821 şi 1824. Atunci se publică „Essai sur la Valachie et la Moldavie, théâtre de l'insurrection dite Ypsilanti"[125]) şi „Lettres sur la Valachie... avec la relation des dernières évènements qui y ont eu lieu"[126]); atunci se încearcă a se face bilanţul domniilor fanariote şi al influenţei politice a principilor greci, în Principatele române[127]); atunci, în sfârşit, răscoala lui Tudor atrage atenţiunea scriitorilor şi e pusă pe acelaş plan, ca însemnătate, cu insurecţiunea grecească[128]).

125) de Contele de Salaberry, Paris, 1821.

126) Scrisori făcute dela 1815 la 1821, de F. Recordon, arhitect.

127) *La Valachie, la Moldavie et de l'influence politique des Grecs du Fanal* (de Charles Pertusier), Paris 1822.

— *Essai sur les Princes de la Valachie et de la Moldavie connus sous le nom de Phanariotes...* de Marc-Philippe Zallony, Marseille, Paris, Londres, 1824. — O ediţiune mai târziu, dedicată lui Louis-Philippe I-er, Paris, 1830. Cf. Colson, *De l'état présent et de l'avenir...* p. 457.

128) „Nouvelles observations sur la Valachie: sur ses productions, son commerce, les moeurs et coutumes des habitants et sur son gouvernement; suivis d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province, en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ypsilanti, par un témoin oculaire", F. G. (Laurençon).

S'a adaus planul bătăliei de la Drăgăşani.

— Laurençon a trăit doisprezece ani în Ţara-Românească, a învăţat limba ţării şi a avut legături strânse cu oamenii mai de seamă dela noi. A crezut că e bine să-şi tipărească „observaţiunile..." sale, fiind foarte convins „qu'on les trouverait marquées au coin de la vérité" *(Nouvelles observations...* préface, p. V).

— Când şi-a compus lucrarea, autorul fiind în streinătate, ne spune că n'a cunoscut scrierile similare privitoare la acelaş subiect şi apărute la Paris *(op. cit.,* préface, V). La înapoierea sa în capitala Franţei, a găsit alte trei cărţi la fel: pe a contelui de Salaberry (cu data de Iunie 1821); pe a lui Fr... Re... (Fr. Recordon), tot din 1821; şi a treia, a unui anonim, din 1822 *(ibidem,* p. V).

— Laurençon erà un Francez, nobil de origină (preceptor al lui Ioan Câmpineanu, şeful partidului naţional din Ţara-Românească), care după ce a fost părtaş la marea revoluţiune franceză, nefiindu-i posibil să admită nici excesele Iacobinilor, nici pe regaliştii cari chemau pe streini în sprijinul



www.dacoromanica.ro

Inchinate „à son Altesse sérénissime monseigneur Jean Karatza, prince de la Valachie", apar în 1821 „Lettres sur la Valachie..." [129]) de François Recordon.

Adus de împrejurări particulare — după însăşi mărturisirea autorului — în Ţara-Românească, la vârsta când impresiunile sunt mai puternice, se înfig mai trainic în suflet, tânărul absolvent în litere şi filozofie scrie, vreme de şease ani, un număr de epistole adresate părinţilor şi unui prieten, cari se interesau de ţara noastră, de obiceiurile locuitorilor, întrucât se gândiau la înrâurirea ce-ar putea-o aveà acestea asupra copilului şi amicului lor.

Din capul locului aceste scrisori nu erau menite publicităţii.

Dar — scrie autorul — la îndemnul unor persoane îngăduitoare şi ca să răspundă curiozităţii publicului, care voià să ştie cevà despre obiceiurile şi starea deatunci a unei ţări, „care atrage acum privirile întregei Europe" [130]), s'a hotărît să le scoată la lumina zilei.

Mai erà o consideraţiune de ordin filozofic, care a întărit în sufletul scriitorului nevoia de a-şi răspândì impresiunile despre ţările româneşti. E o limită — îşi ziceà el — pe care n'o pot trece popoarele barbare; în cazul de faţă însă aveam de a face cu un popor, în sânul căruia se pregătesc puterile cari vor rupe lanţurile unei subjugări nedrepte, ca să revină la gloria acţiunilor nobile ale strămoşilor lui nemuritori.

Faţă de acest popor, scriitorii contemporani sau cei mai dinainte fuseseră nedrepţi. Unii, fără chiar să fi pătruns vreodată în aceste ţinuturi, au scris totuşi despre Ţara-Românească şi locuitorii ei şi ca să placă cetitorilor ce caută motive de delectare, au exagerat proporţiile păcatelor sau ciudăţenia deprinderilor, cunoscute în această regiune [131]).

---

Burbonilor, scăpat ca prin minune din închisoare, din care cei ce ieşiau erau duşi numai la eşafod, ca Chénier şi Lavoisier — trăià ca emigrat la Bucureşti, dând lecţii de franţuzeşte, răspândind la noi ideile mari şi generoase, ale revoţiunii franceze; el erà mulţumit că puteà contribuì astfel la renaşterea poporului român (I. Ghica, *Scrisori* III, (ed. „Bibl. p. toţi"), p. 144-5).

129) *Lettres sur la Valachie* ou observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu, par F... R... Paris, Lecointe et Durey, libraires, quai des Augustins, 1821.

130) op. cit., p. 4.

131) „Je ne cacherai pas non plus que j'ai été fortement excité à rendre publiques ces lettres, par la manière dont quel-



www.dacoromanica.ro

François Recordon ţine în plus să adauge mai multe date privitoare la statistica Ţării-Româneşti, urmărind să dea o „idee justă" cetitorilor prin descrierea amănunţită a tot ce i-a trecut pe sub ochi, în tot timpul şederii sale pe la noi. Modest, declară că — cu toate că şi-a pus toată grija să facă atrăgătoare şi folositoare lucrarea sa — trebue un condeiu mai rutinat şi un discernământ mai ascuţit pentru un subiect aşà de greu şi, cu toate acestea, aşteaptă cuvântul cetitorilor pentru a şti dacă trebuie să-şi urmeze publicaţiunile sale, având de gând să continue cu o mică istorie a Domnilor Ţării-Româneşti [132]).

Propunându-şi, prin urmare, a face un tablou despre „naţiunea valahă", după feluritele impresiuni pe cari le-a cules în vremea cât a trăit în „sânul" Ţării-Româneşti, despre ţara şi obiceiurile cari erà dela sine înţeles că se deosebiau de ale patriei lui, dar cari meritau a fi cunoscute, Recordon începe prin a da câtevà amănunte generale asupra climei, producţiunilor şi populaţiunii ţării.

Vorbeşte dèspre Carpaţii dela nord şi poetizează privelişte le ţinuturilor noastre [133]), cu părţile lor de origi-

---

ques écrivains ont parlé de la Valachie et de ses habitants, la plupart sans avoir jamais pénétré dans cette province, ou, s'ils l'ont fait, ayant exagéré des abus et jeté du ridicule sur plusieurs usages, sans doute pour mériter l'approbation des personnes qui cherchent plutôt à se divertir avec des contes qu'à s'occuper de choses véritablement utiles, telles que nous en présente en foule l'étude du caractère des différentes nations" (p. 4-5).

132) „Les soins et l'assiduité que j'ai mis dans les différentes recherches que j'ai faites pour donner quelque utilité et quelque agrément à ce petit ouvrage, ne me rendront point assez présomptueux pour ne point reconnaître ici moi-même l'insuffisance de mes forces pour traiter un sujet tel que celui-ci, qui exige non- seulement une plume élégante et déjà exercée, mais surtout le discernement nécessaire pour savoir faire un choix convenable des matières sur lesquelles on doit le plus s'arrêter et de celles qu'on doit négliger, comme étant minutieuses et peu intéressantes; aussi, je le répète, ce n'est qu'après avoir hésité longtemps que je me suis décidé à hasarder ce premier essai, qui, s'il obtient quelque succès, sera suivi d'un précis historique sur les Princes de Valachie, petit ouvrage qui fera suite à celui-ci, et qui renfermera tout ce qui restera encore à dire sur cette province" *(op. cit.,* p. 5-6).

133) „Il sort de ces montagnes un grand nombre de ruisseaux et de rivières qui arrosent la partie méridionale de la province, qui s'étend en vastes plaines, mais qui ne présente point cette uniformité que l'on rencontre ordinairement dans



www.dacoromanica.ro

nalitate şi de armonie; despre marile daruri cu care natura a înzestrat Ţara-Românească, „care ar fi una din ţările cele mai fericite", dacă locuitorii n'ar fi expuşi la două mari flagele ale omenirii, războiul şi ciuma, şi dacă pământul ei n'ar fi fost obiect de gâlceavă între puterile ce se învecinesc cu ea, ceeace a făcut-o teatrul unor războaie îndelungi şi sângeroase.

In scrisoarea a doua, autorul scrie despre Bucureşti, în care a intrat întâiaş dată în 1815[134]), despre împrejurimile sale şi celelalte oraşe principale ale Ţării-Româneşti.

Tabloul Bucureştilor, care de departe păreà o pădure din mijlocul căreia se înălţau turlele a numeroase biserici, oferă, mai din apropiere, autorului „o vedere cu mult mai fermecătoare decât şi-ar fi putut închipu"[135]); împrejurimile sunt tot aşà de „pitoreşti" şi unele mai luminoase, mai vesele ca altele[136]), cu câmpii întinse şi productive ce par a se sfârşì deabià la poalele munţilor; dintre cele vreo treizeci de oraşe şi târguri, distinge Târgovişţea prin vechimea ei, Craiova, etc., dând la fiecare datele istorice sau actuale, de cari se leagă însemnătatea lor.

Scrisoarea a treia vorbeşte despre ţărani[137]), despre „bunii ţărani români", cu obiceiuri simple şi, prin urmare, mai fericiţi. După amănunte numeroase privitoare la îmbrăcămintea şi locuinţa lor, din cari reies multe însuşiri de gust, de rânduială şi de hărnicie ale ţăranului nostru, după ce relevează cumpătarea la hrană, care dă multora o vieaţă mai lungă, trece la manifestările sociale, căsătorii, credinţă şi sărbători religioase.

---

les pays plats; bien au contraire, l'oeil prend plaisir à s'y reposer, tantôt sur d'agréables coteaux couverts de vignobles, ou à plonger du haut de ces coteaux dans des vallons enchanteurs tapissés d'une verdure qui n'est jamais brûlée par les rayons ardents du soleil, étant garantie par l'ombrage épais des arbres qui se trouvent dans ces petites vallées. Il n'est pas rare non plus qu'un ruisseau, ou même un petit lac, ne contribue à les embellir. Le Danube, qui borne la Valachie à l'occident et au midi, ayant une très grande largeur, offre des points de vue que l'on chercherait vainement dans d'autres contrées et que l'on ne pourrait comparer qu'à quelques perspectives de notre Léman" *(op. cit.,* p. 9-10).

134) op. cit., p. 20. 135) *op. cit.,* 20 şi urm.

136) *op. cit.,* p. 27.

137) „Paysans et paysannes valaques; leurs vêtements; leurs habitations, les défauts et les qualités qui les caractérisent. Peuple des villes. Célébrations des fêtes chez les Valaques" (p. 35 şi urm.).



www.dacoromanica.ro

După o scrisoare despre Ţigani[138]), care nu-şi aveà locul într'o înşiruire de observaţiuni privitoare la poporul românesc, insistă asupra religiunii, clerului, veneraţiunii norodului faţă de sfinţi şi moaşte, asupra postului şi sărbătorilor Crăciunului şi Paştelui, asupra ceremoniilor căsătoriei, etc.

E interesantă observaţiunea, pe care într'adins o scoate mai mult în evidenţă că „în această provincie tributară împărăţiei turceşti, nu e nici un musulman care să poată face un exerciţiu public din religiunea sa; e o prerogativă pe care Ţara-Românească şi Moldova o au asupra tuturor celorlalte provincii din Europa, supuse puterii otomane, şi pe care şi-au rezervat-o în tratatele lor cu Poarta"[139]).

Scrisoarea VI-a tratează despre boieri[140]), obiceiurile şi înclinările lor; următoarea, despre casele şi economia lor domestică; a treia în şir — şi mai interesantă — despre educaţia fizică şi morală a tinerelor vlăstare boiereşti; şi apoi despre numirea şi instalarea domnitorilor, primele demnităţi ale cârmuirii, despre administraţiunea justiţiei, în care ordine de idei ţine să releveze noua legislaţiune „fixă, întemeiată pe un nou cod de legi", imprimate şi promulgate sub domnia lui „Jean Karatza", căruia—cum am văzut — îi şi dedică autorul acest mănunchiu de frumoase şi interesante scrisori, fiindcă, din bună credinţă sau dintr'o prea largă generozitate a sufletului, îl socoteşte că ar fi avut „în mod statornic", „o solicititudine părintească" faţă de acest popor.

Scrisoarea a X-a — cea din urmă — e cea mai plină de interes pentru firul problemei ce urmărim în lucrarea noastră: care e atitudinea sufletească a autorului, în faţa nenorocirilor pe cari le-a văzut şi a „grozăviilor" viitoare pe cari le implică o astfel de stare, pentru îmbunătăţirea soartei acestui neam, vrednic şi el să se bucure de principiile salutare ce pregătiau, în Apus, fericirea popoarelor.

Autorul reaminteşte, în ultimele sale rânduri, că Ţara-Românească a fost supusă, foarte adesea, celor mai mari flagele ale umanităţii, şi în deosebi rigorilor războaelor. In legătură cu această idee, el povesteşte în amănunţimi

---

138) p. 46-61. 139) *op. cit.*, p. 62-63.

140) „Noblesse valaque. Revenus des boïars; leur luxe; leur costume; celui de leurs femmes; usages qu'ils ont adoptés des Turcs. Manière dont ils reçoivent les personnes qui leur font des visites. Equipement de leurs domestiques et leurs équipages; leurs divertissements. Réjouissances qui ont lieu lors de leurs noces".



www.dacoromanica.ro

evenimentele dela sfârşitul lui Ianuarie 1821. Starea socială nenorocită, în care ajunsese ţăranul român, prin vexaţiunile administraţiunii fanariote, nemulţumirile generale ale poporului, nu atât împotriva cârmuirii, cât mai ales a boierilor, români, dar cei mai mulţi greci, de cari atârnà în mod direct vieaţa plugarului, dusese la o încordare pronunţată, care aşteptà numai prilejul să izbucnească.

Fapta lui Tudor Vladimirescu, care-şi ceruse 'n zadar drepturile împotriva unor boieri, e semnalul că poporul începeà să-şi facă dreptate singur şi să-şi apere, prin el, nevoile şi interesele. Evenimentul acesta — şi altele prevăzute de autor ce vor urmà, întrucât el îşi încheie cartea, pentru tipărire, chiar în 1821 — se vor legà de alte insurecţiuni, cari au avut loc cam în aceeaş vreme, din alte provincii ale împărăţiei turceşti, şi vor aveà urmări serioase; toate aceste sforţări — e lesne de înţeles — par a aveà acelaş scop, pornesc dela acelaş principiu şi sunt aţâţate de anumite puteri, interioare, mari, frământate dinnainte. Astfel că, chiar dacă Europa nu va intervenì în această agitaţiune ce se întinde cu repeziciune în toate regiunile, mişcarea nu va fi, prin aceasta, mai puţin serioasă şi se va sfârşì — probabil — prin liberarea, nu numai a unei naţiuni care geme de veacuri sub jugul cârmuirii celei mai despotice, dar, mai mult, chiar a mai multor popoare deodată, a căror civilizaţiune n'a putut propăşì în destul până acum; şi aceasta tocmai din cauza atârnării, asupririi grele sub care au trăit şi din cauza relei administraţiuni pe care au avut-o. Autorul vrea, în deosebi, să vorbească de provinciile ce ocupă nordul împărăţiei otomane şi mai ales de cele două Principate ale Munteniei şi Moldovei, cari „oferă în pământul lor toate bogăţiile celei mai frumoase naturi, precum şi vegetaţiunea cea mai îmbelşugată", şi a căror populaţiune înfăţişează, în vieaţa lor ţărănească, „imaginea celei mai mari simplicităţi şi a firii celei mai fericite" [141]).

Dacă reflecţiunile lui François Recordon au un colorit prea optimist — şi aceasta nu se poate datorì de cât generozităţii şi tinereţei sufletului autorului — nu e mai puţin adevărat că scrierea sa rămâne ca model, în esenţa ei, de felul cum se scrià o lucrare, menită să pledeze o cauză dreaptă, umanitară.

Mai întâi, ideia — elementară de altfel — de care şi-a dat seamă din capul locului, scriitorul francez, de a şti alege ceeace e secundar de ceeace e esenţial, de a înlătură pe cele dintâi şi de a sublinià pe cele de-al doilea, pune o temelie solidă scrierii şi inspiră încredere şi seriozitate.

141) *op. cit.*, p. 149.



www.dacoromanica.ro

Apoi, analiza obiceiurilor, stării de spirit, manifestărilor şi înclinării poporului, erà necesară să pregătească, în ochii cetitorilor, temeiul, pe care să se clădească argumentarea cauzei, ce e expusă — în linii generale, căci suntem deabià în prima fază a pregătirii unei opiniuni publice, care să acţioneze asupra politicii europene, în favoarea noastră — în partea finală a lucrării.

Autorul se încumetă a face, în precuvântarea studiului său, o dare de seamă despre publicaţiunile similare contemporane. Priveşte cu neîncredere descrierea obiceiurilor şi deprinderilor Muntenilor, zugrăvite în cartea contelui de Salaberry şi nu împărtăşeşte soluţiunile politice propuse de acesta, în privinţa stării Principatelor [142]).

Nobilul francez, rătăcit din voia soartei printre Românii inculţi, se găseşte într'un neîntrerupt conflict cu celălalt scriitor asupra Principatelor, F. Recordon, şi impresiunile sale nu se potrivesc deloc cu descrierile din „Lettres sur la Valachie...", ale acestuia din urmă. Bucureştii, în care totul încântă pe Recordon, nu erà pentru cel dintâiu decât un oraş sărăcăcios [143]); lacurile dinăuntrul Capitalei, zugrăvite cu avânt de Recordon, nu oferiau celuilalt nimic pitoresc... Dar ca să se mângâie, acesta adaugă: „de altfel, fiecare cu felul său de a vedeà"[144]). Cu toate acestea, Francezul liberal, Francezul revoluţionar, convins de rolul principiilor moderne, n'a putut admite în nici un

142) „M. de Salaberry présente les moeurs et les coutumes des Valaques surtout ceux des dames, tels qu'on pouvait les dépeindre... il y a quarante ans; certes dans ce long espace de temps, tout a bien changé. Le seul séjour des armées russes en Valachie, depuis 1806 jusqu'en 1812, ainsique l'affluence des étrangers de toutes les nations, y ont apporté des modifications considérables". *Nouvelles observations sur la Valachie...* p. VI. Cât despre sfaturile lui de Salaberry, că locuitorii provinciilor româneşti ar trebui să se supună autorităţii suveranului lor legitim, Laurençon spune că însemnează să nu cunoşti de ce sunt în stare Turcii, mai ales când ar fi mişcaţi de fanatism. *Ibidem,* p. VI. — Cevà mai mult, intervenţiunea Sfintei Alianţe ar fi fost cam târzie, căci după ceea ce spun gazetele zilei şi unele scrisori particulare, „ces malheureuses contrées se trouvaient le théâtre du carnage et de la désolation". *Ibidem,* p. VI.

143) „...une ville non moins irrégulière qu'étendue et où l'air est très malsain, ce qui est prouvé par le nombre et la malignité des fièvres qui y règnent et qui y sont comme endémiques". *Op cit.,* p. VII.

144) *op. cit.,* p. VII.



www.dacoromanica.ro

caz ca Recordon să vorbească de binefacerile Domnilor şi guvernanţilor faţă de poporul român: „Que je sache, aucun hospodar n'a eu de peuple, ni d'états, mais bien une riche ferme et de malheureux serfs dont il suçait le sang..." [145]).

Al treilea, anonimul[146]), are date juste despre guvernământul ţărilor, asupra produselor ţinuturilor, asupra negoţului celor două provincii şi asupra legăturilor lor cu statul suzeran. Din punct de vedere politic, scriitorul acesta dedeà indicaţiuni importante asupra gândurilor ascunse ale Austriei şi Rusiei şi, în privinţa aceasta, erà cu desăvârşire de acord cu autorul scrierii „Nouvelles Observations".

Esenţa studiului lui Laurençon e alcătuită de consideraţiuni geografice, politice şi descriptive asupra ţinutului românesc şi apoi dintr'o expunere a evenimentelor istorice contemporane, ale revoluţiunii din 1821 şi ale schimbărilor din Principate. Autorul are cunoştinţe numeroase asupra situaţiunii ţării, deşi uneori cam încurcate [147]). Aprecierile sale, câteodată foarte aspre, au semnul lealităţii; convingerile sale sunt exprimate în chipul cel mai limpede [148]).

Scriitorul acesta aduce un bun serviciu cauzei ro-

---

145) *ibidem*, p. VII.

146) *La Valachie, la Moldavie et l'infl. des Grecs du Fanal.* Anonimul erà Charles Pertusier. Cf. Bengescu, *Bibl. fr.-roum.*, p. 25.

147) Iată, de pildă, ce spune despre latinitatea noastră: „On sait que l'empereur Trajan avait envoyé des colonies romaines en Dacie: aussi les Valaques se donnent-ils le nom de *Roumouns*. Leur langue dérive, évidemment, du latin; mai c'est un latin bien corrompu et mêlé de quelques mots slavons et allemands.

„Ils écrivaient anciennement avec *les caractères latins*; maintenant ils se servent des slavons. Cette langue n'est ni agréable, ni sonore et dans la bonne société on parle le grec ou d'autres langues étrangères". *Nouv. obs.* p. 22.

148) „Quant à l'influence des Grecs du Fanal, je présume que, maintenant, elle deviendra nulle, quelle que soit l'issue de la lutte, et cela est facile à prévoir. Ce sera un levain de peste de moins dans la politique de l'Europe". *Nouvelles obs...* p. VIII.

— Recordon, Lejeune, Laurençon erau emigraţi, cari, ca şi Carra, locuiseră de asemenea în ţările noastre, fie în calitate de secretari, fie în calitate de preceptori ai domnilor fanarioţi. (Cf. Bengescu, *Bibl. fr.-roum.* p. X). Asupra chestiunii generale a secretarilor francezi, din epoca fanariotă, vezi *ibidem*, p. XI.



www.dacoromanica.ro

mânești, examinând doleanțele locuitorilor țării și scoțând la iveală tendința care se desemnà din ce în ce mai limpede, în Principatele românești, pentru un guvernământ curat *național* [149]). Această idee de „nație", care plutește la aceà dată, în atmosfera țărilor noastre, și tinde a se înfiripà în mod concret în acțiunile Românilor, este sprijinită prin însăși cinstea ce i se face, de a fi reliefată de oamenii de cultură ai Franței umanitare. Ca urmare acestui fapt, bunii patrioți așteptau cu inima deschisă mijlocirea puterilor apusene pentru îndreptarea relei stări în cari ni se găsiau țările. „Je voyais effectivement — scrie autorul — que toutes les grandes puissances se sont occupées du bonheur de beaucoup d'états qui, certainement, en égard à la population, aux richesses territoriales et à la position, ne devaient pas autant attirer leurs regards que ce malheureux pays. Je désire bien sincèrement que la voix (des bons patriotes) ne soit pas, comme on le dit, vox clamantis in deserto" [150]).

In chipul acesta scrierea de „observațiuni" a lui Laurençon ia un caracter hotărît de propagandă și cauza pentru care propovăduește este așezată în rândul problemelor ce trebuià să preocupe Europa apuseană. El lărgește astfel drumul croit de un Carra prin locuri neumblate, netezit de un Wilkinson sau înfrumusețat de un Raicevici. Rezultatele imediate nu puteau fi, de bună seamă, mari. Dar dacă cetirea cărții lui Laurençon a putut deschide ochii câtorvà oameni politici ai Franței sau a putut stârnì curiozitatea altora, de aici și până la popularizarea problemei, drumul va părea mult mai lesnicios, deoarece s'au pus jaloanele de îndreptare.

Inainte de a încheià această primă perioadă din opera de propagandă pentru lămurirea chestiunii românești, în ochii streinătății, se cuvine să amintesc și de scrierea în care se zugrăvește într'un chip minunat, și cel mai complet totdeodată, tabloul nefericitului regim de asuprire și înăbușire politică și socială, care împiedecase orice iz-

149) „Ce mot est bien vague. Je sais et ce n'est pas difficile à croire que la forme aristocratique leur plairait beaucoup; mais elle ne serait pas du goût du peuple, qui aime encore mieux un gouvernement despotique" *(ibidem,* p. 45).

150) *Op. cit.,* p. 45-6. Laurençon făgăduise o nouă publicațiune: „Dans un petit ouvrage qui paraîtra dans la suite, sous le titre de „Chronique de la Dacie Moderne", ou anecdotes valaques, je m'étendrais plus longuement sur les moeurs, les coutumes, les qualités et les défauts des habitants de ces provinces: ce sera une espèce de galerie de portraits tirés d'après les originaux" *(op. cit.,* p. 119 (notă).



www.dacoromanica.ro

bucnire a geniului românesc. E vorba despre *Essai sur les Fanariotes...* [151]), datorită unui doctor — spirit de observator fin și încercat de altfel — Marc-Philippe Zallony [152]).

Am observat — scrie savantul în primele sale pagini — că până acum (suntem în 1824) istoricii s'au mărginit, vorbind despre Moldova și Țara-Românească, să se ocupe de „mișcările militare" ale acestor țări și de partea ce-au luat-o Domnii lor la feluritele revoluțiuni, frământări, ce s'au perindat în aceste regiuni; s'a scris că Românii sunt cei mai nenorociți supuși ai Turcilor, o spun și eu — adaugă autorul — dar eu și arăt pricinile ce-au adus această stare nefericită.

Și într'adevăr ne face o amănunțită descriere a chipului cum ajungeau, cum se instalau, cum jefuiau și se îmbogățiau Fanarioții în țările românești, neputându-și stăpâni—pe alocuri—revolta împotriva hrăpareților stăpânitori: „L'âme est navrée de douleur, lorsqu'on réfléchit que ce luxe insolent est payé par le labeur du pauvre et que le Prince lui-même est intéressé dans son extension" [153]). Sau: „Instruit du mal qu'ils ont fait et pénétré du bien qu'ils pouvaient faire, mon indignation éclate: je voudrais avoir assez d'éloquence pour les montrer tels qu'ils doivent être vus par tous les peuples de l'Europe" [154]). Și din acest punct de vedere, scrierea generosului autor, care se arată a purtà toate semnele unui spirit modern, devine un mijloc de propovăduire, în ochii streinătății, a adevărului din Principatele românești, mai ales după ce — prin insurecțiunile din Răsărit — se păreà că aceste regiuni începeau a stârnì un oarecare interes [155]).

Care puteà fi, în deobște, interesul deșteptat de aceste

---

151) „...où l'on voit les causes primitives de leur élévation aux hospodariats de la Valachie et de la Moldavie, leur mode d'administration et les causes principales de leur chute; suivi de quelques réflexions sur l'état actuel de la Grèce". Marseille, l'Imprimerie d'Antoine Ricard, imprimeur du Roi, de la ville et de la Préfecture, rue Cannebière, No. 19, Avril 1824.

152) „Docteur en médecine, ancien médecin de Jussuf-Pacha (dit le Borgne), grand-vizir, et de son armée, de plusieurs pachas, muphtis, ulémas, ministres de sa Hautesse, et de divers princes hospodars fanariotes, etc.; membre de la Société d'Instruction médicale de Paris".

153) *op. cit.*, p. 51-52. — 154) *ibidem*, p. 242.

155) Nota dela pag. 77: „La Valachie et la Moldavie, qui, par les révoltes des Grecs, ont attiré l'attention de l'Europe, ne sont qu'imparfaitement connues, et comme les indigènes n'ont pas les moyens de nous éclairer sur leur état, l'ignorance et l'esprit du parti y trouvent une vaste carrière pour débiter



www.dacoromanica.ro

trei rânduri de scrieri, în folosul cunoaşterii cauzei şi năzuinţelor româneşti?

Publicaţiuni cu caracter politic, cari se ocupă de ţările noastre într'atât, întrucât sunt provincii supuse Turciei, Rusiei sau Ungariei, nu puteau provocà prea mare luare aminte cu privire la starea în care ne găsiam. Aceste scrieri deabià dacă relevau, în treacăt, câte cevà din starea de spirit a Principatelor, adesea greşit, şi aceasta din pricina ignoranţei cercetătorilor, asupra adevăratei situaţiuni politice a Românilor, potrivit cu tratatele şi cu scurgerea istoriei.

Un autor ca Thomas Thornton, care aparţineà unei ţări libere, care n'aveà nici un interes să vorbească de rău pe Români, care înfăţişà toate garanţiile de nepărtinire, a scos prea mult la iveală relele şi numai relele Principatelor, fără a adâncì pricinele acelei demoralizări generale din ţările româneşti, nici sorţii de renaştere politică a Românilor, în viitor.

Astfel de cărţi se găsiau pretutindeni, în marile biblioteci ale Apusului, şi prin urmare erau mult cetite şi luate în seamă. Dar dacă în ele nu se găsià nici o urmă despre vreo preocupare de viitor, a Românilor, despre vreun gând al lor de independenţă şi de renaştere politică, ci numai informaţiuni despre o stare păcătoasă şi despre nişte obiceiuri decăzute, cum ar fi putut oare să se deştepte, în lumea europeană, vreo reînviorare în favoarea cauzei româneşti?

In însemnările de călătorie prin Europa şi dealungul atâtor şi atâtor ţări mai mult sau mai puţin civilizate, impresiunile — vecinic dezagreabile — din ţările româneşti, rămâneau în umbră, erau date uitării, pe lângă impresiunile strălucitoare şi bogate din celelalte regiuni, ca Grecia, Constantinopol, Polonia, etc. Gândiţi-vă la relaţiunile pe cari le dă Contele de Lagarde în 1824! Intră în Valahia, pe la Călăraşi, în luna Ianuarie, în toiul iernii, îndură toate greutăţile unei călătorii până la Bucureşti, stă aci mai multe săptămâni şi porneşte din nou spre Piteşti spre a părăsì ţara pe la Câineni, pentru a lăsà viitorimii, alături de câtevà idei trecătoare ale călătoriei sale, prin aceste

---

hardiment, sans crainte d'être contredits, ce qui leur paraît favorable à leur but". — „J'ai voulu faire connaître à ceux qui s'occupent des peuples que le malheur des nations est moins souvent l'oeuvre des chefs, que celle des subalternes qu'ils emploient" (p. 244). — „Mon livre... ira grossir le nombre de ces livres dictés par la philosophie et le désintéressement. A défaut de tout autre mérite, il aura celui de l'opportunité" (p. 9).



www.dacoromanica.ro

plaiuri îndepărtate, amintirea unui foc şi a unui cutremur de pământ la Bucureşti, precum şi o confuză observaţiune asupra latinităţii limbii şi poporului românesc... Unde erà călătorul care, în aceste vremuri de agitare pentru renaşterea naţiei, să poată pătrunde „d'un grand tact d'observation, fine, claire, rapide comme la pensée et vraie“ [156]), tot ce aveà spiritul românesc ca chezăşie a viitorului, a unui viitor mai bun, şi să pună în ochii Europei „des notions précises, éloquentes“ [157]), cu privire la năzuinţele poporului românesc?...

Cât despre studiile, consacrate în mod special Principatelor şi datorite călătorilor francezi sau streini pe la noi, sau preceptorilor şi emigraţilor francezi, cari au trăit mai mulţi ani prin ţările noastre, ca Laurençon, de pildă, ele aduseră, în mai mare sau mai mică măsură, un folos prin aceea că răspândiră cunoştinţele despre aceste ţinuturi româneşti. Intâmplările politice ce s'au desfăşurat în ţările române, în epoca apariţiunii acestor scrieri, tendinţele de a se înfăţişà teritoriul românesc ca teatrul unor agitaţiuni naţionale, greceşti şi chiar româneşti, au putut face oarecare sgomot în lumea apuseană, ai cărei ochi erau îndreptaţi spre toate neamurile frământate de ideile nouă ale unei renaşteri politice şi sociale.

Dar, din nenorocire, aceste scrieri nu erau destul de răspândite. Apărute întâiaş dată în broşură, aceste impresiuni nu puteau aveà cetitorii gazetelor, cari singure, în asemenea împrejurări şi în asemenea vremuri, alcătuiau opiniunea publică [158]).

Şi apoi, cea mai mare parte din aceste studii erau publicate din iniţiativă particulară, determinate de un interes special, de multe ori de o singură persoană, de un Domnitor, de pildă, sau aveau de scop să laude o anume ini-

---

156) şi 157) Al. Russo, *Scrieri* (ed. P. V. Haneş), Buc. 1905, p. 241.

159) Foarte rar se întâmplà ca vreo gazetă sau revistă să releveze câte una mai importantă. Se pot găsì, de pildă, micì dări de seamă despre studiul lui Wilkinson sau despre scrisorile lui Recordon, în *Revue Encyclopédique* din 1822 şi 1825 (cf. despre Wilkinson, t. XIII (1822), p. 191 şi t. XXVI (1825), p. 534; despre Recordon, t. XIII (1822) p. 191). Cf. deasemenea Bengesco — *Bibl. fr.-roum.* ed. II, p. 23-24.

— Bengescu în *Bibl. fr.-roum.* crede că Recordon, Laurençon, Lejeune, etc., făceau să se cunoască mai bine în Franţa provinciile dunărene, în cari trăiseră şi ei câtăvà vreme, în timp ce pleiada scriitorilor români popularizau, în faţa Românilor, prin traduceri, bogăţiile culturii franceze (p. XVIII).



www.dacoromanica.ro

ţiativă, să scoată la iveală un anumit interes sau să atragă cutare sau cutare simpatie şi luare aminte.

Arhitectul Recordon, de pildă, publică „Lettres sur la Valachie, écrites de 1815 à 1821, avec la relation des derniers événements qui y avaient eu lieu", pentru a le dedică „à S. A. S. Mgr. Jean Karatza" *(sic)*, Domnul Valahiei; însuşi faptul acesta ar puteà să ne lămurească atmosfera de optimism care transpiră din întregul studiu al acestui autor [159]).

Fondul însuşi al acestor publicaţiuni nu înfăţişează adevărul asupra Principatelor. Când prea pesimiste, ca la Laurençon, când străbătute de un suflu prea optimist, concretizat în exagerări în descrierea frumuseţilor ţării sau în arătarea „binefacerilor" guvernământului, ca în broşura lui Recordon, scrierile acestea contribuiau mai mult să încurce pe cetitori decât să-i lămurească despre ceeace păstrà în realitate din firea străveche latină, acest popor uitat în Răsărit, despre ceeace păstrase sau nu din puterea sa de vieaţă, din vechime.

Cei mai mulţi dintre scriitorii aceştia reuşiră a deşteptà un fel de curiozitate pentru poporul nostru şi ca urmare a hotărî şi pe alţi cercetători a se îndreptà spre ţările noastre. Acesta este poate cel mai bun rezultat, pe care l-a adus în favoarea cauzei române, întreagă această literatură de informaţiuni, de note şi de însemnări, înscrisă pe paginile cele mai de demult ale propagandei unei cauze sfinte, în faţa justiţiei Europei civilizate.

159) Mai târziu, I. N. de Meyer, „premier médecin de S. A. le Prince régnant de Valachie", publică la Paris, în 1835, un discurs pe care-l rostise la Bonn, la 18 Sept. 1835, despre „Le progrès dans les principautés roumaines... surtout sous le rapport des sciences naturelles".



www.dacoromanica.ro

## CAPITOLUL II.

### Presa franceză dinainte de 1840 şi chestiunea ţărilor româneşti. — *Saint Marc Girardin.* — Spiritul anti-rus în faţa opiniunii franceze. — *Le National.*

Cu toate slabele cunoştinţe de ordin geografic, etnografic şi istoric, ale oamenilor din Apus, despre ţările româneşti, se vede totuşi, dela începutul veacului al XIX-lea, că presa franceză nu ignorà cu desăvârşire existenţa acestor ţinuturi, despre cari, de altfel, mult se vorbise ca de nişte simple provincii turceşti.

La începutul lucrării noastre, am amintit în treacăt câtevà rari ziare cari publicaseră notiţe răsleţe, în coloanele lor, asupra faptelor Românilor în deobşte sau a întâmplărilor din Principate, în deosebi.

Cu cât pătrundem mai adânc în veacul al XIX-lea, cu atât ştirile despre ţările româneşti se înmulţesc în presa franceză, devin din ce în ce mai numeroase. *Le Journal des Débats,* cu deosebire, devine ecoul al aproape întregii mişcări politice din Orientul latin [1]).

1) *Le Journal de l'Empire* (le Journal des Débats) din 1808, se ocupă de cinci ori cel puţin despre Valahia şi Moldova, dela 23 Mai până la 1 August, publicând ştiri trimise din Semlin, din Viena, din Petrograd, din Constantinopole sau din Bucureşti şi cari se referiau, de pildă, la Ipsilanti (23 Mai 1808); la sleirea acestei provincii copleşite de dări (1 Iulie 1808); la serbările date la Bucureşti în onoarea marelui duce rus Constantin (11 Iulie 1808); la textul unei scrisori de mulţumire, adresată împăratului Rusiei, de către Mitropolitul şi boierii Valahiei (18 Iulie 1808); în sfârşit la avantagiile comerciale ale Francezilor în Valahia (1 Aug. 1808). Cf. N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français...* p. 39-40.



www.dacoromanica.ro

Multe din informaţiunile înserate în ziarele franceze nu purtau însă pecetea nepărtinirii. Unele porniau din iniţiativa Domnitorilor înşişi sau a celor interesaţi şi acestea puteau fi funeste interesului adevărului şi situaţiunii Principatelor române. Se întâmplà că majoritatea publicului se luà după comunicările unor interesaţi şi se formau astfel, sub înrâurirea cutărui sau cutărui ziar, anumite idei preconcepute, împotriva cărora erà cu atât mai greu să reacţionezi, cu cât ele erau mai puţin justificate şi mai puţin gândite [2]).

Dar, în afară de aceste chestiuni mărunte şi lipsite de obiectivitate, gazetele franceze au început să se preocupe de chestiunile mari politice ce frământau ţările românesti la începutul veacului al XIX-lea. Intâmplările anului 1821, în ţinuturile dunărene, precum şi agitaţiunile continue cari urmară, au contribuit a mări importanţa Principatelor în ochii oamenilor politici din Apus şi în primul rând ai jurnaliştilor.

In „Journal des Débats" din 5 Maiu 1823 apare un articol — datorit unui „amic al adevărului" [3]) — în care se vorbeşte despre formarea poporului român, despre origina noastră latină, despre istoria noastră, despre Ştefan cel Mare, Fanarioţi şi răscoala dela 1821 împotriva lor, despre restabilirea vechilor privilegii ale ţărilor româneşti şi cârmuirile naţionale, „restauration conforme aux droits, aux voeux et aux besoins des habitants". Cronicarul spulberă ştirile false răspândite de cei interesaţi, că în ţinuturile româneşti mişcările revoluţionare nu s'ar fi potolit din pricina barbariei locuitorilor, scriind c'a trecut el în-

2) Iată, de pildă, ceeace scrie din Bucureşti, în privinţa aceasta, consulul general al Franţei către Ministrul său din Paris, asupra procedeelor Domnului Moldovei, Mihai Sturza: „Le Prince Sturdza ne se relèvera pas aux yeux de ses compatriotes, des graves accusations qui ont été portées contre lui. Quels que soient les ressorts qu'il fera agir sourdement, comme ceux de quelques articles de journaux, ainsi qu'il l'a fait dernièrement, *en faisant insérer, à prix d'argent, une notice sur la Moldavie, entièrement mensongère et que le journal Le Temps a insérée le 25 Déc. dernier,* quels que soient les moyens qu'il a employés, pour dénaturer les faits et leur donner une autre couleur, en faisant supposer, comme les journaux l'ont répété, que les boyards qu'il a exilés avaient une correspondance politique avec Paris, ce qui est entièrement faux, il n'y a que la plus indigne mauvaise foi, qui pourra l'aboudre" (Cochelet à Broglie, Buc. 1835, 30 Janvier; Hurmuz. XVII, p. 589).

3) cf. *Essai sur les Fanariotes...* p. 77 (notă), unde e reprodus acest articol din „Journal des Débats".



www.dacoromanica.ro

suşi prin Moldova, unde a găsit linişte: „Les habitants considèrent cette restauration comme un moyen capable de compenser les maux passés"; boierii se întorsese din refugiu, „pour veiller au salut de la patrie qui, dans des circonstances aussi critiques, met sa confiance dans les lumières et l'amour de ses enfants".

Informaţiunile asupra diverselor fapte fără însemnătate lasă locul chestiunilor de ordin general şi tocmai aceste ecouri cu privire la lucrurile româneşti fac să se deştepte oarecare luare aminte asupra ţărilor dela Dunăre.

Dela 1830 încoace, informaţiunile ziarelor asupra Românilor iau un alt caracter. Svonurile despre feluritele împilări pe cari le suferiau Românii şi ale atâtor nenorociri şi umiliri răspândite în cele două Principate de către ocupaţiunile ruseşti ajung în ţările apusene ale Europei şi au un deosebit răsunet în Franţa [4]).

O împrejurare fericită pentru propaganda cauzei româneşti se iveşte pe la 1835, când un tânăr Român, care-şi făceà studiile la Paris, obţinù favoarea de a face, într'unul din cele mai mari ziare ale timpului, o serie de articole asupra situaţiei Principatelor, sub titlul de „Correspondance valaque". Ziarul acesta erà *Le National* al lui Armand Carrel, care aveà ca prim-redactor pe un Francez ce ţineà cu Românii, anume Bastide [5]).

Chestiuni diferite de politică încep să preocupe periodicele franceze, cu privire la poporul român. Se vorbise mult despre suferinţele din trecut şi despre aspiraţiunile politice ale neamului nostru; toată lumea dorià acum să cunoască cevà din vieaţa şi din spiritul Românilor. Nu se

---

4) Periodice ca *L'Annuaire Lesur* informară opiniunea publică despre acestea (cf. P. Eliade, *La Roumanie au XIX-e* siècle, t. II, p. 24-25); *La Revue Britannique* publică, fără să spună numele autorului, câtevà articole cu privire la provinciile Sultanului, dealtfel cam confuze şi rău documentate (I-ère série, t. VIII, „La Moldavie et la Valachie", p. 78-108; cf. P. Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle,* II, p. 319; *Le Temps* anunţă cetitorilor săi, în ziua de 20 Martie 1830, că şederea trupelor ruseşti „dans ces contrées sera de bien plus courte durée, que, suivant les stipulations du traité d'Andrinople, on devait le supposer" (cf. *ibidem,* p. 316).

— Diverse informaţiuni asupra faptelor din Principate apar în *Le Journal des Débats* din 1 August 1835.

*Le Portofolio* publică, în 1836, nenorocirile cari apăsau ţările noastre (cf. Colson, *De l'état présent...* p. 46).

5) cf. I. Ghica, *Scrisori,* IX, p. 174-5. Asupra colaborării lui I. Ghica la ziarul „Le National", vom aveà prilejul să vorbim la capitolul: „Românii la Paris".



www.dacoromanica.ro

ştiă dacă e vreun fel de literatură la aceşti Latini îndepărtaţi, ai Orientului; nu se ştiă dacă e vreo tradiţiune, vreo continuitate a obiceiurilor. Deaceea gazetele şi revistele franceze se preocupă de a da publicităţii, în traducere, câte o poveste de-a noastră populară, vre-o istorisire despre haiduci, câte o nuvelă, sau de a descrie unele din obiceiurile poporului român [6]).

Anul 1836 constitue o dată importantă în istoria preocupărilor presei franceze despre România. Marele ziar din Paris, amintit încă în decursul acestui capitol, *Le Journal des Débats,* dă la iveală în coloanele sale, o serie de treisprezece scrisori asupra Principatelor române şi asupra stării lor politice, economice şi sociale. Aceste scrisori sunt datorite spiritului clar văzător, observaţiunii fine, condeiului plin de autoritate, al unui personagiu distins al Franţei, profesor la Sorbona, *Saint-Marc Girardin.* E întâia oară când un glas aşà de autorizat se ridică în favoarea cauzei româneşti. Ideile şi faptele expuse de Girardin, cu privire la starea de faţă şi la viitorul Principatelor româneşti, vor rămâneà ca punctul de plecare al propagandei viitoare fătişe, pentru izbânda cauzei române [7]).

Atât înclinarea studiilor sale, cât şi curiozitatea pe care i-o inspirau evenimentele politice au făcut pe savantul profesor dela Collège de France, Saint-Marc Girardin, să-şi

---

6) *L'Europe littéraire* publică în 1834 (tom III) „Loxandra, nouvelle valaque (1630), par Alphonse Reyer".

— *Le Constitutionnel* al Dr. Veron publică, în 1835 (?), într'un foileton, povestea populară română despre Tunsu, pe care I. Ghica i-o povestise lui Mihail Czaïka Czaikowski. Asupra acestei publicaţiuni vom revenì în capitolul „Românii la Paris".

— La Revue du Nord (tom. IV, seria II-a No. 10, Octomvre 1837), publică: „Cérémonies nuptiales dans la Moldavie et la Valachie", traduse de M. Meldola (p. 264-271).

— *Le Courrier de Londres* e foarte răspândit la Bucureşti în 1804 *(Hurm.,* supl. I, vol. 2, p. 296).

— *Le Portofolio,* 14 Martie 1836, cuprinde un articol scris de un Englez dela Bucureşti.

7) In acelaş an apare: *Voyage sur le Danube de Pesth à Roustchouk* par navire à vapeur et notices de la Hongrie, *de la Valaquie,* de la Serbie, de la Turquie et de la Grèce, par Michel J. Quin (ouvrage traduit par M. I. B. Eyriès), Paris, Arthus Bertrand, 1836, 2 vol. — In 1837:

— *Alpes et Danube ou Voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie,* par le baron d'Haussez, Paris, Dupont, 1837, 2 vol. Două capitole consacrate Banatului, Transilvaniei şi Valahiei.

— *Voyage du Maréchal Duc de Raguze en Hongrie, en Transylvanie...* Paris, 1837-1838, 4 vol.



www.dacoromanica.ro

aleagă drumul excursiunilor sale prin Italia, Germania, spre Constantinopol şi Atena, precum şi pe Dunăre înspre Valahia şi Moldova [8]).

Starea politică a ţărilor româneşti se înrăutăţia din ce în ce mai mult. Svonul asupririlor şi suferinţelor Românilor ajunse în Europa, în Franţa mai întâi, unde alături de unele broşuri speciale datorite unor scriitori imparţiali [9]), periodicele zilei dedeau ştiri, din ce în ce mai dese, despre această stare, contribuind astfel la lămurirea opiniunii publice. [10]).

In vremea aceasta soseşte la noi, în plimbare ştiinţifică, „comme promeneur, comme curieux et comme savant", cum ne spune însuşi în prefaţa însemnărilor sale, Saint Marc-Girardin [11]). In trecerea sa, mai mult sau mai puţin fugitivă, savantul profesor îşi notă reflecţiunile asupra locurilor pe cari le vedeà, asupra cărţilor ce-l lămuriau asupra acelor locuri şi cari le destăinuiau trecutul şi, în

---

*8) Souvenirs de Voyages et d'études* par Saint-Marc-Girardin, de l'Académie française-Paris, Amyot, rue de la Paix, p. I. Cf. de asemenea: V. Alexandri în „România literară" 1855, p. 142: Amicii Românilor: St. Marc Girardin, care în 1836, vizitase Principatele dela Dunăre, le-a studiat cu atenţiune ca un filosof şi a publicat în jurnale *(Débats)* mai multe scrisori asupra stării morale a principatelor româneşti, asupra Rusiei, asupra influenţei Puterilor suzerane şi protectoare, asupra regulamentului organic, etc.

— „C'est au moment de notre régénération tant intellectuelle que politique qu'apparut parmi nous Mr. Girardin. Ses lettres ont donné à l'Europe des notions précises, éloquentes, mais pas assez étendues. Mr. Girardin a fait preuve d'un grand tact d'observation fine, claire, rapide comme la pensée et vraie, mais il a séjourné trop peu de temps pour qu'il ait pu voir le contraste de notre ville bizarre". Al. Russo, *Scrieri,* (p. 241).

9) Ca de pildă: „Réponses aux observations d'un officier d'état-major russe", de ofiţerul de stat-major francez, Victor Magnier. De asemenea, o altă broşură datorită unui ofiţer francez, prieten al Ruşilor: „Observations sur la campagne des Russes, en 1828, en Moldavie, Valachie et Bulgarie". — Nantes, Malassis, 1829. Cf. pentru acestea Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle,* t. II, pp. 24-25, 112-113.

10) In privinţa aceasta, vezi mai jos, contribuţiunile datorite Românilor ce studiau în străinătate (I. Ghica, M. Anagnosti, etc.).

11) Saint-Marc-Girardin şi-a întrunit impresiunile din 1836, într'un volum *(Souvenirs...)* a cărui prefaţă e datată: 1852.



www.dacoromanica.ro

cele din urmă, asupra oamenilor: „Tout cela au hasard de mes loisirs et de mes pensées“ [12]).

Urmând cursul Dunărei spre Marea Neagră, academicianul francez străbate în țara noastră pe la Turnu-Severin, unde, ca profesor [13]), nu puteà trece cu vederea ruinele podului lui Traian.

Mergând să le viziteze, savantul profesor găsește prilejul să facă istorisirea acelor vremi îndepărtate, acelor popoare pline de vigoare, pe ale căror urme crede a le găsì în ființa țăranilor munteni [14]).

Dacă, până la sosirea în ținuturile noastre, dealungul țărilor pe cari le străbătuse, călătoria savantului francez își puteà păstrà strictul său caracter științific, la privelișteа atâtor lucruri și fapte din țările românești, în mijlocul unui popor, a cărui putere de viață erà nedrept răsplătită de soartă, tendința spiritului politic din ființa lui Girardin nu puteà să întârzie a se manifestà.

El țineà de o generație care pășind în lume pe la 1814, se îndeletnicise vreme de mai mulți ani cu regimul

---

12) *Souvenirs...,* p. I.

13) Ion Ghica ne povestește *(Scrisori... I,* p. 177-8 (Bibl. p. toți), că a fost un adevărat eveniment când, în 1836, consulul francez, Chochelet, merse să vestească pe Domnul Alexandru Ghica, că un învățat francez, profesor la Sorbona, trebuià să treacă prin București, că aveà de gând să-și scrie impresiunile de călătorie și că venià să viziteze țărmurile Dunării.

14) Privind columna lui Traian — ne spune el — recunoști pe Daci cu vestmintele lor cari sunt încă ale țăranilor din Țara-Românească:

„J'ai vu, dans les plaines de la Valachie et sur les collines de la Moldavie, les figures que j'avais vues en marbre sur la colonne trajane. Cette pelisse de peau de mouton jetée sur les épaules du Valaque, ce pantalon léger qui, vers la cheville, est serré par des cordes et va finir dans des sandales de cuir; c'est là le manteau, c'est là le pantalon des Daces de Trajan".

...„Voulez-vous, sans aller à Rome, connaître l'habillement des paysans valaques? Allez au Louvre et regardez les deux statues des rois barbares qui sont dans la première salle de la sculpture; voilà les postillons avec lesquels je parcours les Principautés; postillons souvent montés à poil comme les Daces de la colonne trajane, ayant le même bonnet que les rois barbares du Louvre et poussant, avec des cris que je crois aussi ceux des Daces, les huit chevaux quasi sauvages qui emportent, à travers des plaines à perte de vue, une très légère calèche disparaissant avec ceux qu'elle porte au milieu du tourbillon de poussière qui s'élève sous le galop de notre attelage". *(Souvenirs...* p. 224).



www.dacoromanica.ro

discuţiunii politice şi se deprinsese cu un fel anumit de reflecţiuni şi studii, pe cari cu greu le-ar fi putut părăsì [15]). Politica a fost totdeauna pentru Girardin un câmp de observaţiuni şi el şi-a păstrat totdeauna obiceiul de a-şi însemnà, din timp în timp, reflecţiunile pe cari i le sugerà privelişţea mişcătoare a lucrurilor şi oamenilor [16]).

Intr'adevăr, în afară de studiile ţărmurilor Dunării, întreprinse ca profesor [17]), Saint-Marc-Girardin îşi pusese în gând să se ducă la Constantinopole, ca să cerceteze acolo această chestiune a Orientului, care par'că-l vrăjise [18]).

Principatele române erau un câmp potrivit pentru spiritul său de observator şi dornic de a pătrunde una din numeroasele înfăţişări ale chestiunii Orientului. De aceea, el şi-a propus să cerceteze starea economică a ţărilor române, precum şi starea lor din punctul de vedere al politicii vremii. Observând spiritul public la poporul român şi ascultând dorinţele lui de viitor, savantul academician nu-şi puteà stăpânì uimirea faţă de atâtea contraste ce se iviau în vieaţa acestei ţări şi nu se puteà împiedecà să condamne împrejurările cari înăbuşise un popor, în năzuinţele sale la vieaţă.

Origina latină a acestui popor şi feluritele dovezi cari o confirmă, atrag luarea aminte şi entusiasmul faţă de noi, al marelui scriitor. Europa păreà să fi uitat, de mai multe veacuri, de Muntenia şi Moldova. Francezii şi-au putut închipuì că locuitorii acestor ţărişoare sunt Turci sau Slavi şi că prin urmare n'aveau nici în clin nici în mânecă cu astfel de neamuri. Totuşi — scrie Girardin [19]) — „à consulter les origines, la Valachie et la Moldavie font partie de la grande famille de l'Europe latine. Elles en portent le nom, elles en parlent la langue; leur sol en a conservé des monuments et sous ce rapport elles n'ont pas plus mérité l'oubli des savants et des littérateurs, qu'elles n'ont sous d'autres rapports mérité l'oubli des publicistes."

---

15) *Souvenirs,* p. X. — 16) *ibidem,* p. X.

17) *ibidem,* p. VIII şi 219. — 18) *ibidem,* p. IX.

19) *Souvenirs,* p. 229-230 (le 10 Oct. 1836).

— „Trajan, pour assurer la conquête de la Dacie, la peuple des Romains qu'il y appela de tous les points de l'empire. Nous ne concevons guère aujourd'hui ces transplantations de peuple par mesure administrative; nous ne concevons que des émigrations individuelles. Cependant la colonisation de Trajan réussit et, chose remarquable, c'est cette province reculée, conquise la dernière par les Romains, qui a conservé le plus de traces de leur séjour. Je ne parle pas seulement des monuments romains



www.dacoromanica.ro

Cu privire la Dunărea, care-l interesă în primul rând, Girardin relevează bogăţiile economice, pe care marele fluviu le aduce ţărilor române, şi care le pun în stare să suporte regimul cel mai greu de asuprire economică, din partea Turciei [20]).

Scriitorul francez nu se poate oprì de a aplaudà la anume pretinse binefaceri, aduse Românilor de pacea dela Bucureşti, din 1812, care sustrăsese Basarabia cedată Rusiei, de sub regimul monopolului turcesc [21]). Relevă Pacea dela Adrianopol din 1829, care a liberat întregile provincii româneşti dela Dunăre de sub jugul aceluiaş monopol, acordându-le libertatea negoţului, desfiinţând orice restricţiune, punând cele două principate pe temeliile cele mai moderne ale comerţului liber [22]). Şi în sfârşit spune acelaş bine despre Regulamentul Organic, care deasemenea proclamă într'un articol special, libertatea comerţului [23]).

Dar ce puteau face bogăţiile ţării şi articolele tratatelor şi regulamentelor atâtor nenorociri şi asupriri ale

---

qui se découvrent chaque jour dans ce pays; je ne parle pas des pierres votives trouvées à différentes époques à Galatz, à Iassy, à Czernetz; je ne parle même pas d'une ville qui a conservé le nom d'un empereur romain, Caracal, et où se font en ce moment des fouilles qui viennent de mettre au jour une statue antique. Ce ne sont là que des témoignages matériels: il en est de plus précieux. Demandez à un paysan valaque qui il est, il ne vous répondra pas qu'il est Valaque, il vous dira qu'il est Romain (Roumi). C'est le nom qu'il se donne, et ce n'est point par vanité, ce n'est point par pédanterie; il ne sait pas ce que c'étaient que les Romains. Il s'appelle Romain, par ce que c'est ainsi que s'appelaient ses pères, et que c'est le nom traditionnel de son pays. Consultez la langue, elle est toute latine; sur vingt mots, quinze sont latins; seulement, c'est du latin corrompu, c'est le latin des soldats, des cultivateurs et des ouvriers transportés par Trajan dans le pays" (S. M. Girardin, *Souvenirs...*, p. 229).

20) „Il a fallu la merveilleuse fertilité des Principautés pour suffire pendant si longtemps à de pareils abus, sans être épuisées". — E vorba de aprovizionarea Constantinopolului, sub regimul monopolului turcesc: Poarta fixà preţul şi bastimentele turceşti ridicau grânele la Ismail, Galaţi şi Brăila. „Il était commode aux administrateurs turcs de prendre à vil prix le blé qu'ils revendaient ensuite pour le compte" *(Souvenirs,* p. 236-7).

21) Les porto de Reni et de Ismaïl purent dès lors exporter librement les blés, les cuirs, les suifs, la cire, le sel de la province" *(Souvenirs,* p. 237).

22) şi 23) *Souvenirs,* p. 238.



www.dacoromanica.ro

feluritelor ocupaţiuni ale armatei imperiale, din prima jumătate a veacului al XIX-lea?

Nu erau oare preferabile vechile condiţiuni economice şi legăturile cu Poarta, când cu toate abuzurile în fixarea preţurilor de aprovizionare pentru Constantinopol, tot mai rămâneà cevà pentru vieaţa locuitorilor şi visteria ţării? Pe câtă vreme, în timpul ocupaţiunilor ruseşti, toate isvoarele de bogăţie a ţării erau întrebuinţate a îndestulà nevoile soldaţilor şi armatelor şi lăcomia comandanţilor trimişi de Ţar [24]).

Erà firesc ca un strein în trecere pe la noi să n'aibă vremea necesară spre a-şi da seama, în ce măsură dispoziţiunile, oricât de liberale şi de moderne, ale unor tratate şi regulamente, erau sau nu înfăptuite şi mai ales să observe piedicile ce se puneau întregei libertăţi prescrise în codurile de legi.

Dar nu erà departe timpul când, în propaganda ce trebuià să înmugurească, în favoarea drepturilor Românilor, printre toate nenorocirile şi nedreptăţile cari înăbuşise spiritul românesc în aspiraţiunile lui la vieaţă, se vor da în vileag macihnaţiunile acelora cari, pe de o parte, elaborau legi, în cari se înfăţişau principii moderne, iar, pe de altă parte, le călcau în picioare când erà vorba să le aplice şi să le înfăptuească.

Tot urmându-şi observaţiunile sale, cu spiritu-i pătrunzător şi viu, Girardin lămureşte în ce stă folosul cel mare al navigaţiunii pe Dunăre, în opera de ridicare morală a Principatelor.

...Dacă Dunărea ajunge marele drum dintre Apus şi Răsărit, gândiţi-vă ce noroc pe ţările române de a se găsì în calea tuturor călătorilor, pe cari îi mână în părţile Orientului comerţul, ştiinţa, politica sau curiozitatea! Şi când scrie: „Les voyageurs sont la civilisation; c'est

24) S'ar puteà uità vreodată vremile faimosului general rus, Geltoukhine, care trimisese comisari să doboare toate lemnele din pădure pentru a face poduri peste Dunăre, în răsboiul cu Turcii; care instituise divanuri speciale, însărcinate să facă, în mai puţin de zece zile, un transport de tot felul de merinde şi de furnituri trebuincioase armatei ruseşti; care pusese la ham oameni în loc de vite, moarte de boală şi oboseală; care cereà 1.600.000 puzi de fân din recolta nouă, ce nu se putuse semănà din pricina ocupaţiei ruseşti; care forţà pe boierii moldoveni să-i plătească dările pe vin, pe oi, pe stupi şi pe porci. (Cf. P. Eliade, *La Roumanie au X.X-e Siècle,* II, p. 18, 20, 21-22).



www.dacoromanica.ro

plus encore, c'est l'attention de l'Europe"[25]), învățatul profesor simția de bună seamă în sufletul său germenul marelui filo-român, care pe la 1850, în epoca în care trebuià să se hotărască definitiv soarta noastră, a luat, cu competență și cu autoritate, apărarea drepturilor românești și a susținut cu înflăcărare năzuințele noastre în fața opiniunii franceze[26]).

In cele din urmă, autorul se ocupă de urmările bune, pe cari le-ar aveà țările noastre în fața lumii, din răspândirea cunoștințelor despre frumusețile și bogățiile plaiurilor dela Dunăre.

„Quand il y aura dans les salons de Paris et de Londres cinq cents personnes qui auront vu les paysages des Carpathes, qui auront dansé et causé à Iassy et à Bucarest, et qui s'en entretiendront avec intérêt et avec plaisir; quand il y aura dans les Bourses de Londres, de Paris, d'Amsterdam et de Berlin, mille commerçants qui auront fait des affaires à Galatz et à Braila et qui s'en entretiendront; quand il y aura dans les ports de Marseille, de Havre, de Liverpool et de Hambourg deux milles capitaines ou subrrécarques de vaisseau qui auront touché aux ports de Braila et de Galatz et qui s'en entretiendront (car c'est là le point important, parcequ'aujourd'hui les *paroles ne tombent plus par terre, elle tombent sur une presse qui les imprime);* quand il aura aussi beaucoup causé et beaucoup imprimé sur les Principautés, alors leur indépendance, si fragile et si délicate aujourd'hui, sera plus forte et plus sûre; *car elle sera protégée par l'attention de l'Europe entière.* C'est pour un pays une défense et une force que les regards de l'Europe tournés sur sa destinée"[27]).

Prin aceste indicațiuni, așà de limpezi și așà de sugestive, Saint-Marc-Girardin puneà lucrurile la punct. Erà într'adevăr mijlocul cel mai eficace de a atrage luarea aminte a Europei civilizate asupra situațiunii țărilor noastre. Rândurile savantului francez ar fi preliminările marei opere de propagandă scrisă, în favoarea cauzei române. Români și Francezi, călători sau profesori, literați sau oameni politici, istorici sau filozofi, toți — într'o perioadă de mai mult de un sfert de veac, vor pune în slujba drep-

25) „Les villes des Principautés deviendront, pour ainsi dire, les auberges de la civilisation dans sa nouvelle route vers l'Orient". „Les marchandises sur leurs chemins répandent la richesse, mais les voyageurs répandent les idées"... *(Souvenirs,* p. 243-244).

26) cf. la *Revue* din 15 mars, 15 avril, 1-er juillet 1858; *Revue des Deux Mondes* din 15 Nov. 1858 (p. 332-351).

27) *Souvenirs,* p. 243-244.



www.dacoromanica.ro

turilor şi aspiraţiunilor poporului dela Dunăre, condeiul şi sforţările lor, pentruca — după pilda altor naţiuni reînviate — şi Românii să fie puşi în vază, în faţa opiniunii europene.

Şi, după concepţiunea însăşi a scriitorului francez, trebuiă să se zugrăvească, înainte de toate, tabloul spiritului public din societatea românească şi să se sublinieze tot ceeace se apropie de sufletul european.

El constată, din punct de vedere social, că societatea românească de pe la 1830—1840 e plină de contraste, că nu se întrevede o unitate în acest corp social, că lipseşte legătura trebuincioasă între cei de sus şi cei de jos, între colibă şi palat, între „trăsură" şi „căruţă" — „ce corps qui ne semble n'avoir qu'une tête et qu'une queue" [28]) — ceeace provoacă un vecinic subiect de mirare pentru Europeni.

Dar spiritul nou al vremii începe a pătrunde şi în Principate şi, câte odată, el pare a triumfà împotriva spiritului vechiului regim [29]).

Această infiltrare a spiritului nou în ţările româneşti se datoreşte mai numai ideilor Franţei [30]), cari începuseră a-şi face loc prin părţile noastre încă din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Dar prefacerea se face pe înce-

28) *Souvenirs,* p. 280. — Cf. de asemenea Al. Russo, *Scrieri* (ed. P. V. Haneş), Buc., 1905, p. 241: „C'est au moment de notre régénération, toute intellectuelle que politique, qu'apparut parmi nous Mr. Girardin. Ses lettres ont donné à l'Europe des notions précises, éloquentes, mais pas assez éttendues. Mr. Girardin a fait preuve d'un grand tact d'observation fine, claire, rapide comme la pensée et vraie, mais il a séjourné trop peu de temps pourqu'il ait pu voir le contraste de notre ville bizarre".

29) Le père est vêtu en boyard, le fils est vêtu à la française; car ce sont surtout les jeunes gens qui ont le costume européen et cela montre dans quel sens et dans quel esprit marche cette société. Je n'ai vu personne au-dessous de 40 ans qui portât le costume oriental. Quant aux femmes, il y a déjà longtemps qu'elles ont toutes adopté le costume européen. Mais vous savez que les femmes marchent toujours les premières dans la route de la civilisation" *(Souvenirs,* p. 280-281).

30) Ele aţâţă curiozitatea şi interesul. Cu ajutorul literaturii franceze şi mulţumită ascendentului său asupra celorlalte literaturi, mulţumită numelor europene ale lui Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Buffon, limba franceză a prins în Valahia şi Moldova *(Souvenirs,* p. 280-281). — „A Iassy, il y a un théâtre français; en Valachie, la langue française est la base de l'enseignement; on l'enseigne comme on enseigne chez nous le grec et le latin; elle a les honneurs d'une langue classique" *(Souvenirs,* p. 281).



www.dacoromanica.ro

tul; ideile nouă, mişcările şi transformările europene pătrund cu greutate, sentimentul patriotismului nu e desvoltat, fiindcă însăşi ideea de patrie nu există decât în mintea câtorvà.

O societate care se sbate între vechile deprinderi orientale şi noile obiceiuri europene, care a luat din civilizaţiunea apuseană numai formele şi aparenţele şi prea puţin spiritul adânc şi caracterul ei modern; o schimbare în înfăţişările exterioare ale vieţii (locuinţă, vestminte, legi) şi uneori chiar în limbă. Printre aceste sbuciumări însă, se strecurà şi ieşià la iveală, neputând scăpà spiritului clar-văzător al savantului francez, sentimentul de nădejde către o schimbare şi în vieaţa politică a acestor ţări, care gemeà sub apăsarea turcească şi sub protecţiunea — în felul ei — a Rusiei şi care, cu toate că nu-şi cunoşteà soarta politică viitoare, năzuià totuşi la propăşire [31]).

Cari sunt indicaţiunile pe cari ni le dă Saint-Marc-Girardin asupra năzuinţelor Românilor?

Dorinţa generală, în Valahia şi Moldova e *unirea laolaltă a celor două principate.* [32]) La aceasta se adaugă alta: principe strein [33]).

Scriitorul francez constată, cu prilejul acesta, că ideea unirii celor două ţări româneşti erà deasemenea proclamată de Regulamentul organic [34]). Dar fiindcă iniţiatorii acestei idei, aprobate în principiu de reprezentantul Rusiei şi chiar de cabinetul din Petrograd, înlăturau pe prinţii streini din casele domnitoare în Turcia, Austria şi Rusia [35]), acest spirit şi gând de neatârnare n'a plăcut puterilor suzerane sau sprijinitoare şi odată cu aceasta s'a părăsit şi ideea unirii principatelor.

Cu toate acestea soluţiunea erà minunată. Astfel întrunite sub un singur principe, strein şi ereditar — spune Girardin — şi alcătuind un stat a cărui întindere ar fi egală cu regatul Bavariei sau al Piemontului, Principatele ar formà un corp politic capabil să trăească şi să dăinuească; ele ar începe să cântărească cevà în balanţa politică a Europei.

Apăsând asupra acestei soluţiuni, scriitorul se întreabă dacă nu tocmai această putere cu care ar preţuì cevà în

31) *Souvenirs,* p. 282. — 32) *ibidem,* p. 301-302.

34) Principatele româneşti trebuiau să aibă aceeaş vamă, aceeaş monedă; atât Muntenii cât şi Moldovenii aveau aceleaşi drepturi, unii în ţara celorlalţi (cf. *Souvenirs,* p. 302).

35) Prin imitaţiunea celor ce se făcuse în Grecia.



www.dacoromanica.ro

balanța Europei, n'ar fi factorul care ar grăbi înfăptuirea dorințelor Românilor.

Savantul academician, după cum mărturisește însuși[36]), a cugetat mult la această chestiune a Orientului, în care țările române ocupă unul din locurile cele mai de seamă. In această predilecțiune a sa, se întrevedeà o înclinare în concordanță cu însuși interesul național al țării sale. In preajma anului 1840, Franța se păreà că pune la inimă agitațiunile Orientului: „C'était son roman favori; elle élevait l'Egypte; elle raffermissait la Turquie, en la concentrant; elle donnait une existence indépendante aux Principautés du Danube" [37]). Cu toate acestea, din toate aceste proiecte ale politicii și toate aceste visuri ale opiniunii publice, continuă Girardin, niciunul nu s'a împlinit: Egiptul a redevenit pașalâc; principatele dela Dunăre au rămas dependente [38]).

Dar deasupra oricăror preocupări diplomatice, deasupra oricăror rezultate ale momentului, erà o opiniune publică. Opiniunea aceasta publică, adică opiniunea franceză, trebuià să știe că mișcarea ce se desemnà, agitând tot mai mult Principatele românești, făceà parte din acele frământări generale europene, cari, mulțumită păcii, duc cu ele Europa întreagă către o civilizațiune comună; că fiind situate de soartă alături de Rusia și supuse înrâuririlor sale, țările românești puteau slujì și Franței, dând pe față planurile ascunse ale puternicei împărății vecine și anume, dacă în folosul ei personal sau în folosul civilizațiunii, se produceau frământări înăuntrul popoarelor creștine din răsărit, dacă acel imperiu voià într'adevăr să civilizeze Orientul sau să-l supună jugului său; că — în sfârșit — prin însăși situațiunea lor geografică ca și prin condițiunea lor politică, țările românești erau în inima acestei grele chestiuni.

Intr'o astfel de situațiune, ajungi să crezi — încheie savantul francez — că putem fără niciun inconvenient să consacrăm acestui popor câtevà minute din atențiunea noastră, pe care o rezervăm pentru neînțelegerile noastre de toată ziua [39]).

* * *

36) 37) și 38) *Souvenirs*, p. VII-VIII.

39) *Souvenirs*, p. 282-283.

— Savantul profesor a mai luat parte și la propaganda scrisă din perioada de după 1848. A mai scris în *Revue des Deux mondes* din 15 Nov. 1858, (p. 332-351), sub titlul „Les Voyageurs en Orient, IV. Les Principautés du Danube, par Saint. Marc Girardin, de l'Académie française". Aceasta o vom analiza în volumul al II-lea.



www.dacoromanica.ro

Un moment istoric, care a produs oarecare agitaţie în jurul numelui de Român şi al Principatelor dunărene, a fost ocupaţiunea rusă din 1828. In afară de câtevà impresiuni de călătorie prin locurile noastre, în vremea aceea [40]), publicaţiunile apărute în jurul acelui fapt, prezintă un caracter special [41]). Studii şi controverse de ordin militar, strategic, etc. au ieşit la iveală cu prilejul acesta, datorite inspiraţiunii unor cărturari francezi, mai mult sau mai puţin prieteni ai Ruşilor [42]).

Dar în afară de aceste broşuri şi studii, ocupaţiunea rusă şi felul cum s'a efectuat ea în tot timpul până la sfârşit, a format obiectul unei preocupări speciale în presa franceză. Când s'au cunoscut roadele în întregime ale acestei ocupaţiuni şi i s'au putut aprecià consecinţele, bune sau rele, pentru desvoltarea spiritului naţional român, articolele de presă devin şi mai numeroase, judecata opiniunii publice şi mai aprigă.

Ziarul, care, de pe la 1835, în chip statornic, a fost apărătorul drepturilor şi năzuinţelor româneşti împotriva tuturor acelora cari li se puneau în cale, ziarul care, printr'o corespondenţă regulată dela Bucureşti, aduceà în faţa lumii apusene, aproape zi cu zi, sforţările naţiunii române de a trăì prin propria sa vieaţă naţională, potrivit cu ideile şi cu principiile moderne, erà *Le National,* din Paris. N'avem decât să străbatem o serie de articole din 1838—1839, ale acestui jurnal, pentru a ne da seamă cu câtă generozitate şi cu câtă căldură, atât corespondentul din Bucureşti, cât şi direcţiunea gazetei, luau apărarea Românilor împotriva împilătorilor, cari ni se împotriviau libertăţii de a trăì o vieaţă naţională.

---

40) „Voyage dans la Moldavie, la Valachie et à C-tinople", Paris, Masson, 1828.

41) cf. „Observations sur la campagne des Russes en 1828, en Moldavie, en Valachie et en Bulgarie", S. l. n. d., 1829.

— „On sait que depuis le 7 Mai 1828, date de l'entrée en Moldavie des armées russes, sous le commandement supérieur du feldmaréchal la Wittgenstein, jusqu'au traité d'Andrinople (2-14 Sept. 1829), une partie des opérations de la guerre turco-russe eut pour théâtre la Roumanie" (Bengesco, *Bibl. fr.-roum.* p. 27).

— „Cette brochure est due à un officier français, ami des Russes. Nantes, Malassis, 1829". Cf. P. Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle,* t. II, p. 24-25; 112-113.

42) cf. de asemenea: „V. Magnier, officier d'état-major français, Réponses à M. le comte de Tolstoy, chambellan de S. M. l'Empereur de Russie, attaché à l'ambassade russe en France, Paris, 1829".



www.dacoromanica.ro

Propaganda ziarului *Le National* venià la timp.

Inrâurirea rusă în Principate luà proporţiuni suspecte, chiar după ce armatele ţarului evacuaseră teritoriile româneşti. Prin mijlocirea consulului rus în Valahia şi Moldova, ţarul îşi urmà politica lui, cunoscută de altfel de mult, de a încorporà ţările româneşti la imperiul său şi de a-şi deschide astfel drumul spre Constantinopole.

Impotriva acestei tendinţe luă naştere, încă din primii ani de după 1834, un foarte viu spirit de împotrivire. Acest spirit alcătueşte caracterul hotărît şi statornic al luptei naţionale, în Principate [43]).

Intenţiunea Rusiei de a distruge şi puţina existenţă politică, pe care binevoise a o lăsà provinciilor române, se arătà prin stăruinţa imperiului dela Nord de a introduce în Regulamentul Organic — constituţiunea statelor româneşti — un articol adiţional, prin care s'a stipulat că decretele Adunării generale aprobate de Domn să nu aibă putere de lege decât în urma sancţionării curţilor suzerană şi protectoare. Boierii, în sufletul cărora mai vià încă sentimentul de demnitate şi de sfinţenie faţă de drepturile de autonomie lăuntrică a ţării, s'au împotrivit energic, în două rânduri, acestei tendinţe, cu toate că Rusia, printr'un firman obţinut dela Poartă, îi amenințà cu o pedeapsă exemplară. Presa franceză, prin glasul *Naţionalului,* relevează deasemenea încercarea ilegală a aşà zisei puteri protectoare: „Ce n'est rien moins qu'une prise de possession patente de pouvoir souverain, de la part de la Russie contre l'Assemblée valaque, dont les membres sont réprimandés sur la franchise de leurs actes, par l'instrument des volontés du czar." [44]).

---

43) Cf. Le *National* din 5 Iulie 1838: „Le colosse du Nord a jeté dans la balance des droits valaques son sceptre de fer, ce sceptre pesant qui à déjà brisé l'avenir de tant de nations, mais il n'a pas apprécié la puissance qui réside dans l'énergie d'une nation forte de ses droits et qui fera les plus grands sacrifices pour les défendre. Corresp. valaque, Buc. 1-er juin".

44) *Le National* din 1 Iulie 1838, sub rubrica: „Turquie", 6 Iunie.

— *Le National* din 8 Octomvrie 1838, complectează ideea despre tendinţa Rusiei: „Le but de la Russie était de conquérir le pays, elle y travailla avec cette habileté et cette persévérence qui lui sont toutes particulières..." „Les libertés nationales se trouvent jetées aux pieds du czar; toute source de prospérité publique est tarie et la fortune des Moldaves et des Valaques est devenue la proie des satellites qui se vantent tout haut du partage honteux qu'ils en font avec les membres du cabinet impérial de Russie".



www.dacoromanica.ro

Şi jurnalul francez [43]) se întreabă dacă în momentul în care chestiunea Orientului pare a absorbì atenţiunea tuturor acelora cari se interesează de politica europeană, n'ar fi un păcat să se treacă neobservate evenimente grave cari atacă mica existenţă politică a Munteniei şi Moldovei. Şi apoi adaugă: „Nous appellerons l'attention de l'Europe sur ce qui se passe actuellement en Valachie, parceque, comme témoin oculaire, nous en avons parfaite connaissance et parcequ'il ne s'agit de rien moins que de saper dans leurs bases les dernières garanties de liberté que possède une nation opprimée, mais digne d'un meilleur sort."

Şi acest apel către opiniunea franceză se făceà în numele marelui principiu al libertăţii:

„... Une représentation nationale qui ne devient possible que par la présence et sous le contrôle d'un agent russe! Qu'en penserez-vous, hommes libres de l'Occident?"

In urma presiunilor neîncetate ale Rusiei, Adunarea e silită a admite înserarea în Regulamentul Organic, a articolului impus de imperiul protector, cu condiţiunea de a se stipulà că această admitere este consecinţa unei porunci a Sultanului, arătate printr'un firman. *Le National* din 25 Iulie 1835 vesteşte că opera nedreaptă a Rusiei e consumată şi comentează faptul cu amărăciune: „C'é-

— Dealtfel, trebuie spus că *Le National* urmărià întreaga chestiune slavă a Orientului, îndată ce ea s'a ivit pe orizontul politicii internaţionale. La fel priviau chestiunea şi alte gazete ca: *L'Assemblée Nationale, La Presse,* etc.

45) *Le National* din 5 Iulie 1838; cf. de asemenea numărul din 9 Iulie 1838 (coresp. din Buc., 20 Mai 1838).

Cf. deasemenea *Le National* du 23 juillet 1838 (coresp. de Bucarest, 10 juin): „La Valachie est maintenent la théâtre d'événements qui méritent de fixer l'attention de l'Europe... La lutte qui s'est engagée entre cette nation malheureuse et les Russes doit décider de son avenir... Les machinations de la Russie pour faire adopter, dans le Règlement organique, l'article qui tuait la souveraineté du pays, n'ont pas de bornes... Le consul russe prétend administrer le pays, et non y exercer des fonctions diplomatiques... Les Valaques ne veuleut pas d'une protection acquise au prix de toute leur liberté. Ils savent qu'ils n'obtiendront la liberté qu'en la méritant par de grands efforts et de grands sacrifices. Ils accepteraient plutôt le despotisme turc que russe"...

Şi în sfârşit apelul către Europa: „L'Europe restera-t-elle toujours impassible? La France et l'Angleterre ne sentiront-elles pas de quelle importance est-il de combattre sur ce terrain le colosse envahisseur?"



www.dacoromanica.ro

tait cette inquisition politique, de tous les instants, qu'allait exercer la Russie, ce qui tuait l'avenir de la nation... Tandisque l'Europe croit bonnement ces provinces placées sous la suzeraineté de la Porte, de fait, la Russie seule gouverne..." Şi apoi din nou îşi îndreaptă cuvântul protector către guvernele statelor mari apusene, punând faţă în faţă simpatia inspirată acestora de Grecia şi nepăsarea de care păreau cuprinse când erà vorba de Ţara Românească: „La Grèce a excité une vive sympathie; la Valachie en merite-t-elle moins, parceque, aussi opprimée, mais plus isolée et plus faible, il ne lui reste, aux prises avec le colosse du Nord, pas même l'alternative de périr les armes à la main, pour la défense de ses droits les plus sacrés?" Şi apoi încă o dată atrage luarea aminte Franţei şi Angliei: „Si la France et l'Angleterre n'interviennent pas d'une façon plus énergique, les Valaques et les Moldaves peuvent être considérés, dès ces jours, comme des provinces russes..."[46]).

Dar nu erà de ajuns să scoţi în evidenţă starea rea, în care se găsiau ţările române; trebuià să arăţi şi mijlocul de îndreptare. Şi îmbunătăţirea acestei stări de lucruri nu puteà veni decât dela o onestă activitate diplomatică, plină de energie, întreprinsă atât în Principate

---

46) La 2 Iunie 1839, *Le National* publică după „Gazette universelle de Leipzig" o notă, datată: Moldova 5 Mai, despre rechemarea consulului-general rus din Principate. La 6 Iunie, o corespondenţă din Ţara Românească (Bucureşti, 10 Mai), dă la iveală încă un exemplu vădit de uzurpare şi de încălcare a legilor ţării, din partea consulului rus.

— Pe lângă laturea politică a problemei româneşti, ziarul francez priveşte chestiunea şi din alte puncte de vedere. Numărul din 27 Septemvrie 1838 cuprinde iarăşi o corespondenţă din Bucureşti (datată din 25 August). De rândul acesta, se scrie despre înrâurirea funestă pe cari o exercitează Rusii asupra stării morale din Principate şi — în legătură cu aceasta — despre Principele domnitor: „Le prince Ghica passe pour ce qu'on appelle un honnête homme, mais faible, sans caractère, ne faisant rien par lui-même, toujours docile aux inspirations de la Russie et dominé par les Phanariotes qui l'entourent et d'autres intrigants vendus à la Russie". Şi apoi: „Il se fait l'instrument de toutes les cupidités, de toutes les ambitions, de l'usurpation des droits du pays et des violences les plus infâmes".

— Ideile din „Correspondance de Bucarest" publicate de *Le National* şi cari erau ale lui Ioan Ghica, nu conveniau altor Români din Paris (Gheorghe Bibescu, Barbu Ştirbei, Barbu Catargiu, Ănagnosti, fraţii Nicolae şi Stavrache Niculescu, etc.), cari vedeau salvarea ţării în întărirea protectoratului rus (I. Ghica, *Scrisori* I, p. 190-1).



www.dacoromanica.ro

de către reprezentanţii Puterilor, cât şi dela combinaţiunile de politică externă a aceloraşi Mari Puteri.

Aceste două aspecte ale problemei româneşti au fost expuse şi analizate în coloanele aceluiaş ziar.[47])

Articolul din 18 Iulie 1838, din *National,* pune chestiunea Principatelor în cadrul său internaţional:

„On conçoit que la balance générale du pouvoir et du commerce, que les destinées encore inconnues de la Moldavie, de la Valachie, de la Serbie, de la Bulgarie, de la Macédoine et de la Grèce, sont impuissamment intéressées à ce que le grand problème de l'Orient ne reçoive pas une solution trop brusque et trop favorable à la Russie..."[48]).

Şi în deosebi, cei 8 milioane de Români trebuiă să fie constituiţi într'un stat puternic şi independent, care să reprezinte un corp ponderator între Turci şi Ruşi şi să ţie astfel balanţa politică[49]).

Rostul acestor articole erà, în chip vădit, de a atrage luarea aminte a opiniunii publice asupra problemei româneşti, asupra însemnătăţii ei în chestiunea Orientului şi de a câştigà apărători cu şi mai multă autoritate pentru această cauză sfântă şi dreaptă:

„Il faut une voix plus éloquente que la mienne — zice corespondentul anonim — pour plaider une pareille cause. Espérons qu'elle trouvera de nombreux et de puissants défenseurs. Quant à moi, je suis heureux de pouvoir proclamer que les Valaques, par les plus généreux efforts, se rendent maintenant dignes de toute la sympathie de l'Europe"[50]).

Alături de aceste articole de corespondenţă, se scriau adesea altele de către redactorii principali ai ziarului, stârnite, de bună seamă, de cele dintâi. De aici, începeau

---

47) cf. *Le National* din 19 Oct. 1838 (coresp. din Buc., 3 Aug. 1838).

48) Articolul este datat: Paris, 17 Iulie: *Question d'Orient.*

49) *Le National* din 23 Iulie 1838.

50) *ibidem.* — Cf. de asemenea: Huber à Molé, Iassy 1839, 25 Janvier *(Hurmuz.* XVII, p. 729), despre două note cari trebuiau imprimate în foile engleze şi franceze:

„Si la première note destinée à l'impression doit servir les lecteurs de l'Europe de l'Ouest, à voir les Valaques désirer un autre gouvernement, un gouvernement qui leur donne, avec quelque indépendance, le sentiment de la patrie; l'autre est faite pour démontrer qu'ils ont une volonté et qu'ils la feront respecter, du jour même où ils auront reçu l'assurance, qu'on veut bien s'occuper d'eux et leur offrir l'appui d'un crédit efficace".



www.dacoromanica.ro

aprecierile favorabile cauzei românești și în chipul acesta se provocau oarecari indicațiuni ale guvernului francez cu privire la atitudinea sa în chestiunea Orientului. Articolul de fond din *National* dela 25 Oct. 1838, condamnă prea marea condescendență a Franței față de Rusia, când e vorba de țările românești.

„... Le rôle d'un gouvernement dévoué aux intérêts de la France, préoccupé de l'avenir, intelligent de sa mission civilisatrice, devait mettre à profit les bonnes dispositions des patriotes valaques, si impatients des envahissements de la Russie; devrait les entretenir dans leurs idées d'indépendance, dans leur amitié pour la nation française; pousser à l'émancipation la Bessarabie, la Serbie, la Transylvanie..."

Prin această activitate ziaristică se ajungeà să se pună înaintea opiniunii franceze întreaga situațiune a țărilor românești și să se îndemne guvernul francez la aceà politică, ce i-a adus, mai târziu și pentru totdeauna, simpatia și entusiasmul poporului românesc în întregime.

Chestiunea Principatelor ajunsese așà de frecventă în coloanele ziarelor franceze, încât consulul francez dela București puteà să afirme — pe la 1838 — în rapoartele sale că jurnalele Europei scriau, de un an, cu mult mai mult ca înainte, despre Valahia și Moldova [51]). Și apoi: „Les journaux de Paris, de Londres et d'Allemagne s'occupent si activement des deux provinces moldo-valaques, qu'ils contribuent à donner aux peuples de ces deux Principautés une valeur dont ils n'avaient pas autrefois le sentiment, et qui donne à leur existence politique, un essor tout nouveau" [52]).

Preocuparea presei franceze, pe lângă revirimentul ce-l provoca în opiniunea publică europeană, în privința noastră, avea un alt efect îmbucurător, de întărire morală, asupra opiniunii din Principate. Gazetele streine și mai ales franceze, îngăduite a trece granițele noastre, aduceau gândul de alinare al atâtor dureri, cuvântul de prevestire al unei schimbări în mai bine. Închipuiască-și cinevà câtă vigoare căpătà caracterul național al luptei întreprinse de adevărații patrioți români, când citiau în presa franceză că Europa își are privirile îndreptate în spre noi, ochii ei veghetori asupra noastră, și că se interesează de starea noastră [53]).

Deaceea, toată lumea, din toate părțile, ardeà de do-

---

51) Huber à Molé, Iassy 1838, 6 April, *Hurmuz.* XVII, p. 696.

52) *idem*, 10 Dec., *Hurmuz.* XVII, p. 720.

53) Colson, *De l'état...*, p. 189.



www.dacoromanica.ro

rința ca presa să publice exact ceeace se petreceà în Principate, pentru ca adevărul să iasă curat la iveală și ca opiniunea publică să nu fie în nimic înșelată.

Spre a se vedeà cât preț puneau Românii pe fiecare rând de ziar, privitor la ei, s'ar puteà citâ faptul următor:

Cu prilejul discuțiunii asupra bugetului afacerilor streine, Thiers spusese că Franța n'ar fi voit ca Grecia să fie o Moldovă sau o Valahie. Această mică aluziune, oricât de neînsemnată ar părea, a avut un însemnat răsunet la București și la Iași. Erà întâia oară când un ministru francez dăduse, dela înălțimea tribunei, un semn de interes poporului român, oarecum uitat și — pe cât se părea — în afară de preocupările politice europene; căci, spunând că Franța n'ar fi voit ca Grecia să fie o Moldovă sau o Valahie, Thiers lăsase să se întrevadă că Franța cunoșteà situația Principatelor și că ar fi voit să-i stea în putere de a o îmbunătăți [54]).

O cât de mică licărire, un cât de mic și neînsemnat răsunet ar fi avut problema românească în opiniunea publică franceză, luau în ochii Românilor proporții mărite și ca urmare, le măriau puterile de muncă și de agitare a doleanțelor lor sfinte. Și acel mare „sistem circulator" [55]), care e menit să răspândească ideile, să le semene și să le fecundeze în inteligența omenirii, a adus în felul acesta un îndoit folos: pe deoparte popularizà o idee, o dorință, în fața unei streinătăți mai primitoare, fiindcă erà mai umanitară, iar în al doilea rând hrănià o nădejde, înălțà moralul unei naționalități, pornite la luptă pentru câștigarea cu orice chip, prin orice jertfă, a cauzei sale.

••••••••••••••••

54) Cochelet à Thiers, Bucarest, 1 Juillet 1836, *Hurmuz.* XVII, p. 628.

55) cf. *Publ. per. rom.*, descriere bibliografică de N. Hodoș și Sadi Ionescu, cu o introducere de I. Bianu, t. I, Buc. 1913, p. XXI.



www.dacoromanica.ro

## CAPITOLUL III.

### Precizarea problemei românești din punct de vedere european.— Răspândirea cunoștințelor despre Români. — Situația lor față de puterea protectoare. Lejeune — Labattut — Thouwenel — R. Perrin. —„Dernières intrigues de la Russie en Valachie et en Moldavie". —„Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient".

Intre data apariţiunii scrisorilor lui Saint-Marc-Girardin despre România şi anul 1840, care va inaugurà o nouă epocă în propaganda orală şi scrisă în folosul cauzei româneşti, în vreme ce ziarele franceze agitau în întregul ei problema românească, aşezând-o într'un chip înţelept în cadrul real al politicii europene, asistăm la o serie întreagă de lucrări şi de studii, în franţuzeşte, asupra aceleiaşi chestiuni.

In afară de câtevà impresiuni de călătorie sau de câtevà aduceri-aminte ale acelora ce vieţuise mai multă vreme în ţările noastre, alături de interesul deşteptat prin studiile lui Girardin în sufletul acelora cari, după el, erau chemaţi să străbată din nou aceste ţinuturi îndepărtate, misterioase, începe o nouă serie de publicaţiuni, tot mai îmbelşugată, tot mai consecventă, sub forma de apeluri către Europa şi de propagandă a unei cauze sfinte, provocată prin încălcarea unuia din principiile cele mai umane şi mai în deobşte admis în întreaga lume apuseană, principiul de libertate a popoarelor.

Alături de rândurile scurte din jurnale, în cari se relevà în mod statornic tendinţa Rusiei de a înăbuşi vieaţa liberă a naţiunii române, aceeaş idee este expusă, documentată, discutată la lumina drepturilor omului, a principiilor internaţionale şi a tratatelor speciale, ale ţărilor noastre, precum şi din punctul de vedere al ideilor nouă, de libertate, independenţă şi autonomie.

In chipul acesta începe o perioadă de *documentare,* de



www.dacoromanica.ro

analiză a chestiunii româneşti [1]). Ea e menită să aducă tot mai multă lumină în privinţa aceasta şi să pregătească tot mai mult opiniunea publică, pentru schimbările necesare ce le va aduce politica europeană, în vederea soartei viitoare a provinciilor dunărene, cari erau un punct important în marea chestiune a Orientului.

Traducătorul lui Raicevici făgăduise în prefaţa sa, la lucrarea autorului italian, să dea publicului, „incessamment une histoire particulière de la Moldavie qui s'étendrait jusqu'à l'époque fatale où cette fertile contrée avait été le théâtre d'une insurrection, dont elle avait, la première, supporté tout le poids et dont les conséquences lui avaient causé des maux incalculables" [2]).

Epoca fatală erà, după părerea lui Lejeune, timpul revoluţiunii din 1821, fiindcă înainte de aceasta, socotià el, se făcuse fericite schimbări în decursul ultimelor domnii, mai ales decând curtea imperială rusă luase cele două provincii sub protecţiunea sa şi de când, în virtutea tratatelor sale cu Poarta, exercità o supraveghere salutară asupra acestor ţări [3]).

Intr'adevăr, în 1837, găsim în *Revue du Nord* [4]), o notiţă asupra Moldovei, de I. M. Lejeune, un fel de prefaţă a unei întregi culegeri asupra istoriei acestei ţări, la care lucrà de câtăvà vreme. Lejeune fusese secretarul intim al celui din urmă Domnitor grec din Moldova şi culesese, în timpul şederii sale la noi, tot materialul trebuincios, în vederea scrierii sale [5]).

In notiţa sa asupra Moldovei, Lejeune se ocupă de o mulţime de lucruri: istorie, geografie, bogăţie, isvoare

---

1) *Lettre sur la Moldavie et la Valachie, R. Romenescou,* Paris, 1837; un articol din „Revue du Nord", III-e série, t. II, rectifică greşeli de-ale lui Lejeune.

— *La Valachie et la Moldavie* par M. Anagnosti, Paris, 1837 (o vom studià la capitolul privitor la partea de contribuţiune a scriitorilor români, pentru popularizarea chestiunii româneşti).

— Publicaţiunile lui Félix Colson din 1838 şi 1839, le vom studià aparte.

2) şi 3) Raicevici, *Voyage en Valachie et en Moldavie...* (tradus de Lejeune), p. II.

4) No. 9 din 1837: t. III, seria II-a, p. 402-410; tiraj aparte, Paris, impr. P. Baudouin, str. Mignon 2. Cf. *Revue du Nord* t. III, seria 2-a, p. 448-452, *Lettre sur la Moldavie et la Valachie,* semnată R. Romanescu, îndreptând oarecari inexactităţi din notiţa lui Lejeune.

5) E foarte probabil că Lejeune sau a renunţat la scrierea sa, sau n'a mai dat-o la tipar, fiindcă nu se găseşte nicăeri.



www.dacoromanica.ro

de ape termale şi minerale; urme de antichităţi cari mărturisesc vechea stăpânire romană; despre populaţie, instrucţie, despre legile scrise şi obiceiul pământului.

Autorul recunoaşte că, cu tot interesul pe care l-ar prezentà cercetătorilor, Moldova este puţin şi rău cunoscută: „Formée des débris de colonies romaines, qui se fondèrent sous Trajan, après la défaite des Daces, elle a figuré en Europe, pendant plusieurs siècles, comme était libre et indépendant“ [6]). Şi Lejeune nu pierde prilejul de a apăsà asupra faptului că atârnarea Moldovei de împărăţia turcească nu este altcevà decât violarea de către Sultan a actelor de protectorat, pe temeiul cărora ţara îşi păstrase întreaga sa autonomie.

Urmându-şi observaţiunile sale, autorul vorbeşte despre limbă, relevându-i caracterul latin [7]), şi despre lipsa unei preocupări intelectuale, de literatură, artă şi ştiinţă, deşi „nu lipsesc oamenii de merit“ [8]).

Lipsindu-i, de bună seamă, spiritul critic, de pătrundere a cauzei lucrurilor, Lejeune nu şi-a putut lămurì dece într'o ţară, în care nu lipsesc „oamenii de merit“, n'au putut înflorì producţiunile artistice ale minţii. Prin cunoaşterea mai adâncă a trecutului nostru, în care s'a înăbuşit orice manifestare a spiritului naţional, autorul francez ar fi putut înţelege că, salvând graiul şi credinţa strămbună, prin atâtea vicisitudini istorice, poporul românesc a păstrat însuşi fondul său naţional, care se va concretizà în opere literare şi ştiinţifice, îndată ce i se va da libertatea cuvenită, ca oricărui popor.

Dar recunoaşte singur că impulsiunea pentru o vieaţă morală şi intelectuală mai înaltă, începuse prin întocmirea unor instituţiuni ştiinţifice în capitala Moldovei [9]).

Din punct de vedere economic, aşezarea topografică a ţării îi asigură o frumoasă vieaţă comercială, la care

---

6) Lejeune, *Sur la Moldavie*, Paris 1837, p. 3.

7) „La langue moldave est un latin corrompu, mêlé de mots slaves et de quelques autres empruntés aux nations voisines“ *(op. cit.,* p. 11).

8) „La littérature, les sciences, les arts sont, pour ainsi dire, nulles chez les Moldaves, et quoiqu'il ne manque pas d'hommes de mérite, il n'y a cependant, à proprement parler, parmi eux ni artistes, ni gens de lettres“ *(op. cit.,* p. 10).

9) „Cependant, l'impulsion est donnée. Il y a déjà des collèges, une académie. La ville de Iassy posède depuis quelques années un cabinet d'histoire naturelle qui renferme des objets assez intéressants“ *(op. cit.,* p. 10).



www.dacoromanica.ro

vor contribui bogăţia pământului, munca şi priceperea locuitorilor săi [10]).

Mai trebuià cevà: o administraţie luminată, care singură ar puteà să scoată din avantagiile naturale ale ţării, tot binele ce-ar duce la propăşire şi care singură ar puteà aşezà pe Moldoveni pe o treaptă mai înaltă în rândul popoarelor europene, dacă ar ajunge să-şi capete independenţa [11]).

Iar, la sfârşit, autorul pune chestiunea Moldovei în cadrul politicii internaţionale:

„L'histoire de Moldavie — spune él — a tout l'intérêt qui accompagne les annales d'une nation luttant contre le sort et subissant la fatalité qui lui impose sa position. Elle se trouve maintenant, ainsique sa politique et sa destinée future, liée à cette grande question de l'Orient, l'objet de tant de controverses" [12]).

Impins de simpla curiozitate de a cunoaşte Bucureştii şi Iaşii, autorul impresiunilor publicate în 1838 [13]), se coboară din vapor la Giurgiu. El călătorià, la 14 Oct. 1837, dela Viena la Constantinopol, pe Dunăre. Aveà de gând să nu se oprească în drum, dar ajungând la Giurgiu, la o depărtare numai de douăzeci de leghe de Bucureşti, avù ca un fel de mustrare de cuget să nu viziteze şi acest oraş, când erà aşà de aproape de el [14]).

Ce nenorocită fu ideia vizitatorului pentru chestiunea românească!... Totul e în negru, în impresiunile lui Labattut despre ţările noastre. Pe scriitorul francez nu-l preocupă decât lucrurile mărunte, ale unei călătorii, şi nu-l duce gândul la reflecţiuni mai adânci, mai largi.

Câteodată, bagă el însuşi de seamă că observaţiunile-i sunt cam aspre; socoate totuşi că n'a exagerat nimic şi c'a spus numai adevărul [15]).

La Bucureşti... „La boue est telle partout, que moi, habitant Paris, je n'aurais pu en avoir une idée..." [16]). Şi fără nici o preocupare de interesul pe care l-ar oferì poporul, a cărui ţară este „un exemple frappant de ce que peuvent faire souffrir à un pays les maux de la guerre et une mauvaise administration" [17]), curagiosul călător şi începù să se căească de a se fi coborît din vapor... [18]).

---

10) 11) şi 12) *op. cit.*, p. 11.

— R. Romanescu în Revue du Nord 1837, asupra notiţei lui Lejeune.

13) Aug. Labattut, *Bucarest et Iassy*, Revue de Paris, Année 1838, Mars, pp. 143-158.

14) *op. cit.*, p. 143.

15) *ibidem*, p. 151. — 16) p. 144.

17) p. 146. — 18) p. 144.



www.dacoromanica.ro

Dar în sfârşit... După numeroasele pagini de indignare şi de plictiseală, iată şi lucruri ce-l fac să gândească...

„On est confondu lorsqu'on trouve parmi ces paysans [19]), les souvenirs encore vivants de la domination romaine, on reste surpris en présence des monuments nombreux qu'elle a laissés dans la partie méridionale du pays. Ces paysans si misérables, si abrutis, se disent encore avec orgueil Romains *(Roumouni)* et on serait tenté de les croire lorsqu'on les entend parler leur langue, formée de latin plus que de slave. Je me faisais souvent comprendre en leur parlant italien" [20]).

O altă fericită observaţiune face autorul cu privire la acţiunea morală, copleşitoare, a Apusului, care începe să se resimtă în Principate. Dar el se înşeală amarnic atribuind această răspândire a spiritului occidental la noi, faptului că „la puissance des Turcs a diminué, que leur influence est nulle, leur suzeraineté purement nominale et que le sort de la Valachie dépend plus directement de l'Europe" [21]).

E dorinţa generală ca soarta Principatelor să atârne mai deadreptul de Europa, dar nimic nu se făcuse în sensul acesta, pela 1837—1838. Cât despre înrâurirea Turcilor în ţările româneşti, ea nu fusese niciodată mai accentuată ca atunci, asupra spiritului românesc. Puterea protectoare se puneà în calea desvoltării spiritului românesc, dar în privinţa aceasta, scriitorul nostru nu scoate nici o vorbă.

Şi când Labattut observă că femeile au adoptat moda Parisului, că limba franceză ajunsese aproape pretutindeni limba uzuală, că familiile bogate îşi trimiteau copiii în pensionatele franceze, că totul luà un caracter european, dece n'a căutat să-şi lămurească această pornire, în însăşi însuşirile intime ale sufletului românesc, aşà de înrudit cu spiritul francez? Dece n'a lăsat la o parte impresiunile din afară ale unei ţări, care deabià răsuflà sub o administraţie nenorocită şi condamnabilă, şi n'a luat în seamă ceeace ea ar fi putut realizà în viitor, dacă popoarele civilizate n'ar fi uitat aproape cu totul, vitalitatea şi energia încă nesleită a poporului român [22])?

* * *

19) „Ces espèces de sauvages, qui portent encore aujourd'hui l'énorme coiffure, le „surtouc" grossier et la ceinture de corde, costume des anciens Daces qu'on voit sur la colonne trajane" (p. 154). — 20) p. 154. — 21) p. 145.

22) Cf. la Al. Russo, *Scrieri* (ed. Academiei Române), p. 241, impresiunea făcută de articolul lui Labattut asupra unui contemporan:



www.dacoromanica.ro

Un strein generos, Raoul Perrin, care a stat mai multă vreme în Principate şi a avut anumite însărcinări în ţara noastră[23]), va vorbì mai lung, mai pe îndelete despre Ţara-Românească şi mai puţin despre Moldova [24]). Dar — observă din capul locului scriitorul — sunt atâtea raporturi de origină, atâta potrivire în putere, atâta înrudire în obiceiuri şi atâta unitate în acţiune, încât a scrie despre una însemnează a tratà despre cealaltă, fără a te înde-

---

„Il est fâcheux pour nous d'avoir reçu après Mr. Girardin la visite de Mr. La Battu; le peu de mots qui concernent la Moldavie sont — nous sommes fâchés de l'avouer — inexactes. Il paraîtrait que les huit chevaux qui traînaient rapidement Mr. La Battu, à travers les Principautés, l'ont empêché de rien observer, et la crainte de la fièvre l'ayant chassé de Iassy, au bout de quelques jours, lui déroba le vouloir de retoucher ses notes de voyage; du reste, c'est la manière de bien des voyageurs; les proverbes ont du bons sens, quelquefois".

— Trebue să citäm de asemenea: *„Voyage sur le Danube* de Pest à Routchouk, par navire à vapeur et notice de la Hongrie, de la *Valaquie,* de la Servie, de la Turquie et de la Grèce. Par Michel I. Quin; ouvrage traduit par M. I.-B. Eyriès, et orné de planches. Tome I-er et II-me, Paris, Arthus Bertrand, 1836. Pentru România, pag. 177, şi urm. — „L'état politique actuel de la Val. et de la Mold. est très peu connu en Angleterre", p. 233. — „Ces deux provinces sont principalement habitées par un peuple slave, professant la religion grecque, animé d'une haine indélébile pour les turcs et intimement uni à la Russie par la sympathie de la religion et par celle d'une origine commune", pp. 233-4. — „Les habitants de la Valaquie et de la Moldavie se donnent à eux-même le nom de *Roumanje* (Roumains); mais ils n'ont pas l'alphabet de ce peuple: ils font usage de celui des Slavons ou de leurs descendants, les Russes, p. 233 (note du traducteur)". — „Il est arrivé que la langue valaque présente un mélange de slavon et de latin; la moitié des mots est à peu près de ce dernier idiome, l'autre se compose du slavon, du grec, du goth, du turc. Le nom de valaque est slavon et signifie un peuple de pasteurs (note du traducteur)" p. 233. — „Les Valaques sont un mélange d'anciens Gètes, de Slaves et de Romains, issus des soldats que Trajan établit dans le pays des Daces, après avoir vaincu leur roi Décébale" *ibidem.*

23) „Pendant notre séjour à Bucarest, nous fûmes chargés de faire un rapport à l'hospodar Al. Ghica... nous exposâmes les conditions premières, indispensables à la création d'une manufacture" *(scrierea* de mai jos, p. 37).

24) *Coup de oeil sur la Valachie et la Moldavie* par Raoul Perrin, Paris, Ambr. Dupont, 1839.



www.dacoromanica.ro

părtà de exactitate şi adevăr [25]). Interesele ambelor Principate sunt aceleaşi.

Intenţiunea autorului e de a aruncà oarecare lumină asupra Moldovalahiei în momentul când toate privirile se îndreaptă spre Orient [26]).

Il preocupă în primul rând origina poporului şi-a limbii [27]); face apoi o privire generală asupra întinderii, populaţiunii şi situaţiunii Domnitorilor. Portretul lui Alexandru Ghica şi descrierea cârmuirii sale ocupă câtevà pagini; urmează religia şi armata, obiceiurile şi negoţul. Alte capitole sunt închinate producţiunilor ţării, climei, chipului de călătorie şi în sfârşit superstiţiunilor şi fanatismului poporului. Paginile ultime privesc Moldova în general.

Autorul se opreşte cevà mai mult asupra nevoilor actuale ale Moldovalahiei, precum şi asupra intereselor marilor Puteri de a veni în ajutor reînălţării Principatelor româneşti.

„Moldovalahia, de s'ar puteà bucurà de o constituţie liberă, independentă... [28]). Ea are nevoie de sprijinul celorlalte Puteri, ca să scuture un jug ruşinos şi înjositor... In curând Europa întreagă va vedeà trebuinţa de neînlăturat a unei reacţiuni în favoarea Românilor... [29]). Franţa şi Anglia... nu pot uità că Moldova şi Ţara-Românească, multă vreme necunoscute si uitate, pot şi trebue să tragă de partea lor cântarul destinelor Răsăritului... [30]). Franţa şi Anglia să ia bine seama. Moldovalahia e chemată să joace un mare rol, cel mai mare rol în chestiunea Orientului. Europa să-şi deschidă ochii şi să se împotrivească năzuinţelor Rusiei, „cette mer envahissante, qui ne connaît ni digues, ni bornes", de a face din cele două principate ceeace vrea să facă şi din Polonia: un stat fără naţionalitate, fără nume, să o şteargă de pe harta lumii, pentru a o adâncì în uitare... [31]).

* * *

Dar ceeace Românii ar fi aşteptat dela un Labattut, incapabil de o mai vie şi mai adâncă observaţiune asupra vieţii şi puterii de vieaţă a poporului nostru, sau dela Raoul Perrin, care, cu toate bunele sale intenţiuni şi cu justeţa spiritului său, cu greu ar fi putut atrage, prin studiul său, prea mulţi ochi şi prea multe urechi binevoitoare, în mijlocul opiniunii franceze, a îndeplinit un alt

25) *op. cit.*, p. 2. — 26) *op. cit.*, p. 1.

27) „La langue nationale valaque... est réellement composée de slave, d'italien et de latin, parsemée de quelques mots barbares..." (p. 6).

28) op. cit., p. 39. — 29) p. 40. — 30) p. 2. — 31) p. 27.



www.dacoromanica.ro

tânăr şi inteligent călător francez în Principate, în anul 1839. Acesta sosià în Ţara-Românească cu o importantă misiune de îndeplinit[32]) şi erà menit să ajungă mai târziu un mare om de stat şi unul dintre cei mai buni cunoscători ai chestiunii Orientului. El se numià *Edouard Thouvenel.* In câtevà pagini din „Revue des Deux-Mondes"[33]), sub o formă care-l aratà ca un bun stilist al Franţei, Thouvenel dă dovadă de un spirit cântărit, pătrunzător, al unui om care privind deodată, în toată a ei înfăţişare, o problemă politică, ştie să-şi dea seamă de consecinţele pe cari le va determinà ea în viitor.

In ce consistă studiul lui Thouvenel asupra Ţării-Româneşti în 1839?

In drum, dela Vârciorova la Cerneţi... I se deşteaptă în minte revoluţiunea lui Tudor Vladimirescu, „cet homme sorti de la classe opprimée, qui parle tout-à-coup de la liberté à ses frères abrutis". Ne descrie apoi drumul dela Cerneţi la Bucureşti şi desprinde priveliştile mai atrăgătoare...[34]). Apoi ne aratà impresiuni culese din mijlocul

---

32) „Ma première visite fut pour le consul de France, M. de Châteaugiron, qui me reçut avec cette politesse gracieuse et prévenante dont nos agents diplomatiques possèdent presque tous le secret. J'avais aussi quelques lettres à remettre et je pus dès l'abord apprécier tout ce qu'il y a d'aimable et d'hospitalier dans le caractère des Valaques" (Thouvenel, *La Valachie en 1839,* Revue des Deux Mondes, Mai 1839, p. 567).

33) Mai 1839. — Cf. *La Hongrie et la Valachie* (Souvenirs de voyage et notices historiques) par M. Edouard Thouvenel, ouvrage accompagné d'une carte détaillée du bassin du Danube.— Paris, Arthus Bertrand, Libraire-Editeur, 1840. Pentru Ţara Românească, p. 159 şi urm. Dela pag. 325, „pièces justificatives" p. 384. E o serie de articole şi de impresiuni de călătorie, publicate în „Revue des Deux-Mondes" 15 Mars (asupra Ungariei), Mai (asupra Valahiei).

34) „A six lieues de Czernetz, le pays devient montagneux; de magnifiques collines disposées de la manière la plus pittoresque, des arbres d'une élévation prodigieuse, de belles eaux, tout cela, malgré les cahots de la voiture, rendit cette partie de ma route fort agréable. L'ardeur du „souroudjou" étaif d'ailleurs calmée par les courbures continuelles du terrain et par les longues côtes qu'il lui fallut gravir sans galoper" (p. 564).

Iată şi un spectacol:

„L'assemblée était au grand complet; les femmes, vêtues selon la dernière mode, portaient leurs brillantes parures avec grâce; les hommes, à de bien rares exceptions, ont aussi adopté *nos costumes.* Les officiers, en grande uniforme, tout



www.dacoromanica.ro

populaţiunii ţărăneşti şi iar trece la alte descrieri...[35]).

Ajuns la Bucureşti, nu poate să nu fie surprins văzând că toate gândurile sunt îndreptate către Franţa; spiritul francez se regăseşte pretutindeni:

„Un Français fêté à Bucarest, comme un ami, comme un compatriote et souvent, en effet, dans un salon où la conversation se fait dans notre langue, où l'on parle de nous, de notre littérature, de Paris, ce grand foyer de lumière qui rayonne sur l'Europe, on se demande si vraiment la Valachie en est séparée par tant de pays où les moeurs et les idées françaises exercent moins d'influence"[36]).

Trecând la altă categorie de observaţiuni, autorul se ocupă de contrastul dintre situaţiunea ţăranului faţă de a boierului; o prăpastie între nobil şi reprezentantul poporului: „le boyard est façonné à nos moeurs, à nos idées, le paysan sort de l'état sauvage"[37]). Şi se gândeşte şi la mijlocul de îndreptare, de ştergere a acestei inegalităţi: „Il s'agit donc de combiner dans une juste proportion, les droits et les devoirs des deux classes, de faciliter la marche de la seconde sans entraver celle de la première, de laisser entre les mains des grands un patronage indispensable, mais d'abolir en même temps la servitude des petits et d'en rendre le retour impossible"[38]).

Contrastul e nota caracteristică pe care o vede scriitorul în întreaga serie a stărilor sociale dela noi: de o parte bine, de alta rău, deoparte barbarie, de alta civilizaţie, deoparte mulţumire, îndestulare, de alta mizerie şi durere.

---

couverts de torsades et de broderies, paradaient devant les dames, comme les beaux de garnison dans „nos villes militaires", (p. 567-8).

35) „Des rives de l'Oltu à Bucarest, le pays est un: c'est une plaine de trente lieues, dévastée par la guerre et qui est depuis ce temps restée sans culture, comme si, dans l'opinion des Valaques, elle devait encore bientôt servir de champ de bataille. Les bois qui la couvraient ont été rasés et brûlés, il n'en reste que quelques taillis chétifs; mais pas un village, pas une terre labourée: la nature brute a reconquis tous ses droits; seulement, à de longues intervalles, deux ou trois cabanes élèvent à peine au dessus du sol leur toit de chaume. Dans ces huttes souterraines végètent des êtres tellement dégradés par la misère, qu'ils semblent ne plus appartenir à l'humanité. L'abrutissement que nous signalons est heureusement exceptionnel; les habitants de la plaine ont été refoulés vers les montagnes, et il y a de l'aisance dans les vallées des Karpathes, notamment du côté de Têrgowist" (p. 566).

36) p. 567. — 37) şi 38) p. 570.



www.dacoromanica.ro

Deaceea şi opera de civilizare e mai grea, mai complexă în Ţara-Românească decât aiurea [39]).

Şi, în sfârşit, autorul francez abordează chestiunea politică şi economică a ţării.

Deşi Thouvenel pare a fi adept al Ruşilor — aceasta în prima fază a activităţii sale diplomatice, căci mai târziu ajunge adversarul cel mai hotărît al alianţei franco-ruseşti — deşi are admiraţie pentru Kisseleff [40]), deşi arată că Rusia scosese cele două provincii româneşti de sub apăsarea brutală a Sultanilor şi le dăduse instituţiuni superioare celor ce le diriguiau şi îmbunătăţise soarta populaţiunii rurale [41]); totuşi recunoaşte că influenţa lor, fiind întemeiată pe forţă, nu găseşte niciun răsunet în spiritul masselor din Principatele române: Românii se tem de ei şi nu simt pentru ei nici cele mai slabe simpatii: „sous le protecteur, ils voient percer le maître" [42]).

Autorul insistă cu mai multă inimă asupra raporturilor Ţării-Româneşti cu Franţa, din punct de vedere politic şi mai ales comercial. Dacă Franţa exercită o influenţă morală la Bucureşti, cum era de fapt, şi dacă situaţiunea geografică a ţării româneşti îngăduie poporului francez să profite de ea într'un mod activ, din punct de vedere politic, apoi şi comerţul francez poate să tragă foloase reale, la rândul său.

Pe vremea lui Ludovic al XIV-lea şi-al XV-lea, Francezii exercitau aproape un monopol asupra acestor regiuni; Englezii i-au înlocuit cu vremea; Austriacii au început să le facă concurenţă. Iată, pentru Franţa, un prilej de a reapăreà pe scenă:

„Que des relations s'établissent entre la France et la Valachie, et les sympathies bien réelles que les Valaques éprouvent pour nous deviendront plus vives encore. Si

---

39) Face o comparaţie cu starea socială din Serbia:

„Dans ce dernier pays, en effet, point de castes privilégiées, point de noblesse. L'indépendance naquit un jour de la révolte, et tous ceux qu'un même esclavage avait nivelés se retouvèrent ensemble, mais égaux èt libres. Les Serviens, sobres, laborieux et braves, marchent tous de même pas sous la conduite d'un homme de génie. En Valachie, le sultan pesait sur le prince, le prince sur les boyards et les boyards sur les serfs. Il existait une tirannie hiérarchique dont la tête seule a été détruite" (p. 569-570).

40) „N'am cunoscut bătrân mai accesibil ideilor mari şi generoase" — ziceà Thouvenel despre Kisseleff (cf. I. Ghica, *Scrisori,* III, p. 59).

41) cf. şi G. Bengescu, *Bibl. fr.-roum.*, p. XVI.

42) *La Valachie* en 1839... p. 581.



www.dacoromanica.ro

nos commerçants s'élèvent de l'intérêt particulier à l'intérêt national, s'ils apportent dans leurs actes cette bonne foi, cet orgueil de bien faire, qui les distinguaient jadis, les services qu'ils peuvent rendre à notre pays sont immenses" [43]).

In volumul publicat la 1840 [44]), Thouvenel a adaus câtevà notiţe asupra latinităţii poporului şi limbii româneşti şi mai ales asupra asemănării cu limba italiană: „la langue valaque — ne spune el — qui, douce et harmonieuse comme l'italien, tire, ainsique cette dernière langue, son origine du latin" [45]).

---

43) p. 585.

— Iată punctele din stadiul lui Thouvenel:

— Les paysages du Danube (p. 552-556).

— Les traces d'une voie romane le long de la côte servienne (p. 556).

— La route de Semlin jusqu'à Mehadia (p. 559-561).

— A Vîrciorova (p. 561). A Skéla (p. 562), avec un chariot jusqu'à Czernetz. L'insurrection de Th. Vladimirescu (p. 563); „cet homme, sorti de la classe opprimée, parla tout-à-coup de la liberté à ses frères abrutis".

— Le postillon pour la route de Czernetz à Buc. (p. 563-564). Les paysages, p. *564*. L'impression de la population (p. 565). A Craiova (p. 565). Descriptions p. *565*. A Bucarest (p. 567). Visites (p. *567*). Au théâtre où se produisaient un italian et une allemande. L'aspect de la salle, p. 567. L'aspect général de Bucarest (p. 568-569). Comparaison avec la Serbie: p. *569-570*. Réforme Sociale p. *570*. Pour l'histoire des princip., on nous renvoie à l'étude d'Anagnosti (15 Jan. 1837). Il commence de la fin du 18-e siècle (p. 572). La guerre turco-russe, traité de Kaïnardji (p. 572). La Russie protectrice et la Valachie.

— L'occup. russe (1827-1834). La nouvelle constitution, les travaux (p. 573-580). La Russie: 1° a soustrait les deux provinces à l'oppression brutale des sultans; 2° leur a donné des institutions, qui, à part sans doute des imperfections de détail, sont bien supérieures à celles qui les régissaient, et en fin a considérablement amélioré le sort des habitants des campagnes (p. 380—381). — Une idée sommaire des ressources matérielles de la Valachie (p. 581). France et Valachie, p. *585*. L'éloge de Braïla, au point de vue commercial (p. 583—586). Des indications commerciales, très précises. — L'agent commercial de la France doit habiter Braïla (p. 586). Relations comm. avec la France, p. *586*.

44) La Hongrie et la Valachie...

45) Spre a stabili legătura între graiul nostru şi cel italian, pune următoarea notă:

„Quelques mots pris au hasard dans un vocabulaire va-



www.dacoromanica.ro

Nu e ciudat — se întreabă autorul francez — să găseşti într'o regiune aşà de îndepărtată, o mică naţiune, care, oarecum rătăcită printre Slavi şi Turci, n'a luat totuşi decât prea puţine cuvinte dela aceste popoare; două milioane de oameni — copii pierduţi ai aceleeaş familii din care, cu Italienii şi Spaniolii, noi suntem membrii cei mai fericiţi[46])?

Ţăranii se chiamă *Rumâni;* când se întâlnesc, se salută cu cuvântul latin: *frate!* — fără să se gândească că, dacă sunt „fraţi", prin aceeaş obârşie, mai sunt şi prin suferinţele lor laolaltă. Toţi îşi numesc ţara: *Ţara românească* — e o vagă aducere aminte din timpuri mai fericite...[47]).

In Răsărit, Rusia agită principiul independenţei popoarelor şi rostià cuvântul de libertate; dar, de fapt, adevărata tendinţă a ţarului erà de a anihilà naţionalitatea popoarelor. Intrigile Rusiei erau din ce în ce mai dese, mai primejdioase în ţările dela hotarele ei, fiindcă împărăţia dela Nord îşi dedeà seama că aceste ţări vor da cele dintâi semnalul de redeşteptare în Europa, dacă nu se grăbeşte să pună piciorul ferm pe grumazul lor şi să le înăbuşe orice germene de libertate.

Astfel a procedat Rusia cu Principatele româneşti.[48])

Existenţa politică a ţărilor româneşti erà asigurată de tratate şi proclamată de pacea dela Adrianopol; dar Rusia vrea să pună mâna pe provinciile dunărene şi să le înglobeze sub puterea sa.

Iată dece scriitorul acestei broşuri face apel la deputaţii francezi şi englezi:

„C'est à vous, députés de la France et de l'Angleterre, que les Moldaves et les Valaques exposent leurs plaintes: c'est à vous, les représentants de deux nations libres, qu'ils s'adressent pour défendre leur liberté; c'est à vous, les élus des deux peuples contre lesquels la Russie prépare ses armes, qu'ils demandent conseils et aide".[49])

Autorul insistă asupra sistemului rusesc de a înăbuşì civilizaţia şi de a ocolì orice tratat sau lege.

Intru câţ primejdia rusă priveşte siguranţa întregei Europe, numai Principatele pot servì ca hotar sigur îm-

---

laque établiront d'une manière évidente le rapport de cette langue avec l'italien. *Dommo,* seigneur; *formos,* beau; *lacrymoe,* larmes; *alb,* blanc; *respuns,* réponse; *pescator,* pêcheur; *ferestra,* fenêtre; *porta,* porte; *ochiane,* lorgnon; etc." (p. 190-191, notă). — 46) p. 190. — 47) p. 191.

48) *Dernières intrigues de la Russie en Valachie et en Moldavie,* Paris, Imprim. de Bourgogne et Martînet, Rue Jacob, 30, 1838, pp. 34. — 49) *op. cit.,* p. 10.



www.dacoromanica.ro

potriva valurilor împărăției moscovite. In caz de răsboiu, numai pe aici va puteà Europa să atace Rusia, drept în inima puterilor sale.

Aceste condițiuni generale sunt urmate de o minuțioasă analiză a mersului tot crescând al influenței ruseşti în Principate. Alcătuirea Regulamentului Organic, cuprinzând şi articolul fatal, care tindeà să distrugă autonomia țării, precum şi uneltirile baronului Ruckman, reprezentantul țarului, sunt dovezile cele mai elocvente ale tendințelor politicii ruseşti.

In fața unor astfel de intrigi şi de procedee se ridică cu mândrie o națiune care, înjosită printr'o sclavie de trei veacuri, ia deodată o ținută impunătoare. Poporul român vrea restabilirea naționalității sale şi doreşte cu toată inima binefacerile libertății şi ale independenței.

Când, timp de secole, Turcia a respectat tratatele şi, deci, autonomia țărilor române, trebuie să se denunțe Europei intrigile recente ale Rusiei, de a distruge naționalitatea română.

Muntenii şi Moldovenii vor face apel la opiniunea popoarelor libere din Europa: „... La France et l'Angleterre tarderont-elles donc à comprendre qu'il est de leur intérêt de s'opposer aux envahissements continuels d'une puissance qui devient de jour en jour plus redoutable?"[50])

Şi ca încheiere:

„Quand à moi, témion des efforts généreux que les Valaques font pour se rendre dignes de la liberté, plein d'admiration pour les sentiments qui animent les mandataires du peuple, je fais des voeux ardents pourqu'ils sortent victorieux de cette lutte inégale.

„Il serait trop cruel de penser que les peuples faibles doivent toujours être opprimés, comme s'il n'existait de providence que pour les grands et les forts"[51]).

* * *

Chestiunea românească începe a fixà, în oarecare măsură, luarea-aminte a Europei, prin aceea că ea reprezintă, mai mult sau mai puțin, chestiunea Orientului: „c'est poser une borne inexpugnable à la Russie"[52]).

50) p. 34.

51) Lucrarea e datată: Bucarest, 25 févr. 1838. Autorul trebuie să fie un strein. O spune însuşi: „...cet incident (opoziția adunării la intrigile ruseşti), m'a beaucoup intéressé comme *étranger*" (p. 32).

52) *Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient.* — Coup d'oeil sur la dernière occupation militaire russe de ses provinces, par M. de M. O***, agent diplomatique. — Prix: 1 franc. — Paris, Chez Legay, libraire, rue des Grès, No. 4 — 1838 — pp. 25.



www.dacoromanica.ro

Dar cum s'ar răspândì mai bine cunoştinţele despre Principate?

„Ce ne pourrait être par les agents diplomatiques — răspunde anonimul broşurii despre „Greutatea Românìei în chestia Orientului" din 1838 — qui, dans ces climats heureux, ne s'adonnaient qu'aux plaisirs qui, dans tous les temps et sous tous les règnes, ont fait négliger ces précieuses observations, en les transmettant à leurs souverains" [53]).

Autorul urmăreşte, dela origină şi până în 1830, năzuinţa Rusiei de a pune mâna pe provinciile româneşti. Acestea erau considerate ca adevărate „paşalâcuri", fără a le cercetà istoria care dovedeşte că ele au o limbă aparte, obiceiuri, un spirit naţional, o constituţiune a lor. Iată dece erà de dorit ca marile Puteri să fie reprezentate în Principate prin oameni eminenţi, având şi misiuni diplomatice, nu numai comerciale.[54]) Când s'ar fi cunoscut gradul de vitalitate al ţărilor româneşti, precum şi caracterul vieţii lor naţionale, s'ar fi văzut ce absurd erà să le ţină sub dependenţa Turciei [55]).

In faţa acelei drame a ocupaţiunii ruseşti, care ameninţă, prin intenţiunile ei ascunse, Europa întreagă, o singură soluţiune va răspunde interesului general: să se constitue cele două state româneşti într'un regat, cu clauza formală ca niciodată armatele unei puteri streine să nu treacă pe teritoriul lui şi să se statornicească astfel un hotar eficace împotriva Rusiei [56]).

Pe scurt:

„La Turquie, en y réfléchissant avec maturité, trouvera qu'elle peut bien se passer du modique tribut, que ces pays offrent, pour voir la sécurité de son empire; l'Autriche sortira de son apathie pour l'intégrité de son territoire, et l'Angleterre et la France, pour l'intérêt de la civilisation et du commerce, exécuteront le projet d'un royaume moldo-valaque, compatible avec leurs intérêts, leur dignité, leur honneur et avec la paix en Orient".[57])

Această chestiune a Orientului oferià astfel un prilej fericit pentru a se afirmà, în politica Europei, preponde-

---

53) La p. 6, se face şi o excepţie: Urquhart, primul secretar al ambasadei britanice, „habile et prévoyant", a adâncit chestiunea moldovalacă...

54) p. 11. — 55) p. 13. — 56) p. 21. — 57) p. 23. — Cf. şi ce scrie D-l N. Iorga, *Ist. l. r. s. XIX, II, p. 101*, despre această broşură, despre „însemnătatea firească a Principatelor împotriva tendinţelor de expansiune ale Rusiei", atribuită lui I. Ghica, care o tipăreşte în acei primi ani ai săi de străinătate (1835-1840).



www.dacoromanica.ro

renţa Angliei şi a Franţei şi pentru a înălţà Principatele române, „aux voies trop oubliées de l'honneur national qui rehaussait jadis leur gloire aux yeux de l'étranger".[58])

Sunt, prin urmare, două categorii de scrieri în această perioadă de înmulţire a cunoştinţelor despre ţara, poporul şi aspiraţiunile Românilor. Unele duc mai departe tradiţia, contribuind prin câtevà date să răspândească cât mai multe informaţiuni despre noi, în opiniunea publică franceză; altele—şi acestea dau nota caracteristică epocei—nu se opresc numai la răspândirea unor ştiri necunoscute, ci atacă, cu deosebire, starea politică a Principatelor, analizează elementele ce-o alcătuesc, le aprobă sau le resping, încep prin urmare critica acelei stări politice. Fierberea aceasta, ce apare ca element nou, în propaganda scrisă în favoarea cauzei române, e justificată prin ocupaţiunea ţărilor româneşti de o putere streină, care sleind toată vlaga bogăţiilor pământului sau diriguind orânduirile ţării, punându-şi cuvântul, hotărîrea şi autoritatea în cârmuirea ţării, va da naştere acelei încleştări care nu se potriveşte cu principiul unei desvoltări libere, spre propăşire şi dreptate. Şi cu cât Rusia—căci despre ea e vorba—îşi va precizà mai mult scopurile şi va încălcà mai des şi mai tare drepturile noastre de autonomie internă, cu atât protestele în faţa opiniunii europene se vor înmulţì, cu atât strigătele vor devenì mai energice; ea singură va ajutà la evidenţierea tiraniei ei şi a dreptăţii noastre în faţa lumii civilizate...

58) *op. cit.*, p. 3.



www.dacoromanica.ro

## CAPITOLUL IV.

### Caracterul național-român al acțiunii de propagandă.

Românii în Franța. — *I. Ghica* și *V. Alexandri* la Paris. — Studiul lui *M. Anagnosti* — *M. Kogălniceanu* la Lunéville. — „Histoire de la Valachie....“ — *Al. Russo*.

Au fost două serii de studenți români, cari studiau în Franța, în perioada dinainte de 1840.

Cei dintâi fii de boieri, trimiși la Paris spre a-și sfârși studiile, în timpul domniei lui Grigorie Ghica, nu putuseră aduce alt folos în țară decât adoptarea limbii franceze în graiul de toată ziua, schimbarea costumului tradițional, precum și oarecare modernizare în înfățișarea interioară a locuinței. Aceștia au imitat tot ce-au văzut în Franța și în deosebi la Paris, bune și rele, fără vreun spirit de critică, fără să se gândească că nu tot se potrivia cu firea, cu cugetarea și cu stadiul lor de cultură.

Studenții ce-au urmat acestora, începând de pe la 1830, și-au dat seama de greșelile predecesorilor lor și au căutat să se ferească de ele sau să le îndrepte.

Rolul celor dintâi se mărginise în a creà moda în România; al celor de-al doilea de a creà oameni de o utilitate specială pentru țara lor.[1])

Cel dintâiu Român trimis să-și facă educațiunea știin-

1) Cf. Félix Colson, *De l'état présent...* p. 157 și *Le National* din 8 Iunie 1839.

— Pe vremea lui Carageà, un Bărbucică Catargi s'ar fi dus la Paris să studieze pictura; Domnița Ralu, fiica Domnitorului, a trimis tot acolo pe Aristia ca să studieze pe faimosul Talma (Cf. I. Ghica, *Scrisori* (Bibl. p. toți), p. 68, 71).

Despre Aristia, care a făcut și studii în streinătate, vezi de asemenea: N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. XIX*, I, p. 139.



www.dacoromanica.ro

ţifică în streinătate, a fost tânărul Moldovean Gheorghe Bogdan, care studià dreptul la Paris, în 1804; al doilea Furnuraki, care se ocupă de aceleaşi studii în 1806.[2])

După 1817 învăţau în capitala Franţei cei doi fraţi, George Bibescu şi Barbu Ştirbei. In vara aceluiaş an plecaseră spre Paris cei doi copii, crescuţi până atunci acasă, tot cu preceptori francezi. Ei erau fiii bogatului boier oltean, Dumitrachi Bibescu.

In aceeaş vreme, făceau studii serioase în capitala Franţei regale, cei doi Filipeşti, fii ai boierului Iordaki, fiind instalaţi în pensionul lui Isidor Guillet, succesorul lui Le Pitre[3]).

Lor, cei dintâi, le-a fost dat să pătrundă rostul lucrurilor în ţările văzute şi — puşi mai târziu în fruntea transformărilor din propria-le ţară — să aducă idei nouă, sănătoase, în administraţie, legislaţie şi în modernizarea vieţii noastre de stat.

Ideea de a trimite pe tinerele vlăstare, la studiu, în Apus, este isvorîtă din concepţia şi din nevoile noastre; porneşte dela acele frumoase învăţături ale lui Gheorghe Lazăr, care şi el învăţase în şcolile Occidentului şi adusese în ţară ştiinţa câştigată acolo [4]).

Ajunsese un obiceiu ca tinerii cu dare de mână, sub călăuza vechilor lor pedagogi din ţară, să fie trimişi în capitalele luminate ale Europei şi în deosebi la Paris, pentru luminarea minţii şi lărgirea orizontului lor sufletesc [5]).

Pe la 1820, erau la învăţătură în Franţa, două categorii de tineri din Ţara-Românească: fiii marilor familii de boieri, urmând tradiţiunea înaintaşilor, şi apoi stipendiaţii trimişi de stat şi aleşi dintre şcolarii cari sfârşiseră cu mai mult succes cursurile primei şcoli naţionale din ţară [6]).

Dela această dată înainte încep să vină, rând pe rând, câte 15-20 de tineri Munteni şi Moldoveni, la Paris, pentru a-şi întări mintea cu cunoştinţi serioase şi bogate. Ti-

---

2) cf. P. Eliade, *Hist. de l'esprit public,* I, p. 221; şi *De l'infl. française...* p. 373-4.

3) cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. XIX,* vol. I, 1907, p. 25, 115; şi Fr. Damé, *Histoire de la Roum. contemp.,* p. 77 (nota). Asupra lui Filipescu, cf. şi P. Eliade, *op. cit.,* p. 265 şi urm.

4) cf. I. Bianu, *Intâii bursieri români în streinătate,* (scrisori de ale lui Eufrosin Poteca) 1822-1825, Revista Nouă, I, 1884, p. 421 şi urm.

5) cf. P. Eliade, *De l'infl. fr...* p. 373-4.

6) cf. I. Bianu, *ibidem ;* şi P. Eliade, *De l'esprit...* p. 223 şi *De l'infl....* p. 373-4.



www.dacoromanica.ro

nerii aceştia străbăteau, în drumul lor, Germania cultă şi alergau în Franţa, unde erà o vieaţă mai „risipitoare" dar totuşi păreau mânaţi într'acolo de o putere interioară, misterioasă... [7]).

Tinerii trimişi de stat la Paris, ca şi în Italia şi Germania, erau destinaţi ca la întoarcerea lor în ţară să înveţe în limba noastră, în şcolile noastre, ştiinţele: filozofia, dreptul, matematicile, ştiinţele naturale şi fizice [8]). Printre aceştia, se cuvine să relevăm pe Petre Poenaru, care făceà studii de matematică la Paris în 1823, când în acelaş an, pentru altfel de studii, sosesc acolo şi Ioan Pandele şi Eufrosin Poteca. Se mai găsià tot acolo, în aceeaş vreme, şi Simeon Marcovici [9])

In 1825, cei trei fii ai unuia dintre cei mai mari boieri munteni, Marele Postelnic Filip Lenş[10]), dintre cari cel mai mare erà de cincisprezece ani, plecară la Paris, sub conducerea unui Francez, ce vieţuise la noi în ţară; alţi doi fii mai mici ai aceluiaş boier urmară pe fraţii lor după

---

7) M. Anagnosti, *La Valachie et la Moldavie,* 1837, p. 9.

8) cf. I. Ghica, *Scrisori către Alexandri,* I, (Bibl. p. toţi), p. 4-5.

9) cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. 19,* I, p. 62-63; 79.

— „Instruction des prêtres, impôt proportionnel, suppression de l'esclavage", voilà ce que le prêtre Eufrosine Poteca rêvait, à Paris, pour le bonheur de la Valachie, en 1824" (P. Eliade, *Histoire de l'esprit public...* p. 237).

— Mitropolitul Dionisie stăruie, Marele Ban Const. Bălăceanu susţine şi Eforia Şcoalelor trimite la 1822, patru tineri în streinătate: Pr. Eufrosin Poteca, C. Moroiu, I. Pandele şi S. Marcovici (v. şi *Vieaţa şi operele lui Efr. Poteca* de Gh. Dem. Teod., Buc., 1883, p. 10 şi urm.). Câteşi patru au mers întâi la Pisa (Italia), unde au învăţat: filozofia, limba latină, matematici, franceza şi filologia. La 26 Noemv. 1823 găsim pe doi din ei la Paris, unde Eforia le-a poruncit să înveţe matematicile. Scrisorile foarte instructive ale lui Efr. Poteca, le-a publicat D-l Prof. universitar I. Bianu *(Revista Nouă,* 1888, p. 421 şi urm.).

— Despre Eufrosin Poteca, v. şi N. Iorga, *Studii şi documente,* XVIII, p. 62-63 (sau „Floarea Darurilor", II, p. 62-63).

10) „Philippe Linchou est fils d'un Français, maître de langues... Le Hospodar le hait, le craint; l'a exilé dernièrement pendant six mois et néanmoins il vient de le nommer Aga (Lieutenant de Police) pour complaire aux ministres de la Porte, dont il sait que Philippe Linchou est particulièrement protégé, à raison de services essentiels qu'il a rendus à la Porte, lors de la fatale insurrection qui a produit des fruits si amers pour ces deux provinces". — (Hugot à Damas, 1825, Buc., 25 Mai, *Hurmuzaki* XVII, p. 18).



www.dacoromanica.ro

câtevà luni.[11]). Cei doi Goleşti erau şi ei plecaţi în aceeaş direcţiune[12]).

De bună seamă că — pe lângă exemplul lui Lazăr — alt îndemn de a-şi trimite copiii la studii în Franţa, boierii noştri l-au găsit în sfaturile preceptorilor francezi ce-i înconjurau sau a secretarilor lor de aceeaş origină. Pe lângă aceştia, consulii şi reprezentanţii autorizaţi ai marilor state în ţările noastre năzuiau fiecare să strângă legăturile între noile provincii, acum ieşite la lumina civilizaţiunii, şi tezaurul de cultură din ţările lor de origină.

Consulul francez din Bucureşti, de pe la 1825, se felicità de faptul că, sub îndemnul lui, boierii începuseră să-şi trimită odraslele în Franţa. „Le premier pas est fait — scrie el Ministrului său dela Paris — et la marche est maintenant ouverte"[13]). El puteà aşà dar să afirme că exemplul dat de Postelnicul Leng are să fie imitat şi de alţi boieri; dar pentru ca mişcarea provocată prin această primă impulsiune să fie mai accelerată, consulul cereà autorizarea să dea sfoară 'n ţară cum că Ministrul francez el însuşi binevoise a recomandà pe tinerii Români, directorului instituţiunii unde învăţau şi că îşi exprimase dorinţa să fie ţinut în curent, din când în când, cu progresele lor morale şi ştiinţifice. O astfel de condescendenţă din partea sa ar fi făcut o enormă impresiune la Bucureşti[14]).

La 26 Mai 1829, vedem pe însuşi Domnitorul ţării, Grigorie Ghica, că-şi trimite la studii la Geneva, pe trei copii ai săi, însoţiţi de preceptorul lor, Scheffner[15]). *Cu-*

---

11) Hugot à Damas, *ibidem*, p. 18.

12) Despre cei doi fraţi Leng, N. Băleanu, Brăiloiu, D. Golescu, C. Filipescu, cf. de asemenea: N. Iorga, *Istoria literaturii sec. XIX*, I, p. 115.

— In 1829, doi din fiii marelui Postelnic Leng au obţinut diplome la ultimele lor examene: unul trebuià să urmeze ştiinţele, altul medicina *(Curierul românesc*, 1829, No. 25; cf. P. Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, II, p. 259).

13) şi 14) Hugot à Damas, Buc., 25 Mai 1825; *'Hurmuz.* XVII, p. 18.

15) şi 16) *Curierul românesc* 1829, No. 14 (cf. de asemenea: P. Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, II, p. 259). Studenţii dela Paris erau: 1 Băleanu, 2 Filipescu, 2 Golescu, 3 Leng, 1 Racoviţă, 1 Vlădoianu, 1 Brăiloiu (cf. P. Eliade, *op. cit.*, p. 260).

— Pentru Brăiloiu şi alţii, vezi de asemenea: N. Iorga, *Ist. lit. s. XIX*, I, p. 62-63. Şi apoi: „Printre membrii societăţii filarmonice, care lucrà dela 1833-5, se citează: C. Brăiloiu, care



www.dacoromanica.ro

*rierul românesc,* care vestește plecarea în străinătate a fiilor Domnitorului, publică și lista tuturor tinerilor cari învățau în vremea aceea în marile capitale ale Europei: erau în totul douăzeci, dintre cari doisprezece la Paris [16]).

Ca urmărind mai cu folos pentru țară, învățăturile sale, se cuvine să cităm din pleiada de tineri români de până la 1830, pe Petrache Poenaru [17]), care încă înainte de a

---

învățase dreptul la Paris, Gh. Bibescu, doctor în drept dela Paris" (N. Iorga, *Ist. lit. rom. s. XIX,* I, p. 148).

— Regretatul P. Eliade a publicat o listă de nouă tineri Munteni, cari au trecut bacalaureatul în litere la Paris, pentru epoca anterioară anului 1829: I. Vlădoianu (drept), C. Filipescu (drept), Demetrius Castrissio, grec (drept), D. Golescu (drept), Al. Racoviță (drept), Vasile Formion, grec (chirurgie). Vezi: P. Eliade, *Histoire de l'esprit public...* I, p. 251. — Pentru epoca de după 1829, P. Eliade citează în *La Roumanie au XIX-e siècle,* II, p. 260-261: D. Filipescu (drept), Al. Lenș (drept), C. Lenș (drept), I. Lenș (drept), C. Brăiloiu, N. de Cantacuzène (drept), C. Cretzulescu (drept), I. Filipescu (drept).

— Despre Românii dela Paris, între 1817-1829, vezi și Damé, *Hist. de la Roum. contemp.,* p. 52. Se citează și un Român: M. Margeala.

— Ioan Ghica numără, pentru anul 1830, pe următorii studenți la Paris: Iancu Vlădoianu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Niculache Niculescu, Barbu Catargiu, Stavrache Niculescu. El vorbește și de ideile de inovațiuni sociale, Sainsimonismul, de ideile comuniste ce cuprinsese mai mult sau mai puțin pe unii dintre români. Vorbește și de școala lui Menilmontant, care cuprindeà reformele cele mai extravagante și mai chimerice. *(Scrisori,* II (Bibl. p. toți), p. 81-82). — Vorbește apoi de Fourrier și Sistemul Falansterian, care și-a găsit un adept român, pe Diamant (Teodor Diamant Mehtupciu). Acesta, întors în țară, a persistat în ideile lui de a organizà societatea noastră în quadrate pe falanstere, ca tabla de joc de șah. A găsit un aderent, pe Manolache Bălăceanu, care consacră moșia sa din Prahova pentru înființarea unui falanster. Guvernul, temându-se de înrădăcinarea ideilor comuniste în țară, a ordonat trimiterea în exil a lui Diamant și Bălăceanu *(ibidem,* p. 83-4; 86-7).

— P. Eliade *(Histoire de l'esprit public...,* p. 243-244), spune: „Les jeunes gens de „bonne famille" qui étudiaient à Paris, en 1829, étaient deux douzaines". In paginile următoare vorbește despre studenții români dela Paris, din vremea aceea.

17) „In 1829, Petrachi Poenaru se află în Paris... După ce-și mântuì studiile, el se hotărî a face cercetări prin fabrici și alte așezăminte industriale... El luă lecții practice de agricultură la moșia profesorului Blanqui, cugetând la ce s'ar puteà face



www.dacoromanica.ro

se înapoià dela studii, îşi precizase linia de conduită de care se va ţineà în vieaţa lui de muncă şi de devotament pentru înălţarea patriei şi căruia i se rezervase frumosul rol de a organizà toate treptele de învăţământ românesc şi de a întocmì un voluminos dicţionar franco-român [18]). El se gândià la schimbări mari în ţara lui, întemeiate pe dreptate şi pe ideile umanitare ale vremii:

„Nu mă aşteaptă acolo un pat de trandafiri—scrià el—ci o muncă din cele mai spinoase, pentru a încercà să aduc ţării vreun serviciu ca semn de recunoştiinţă pentru ajutoarele ce am primit [19]), aşà în cât ea să ia parte în vreun chip la *civilizaţia neamurilor luminate*. Munca va fi foarte spinoasă, căci nu-mi ascund multele greutăţi ce voiu întâmpinà *pentru a introduce şi în ţara mea cevà din ceeace am văzut aiurea că e folositor pentru buna stare a societăţii*" [20]).

Suntem în anul 1834. Un tânăr Român, aparţinând unei familii boiereşti, Nicolae Kreţulescu, erà trimis la

---

pentru îmbunătăţirea lucrului pământului şi la noi... Se pare că se duse, pentru planul ce-şi făcuse, la Bordeaux, pentru a deprinde metode apusene de viticultură şi la Anvers, pentru a vedeà cum se face zahăr din sfeclă" (N. Iorga, *Ist. lit. rom. sec. XIX*, I, p. 136).

18) „Vocabulaire français-roumain" par P. Poenaru, Florian Aaron et Georges Hill — Buc. 1840-1841, 2 vol. — Cf. şi P. Eliade, *Hist. de l'esprit...*, p. 239.

19) Fusese bursier al statului.

20) cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom. s. XIX*, I, p. 137.

— „Le collège de St. Sava, à Bucarest, ce vaste établissement, dirigé par M. Pojénar, qu'un long séjour en France a rendu l'homme le plus capable de donner ses soins à une pareille administration", Thouvenel, *Hongrie et Valachie...* p. 222.

— Din generaţiunea tinerilor dela 1830, în streinătate se mai citează *Mihail Coradini*, fiu al unui Italian căsătorit cu o Moldovancă (născută Nacu), poet care şi-a făcut studiile în Italia şi care ştià pe lângă italieneşte şi româneşte, franceza, germana şi poloneza. Producţiunile lui sunt aproape toate în franţuzeşte (poezii: „Les chants du Danube"; romane; şi 3 volume de poezii inedite). In româneşte a scris un articol de critică morală şi socială: „Hai la vorbă!" Dar trăsătura care caracterizează cu totul firea lui Coradini e că în 1830, entusiasmat de geniul lui Victor Hugo, plecă la Paris şi se întoarse în România deabià în 1851. Când Ruşii intrară din nou în Principate, el părăsì iarăşi ţara, fiindcă nu se puteà acomodà cu un regim antiliberal (cf. I. N. Apostolescu, *De l'infl. de la poésie lyrique...*, p. XII; citează pe A. Papadopol-Calimach, „Revista Nouă", an. II, No. 11-12, pp. 446-449).



www.dacoromanica.ro

Paris, să-şi facă studiile de medicină. Această hotărîre provocase, între ai săi, un adevărat scandal: ideea ca un boier să coboare până acolo încât să atingă bolnavii şi să-i panseze, erà cevà uimitor; însemnà să răstorni cu desăvârşire o întreagă credinţă a lor. Dar tânărul boier erà un om hotărît; plecă.

La Paris, îl aşteptau alte greutăţi. Nefiind — cum erà firesc — bacalaureat, trebuì să muncească din greu şi multumită cunoştinţelor sale de greceşte şi latineşte, strânse printr'un studiu stăruitor acasă, fu în stare să şi-l ia în 1835. După patru ani, în 1839, erà doctor.

In vremea cât a stat la Paris, Kreţulescu luase obiceiul de a strânge la el pe compatrioţii pe care-i întâlnise în Franţa. Vorbiau despre ţara lor, despre obiceiurile româneşti, despre tradiţiunile lăsate din străbuni, despre starea materială şi morală a patriei. Şi de aici, gândurile sburau mai departe, îşi făceau visuri de viitorul ţării, care încă nu-şi aveà existenţa sa politică, de sine stătătoare. Lucrurile acestea se petreceau, în mod foarte firesc de altfel, într'unul din apartamentele din Rue Du Vieux Colombier. Vre-o doisprezece tineri se strângeau regulat acolo; erau unsprezece Români şi un Francez, D-l de Poujade.[21])

In toamna anului 1834, Vasile Alexandri în vârstă de 15 ani, plecà la Paris, în tovărăşia altor tineri Români

---

21) Cf. şi articolul d-lui Raoul Allier în *Le Siècle* din 12 Mai 1914: „France et Roumanie" — dare de seamă a unui discurs ţinut de D-l A. D. Xenopol la „Societatea studenţilor români din Paris, Vasile Alexandri".

— Eugène Poujade, secretar, pela 1839, al lui Droyn de Lhuys şi apoi, între 1849-1866, consul general la Bucureşti (I. Ghica, *Scris.* I, p. 194).

— Născut în 1815, mort în 1885; una din fiicele sale s'a măritat cu Constantin Ghica.

Eugène Poujade trimisese guvernului francez un plan complet de reorganizarea Principatelor, pe care-l publică mai târziu într'o lucrare, intitulată: *Chrétiens et Turcs* (Paris, 1867). „Ce n'est pas sans un juste orgueil — spune el — que nous avons vu la conférence de Paris consacrer plusieurs dispositions contenues dans cette étude ou s'en rapprocher par l'esprit de ses décisions" (Cf. Damé, *Hist. de la Roumanie contemporaine,* p. 107).

— In privinţa Românilor studioşi în Franţa, în perioada de care ne ocupăm, dă şi G. Bengescu o listă în *Bibl. franco-roum...*, p. XVIII-XIX, enumărând pe G. Bogdan (1803), P. Demanega (1820), D. Filipesco (1833), C. Golesco (1824), B. Ştirbei şi Bibesco (1817-1825), M. Anagnosti (1837), N. Kretzulesco, Louis Steege (1839).



www.dacoromanica.ro

din Moldova, ca Alexandru Cuza, viitorul Domn al României unite, Aga Mihalache, Docan, Panaite Radu şi pictorul Negulici, sub conducerea grecului Filip Furnaraki [22]). Iar puţin mai târziu, în 1835, pornià şi din Ţara Românească tot spre oraşul misterios al luminii, un grup de tineri, având în frunte pe Ioan Ghica [23]). In amintirile acestuia găsim paginile mişcătoare ale intâlnirii la Paris, a tinerilor Munteni şi Moldoveni, ale cunoaşterii şi înfrăţirii lor, acolo găsim pentru întâia dată rostindu-se numele de „Român", ce şi-au dat laolaltă, ca semn al potrivirii lor sufleteşti, în gânduri şi 'n simţiri [24]).

De bună seamă că cel dintâiu lucru ce-au înfăptuit în capitala strălucită a Franţei a 'fost desăvârşirea învăţăturii lor, luminarea spiritului [25]).

---

22) V. Pătraşcu, *Vasile Alexandri,* p. 49; şi I. Ghica, *Scris.,* I, p. 102; cf. şi N. Iorga, *Ist. l. s. 19,* II, p. 52.

23) şi 24) cf. I. Ghica, *Scrisori,* I, p. 167-168.

25) I. Ghica îşi ia bacalaureatul la Paris în 11 Ianuar 1836, (vezi *Viaţa Nouă* I, p. 227, art. lui P. Eliade). „Ghica frecuentà cursurile de drept şi de ştiinţe exacte şi naturale în vara anului 1840; prin lecţiile unui Elie de Beaumont, marele geolog, şi ale altor fruntaşi ai ştiinţei franceze, Ghica dobândì cunoştinţe reale" (N. Iorga, *Istoria lit. s. 19,* II, p. 100)). — V. Alexandri, N. Docan şi Alex. Cuza şi-au luat bacalaureatul în 1835 (cf. N. Iorga, *Ist. lit. s. 19,* II, p. 101; şi I. Ghica, *Scrisori,* p. 633 şi urm.).

— Ghica a urmat şcoala de mine din Paris, având ca profesori pe Elie de Beaumont, Berthier, Dafirmoz (I. Ghica, *Scris.,* II, p. 13).

— Prima epocă a lui V. Alexandri la Paris e între vara anului 1834 şi 1839, când se întoarce 'n ţară. Despre aceasta, v. *Conv. literare,* XX, p. 161-168, articolul lui G. Bengescu. Despre studiile de medicină sau chimie şi inclinaţiunile spre poezie ale lui Alexandri, v. I. Ghica, *Scrisori,* I, p. 170-1. Desprre aceleaşi şi studiile sale de drept, v. N. Iorga, *Ist. l. r. s. 19,* II, p. 52. A învăţat cevà dela prof. Cotte, în casa căruia fusese dat, şi şi-a trecut bacalaureatul la 27 Oct. 1835.

— Juriul la bacalaureatul în litere, al lui Alexandri, erà compus din: Laromiguière, Leclerc latinistul şi St. Marc Girardin (V. Pătraşcu, *V. Alexandri,* p. 50).

— Despre folosul tras de Alexandri pe urma învăţăturilor din Franţa, de unde se întoarce cu „norma de judecată a unor principii superioare în vieaţa politică şi socială", v. N. Iorga, *Istoria literaturii rom. în sec. XIX-lea,* II, p. 84-85; iar despre atitudinea lui sufletească la finele studiilor şi întoarcerea în ţară, în anul 1840, v. *ibidem,* p. 86. — Cf. şi *Convorbiri literare,* VI, p. 365, articolul lui G. Vârnav-Liteanu despre „V. Alexandri",



www.dacoromanica.ro

Dar pe lângă studiile lor, tinerii Români aflători la Paris şi-au deschis inima unii altora, au căutat să se cunoască mai de aproape, au trăit împreună o vieaţă de familie, o vieaţă intimă — pildă de prietenie pentru cei cari au venit după ei sau cari le cercetează cu emoţiune paginile ce-au înscris în istoria culturii vremurilor acelora [26]).

In toamna anului 1837, Moldovenii erau mai mulţi, în tot vreo 20 de inşi, şi legăturile de amicie cu Muntenii ajungeau din ce în ce mai strânse. Şi cu cât se apropiau de 1840, tinerii noştri studioşi deveniau tot mai veseli şi mai voioşi, fiindcă pe toată ziua diligenţa dela Strasburg, dinspre ţara lor, sporià numărul tinerilor veniţi la învăţătură [27]).

---

în deosebi p. 367-368, despre junii din streinătate; de asemenea G. Bengesco, *Un poète diplomate roumain du XIX-e siècle, Basile Alexandri* („Revue des deux Mondes", 1-er décembre, 1910); Al. Xenopol, *Histoire des Roumains,* Paris, Leroux, 1896, 2 vol., t. II, p. 184; *Les Pastels* d'Alexandri, écrits de 1862-1871, traduits en vers français par G. Bengesco, Paris, Le Soudier, 1902, *Ballades et chants populaires de la Roumanie* (Principautés danubiennes) recueillis et traduits par V. Alexandri, avec une introduction par M. A. Ubicini, Paris, E. Dentu, 1855; *Grammaire de la langue roumaine* par V. Mircesco, précédée d'un aperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini, Paris, Maisonneuve et C-ie 1863, XXVI + 179 pp. in-18°; *Doine şi lăcrămioare,* Paris, De Soye et Boucher; traducerea Doinelor de I. E. Voinescu, (a doua ediţie la Paris şi Genève, Goël Cherbuliez, 1855); *Lettres inédites* du poète roumain Basile Alexandri à Ed. Grenier, publiées avec une introduction des notes par Georges Gazier, conservateur de la Bibliothéque de Besançon, Paris, Librairie ancienne Honoré Champion, 5 Quai Malaquais, 5, 1911.

26) „Cu Grigorie Romalo, tânăr de spirit şi de inimă... când eram la Paris, duceam uneori pe lună plimbările noastre nocturne până la Neuilly şi la Boulogne lângă St. Cloud" (I. Ghica, *Scris.,* III, p. 206).

27) In 1838, Maisonnabe, directorul Academiei din Iaşi, la înapoierea sa în Franţa, aduce cu el pe un tânăr Român, Ioan Ionescu, care se arătase ca un agricultor modern, cu multe cunoştinţe ştiinţifice şi technice, la Roville, sub directiva lui Mathieu de Dombasle. Ioan Ionescu s'a dus apoi la Auxerre ca să înveţe meşteşugul viţei de vie, ca în Apus. După puţină vreme, se întoarse la Paris, unde urmà cursuri la Sorbona. Erà instalat chiar la Maisonnabe acasă şi aveà ca tovarăşi, în aceeaş pensiune, pe Munteanul Plagius şi pe un fiu al lui Nicolachi Soutzo. (N. Iorga, *Ist. lit. rom. s. XIX,* II, p. 95, 108; deasemenea I. Ionescu, *Vieaţa mea de mine însumi,* 1889).



www.dacoromanica.ro

Se întâlniau la unele din marile cafenele franceze, în caturile de sus al Cafenelei Voltaire, care stă şi astăzi păstrătoare a tradiţiunilor înaintaşilor noştri, în faţa unui teatru clasic al Parisului; la Café Corneille, la Café Procope sau Café des Principautés-unies, fie atraşi de colegii lor streini, din glasul şi gândurile cărora prindeau ideile nouă ale timpului, fie strânşi să vorbească de ţara lor îndepărtată şi să facă planuri de viitorul ei, atât de scump inimilor lor.

Se mai întâlniau la câte unul din ei, cu încăperi mai multe sau mai largi, ca să-şi comunice unii altora scrisorile ce primiau dela Iaşi şi dela Bucureşti şi apoi le comentau, le discutau. Erau în deosebi apreciate scrisorile lui Nicolae Bălcescu, ale lui Iancu Văcărescu şi Grigorie Alexandrescu, mai ales pentru noutăţile ce cuprindeau despre cele ce se petreceau cu prilejul revizuirii Regulamentului organic, „în care Baronul Rukman cereà suprimarea autonomiei ţării, prin supunerea legilor noastre la sancţionarea curţilor suzerane şi protectrice" şi unde Colonelul Câmpineanu luase cu energie în mână apărarea drepturilor ţărilor româneşti.[28])

In vremea aceasta, starea Principatelor româneşti se înrăutăţià din ce în ce mai mult. Incepuse să ajungă în Franţa svonul despre suferinţele şi asupririle Românilor. Periodicele, cum am văzut într'un capitol precedent, informau din când în când opiniunea publică despre faptele petrecute în provinciile dunărene. Scriitori imparţiali sau filoromâni dedeau la iveală, culegându-şi datele din isvoare mai mult sau mai puţin sigure, întâmplările sau situaţiunile prin cari eram siliţi să trecem, de dragul unei Puteri, cruţate în prea largă măsură de Europa apuseană. Un curent de lămurire a stării ţărilor româneşti, datorit publiciştilor francezi, începuse.

---

— Mai erau la Paris în vremea aceasta, Anastase Urianu şi Eug. Predescu, cari se înapoiază în ţară în 1840 şi 1842 (cf. P. Eliade, în „Vieaţa Nouă" I). Pentru Urianu, cf. de asemenea „Curierul românesc", 1843, p. 262-3.

28) I. Ghica, *Scrisori,* I, p. 188-9. — Despre Alexandri, Ghica şi Negri, ne mai spune şi V. Pătraşcu *(V. Alexandri...* p. 55-56), că constituiseră un grup de 20 de Români, cari se vedeau între ei şi se întreţineau asupra renaşterii politice şi culturale a ţărilor noastre. Intâlnirile lor erau la *Café Corneille* şi la *Café Procope;* îşi comunicau scrisorile ce primiau din ţară, le comentau şi le discutau. In deosebi scrisorile lui Bălcescu, Ionescu şi Iancu Văcărescu erau apreciate. In ultimul an (1839), se organizaseră întruniri sistematice la Mavrocordat Ursul, la D-tru Brătianu, unde mijì ideea Unirii.



www.dacoromanica.ro

La acest curent, tinerii Români mai instruiți și mai vii la spirit, vin să adauge partea lor de contribuțiune. Ei veniau să mărească spiritul de protestare ce începuse să se definească, împotriva Rusiei protectoare. Cu inimile neprihănite de buni Români, ei nu puteau vedeà lucrurile decât într'un sens: pentru patria lor și împotriva intrigilor imperiului moscovit. Cele din urmă fapte, cu campania rusă din 1828 și cu anii neuitați cari o urmară, trebuiau puse fățiș înaintea opiniunii publice franceze și europene și judecate cu nepărtinire.

De bună seamă că acești tineri cari se instruesc în spiritul european și cari pătrunzându-se de ideile înalte vor fi chemați să aducă o schimbare generală în starea lucrurilor din patria lor, deabià mai târziu, când vremea și maturitatea minții, când experiența de viață, când vârsta le vor îngădui să lucreze mai adânc, vor puteà fi elemente folositoare organizării, transformării, reformei în genere a statului românesc, nu vor fi părtași la aceà operațiune radicală a reclădirii României pe temelii trainice, moderne, decât după gestul făcut la 1848. Dar, cu douăzeci-treizeci de ani înainte, cercetătorul îi întâlnește pretutindeni în câmpul său de investigațiune, vede cum se formează și se desvoltă spiritul lor, e martor al agitațiunii lor necurmate și întrevede cum se desemnează, pentru viitor, planul lor de acțiune [29]).

Astfel, în 1835, îl vedem pe tânărul I. Ghica, căutând prin mijlocirea unui conșcolar al său, să cunoască pe Armand Carrel, redactorul de frunte al ziarului *Le National*, întreținându-se cu ceilalți redactori ai gazetei și căutând a le stârnì interesul pentru țara sa și izbutind a face să se publice, de îndată, în coloanele acelei foi, un articol foarte călduros despre suferințele Principatelor românești în timpul războiului dela 1828, despre ocupațiunea de șeapte ani a Rușilor, precum și despre scopurile ambițioase ale acestora; iar câtevà zile după aceea, apare în *Le Constitutionnel*, într'un foileton, o poveste românească, o producție — vasăzică — a geniului nostru popular [30]).

Din acest punct de vedere, al agitațiunii tinerilor români studioși pentru răspândirea cunoștințelor despre noi, în Franța, I. Ghica este tipul cel mai reprezentativ. În felul lui de înțelegere și de acțiune găsim oglindindu-se întreaga concepțiune a propagandei franco-române, în a-

---

29) cf. în sensul acesta și P. Eliade, *Histoire de l'esprit...*, p. 221; și G. Bengesco, *Bibliographie fr.-roum...* p. XXI.

30) și 31) cf. I. Ghica, Scrisori, I, p. 189-90. — *Le Constitutionnel* erà sub direcțiunea doctorului Véron și cel ce a publicat povestea populară românească despre lupta bandei lui Tunsu



www.dacoromanica.ro

ceastă primă perioadă a activităţii orale şi scrise, a Românilor în streinătate.

Armand Carrel admiteà în ziarul său orice articol al lui Ghica şi le publică sub titlul „correspondance de Bucarest". Această colaborare a durat vreme îndelungată, cât a stat Ghica la Paris, chiar după moartea binevoitorului primredactor al *Naţionalului.* Tot prin mijlocirea acestuia, tânărul student român face cunoştinţă cu ceilalţi colaboratori ai ziarului francez, Bastide şi Maillefer, însărcinaţi cu problemele politicii din afară, având astfel putinţa să dea lămuriri sau să strecoare aprecieri binevoitoare cu privire la patria sa [31]).

In chipul acesta se va stabilì o punte de legătură între civilizaţiunea franceză şi spiritul românesc.

In vremea aceea, romantismul erà în floare: ideile generoase mişunau în literatură, ca şi în politică. Liberarea popoarelor umpleà de simpatie pe Franţa romantică; revoluţiunea grecească a stârnit, cea dintâi, această simpatie.

Lucrul nu se oprià aici. In Franţa frământărilor politice, umanitare, fiecare salon, fiecare cerc, fiecare societate, îşi aveau diplomaţii lor. Către aceste mediuri diplomatice trebuiau să fie atraşi tinerii români, ce încep să se strângă în Franţa, şi 'n deosebi la Paris.

O nouă cale a influenţei franceze ce se furişează în spiritul nostru: Românii încep a face politică, politică românească „à distance". Concepută astfel, în asemenea împrejurări, se puteà depărtà de spiritul francez?

In 1835, I. Ghica erà introdus la Paris, în familiile mari, de către doctorul Mihailidi, fostul său profesor de elineşte la Bucureşti, el însuşi un elev al învăţatului Neofit Duca, doctor în medicină, când Ghica îşi luà bacalaureatul. Aşà pătrunde la serata Doamnei de Champy, sora colonelului Favier, marele luptător pentru independenţa Greciei [32]). La Principele Czartoriski, într'o seară, unde erà de faţă şi Ministrul Thiers, tânărul Român face cunoştinţă cu David Urquhard [33]), mare protector al Turciei.

Ghica i-a vorbit acestuia de purtarea Rusiei în Principate, de drepturile ce căutà să-şi atribuie şi de scopurile ei ambiţioase; despre abaterile Turciei dela vechile

---

cu potera spătăriei şi despre moartea haiducului, este Mihail Czaika Czaikowski, cazac din Ukraina, refugiat din 1831, unul din secretarii principelui Czaitoriski, colaborator şi la „Le National".

32) I. Ghica, *Scrisori,* I, p. 172.

33) Date biografice în: I. Ghica, *Scrisori,* I, p. 193-194.



www.dacoromanica.ro

tratate cu noi, despre purtarea paşalelor din dreapta Dunării. Lui Urquhard, deocamdată, nu i-a convenit ce i s'a spus despre Turci. Dar, la un prânz, la Bastide, unde Ghica l-a întâlnit din nou, el a devenit din ce în ce mai favorabil chestiunii româneşti, ajungând apoi unul dintre cei mai călduroşi apostoli ai autonomiei şi Unirii Principatelor şi aprig vrăjmaş al Ruşilor [34]).

Czaika Czaikowski (mai târziu Sadyk-Paşa), care publicase în „Le Constitutionnel" povestea despre Tunsu, prezintă pe Ghica Principelui Czartoriski, care avea o mare înrâurire asupra oamenilor politici, ai Franţei şi ai Angliei; acest bărbat era totdeauna consultat, la Paris şi la Londra, în toate chestiunile privitoare la Orient, ca unul care jucase un mare rol în timpul Impăratului Alexandru I şi cunoşteà mai bine ca oricine scopurile ascunse ale Rusiei [35]).

In faţa celor petrecute cu prilejul revizuirii Regulamentului organic, Principele Czartoriski trimise la Bucureşti pe un secretar al său, Contele Voronici (sub numele de Verner), să se puie în legătură cu Câmpineanu şi cu partidul opus Rusiei. Bătrânul Centra, din ministerul afacerilor streine, încurajà şi protejà pe sub mână această acţiune, deşi în aparenţă politica Franţei faţă de Principate erà o politică cu totul espectativă [36]).

Opiniunea franceză trebuià lămurită asupra problemei româneşti în întregime, asupra stării în care se găsiau aceste principate ce-şi îndreptaseră ochii către Apus şi anume către o ţară înrudită şi generoasă, Franţa, şi strigà ajutor, în numele celor mai sfinte idei umanitare.

De aceea, Ioan Ghica publică la Paris *Coup d'oeil sur l'état actuel de la Valachie et la conduite de la Russie relativement à cette province* [37]), M. Kogălniceanu făceà să apară la Berlin, *Histoire de la Valachie et de la Moldavie,* iar un al treilea Român, Mihai Anagnosti, înserà în coloanele periodicei „Revue des Deux-Mondes" [38]), studiul său *La Valachie et la Moldavie.*

---

34) I. Ghica, *Scrisori,* I, p. 193-197.

35) *ibidem,* I, p. 191. — 36) *ibidem,* I, p. 191-192.

37) Par M. de L.*, ancien agent diplomatique, Paris, chez Lejay, Rue de la Harpe, No. 93, 1835, 16 pag.

38) Din Ianuarie 1837.

— Acei cari nu ştiau să scrie, se mulţumiră, în anii cari au urmat evenimentele dela 1828—1834, să repete anecdote de necrezut, străinilor de seamă cari treceau pe la noi sau pe cari îi întâlniau în călătorie: Baronului Bois-le-Comte, trimis de guvernul său în misiune specială ca să studieze starea lucru-



www.dacoromanica.ro

Politica cotropitoare a Rusiei are drept obiect dorinţele ascunse ale ambiţiunii sale, de a pune mâna pe Ţara-Românească, distrugând încetul cu încetul pactul fundamental pe care se rezemă independenţa ţării, nerespectându-i legile sale constitutive.[39]). Şi ce garanţie de suveranitate nu i-a dat Poarta, prin tratatele încheiate cu această ţară şi prin respectul ce l-a arătat totdeauna faţă de aceste capitulaţiuni! Dar Curtea Rusiei, împiedecată de această „formalitate" în negocierile şi tratatele sale cu împărăţia otomană, urmând a se referì la capitulaţiunile Românilor în ceeace privià privilegiile şi imunităţile lor, hotărî în privinţa „alegerii" şi lăsă numirea Domnilor numai pe seama Turciei.

Dar ce urîtă privelişte a lăsat, pentru totdeauna, în istorie, ocupaţiunea rusă dintre 1828 şi 1834! Ce dezastru pentru bogăţiile economice ale ţării! Ce umilire din punct de vedere politic! Atâta arbitrar, atâtea excese, atâtea abuzuri de putere ajunsese aşà de strigătoare că Generalul Geltoukine, el însuşi, descrie pe Ruşi ca pe nişte „monştri" ca cruzime şi nu-şi poate stăpânì durerea când şi-aruncă ochii asupra acelui trist spectacol ce-i înfăţişà ţara şi strigă că, departe de a socotì pe boieri de rea voinţă faţă de Ruşi, îi găseşte dimpotrivă prea vinovaţi că-şi ruinează ţara printr'o prea vie grabă de a răspunde la orice cerere din partea acelora.

... Ţăranii fură întrebuinţaţi ca vite de povară, spre a slujì armatele ruseşti. Se vedeau Cazaci ducând ca pe

---

rilor în Balcani (cf. *Mémoires à Rigny sur les Principautés danubiennes,* în „Rapoarte consulare franco-române", Hurmuz. (Hodoş) XVII, p. 384); secretarului de ambasadă, Englezul Urquhardt (cf. P. Urquhardt, *La Turquie, ses ressources, son organisation municipale, son commerce* (traduit de l'anglais par Xav. Raymond), Paris, Arthus Bertrand, 1836, t. I, p. 190); colonelului de stat major german, de Moltke, (cf. Colonel Baron de Moltke, *Campagnes des Russes,* I vol. p. 63-64); profesorului academician St. Marrc-Girardin (cf. *Souvenirs de voyage* et d'étude, p. 219-318). Pentru aceasta, cf. P. Eliade, *La Roumanie an XIX-e siècle* II, p. 27 (notă).

39) E vorba de: *Sur l'état actuel de la Valachie* et la conduite de la Russie, relativement à cette province, de 1828 à 1835; publicată în Portofolio (cf. şi F. Colson, *De l'état présent et de l'avenir* des Principautés de Mold. et de Val... 1839, Paris, pp. 448-456). — *Coup d'oeil sur l'état actuel de la Vachie et la conduite de la Russie relativement à cette province,* par M. de L* ancien agent diplomatique. — Prix: 60 cent. Paris, chez Legay, libraire, Rue de la Harpe, No. 93, 1835, pp. 16.



www.dacoromanica.ro

niște turme, oameni și femei, împovărate cu merinde și cu lemne pentru construirea punților; s'au văzut alții înhămați la care, în locul boilor. Cârmuirea rusească, nemulțumită de rapoartele ce i se făceau, în privința aceasta, de către autoritățile locale, le porunci să se abțină dela astfel de amănunte pe viitor, spunând că n'aveà interes să se știe dacă serviciul îl fac oamenii sau vitele, numai ordinele să fie îndeplinite.

Aspirațiunile viitoare ale Principatelor sunt arătate în chipul următor:

„Les deux Principautés doivent être désormais sous la protection des puissances éclairées de l'Europe; soit que ces puissances envisagent d'un côté les avantages que le commerce général peut retirer de la possibilité de leur sol et le respect dû à une indépendance fondée sur les traités solennels; soit que d'un autre côté surtout elles considèrent combien leur possesion pour la Russie serait utile aux vues ambitieuses d'une puissance qui, après tant d'envahissements, étend aujourd'hui ses bras sur Constantinople et le Mer Noire" (p. 16).

Europa, ai cărei ochi sunt de multă vreme îndreptați către Rusia, trebue să vadă că politica cotropitoare a acesteia are drept obiect Țara-Românească. Dar țara aceasta are drepturi de autonomie, statornicite în tratatele cu Poarta. Rusia, atât prin acțiunea consulului său dela București, cât și prin armatele sale ce-au năvălit în țară, urmărește să cucerească Țara-Românească, după ce o va fi nimicit ca naționalitate [40]).

Autorul face apoi descrierea Țării-Românești și o expunere a bogăției ei. Și încheie cu următoarea idee: „Populațiunea, progresul civilizațiunii sale și constituțiunea ei internă — urmare firească a tratatelor anterioare — o chiamă la alte destine; Rusia să-și întindă sceptrul său de fier aiurea, peste țările supuse sieși, căci va stăpâni peste un destul de larg domeniu" [41]).

Un tânăr student român la Paris, Mihai Anagnosti, e autorul celui dintâi articol publicat în „Revue des Deux-Mondes" de către un Român, asupra „Țării-Românești și a Moldovei" [42]).

40) Până aici e o desăvârșită asemănare între broșură *(Coup d'oeil sur l'état...)* și fragmentul reprodus din „Portofolio" de Colson în *De l'état présent...*, pp. 448-456; deci fragmentul din Colson nu poate fi decât din lucrarea lui I. Ghica, dela 1835.

41) I. Ghica. — *Coup d'oeil...*, 1835, p. 15.

42) *La Valachie et la Moldavie*, Paris, Imprimerie de H. Fournier et C-ie, Janvier, 1837, pp. 48 (tiraj aparte din articolul cu același titlu din No. dela 15 Ianuarie 1837, al revistei „Revue des Deux Mondes").



www.dacoromanica.ro

Din întregul studiu al lui Anagnosti se desprinde o impresiune de optimism, câteodată exagerat, asupra frumuseţilor şi bogăţiilor ţărilor româneşti, dictat de însuşi caracterul general al articolului, de a produce oarecare simpatie şi luare aminte, în mijlocul publicului cetitor al Franţei.

Tânărul român începe prin a constată că lumea europeană, abiă informată de situaţiunea geografică a Principatelor noastre, nu le cunoaşte starea politică, istoria, trecutul şi prezentul; ea nu ştie nici bogăţiile pe cari le oferă aceste ţărişoare, nici durerile pe cari le-au suferit, nici legăturile lor cu soarta creştinismului şi a civilizaţiei: ţinutul pe care se întind aceste provincii e tot aşà de puţin cunoscut, oricât este de pitoresc şi de fertil [43]).

Deabià dacă un sentiment de curiozitate, de altfel trecător şi limitat la câtevà fapte şi la câţivà oameni, a atras atenţiunea publică asupra Ţării-Româneşti şi Moldovei, teatru de evenimente mari şi de seamă. „Les petits royaumes de l'Afrique centrale sont peut-être mieux connus que ces deux principautés importantes"[44]).

Autorul face o frumoasă descriere a poziţiunilor şi bogăţiilor acestor ţări şi-şi propune apoi să prindă câtevà trăsături din caracterul lor naţional, „peu étudié et mal connu", al rassei care locueşte aceste regiuni, „chéries du ciel, deshériteés par les hommes" [45]). Se relevează „naiva ospitalitate" a Românului, care „aime dans l'étranger, non seulement le caractère sacré de l'hôte et du voyageur; mais la supériorité qu'il reconnaît la civilisation qu'il n'a pas atteinte..." Românul se închină înaintea superiorităţii intelectuale... Francezul, icoană perfectă a civilizaţiunii din Europa, e primit cu entusiasm în Ţara-Românească; toate titlurile îi sunt recunoscute, toate pretenţiunile-i sunt acceptate...[46]).

După ce scoate în evidenţă spiritul francez ce pătrunde tot mai puternic în Principate, manifestat în faptul că limba franceză se învaţă pretutindeni în lumea mare şi că bibliotecile Românilor cuprind mai numai cărţi franţuzeşti, Anagnosti se opreşte un moment asupra mişcării care împinge tineretul, de mai bine de douăzeci de ani, spre Paris, ca să se formeze acolo în studii serioase: „Ces jeunes gens traversent la savante Allemagne et accourent à Paris, dont la vie est plus dispendieuse, mais qui exerce sur eux une séduction bien plus puissante"[47]).

Urmând a caracterizà spiritul românesc, autorul relevă vioiciunea inteligenţei, mlădierea spiritului, ceeace

---

43) p. 3.
44) p. 3. — 45) p. 7. — 46) p. 7. — 47) p. 9.



www.dacoromanica.ro

face ca „les brillants dehors de la société européenne séduisassent les Valaques" şi blândeţea, simplitatea obiceiurilor naţionale. „C'est un caractère presque français, qui chasse le souci de l'avenir, étend un voile sur le passé et se console en se livrant à cette heureuse disposition d'un esprit allègre et vif, qui rend sa société charmante et ses maux plus supportables"[48]).

Pentru îndreptarea acestor rele şi împlinirea lipsurilor vieţii practice, autorul scrie dintr'odată, trădând astfel dela primele pagini tendinţa studiului său, următoarele: „Donnez à ces pays des institutions, la faculté de développer son énergie industrielle et vous y verrez éclore l'activité et l'esprit d'entreprise".

In urmă vine expunerea nevoilor de ordin politic, ale Principatelor, şi remediile urgente ce trebuiau aduse. O privire succintă asupra istoriei Românilor lămureşte pecetea specială ce-au imprimat-o faptele trecutului asupra firii naţionale; un tablou trist caracterizează pe Fanarioţi [49]). Se opreşte mai pe îndelete asupra intervenţiunii ruseşti în ţările române.

Cercetând origina acestei intervenţiuni, în tratatul dela Kaînardji, în care „la Sublime Porte consent à ce que, suivant les circonstances, les ministres de la cour impériale de Russie puissent parler en faveur des deux Principautés, et qu'elle promet d'avoir égard à ces représentations amicales et aux égards que les Puissances ont les unes pour les autres" [50]), autorul îşi propune de a urmări desfăşurarea acestei influenţe politice, în toată istoria României, până în timpurile sale.

El studiază evenimentele din Europa, dela 1806 până la 1812, pacea dela Tilsitt, când „pour la première fois, peut-être, les cabinets de France et d'Angleterre s'occupent des Moldo-Valaques", şi mişcarea românească din 1821.

Vorbind despre Domnitorii de după 1822, autorul e aspru şi nedrept [51]).

Rezumând faptele privitoare la existenţa istorică a poporului român, Anagnosti constată că e vădit lucru

---

48) p. 11.

49) „Un seul, C. Mavrocordato, mérite un souvenir de reconnaissance: la Valachie lui doit l'abolition du servage" (p. 19).

50) p. 21.

51) „Les six années de leurs règnes furent honteuses et misérables: formés à l'école emprisonnée des Phanariotes, ils crurent ne pouvoir mieux faire que de suivre servilement leurs traces" (p. 24).



www.dacoromanica.ro

păstrarea naţionalităţii lui, prin toate greutăţile politice ale veacurilor, faţă de puterile ce ne-au supus [52]).

După expunerea faptelor istorice, autorul se întreabă dacă Principatele Moldova şi Ţara-Românească, mai pot nădăjdui la o redeşteptare sau reînviere. Pentru tânărul student, optimist din temperament, dornic de a-şi revedeà patria reînălţată, răspunsul nu puteà fi decât afirmativ: „Tout est à faire et à organiser; mais l'organisation est facile. Voici un sol déblayé, une grande souplesse de caractère national. Qu'une main ferme et habile veuille se charger de lédifice; il va s'élever par enchantement et étonner l'Europe"[53]).

Şi autorul va şi arătà mijloacele trebuitoare penntru renaşterea politică a ţărilor româneşti, mijloace potrivite cu spiritul Românilor şi cari vor formà aspiraţiunile unei întregi generaţiuni care a muncit să pună cele dintâi temelii ale României contemporane.

1⁰. In primul rând, reformatorul Principatelor va fi un *principe strein.* Rolul unui reformator cere: „un homme qui connaisse l'Europe et sa civilisation, qui se soit nourri de ses idées, familiarisé avec les formules législatives, habitué à la vie politique, capable de s'élever à la hauteur de sa position et de concevoir un grand système pour l'accomplir. Si ce personnage n'existe pas en Valachie et en Moldavie, on le trouvera sans peine ailleurs" [54]).

2⁰. In al doilea rând, *unirea Principatelor:* „L'intrônisation d'un souverain étranger est la première mesure qui puisse donner de la consistance aux deux provinces; leur réunion est la seconde. Tout le monde sent combien cette union prêterait de force aux deux pays"[55]).

3⁰. *Naţionalitate* şi *independenţă:* „Pas de nationalité sans indépendance, l'une sans l'autre est un affreux supplice. Mieux vaut pour un pays oublier l'importune idée

---

52) „La Valachie n'a jamais été complètement conquise et soumise; son ancienne bravoure ne lui a jamais fait faute dans les longues et cruelles luttes qu'elle eût à sontenir; qu'elle s'est longtemps défendue avec persévérence; que la domination incontestable des Turcs ne remonte guère plus haut qu'à l'avènement des Phanariotes, c'est-à-dire au delà d'un siècle; qu'enfin cette domination toute humiliante, toute désastreuse qu'elle fût, *n'a jamais enlevé à ce peuple sa nationalité.* Aucun Turc ne s'est fixé dans le pays; aucune mosquée ne fût élevée; la langue nationale a toujours été la langue officielle; on a constamment obéi à des lois et à des institutions paritculières; et ces provinces ont toujours servi d'asile aux malheureux chrétiens que le joug ottoman écrasait" (p. 26).

53) p. 27. — 54) p. 28. — 55) p. 30.



www.dacoromanica.ro

de son individualité propre et se confondre entièrement dans le corps de la nation qui la domine, que de rester dans cette position bâtarde et équivoque, dans cette semi-indépendance que la nature des choses repousse et qui (l'histoire ancienne et contemporaine nous l'atteste) a toujours été, pour les peuples qui l'ont admise, une source de calamités épouvantables [56]).

Autorul demonstrează că această independenţă e un drept întemeiat pe capitulaţiunile cu Poarta.

4⁰. *Independenţa sub vegherea puterilor europene:* „Rendue à son indépendance, déclarée pays neutre et placée sous la sauve-garde des puissances européennes, la Valachie qui aujourd'hui sert de marchepied à la Russie pour attaquer la Porte, servira dès-lors de digue infranchissable contre les envahissements du Czar" [57]).

Şi pentru înfăptuirea tuturor acestor dorinţe, autorul face apel la sprijinul din afară, un sprijin moral şi politic: „Au secours des populations infortunées qui vous appellent à leur aide, au nom de la religion et de l'humanité!" [58]).

Dar ca să atragi luarea-aminte a Europei, trebue şi să-i pui sub ochi şi propriul său interes, în afară de binele ce l-ar puteà aduce, în numele moralei, unor populaţiuni asuprite. In sensul acesta, autorul reaminteşte planurile Rusiei şi năzuinţa politicii ruseşti de-a-şi îndreptà cuceririle spre Constantinopol. Deci, toate sforţările Cabinetelor europene şi ale popoarelor trebuiau să dejoace planurile moscovite şi să arunce în calea politicii împărăţiei dela Nord, o „combinaţiune îndrăzneaţă, viguroasă, stabilă: statul român, neutru şi puternic" [59]):

„...Plus on reculera, plus la Russie enfoncera sa griffe dans une proie déjà conquise à moitié. Déclarées indépendantes, (Principatele) doivent entrer dans ce vaste et magnifique ensemble de l'équilibre européen, dans le quel une foule d'états faibles et intermédiaires auraient été absorbés depuis longtemps...

„La raison et l'opinion publique obtiendront, dans la question de l'Orient, sans guerre et sans désastres, ce triomphe pacifique qu'elles obtiennent aujourd'hui partout."

Şi iată cum, înfăptuirea aspiraţiunilor româneşti, întemeiate pe propriul nostru interes precum şi pe interesul general al Europei care ne va sprijinì, trebuià să aibă ca contra-lovitură, lupta împotriva intervenţiunii ruseşti în Principatele române [60]).

---

56) p. 31. — 57) p. 37. — 58) p. 38. — 59) p. 41.

60) O idee uşor atinsă, care va slujì mai tuturor scriitorilor propagandişti de mai târziu, nu ca punct central al argu-



www.dacoromanica.ro

In 1834, Domnitorul Mihai Sturza, avù ideea să-şi trimită la studii, în streinătate, pe cei doi copii ai săi din prima căsătorie şi cum el îşi făcuse educaţiunea tinereţii în franţuzeşte, nu se puteà gândì decât la Franţa. Dar aerul democratic al Parisului, mai ales dela 1830 încoace, nu-l prea atrăgeà. Deaceea se hotărî pentru colegiul din Lunéville, unde profesà un bătrân abate francez, profesorul din copilărie al Domnitorului, Lhommé. Insoţiţi de profesorul din ţară, Licour, fiii Domnitorului mai aveau

---

mentaţiunnii, ci ca un auxiliar... platonic, în susţinerea tezei lor, e *origina latină* a poporului şi limbii noastre. In nota dela pag. 8, autorul analizează zicătoarea: „Dâmboviţă, apă dulce, cine bea nu se mai duce", şi găseşte o mare înrudire între limba românească şi celelalte idiomuri din sudul Europei: *„apa* c'est „aqua"; *dulce,* „dulcis"; *bea* „bibit"; *nu* „non"; *se* „se"; *mai* „mai" (italien); duce „deducit". Toutes les racines de ces mots sont romaines".

— Studiul lui Anagnosti e susceptibil de unele critici. De pildă, aprecierile prea severe, nedrepte chiar, amintite mai sus, despre domniile lui Gr. Ghica şi Ioan Sandu-Sturza; părerea despre Regulamentul organic, că ar fi o imitaţiune directă şi voită după legislaţiile republicane franceze. El exclamă: „Chose merveilleuse! Ces idées administratives, économiques, législatives, émanées de la révolution française, c'est le cabinet de Pétersbourg qui les applique à l'existence politique des deux Principautés" (p. 27).

— Regretatul Pompiliu Eliade a lămurit în opera sa, *La Roumanie au XIX-e siècle* (t. II, les trois plénipotentiaires, 1828-1834, Paris, Hachette, 1914, p. 121 şi urm.), că atât Anagnosti, cât şi eminentul profesor dela Sorbona, Saint Marc-Girardin şi marele filo-român Vaillant s'au înşelat, ei au fost seduşi de amăgitoarele aparenţe ale Regulamentului: „Extérieurement, le Règlement organique est un peu français; intérieurement, il ne l'est guère".

— M. Anagnosti a mai publicat mai târziu, în 1841, o altă scriere de un interes mai general: „Les idées de la révolution et les affaires d'Orient ou double tendance de la civilisation européenne", Paris, Joubert, 1841, pp. 370. Partea II-a a studiului are mai mare legătură şi cu chestiunea românească: „Seconde tendance de la civilisation européenne. — Aperçu sur l'histoire russe. — Question orientale. — Question russe. — Question relative aux populations chrétiennes de la Turquie. — Question européenne. — Coup d'oeil rétrospectif sur l'esprit de la politique européenne depuis 1814-1830. — Révolution de 1830". In recapitulare, autorul pledează pentru coordonarea celor două tendinţe, apuseană (franceză) şi răsăriteană (rusească), pentru propăşirea umanităţii.



www.dacoromanica.ro

un tovarăş de învăţătură şi de vieaţă, pe Mihail Kogălniceanu [61]).

Copiii Domnitorului trebuiau să urmeze trei ani la Lunéville, spre a-şi sfârşi cursul liceal şi apoi să meargă la Paris, să facă dreptul.

Sosiseră la Lunéville în Noemvrie 1834 [62]), conduşi pe lângă profesorul lor amintit, şi de un Francez, anume Tissot, unul dintre secretarii Domnului Moldovei: acesta cunoşteà bine drumul şi, afară de asta, le puteà da lămuriri despre localităţile prin cari treceau până la Paris [63]). Sosirea lor la Lunéville a fost anunţată în „toate" ziarele din Franţa [64]).

Din primele zile, Kogălniceanu, în afară de studiile sale şcolăreşti [65]), arată o aprinsă hărnicie pentru cetiri de tot felul, jurnale, reviste, precum şi cărţi literare şi istorice [66]).

---

61) cf. N. Iorga, *Ist. lit. r. s. XIX,* II, p. 11; M. Kogălniceanu, *Scrisori,* 1834-1849, publicate de D-l P. V. Haneş, Buc., 1913, Minerva, p. VIII; „En 1834, six élèves qui avaient terminé leurs études dans le collège Basilien et qui possédaient en outre les langues latine et allemande, furent envoyés à Vienne, un septième le fut à Lunéville; ils étaient destinés à différentes branches spéciales" (Colson, *De l'état présent et de l'avenirr...,* p. 172); In „Convorbiri literare", an XLVII, Aug. 1913, N. Cartojan scrie despre Mihaiu Kogălniceanu (date despre şederea lui în Franţa ca şcolar, precum şi despre alţi Români plecaţi în aceeaş vreme pentru Paris sau Lunéville); Intr'un şir de scrisori din Franţa, trei ani, Kogălniceanu ne arată vieaţa tinerilor duşi la studii (cf. P. V. Haneş, „Convorbiri literare", 1901 şi N. Iorga, *Ist. l. r. s. XIX,* II, p. 12 şi urm.). — Asupra lui Lhommé, cf. Hurmuzaki-Iorga X şi *Ănalele Ăcad. Rom.,* t. XIII, p. 255 şi urm.

62) cf. *Scrisori...* p. 15, 50. Adresa la Lunéville: „A Monsieur Michel Kogalnitchan, dans la maison de Monsieur l'abbé Lhommé, Rue de Midi, 122" (cf. *ibidem,* p. 42).

Către sfârşitul lui Iunie 1835, mai venià la Lunéville şi Vogoride.

63) *ibidem,* p. 16.

64) Scrisoarea dela 1 Ianuarie (20 Dec.) 1835 *(Scrisori,* p. 56) către tatăl său; de asemenea cea din 7/19 Fevruarie 1835: „Mă miră că n'aţi văzut în jurnalele din Franţa, sosirea noastră acì. Se găseşte în *Gazette de France,* în *le National,* în *Journal des villes et des campagnes,* în *Journal des Débats* şi în multe altele".

65) *Scrisori,* ilustraţie: „Bulletin des notes obtenues par Kogălniceanu à Lunéville".

66) cf. *Scrisori,* p. 31: „Je passe mon temps, quand je le



www.dacoromanica.ro

Işi făcuse o bibliotecă mare, alcătuită mai ales din cărţi de istorie; puteai ceti „un veac întreg" şi numai lucrări bune [67]).

Deşi tânăr de tot, dedeà o specială luare aminte evenimentelor politice din Franţa — se desemnà de atunci viitorul om politic al patriei sale. „Je tâcherai à vous tenir au courant des nouvelles de la France", scrià el la 9 noemvrie 1834, surorilor sale, la Iaşi [68]). Şi cevà mai târziu [69]), cu toate că nu voià să se amestece în ale politicii, aveà cunoştinţă de legitimişti, de doctrinari, de republicani, „enfin cent parties qui toutes voulaient des choses différentes, les premiers voulaient Charles X, les seconds soutenaient Louis-Philippe, les derniers la république..." Aceleaşi impresiuni asupra politicii, le comunicà Kogălniceanu şi tatălui său [70]) şi-i adăugà: „Pot să vă scriu despre tot

---

peux, à lire différentes ouvrages et beaucoup de journaux, tel que La gazette de France, l'Estafette, la Carricature, le Voleur, le Mercure de France, la Revue Maritime, la Revue des deux Mondes, la Revue de Paris, la Protée, Journal des modes et d'autres petits journaux. Je suis abonné à quelques uns, quant aux autres je les emprunte pour les lire et ensuite je les rends". *Lettre du 18 avril 1835, à ses soeurs.*

Scrisoare din 6 Iunie 1835: „J'ai déjà acheté les ouvrages qui sont: Le magasin pittoresque, Le magasin universel, l'Annuaire des enfants; tous ces livres sont dans le genre du Musée des familles et avec des gravures. Ensuite la France dramatique, qui a plus de 80 comédies et vaudevilles; les oeuvres de Demonstier, celui qui a fait les lettres à Emilie sur la mythologie, Walterscott, les oeuvres de Madame Guizot, Gil-Blas, les mille et une nuits et beaucoup d'autres ouvrages..." (cf. *Scrisori*, p. 26): „Si vous voulez lire quelque choses de bon, je vous engage à vous abonner au *Musée de famille* ou *Lecture du soir* et au *Voyage autour du monde* par d'Urvile".

67) cf. *Scrisori*, p. 40; cf. de asemenea p. 24: „Tout ce que j'ai à vous dire, c'est que j'ai acheté un grand nombre de livres, tant que j'ai eu de l'argent et qui m'étaient nécessaires". Scrisoare din 30 Ianuarie 1835. Cf. p. 29 (scrisoare din 16/28 Martie 1835) „...j'ai déjà plus de trois cents volumes en 8°. Tous ces livres sont accompagnés de très-belles gravures. J'ai les oeuvres de Chateaubriand, de Buffon, de Voltaire, de Racinne, de Corneille, la Bibliothèque des voyages en 50 volumes, les oeuvres de la Harpe et beaucoup d'autres ouvrages du jour".

68) *ibidem*, p. 17.

69) 1 Ianuarie 1835 (20 Decemvrie 1834), cf. *Scrisori*, p. 22.

70) *Scrisori*, p. 45. Scrisori dela 22 Octomvrie—9 Noemvrie 1834.



www.dacoromanica.ro

ce se întâmplă în Franța, fiindcă totul e îngăduit aici; fiecare om e *craiu* și poate spune și scrie ce-i va plăceà, fără a fi oprit." Această libertate desăvârșită pentru tot ce voiai să spui și să scrii, erà pentru tinerii Români ce se duceau în Franța, una dintre cele mai dintâi surprinderi și în acelaș timp unul dintre cele dintâi contraste cu țara lor.

Cum ar fi putut ei uità censura care împiedecà orice acțiune spre propășire culturală, în țările românești, și cum să nu fi tresărit, văzând ce se petrece în Franța, la contrastul nelegitim și neuman, dintre popoarele Apusului și sărmana lor patrie. „Fiecare om e craiu aici" scrià tânărul Kogălniceanu, care-și amintià deosebirile pronunțate ale claselor sociale dela noi; fiecare, aici, „poate spune și scrie ce-i va plăceà fără a fi oprit", adăugà el, care și 'nchipuià ce erà de suferit, la noi, din partea autorităților arbitrare, în avântul pentru reînălțarea literară și politică a Moldovei... Și el își va aduce aminte, mai târziu, de această dulce libertate de a-ți exprimà în voie gândul și simțirea și, în numele acestui sfânt principiu, cultivat aiurea, va ajunge unul dintre pionierii luptei pentru libertate și pentru ștergerea privilegiilor, în provinciile dunărene...

Kogălniceanu învățase să iubească Franța, să dorească Parisul[71]), dar tot ceeace vedeà și dorià, deșteptà în inima sa sentimentul adânc al iubirii de patrie. El e exemplul cel mai tipic care a concretizat ideea poetului: „Plus je vis d'étranger, plus j'aimai ma patrie"... Intr'adevăr,

71) cf. *Scrisori,* p. 141-142: „En Allemagne on est plus tranquille... cependant je voudrais mieux rrester en France", p. 142: „Je suis mécontent de quitter Lunéville, par ce que j'ai quitté en même temps la France", p. 146: „je voudrais cent fois rester en France"; cf. de asemenea p. 65, pentru dorința lui Kogălniceanu de a vedeà Parisul. — Mai târziu, în 1844, el căutà aerul și largile orizonturi ale Europei, unde-și formase spiritul; aveà de gând să vină la Paris (cf. N. Iorga, *Ist. l. rom. în s. 19,* II, p. 118). — Vezi și P. V. Haneș: „Reprezintă Kogălniceanu influența germană la noi?" în *Săptămâna politică și culturală,* 28 Sept. 1913: Reiese din coresp. lui Kogălniceanu că acesta a părăsit Lunévilul și Franța, cu mare părere de rău, că dorul de Paris l-a stăpânit ani dearândul printre toate mulțumirile și nemulțumirile ce le-a avut...; la Berlin a cunoscut tot vieață franceză, fiindcă a stat în casă la pastori protestanți francezi și în mijlocul coloniei franceze stabilite în Berlin, din timpul revocării edictului de Nantes. In casă vorbià franțuzește, slujba bisericească o ascultà Duminica și sărbătorile în franțuzește, la biserica protestantă a coloniei franceze; se duceà la reprezentații teatrale franceze, iar operele principale publicate de el la Berlin, sunt scrise tot în limba franceză.



www.dacoromanica.ro

iată cum defineşte el, contrastul între dorinţa de Franţa şi iubirea de ţară: Franţa e o ţară frumoasă, bogată, cultivată, puternică; dar, cum nu sunt Francez, prefer patria mea. Nu-mi voiu schimbà pe sărmana-mi Moldovă, pentru cel dintâiu tron din lume. M'am născut Moldovean, Moldovean voiu să mor. De altfel dac'aş cunoaşte unii oameni, dac'aş aveà rude sau prieteni pe aici, aş mai puteà trăi vesel, în tot timpul „exilului" meu; departe la şease sute leghe de ţară, e de nesuferit. Aştept cu mare nerăbdare momentul în care mă voiu înapoià în Moldova [72]).

Oare nu e această adâncă iubire de patrie — desvoltată la adăpostul învăţăturilor şi civilizaţiunii franceze — care-l frământă în fiece clipă, când urmăreşte cu nelinişte, cu emoţiune, tot ce se scrià, în vremea aceea, despre soarta Principatelor?

Intr'una din scrisorile către surori — din 18/6 aprilie 1835 [73]) — el se interesà dacă e adevărat ceeace văzuse prin gazetele franceze că Moldova ar fi fost recunoscută independentă de Anglia şi Austria şi că Domnitorul Moldovei ar fi declarat Galaţii port liber. Şi în acelaş timp îşi exprimà astfel bucuria faţă de tată-său [74]): „Je m'en suis fort réjoui car, s'il est ainsi, nous serons, nous aussi, un peuple libre et gouverné par nos princes, sans baisser la tête sous le joug turc".

Mai erà nerăbdător să ştie, la 27 Aprilie (9 mai) 1835 [75]), dacă e adevărat ce mai scrià presa franceză despre independenţa ambelor Principate: „les uns disaient que cela revenait à l'empereur Nicolas, afin d'attirer les sympathies des Moldaves pour lui et puis d'incorporer les deux principautés à son empire" [76]).

Oare nu tot acelaş gând vecinic îndreptat către ţara sa, pe care dorià s'o vadă mai bine cunoscută în Franţa, îl îndemnà să ceară dela Iaşi, necontenit, cărţi româneşti

---

72) *Scrisori...*, p. 38. Scrisoare către surori $^{1}/_{13}$ Iulie 1835. Cf. şi N. Iorga, *Ist. lit. sec. XIX*, II, p. 15, unde se citează, după P. V. Haneş, scrisorile din $^{6}/_{18}$ Aprilie şi $^{1}/_{13}$ Iulie 1834, şi se mai adaugă: „Il interesează (pe Kogălniceanu) svonurile despre o apropriată declarare din partea Puterilor, a neatârnării româneşti şi strigă: „Vom fi şi noi un norod slobod, ocârmuiţi de Domnii noştri, neavând a ne plecà sub jugul Turcului".

73) *ibidem*, p. 30. 74) *ibidem*, p. 63. 75) *Scrisori*, p. 64.

76) *ibidem*, p. 65, unde relevă încă odată ştirile din ziarele franceze; adaugă că primise aceleaşi ştiri dela Constantinopol; cf. de asemenea p. 66, unde Kogălniceanu scrie că văzuse în jurnalele din Franţa că Adunarea Ţării-Rom. acordase Domnitorului Ghica, pentru cheltuelile Curţii, încă 600.000 lei (200.000 franci).



www.dacoromanica.ro

publicaţiuni şi mai ales cântece pe note, pentru a le răspândi la Lunéville, unde—ce minune!—„la musique moldave était inconnue"[77]). Oare nu erà aceà mândrie de naţie care-l făceà să recomande surorilor sale să încurajeze, cu orice preţ, teatrul românesc şi să nu prefere pe cel francez, la Iaşi?[78]). „Car le théâtre—scrià el—contribue plus que tout autre chose aux progrès de la littérature nationale et des lumières parmi les classes inférieures"[79]).

Asistăm astfel la formarea sufletului marelui patriot de mai târziu, în două direcţiuni distincte, sub înrâurirea culturii luminoase, dătătoare de avânt, cuprinzătoare de orizonturi largi: iubirea de patrie, de pământul în care ne-am născut, de nădejdea într'un viitor mai bun, de constiinţa unui rol de îndeplinit în lumea aceasta; şi iubirea de clasele de jos, la a căror înălţare prin cultură începe a se gândì — spiritul democratic, pe temeiul căruia îşi va desvoltà întreaga sa activitate politică şi culturală de mai târziu.

După un an de învăţătură la Lunéville, fiii Domnitorului şi cu ei şi tânărul Kogălniceanu, sunt nevoiţi să plece din Franţa şi să-şi urmeze studiile la Berlin [80]). Se părea că aerul democratic din Franţa inspirà tinerilor români şi în deosebi spiritului vioiu al lui Kogălniceanu idei nepotrivite şi chiar primejdioase pentru vieaţa publică românească.

De când a plecat din Moldova spre Lunéville, Kogălniceanu a fost hrănit de gândul, întărit apoi prin învăţăturile din oraşul francez, de a scrie o istorie a patriei sale.

„ ... Cette histoire ne devait pas être politique, ni offensante pour les cours suzeraine et protectrice; elle ne devait peindre que les faits, les bonnes et les grandes actions des princes, le bonheur ou la misère du peuple"[81]),

---

77) *ibidem*, p. 33 (lettre du 10 mai 1835).

78) „...car, pensez, les acteurs français ont eu des modèles et ils jouent depuis leur jeunesse; il n'en est pas de même des Moldaves; acteurs depuis hier, sans avoir en devant eux aucuns prédécesseurs, ils jouent, sans doute, mal; mais à mesure qu'ils joueront, ils feront mieux" (Lettre du 21 mai (2 juin) 1838, à ses soeurs. *Scrisori*, p. 176-177).

79) *ibidem*, p. 177.

80) *Scrisori*, pref., p. VIII. — Kogălniceanu fu foarte mirat că Domnitorul în loc să-i ducă la Paris, care erà mult mai aproape de Lunéville, dă ordin să plece la Berlin *(ibidem*, p. p. 67-68).

81) *Scrisori*, p. 69. Scrisoare din Berlin, 22 fevr. 1837, către Domnitorul Sturza.



www.dacoromanica.ro

scrià Kogălniceanu ca să înlăture orice bănuială din partea binevoitorului său protector, Domnitorul, şi să poată obţine promisiunea să publice astfel de scriere.

Plecând din Moldova, avusese grije să-şi ia toate documentele istorice, pe cari le putuse strânge până atunci, iar în Franţa şi-a mai cumpărat şi altele, urmărind şi ce scriau gazetele franceze în privinţa noastră [82]).

La Berlin şi-a continuat cercetările.

„Il y a un an — scrie el în fevruarie 1837 — que je consacre tous les moments que me laissent mes autres études, pour mettre en exécution mon plan: toute l'histoire de l'ancienne Dacie, extraite des auteurs grecs et latins, est terminée, ainsique l'histoire de la Valachie jusqu'à la mort de Michel le Brave en 1601: ces deux parties sont dejà imprimées" [83]).

La acest moment intervine un factor hotărîtor pentru continuarea sau oprirea lucrării sale: Domnitorul îl împiedecà de a-şi publicà istoria, până nu o va fi cetit el mai întâiu. Kogălniceanu cunoşteà prea bine înclinările lui Mihaiu Sturza, pentru a şti să-i menajeze susceptibilităţile. Iată dece, în planul lucrării sale, nu trebuià să înscrie şi ultimele evenimente, pentru a nu spune nimic despre atitudinea Turciei şi Rusiei faţă de Principate. Dela 1800 până la 1834, n'aveà să scrie de cât câtevà vorbe despre faptele petrecute; voià să se întindă mai mult asupra binefacerilor păcii dela Adrianopol, acordate naţiunii româneşti, şi asupra utilităţii Regulamentului organic. Raţiunea acestei tăceri asupra ultimelor evenimente s'ar fi găsit în faptul că ele erau prea cunoscute şi că desvoltarea lor ar fi intrat într'un plan mult mai întins decât cel ce şi l-a propus [84]).

Kogălniceanu implorà pe Vodă să-i îngăduie continuarea acestei lucrări, în care politica modernă are un prea mic rol de jucat: „car on voit — scrie el — par l'histoire même que les Turcs n'ont pas été les oppresseurs de ma patrie, mais bien les Phanariotes. Quant aux Russes, ils ont été si souvent les bienfaiteurs de la Moldavie, surtout par la paix d'Andrinople, qu'ils peuvent faire oublier qu'ils nous ont pris la Bessarabie" [85]).

---

82) „Arrivé en France, j'ai mis tous mes soins, j'ai employé tous mes petits appointements à l'achat des livres qui se rapportaient aux deux Principautés; j'ai consacré mes veilles à lire et à extraire tout ce que les journaux disaient sur la Moldavie et la Valachie..." *(ibidem,* p. 69-70).

83) *ibidem,* p. 70. — 84) *Scrisori,* p. 70.

85) *ibidem,* p. 71. Iată ce scrie, la 21-II-1837, surorilor sale: „Non, mes chères soeurs, je ne suis pas découragé, car mon



www.dacoromanica.ro

Tânărul patriot erà în stare să jertfească însuşi adevărul istoric, ca să placă Domnitorului, numai să obţină îngăduiala de a-şi puteà continuà publicarea istoriei sale.

Un mare număr de ziare mi-au şi anunţat lucrarea — spuneà el — şi m'au făcut astfel să contractez o datorie de a o publicà [86]). Şi în acelaş timp, scrià şi tatălui său că-i erà peste putinţă a renunţà la scrierea sa, căci astfel s'ar fi făcut de râsul lumii [87]).

Prinţul i-a dat voie, în sfârşit, să publice istoria Principatelor până la anul 1800 [88]).

Kogălniceanu îşi puneà mari nădejdi în succesul acestei lucrări; îndată ce s'a auzit vorbindu-se de aparifiunea ei, în Europa, mulţi streini s'au şi înscris s'o cumpere [89]); autorul primise cereri de expediere, din Franţa, Germania, Rusia şi Ţara-Românească [90]).

In Octomvrie 1837, cel dintâiu volum din istoria lui Kogălniceanu erà gata şi dat la iveală [91]). Autorul erà foarte ocupat să-şi răspândească opera. La 8 oct. 1837 [92]), el scrie surorilor sale, că şi trimisese două sute de exemplare în diferite regiuni ale Europei, la Bucureşti cincizeci, şi aveà de gând să expedieze şi 'n Bucovina şi 'n Moldova.

Cât despre volumul al II-lea, scrià, la 7 decemvrie 1837 [93]), că nu l-ar puteà sfârşì decât mai târziu, fiindcă-i lipseşte o mulţime de material, pentru care ar fi nevoie de o călătorie în Moldova. De fapt însă, acest al doilea volum n'a mai apărut [94]).

---

projet était d'écrire une histoire et non un libelle diffamatoire; le prince lui-même comprendra que ce serait une injustice, quand je jure que je ne dirai de mal, ni des Russes, ni des Turcs, ni de toute autre puissance; je ne traite dans mon histoire que les événements passés dans l'intérieur du pays et non des questions diplomatiques. Ainsi j'espère que je gagnerai mon procès". *Scrisori*, p. 171.

86) *Scrisori*, p. 71.

87) Lettre de Berlin $^{21}/_{9}$ février 1837 *(ibidem*, p. 103-104).

88) Scrisoare din Berlin: $^{23}/_{1}$ April 1837, către tată-său *(ibidem*, p. 106); cf. scrisoarea către surorile sale din $^{1}/_{13}$ aprilie 1837: „Le Prince me permet l'impression de mon histoire, de ma chère histoire" *(ibidem*, p. 173).

89) *Scrisori*, p. 107.

90) *ibidem*, p. 110 (Scris. din Berlin 2 iunie/21 mai 1837).

91) *ibidem*, p. 181.

92) *ibidem*, p. 181.

93) *Scrisori...*, p. 183.

94) *ibidem*, p. 181; cf. şi P. V. Haneş, *Studii de literatură română* I, Buc. 1910, p. 42-43.

— Cartea lui Kogălniceanu poartă următorul titlu: „Michel



www.dacoromanica.ro

de Kogalnitchau, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens.* Tome premier: *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie* (1241 - 1792). Berlin, 1837.

— La 23 Martie 1838, Huber scrià lui Molé (cf. *Hurm*, XVII, p. 693-4): „... je citerai comme un fait remarquable qu'à Berlin il s'imprime un ouvrage sur les deux principautés, dont l'auteur est le fils d'un boyard d'ici, M. Kogălniceanu *(Hist. de la Val., de la Mold., et des Val. transdanub.,* t. I (1241-1792), Berlin, B. Behr, 1837, — 8°, de XX + 470 p.); le premier volume a paru il y a trois mois et le second est encore sous presse".

— Kogălniceanu semnează *„de* Kogalitchan". E interesant să se ştie părerea pe care o aveà el, la $^{13}/_{26}$ Mai 1835, asupra acestui procedeu de a pune „de" înaintea numelui de familie: „Il paraît qu'en Moldavie tous les bourgeois se donnent le titre *de,* mais c'est une chose permise, car de même en France, je puis me nommer le fils du grand Mogol, sans que quelqu'un me conteste ce titre..." *(Scrisori,* p. 34).

— Cf. şi N. Iorga, *Ist. lit. r. s. XIX,* II, p. 19-23: Planul unirii ţărilor carpatice şi balcanice sub egida Austriei, îl respinge (p. 23); visează Dacia neatârnată şi aminteşte intenţiile Minist. francez Martignac de a învià acest vechiu proiect diplomatic (Iorga, p. 23; Kogăln., p. 185).

— E interesant să se vadă cum îşi culegeà Kogălniceanu isvoarele istorice necesare lucrării sale; iată câtevà fragmente din scrisorile sale, cari ne lămuresc în această privinţă:

— „Tâchez, mes chères soeurs, de me trouver parmi les livres moldaves que j'ai en Moldavie, le traité de la paix de 1812, entre la Russie et la Turquie... Faites aussi tout votre possible de me procurer l'histoire de Moldavie par Cantemir; demandez-en à Millo, peut-être qu'il pourra me trouver ce livre... Demandez ensuite mon père en quelle année a été tué ce prince Grégoire Ghica, dont vous m'avez envoyé la ballade. Priez ensuite Părintele Stefan de vous douner la liste des Principes de Moldavie et celle des archevêques de Moldavie, avec l'année dans la quelle ils ont vécu, qu'on trouve dans de vieux livres d'église. Tâchez ensuite de me procurer la chronique du Vornicu Ureke, Letopisetul lui Vornicul Ureche, et informez-vous s'il n'existe pas en moldave ou en grec quelque livre sur la révolution des étéristes en Moldavie, pendant l'année 1820, ainsi que la proclamation que l'empereur Alexandre a fa t publ.er à Iassy contre Ipsilanti" *(Scrisori,* p. 168).

— „Quant à la chronique du Vornicu Oureki, vous pourrez vous informer chez le prêtre Stefan ou Etienne; peut-être saura-t-il vous donner quelques détails. Dans le premier volume de la gazette moldave (Albina Românească) qui est relié, vous



www.dacoromanica.ro

In istoria sa, autorul nu se mulţumeşte numai cu biografia şi înşirarea Domnilor, dar caută a caracterizà şi instituţiunile, administraţia şi obiceiurile, cu un cuvânt vieaţa Românilor în vechime. Dar e de mirare — scrie un

---

trouverez un chapitre, tout au commencement, sur le mariage de la fille d'Etienne-le-Grand avec le fils d'Ivan, Czar de Russie; soyez assez bonnes de l'en détacher et de me l'envoyer par votre prochaine lettre. Dites (à M. Cuenim) que je lui serai bien reconnaissant s'il voulait m'envoyer quelques détails sur la résolution grecque en Moldavie, ainsique sur le règue de Jean Stourza, enfin sur les événements passés dans la principauté depuis 1800 jusqu'en 1834: c'est une personne qui a été spectateur de la plupart des faits, et il ne pourra que faire augmenter le mérite de mon histoire". *(Scrisori,* p. 170: lettre à ses soeurs du $^{1}/_{13}$ février 1837).

— „...Dites (à M. Cuenim) que je ne lui demande pas de traités historiques sur les temps passés en Moldavie, mais la relation de tout ce qui s'est passé dans mon pays depuis son arrivée. S'il a d'autres écrits qui puissent se rapporter à mon livre historique, je les recevrai avec beaucoup de reconnaissance, mais ce qui m'intéresse de plus, ce sont les *détails du règne de Jean Stourdza et de la révolution de 1821,* et voilà ce que je le prie de m'envoyer" (Lettre à ses soeurs, du 21 mai (2 juin) 1838, *Scrisori,* p. 176).

— „Vous me dites, mes chères soeurs, qu'il n'y a pas de détails sur la révolution de 1821, et sur le règne de Jean Stourdza; mai les détails on les trouve dans la mémoire de chaque personne âgée d'un peu plus de vingt ans. Demandez le premier venu, il vous dira les faits importants de ces temps-là, puisqu'ils se sont passés de son vivant. A plus forte raison, si vous demandez une personne qui a été employée par le prince Stourdza. M. Cuenim a été en Moldavie pendant la révolution d'Ypsilanti, il a été spectateur, si non acteur, d'un grand nombre d'événements: il est donc en état plus que tout autre de me donner les détails Jnécessaires. Priez-le donc de ma part de me faire ce petit service. Quant au règne de Jean Sturdza, demandez mon oncle Grégoire sur les détails secrets de la cour, et quelque autre personne importante sur les événements qui ont eu lieu dans le pays; par exemple, si les impôts ont été augmentés ou diminués sous son règne, si le trésor était riche, si le peuple a été heureux, s'il y a en de grandes maladies, de tremblement de terre, etc..." (Lettre du Swinemünde, $^{9}/_{21}$ juillet 1837, *Scrisori,* p. 178-9).

— Intr'o scrisoare din $^{8}/_{20}$ august 1835, din Berlin, către G. Asaki, Kogălniceanu cere acestuia referinţe asupra întâmplărilor dintre 1815 şi 1820 (cf. *Scrisori,* p. 235-236).



www.dacoromanica.ro

autor francez al vremii[95]), ca un tânăr de un aşà de frumos caracter, să se arate atât de plecat Rusiei, în care nu vede decât „dreptate", „un intérêt inspiré par l'amour chrétien pour des peuples malheureux", în cât să scrie: „Notre salut viendra du Nord... Tout nous attache à la Russie, elle est notre mère... Nous sommes trop faibles; nous ne pourrions rien faire sans la Russie, qui a toujours été notre protectrice, qui nous a rendu nos droits."

Mihail Kogălniceanu reprezintă totuşi un moment în istoria formării opiniunii franceze, şi europene în deobşte, faţă de naţionalitatea română, înainte de 1840. Desvoltându-şi spiritul în sensul ideilor nouă, democratice, cu care-şi îmbibase mintea şi cari se potriviau aşà de bine cu sine, pe cari le înţelesese şi le asimilase, Kogălniceanu ajunsese a-şi lămuri în întregime drumul pe care-l duceau năzuinţele de patriotism curat ale inimii sale.

„La vraie civilisation — spuneà el în 1837[96]) — con-

---

95) Iată aprecierea generală a lui F. Colson, asupra scrierii tânărului istoric român:

„Kogălniceanu est un jeune homme de vingt-quatre ans qui donne les plus belles espérances; il est le secrétaire particulier du prince, et son ouvrage mérite une mention particulière. *L'Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens,* est écrite en français et fut imprimée à Berlin en 1837; elle va jusqu'au traité de Iassy, 1791; la Russie ne lui permet pas d'aller plus loin. Je suis tenté d'affirmer que la censure russe, mettant à profit le désir bien louable de ce jeune militaire trés studieux, de publier une oeuvre nationale, n'a pas manqué d'exploiter cette envie, et de faire insérer des paragraphes en sa faveur. Je ne puis croire qu'un homme d'un aussi beau caractère ait librement écrit des passages tels que ceux-ci: „On a souvent accusé la Russie, on l'accuse même aujourd'hui d'ambition, parce qu'elle a voulu s'etablir la protectrice de la Moldo-Valachie. Mais la paix d'Andrinople n'est-elle pas le plus forte preuve de la pureté de ses intentions? Dans la protection de la Russie, je ne vois que de la justice, un intérêt inspiré par l'amour chrétien pour des peuples malheureux. Notre salut viendra du Nord... Tout nous attache à la Russie, elle est notre mère... Nous sommes trop faibles; nous pourrions rien faire sans la Russie, qui a toujours été notre protectrice, qui nous a rendu nos droits. „D'aussi basses flagorneries, aussi contraires à la vérité qu'à la morale, suffiraient pour déprécier le meilleur ouvrage. On espère que Kogălniceanu donnera une édition purjée, et que dédaignant la censure, il publiera en Europe le reste des ses importants travaux". — 96) Lettre du $^{1}/_{13}$ fév. 1877, à ses soeurs *(Scrisori,* p. 170-171).



www.dacoromanica.ro

siste dans l'amour de la patrie et de son prochain, dans le respect pour les lois, dans l'abolition de l'esclavage, qui subsiste encore dans notre pays, à notre honte, dans l'égalité des personnes, sans distinction de rang et de naissance..."

In această stare de spirit, el a socotit că poate fi folositor la cevà. Deşi tânăr, tot urmărind numeroasele preocupări ale gazetelor franceze faţă de ţara sa, în vremea în care „cele două Principate îşi reluau locul printre popoarele civilizate", în care „în Franţa şi 'n Germania numeroase glasuri se ridică în favoarea lor"[97]), Kogălniceanu îşi impune serioasa sarcină de a scrie, în franţuzeşte, istoria Moldovei şi-a Ţării-Româneşti... El voià astfel să protesteze împotriva neexactităţilor ce se publicau adesea asupra ţărilor noastre[98]) şi să glorifice trecutul Românilor.

Cartea sa a avut răsunet în literatura franco-română a epocei, fiind utilizată de toţi aceia, cari după el s'au încumetat a reluà, într'un sens sau altul, acelaş subiect, sau cari au simţit nevoie să-şi lămurească temeiul, din vechime, al desvoltării noastre ca popor independent, ca naţionalitate aparte [90]).

E păcat că împrejurările — cetiţi: Domnitorul Moldovei — nu i-au îngăduit să dea la iveală istoria contemporană a Principatelor; acolo s'ar fi putut vedeà tendinţele sufletului românesc, aspiraţiunile noastre de viitor şi mijloacele de înfăptuire a acestor aspiraţiuni, în cele două ţărişoare dela Dunăre [100]).

---

97) *Scrisori,* p. 235. Scrisoare către Asaki, din 1837.

98) Kogălniceanu se ridică chiar împotriva lui Saint-Marc-Girardin, care ar fi scris lucruri puţin serioase, de pildă cu privire la moralitatea Moldovei, precum şi alte răutăţi *(ibidem,* p. 104).

99) F. Colson *(Précis des droits et devoirs mutuels...* 1838) citează, p. 6-7, din M. Kogălniceanu, *Histoire de la Val. et de la Mold.,* I, p. 68: Lorsque le traité de 1393 fut signé à Nicopolis, les Valaques possédaient encore au delà du Danube la ville de Silistre qui ne leur fut enlevée que deux ans plus tard (p. 6). — Kogălniceanu explică astfel caracterul tratatului: „Il s'engageait à payer un tribut annuel è Bajazid s'il consentait à lui envoyer des secours contre le roi de Hongrie".

100) Câtevà luni înaintea publicării istoriei sale, Kogălniceanu publicase o mică broşură despre ţigani şi despre limba lor. *(Esquisse sur l'historie, les moeurs et la langue des Cigains,* Berlin, 1837). Dela 21 aprilie (3 mai) 1836, îl vedem cerând informaţiuni despre limba ţiganilor: „...dites au domestique Jean de s'informer ce que veulent dire dans la langue cigaine



www.dacoromanica.ro

les mots ci-dessous: *pen, sob, gur, gam, pi, durke, deblo, gadscho, romnitschel.* Ensuite, dites-lui qu'il s'informe comment on dit en cigain *parle, dors, bats, aime, bois, donne, mange, dieu,* etc..." *(Scrisori,* p. 156). — Mai întrebă pe tatăl său despre *Ţiganii domneşti,* precum şi despre *ţiganii boiereşti* (scris. din $^{1}/_{13}$ fevr. 1837, *Scris.,* p. 171). — El culegea acestea pentru „un savant qui s'appliquait beaucoup à l'étude des langues orientales", Prinţul de Hanovra. „Je l'ai composé pour le prince royal de Hanovre, qui s'intéresse beaucoup aux Cigains — je ne sais pas pourquoi, parcequ'ils ne le méritent guère" *(Scrisori,* p. 180: Scris. din 2 August 1837).

— Cf. şi N. Iorga, *Ist. lit. rom. în s. XIX,* II, p. 19: „Esquisse sur l'Histoire, les moeurs et la langue de Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens, suivie d'un recueil de sept cents mots cigains, Berlin, 1837. Kogălniceanu e un doritor de libertate, un sprijinitor al demnităţii omeneşti, un glas de protestare împotriva robiei în care erau ţinute atâtea mii de oameni în ambele Principate. „Iată cum sunt Europenii! Alcătuesc societăţi filantropice pentru înlăturarea robiei în America, pe când, în mijlocul continentului lor, chiar în Europa, sunt 400.000 Ţigani robi şi 200.000 alţii acoperiţi de întunerecul neştiinţei şi barbariei".

— Kogălniceanu a mai publicat, în franţuzeşte, *Fragments des chroniques moldaves et valagues pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislas Leszezynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovano,* (o elegantă traducere franceză din Neculce, N. Costin, Radu Greceanu şi alte isvoare ale veacului al XVIII-lea, ediţie parţială pentru Apuseni; 2 vol., Iaşi, 1840). „Prefaţa are scopul a ne recomandă şi înălţă în ochii streinilor ca popor osebit, unitar, vrednic şi împodobit cu o veche cultură. Vorbeşte de vechile noastre oştiri „orânduite" — permanente — de scăparea bunurilor Europei prin destoinicia noastră răsboinică faţă de barbarii Răsăritului, de aşezămintele noastre politice cu un caracter particular, de serviciile ce s'au adus de către Români chiar ştiinţei şi artei. Le atrage pentru întâia dată luarea aminte asupra frumuseţii lucrului de mână al trecutului românesc şi al caligrafiei diecilor de demult, arătând că adevărate capodopere se păstrează la Treisfetitele din Iaşi, la mânăstirea Slatinei, la Putna şi la Suceviţa" (N. Iorga, *Ist. l. r. s. XIX,* II, p. 28-29).

— Despre această scriere, va fi vorba în cursul lucrării noastre, la capitolul: „Acţiunea Românilor..." dintre 1840-1848.

— Cât a stat la Lunéville, Kogălniceanu a stat în necontenită legătură cu tinerii Români ce învăţau la Paris: „Vous direz à mon père que l'autre jour le fils de Mr. Costaki Pachcanou, qui est à Paris, est venu nous voir à Lunéville et qu'il y est resté un jour" (Lettre à ses soeurs, du 30 janvier 1835);



www.dacoromanica.ro

Pela 1830—1840, ţara cantoanelor alpestre, ca şi întregul Apus al Europei, e frământată de transformările unei revoluţiuni ivite de curând. Redeşteptarea conştiinţei naţionale se înfăptuieşte şi în Elveţia; o activitate febrilă, în domeniile artei, ştiinţei şi literaturii, contribuie la renaşterea politică şi socială. Feluritele societăţi întocmite în această epocă, printre cari se remarcă societatea studenţilor Zofingue[101]), desfăşurau şi răspândiau ideile de independenţă politică a popoarelor. Orice idee, ivită în Franţa, treceà uşor hotarul, în oraşele şi 'n societatea elveţiană în genere.

Neutralitatea Elveţiei făceà din pământul ei un adăpost al tuturor pribegilor politici ai vremei. Insufleţiţi de dulcile sentimente de patrie, entuziaştii emigraţi după revoluţiunea dela 1830, se stabiliau în oraşele libere ale Alpilor, unde făceau planurile privitoare la viitorul ţării lor [102]).

După revoluţiunea din Polonia, cea mai mare parte dintre intelectualii ei, luară drumul exilului, spre Franţa şi spre Elveţia. Poeţi poloni cântau, în exil, avântul ţării lor şi idealul înfrânt. I. Slowacki, Adam Michiewicz şi S. Krasinski răspândiau scrierile lor patriotice, în Franţa revoluţionară şi în Elveţia înflăcărată de dorinţa unei culturi tot mai înaintate [103]).

Poeţi francezi, ca Lamennais şi Montalembert, traduceau în franţuzeşte poemele poloneze, cari dedeau publicului occidental expresiunea unui popor apăsat. Scriitorul polonez, Mickiewicz, prin poemul său, „Le livre de la nation polonnaise" sau „Le livre des pèlerins polonnais", exercitase o înrâurire bine definită asupra lui Lamennais, care publică, la aceeaş epocă, „Paroles d'un croyant", foarte răspândite în Elveţia întreagă [104]).

Tocmai în vremea aceasta îşi făceà studiile în Elveţia, scriitorul român *Alexandru Russo,* unul dintre tinerii Români, cari câţivà ani mai târziu trebuiau să înpământenească în Moldova, ideile unei renaşteri politice ca în Europa apuseană.

---

„Je suis en correspondance avec Basile Alexandry à Paris, et il m'a écrit de vous prier dans ma lettre de faire bien de compliments à Mademoiselle sa soeur" (*Lettre à ses soeurs du 30 janvier, 1835; Scrisori...* (ed. P. V. Haneş), p. 24).

101) cf. Lavisse et Rambaud, *Histoire générale,* t. X, p. 503; după P. V. Haneş, *Al. Russo,* 1901, p. 13-14.

102) cf. P. V. Haneş, *Al. Russo,* 1901, p. 13-14.

103) cf. „Neamul românesc literar", 1912, p. 679-680.

104) cf. G. Bogdan-Duică, *Al. Russo,* în „Convorbiri literare", XXXV, p. 631-670.



www.dacoromanica.ro

Russo erà martor al noilor schimbări politice ale anului 1830 şi sufletu-i erà îmbibat de ideile liberale ce stăpâniau apusul european. Tocmai de anul acesta, 1830, şi-aduce el adesea aminte, ca o dată bine înfiptă în minte: „Venise pe lume anul 1830, an însemnat prin cutremurarea popoarelor din Pind şi până 'n Alpii italieni"; sau aiurea: „Anul 1830, anul măririi..." [105]).

In Elveţia a cunoscut Alecu Russo pe marii romantici francezi, dintre cari cel mai favorit îi erà Théophile Gauthier, citat adesea în scrierile prozatorului român; talentului descriptiv al lui Gauthier se datoreşte în parte înrâurirea manifestată în frumoasele pagini din „Sauvégea" şi „Iaşii în 1840" [106]).

Publicaţiunile poeţilor polonezi, emigraţi în Elveţia, în aceeaş vreme în care-şi făceà studiile şi tânărul Russo, precum şi traducerile şi imitaţiunile lui Lamennais şi ale altor publicişti francezi, după scrierile acelora, nu puteau rămâneà streine prozatorului român. Caracterul „naţional" al acelor publicaţiuni, dacă nu fondul în întregime al lor, care reprezintà suferinţele unui popor ce aspirà la vieaţă liberă, trebuià în chip firesc să izbească imaginaţiunea şi inima aceluia care, mai târziu, publicà în „Cântarea României", suferinţele şi nădejdile poporului român. Poemele poetului polonez Mickiewicz, „Paroles d'un croyant" ale lui Lamennais şi „Cântarea României" a lui Alecu Russo, apărute cam în aceeaş vreme, isvorîte din acelaş mediu intelectual, trebue considerate într'un raport oarecare, unele faţă de altele [107]).

Pentru scriitorii francezi, clasici şi romantici, pe cari i-a cetit Russo şi de cari a fost, poate, înrâurit, trebue să citäm pe Rabelais, pe Victor Cousin, Pascal, P. L. Courrier, etc., nume des pomenite de scriitorul român, în cursul paginilor sale [108]).

In acest mediu în care spiritul liberal înflăcărase toate inimile, erà firesc ca Russo să-şi manifeste simţirea sa faţă de aceia, cari luptau pentru triumful democraţiei şi

---

105) cf. „Neamul românesc literar", 1912, p. 678; *Al. Russo,* scrieri (ed. P. V. Haneş), p. 107; despre Russo în Elveţia, D. Sextil Puşcariu în „Luceafărul", XI, p. 12.

106) cf. P. V. Haneş, *Al. Russo,* p. 14; Al. Russo, *Scrieri,* p. 294.

107) G. Bogdan-Duică, *Al. Russo,* „Convorbiri literare", XXXV, p. 631-670. — „Neamul românesc literar", 1912, p. 678-680. — P. Haneş, *Al. Russo,* p. 112-125; Al. Russo, *Scrieri,* p. 389-390.

108) „Neamul rom. literar", 1912, p. 678-9; A. Russo, *Scrieri,* 1905, Bibliografia critică, p. 389.



www.dacoromanica.ro

ideilor nouă: fiind în Elveţia, ei ar fi scris o odă adresată lui Alibaud, cel ce a încercat să omoare pe Louis-Philippe...[109]).

Astfel că, în vremea ce, la Paris, compatrioţii şi viitorii săi buni prieteni, Ion Ghica şi Vasile Alexandri, îşi pregătiau sufletul la razele ideilor liberale şi democratice, pentru a se pune în slujba sfântă a reînălţării patriei lor în faţa lumii civilizate, iar M. Anagnosti publică acolo un judicios şi complet studiu asupra ţărilor româneşti; în vreme ce, la Lunéville, tânărul Kogălniceanu, îşi adună, neobosit, datele trebuitoare pentru „Istoria..." lui menită să dea imaginea vie, străinătăţii, despre gloria trecutului românesc şi despre firea vieţii noastre politice; Alecu Russo se făceà părtaş la acelaş fel de educaţie, pregătindu-se în acelaş mediu de idei şi de tendinţe, ca apoi, întors în Moldova, să se închine luptei pentru regenerarea poporului românesc, pornită de tinerime împotriva ideilor învechite sociale, şi să arate opiniunii publice streine şi în deosebi franceze, prin operele sale în franţuzeşte, că avem un trecut sbuciumat, că năzuim spre o vieaţă mai bună, demnă de origina noastră nobilă, că suntem apţi pentru ideile şi civilizaţiunea apuseană [110]).

•••••••••••••••

109) P. Haneş, *Al. Russo,* p. 6.

110) La întoarcerea sa în Moldova, pe la 1838, Russo şi aveà o culegere de încercări în limba franceză, dintre cari cele mai multe erau inspirate de dragostea de libertate.



www.dacoromanica.ro

## CAPITOLUL V.

### Rapoartele consulare şi corespondenţa diplomatică franco-română.

### Problema românească din punctul de vedere al dreptului internaţional.

Veacuri întregi, ţările româneşti nu s'au bucurat de nici o luare aminte din partea ţărilor mari europene. Acestea nu s'au gândit, vreme îndelungată, nici la natura locurilor şi poporului acestuia îndepărtat, şi nici n'au pus mare preţ pe faptele de războiu şi de vitejie ale Românilor, dintre cari unele, într'adevăr, interesau Europa întreagă. Dar statele civilizate ale Apusului, care-şi răspândiau razele culturii şi civilizaţiunii lor, în cele mai izolate colţuri ale lumii, nu s'au gândit nici la folosul economic ce l-ar trage din vreo atenţiune sau preocupare de provinciile dunărene. Ţările noastre erau socotite ca dreptul exclusiv al împărăţiei otomane, către care se îndreptà tot prisosul — enorm de considerabil — al bogăţiilor noastre, după normele hotărîte în primă şi ultimă instanţă, de singură puterea suzerană. Întrucât priveşte problema politică a Principatelor române, ea n'a stârnit niciodată, înainte de veacul al XIX-lea, vreun interes în politica europeană, pentru simplul motiv că până în acest secol nu s'a cunoscut pe ce baze se întemeià politica noastră ca stat şi naţiune, cu drepturi consfinţite prin tratate. Aşà se explică de ce nici n'am avut până la finele veacului al XVIII-lea, nici un fel de reprezintant consular sau diplomatic, al puterilor europene. Dealtfel şi Turcia, atâta vreme cât s'a simţit stăpână pe trecerea şi influenţa ei politică în concertul statelor Europei, s'a împotrivit oricărei tendinţe a Rusiei sau a celorlalte puteri de a-şi trimite misionari în ţările dunărene.



www.dacoromanica.ro

Intervenţiuni răsleţe, înainte de sfârşitul veacului al XVIII-lea, în afacerile ţărilor româneşti, sunt puţin numeroase [1]); dar pe măsură ce armatele împărăţiei ruseşti mergeau din izbândă în izbândă şi făceau astfel din cabinetul dela Petrograd „arbitrul" soartei imperiului otoman, şi în deosebi după încheierea păcii dela Kainargi, în scopul de a găsì prilejul şi mijlocul cel mai potrivit pentru înfăptuirea dorinţei de a-şi întinde hotarele înspre Constantinopol, împărăteasa Caterina a Rusiei puse între clauzele tratatului şi dreptul de a intervenì în provinciile româneşti. Aceasta îi slujià deocamdată nu numai să-şi atragă simpatia locuitorilor, dar şi ca să fie privită de toţi creştinii din Turcia ca apărătorul şi salvatorul lor [2]).

Ca să aibă la îndemână mijloacele de a exercità o intervenţiune la timp, pentru ca să-şi asigure succesul dorit, împărăteasa a cerut Turcilor să-i admită agenţi, cu caracter oficial, în ambele principate; aceştia, sub denumirea de consuli, trebuiau să sprijinească — ca început — extensiunea comerţului rusesc.

Poarta trebuì să aprobe [3]).

După Rusia, urmă Viena, care cerù şi obţinù acelaş lucru pentru consulii săi.

Domnitorii fanarioţi şi cu conaţionalii lor ce umpleau ţara, nu vedeau cu ochi buni stabilirea acestor organe oficiale ale Europei, cari ar fi fost martori şi un fel de control al sistemului lor politic şi administrativ [4]), dar n'aveau încotro, trebuiau să aprobe, de voie de nevoie, ceeace nu putuse refuzà însăşi puterea suzerană.

In timpul acesta, secretarii francezi dela curţile domneşti, din Principate, erau aproape singurele elemente ale Apusului luminat, cari să vadă în ce ţinuturi trăeşte acest popor, cum şi de cine e condus şi administrat şi pe alo-

---

1) Cu prilejul povestirii despre Petre Cercel (1583-85), Vaillant vorbeşte în *La Romanie*, t. I, p. 325 şi urm. despre prima intervenţie a Franţei în afacerile Ţării-Româneşti.

2) Wilkinson, *Tableau de la Valachie et de la Moldavie*, p. 162.

3) Wilkinson, *op. cit.*, p. 163-164. Cf. Raicevici, *Voyage en Valachie et en Moldavie*, p. XXVI, 55.

4) Wilkinson, *op. cit.*, p. 164-5. Cf. Raicevici, *op. cit.*, p. 55: „L'établissement des consuls et surtout de celui de Russie, a produit une grande amélioration dans l'administration, parcequ'ils retenaient dans le devoir les agents de l'autorité qui auraient craint que les ministres ne fissent des plaintes à la Porte. Les princes furent ensuite obligés de recevoir les consuls russes dans les Principautés".



www.dacoromanica.ro

curi să-l observe şi cum cugetă, la ce nădăjdueşte. Aceşti secretari, cum au fost, de pildă, Carra, Contele d'Hauterive şi alţii, au fost şi cei dintâi cari au scris despre ţările noastre, propagând cele dintâi ştiri despre naţionalitatea română.

Aceştia mai au meritul că au pregătit stabilirea, la Iaşi şi la Bucureşti, a consulatelor franceze. Ei întocmiau memorii fie pentru ambasada din Constantinopol, fie direct pentru Paris, îndemnând să se numească cât mai urgent câte un consul francez în cele două capitale româneşti, atât pentru interesele comerciale ale Franţei, cât şi pentru a supraveghià ţinuta şi felul de cârmuire al Domnilor.

Franţa, care nu se amestecase niciodată deadreptul în treburile ţărilor dunărene, fie din rivalitate faţă de Casa de Austria, fie din prietenie faţă de împărăţia otomană, se hotărî în fine — după exemplul Rusiei şi al Vienei — să-şi trimită şi ea reprezentanţi oficiali în Moldova şi Ţara-Românească, la 1798, cari aduceau cu dânşii şi ideile nouă ale Revoluţiunii; şi apoi, toate guvernele următoare, au continuat, fără întrerupere, tradiţiunea [5]).

Odată aşezaţi în inima ţărişoarelor noastre [6]), acestea vor formà obiectul curiozităţii şi observaţiunilor acelor misionari, dintre cari mulţi, oameni de cultură şi de inimă, vor ridicà glasul, la timp, în favoarea dreptăţii noastre, transmiţând superiorilor lor politici, idei şi fapte sigure din vieaţa şi frământarea unui popor asuprit şi înăbuşit. Ei vor vedeà zilnic pe aceşti „sărmani" Români, demni desigur de o soartă mai bună şi cari, prin continuele schim-

5) Cf. P. Eliade, *De l'infl. française...* 151-155, 208-209; şi Wilkinson, *op. cit.*, p. 165.

6) In 1802 deabià, s'a trimis un consul general englez spre a înlesnì comunicările pe uscat între Turcia şi Marea-Britanie; acesta a fost rechemat în urma păcii dela Tilsitt şi restabilit în 1813, când s'a adăogat la însărcinările sale şi aceea de a întinde relaţiunile comerciale cu Principatele (Wilkinson, *op. cit.*, p. 165-6).

— „La Prusse ayant, dans ses traités avec la Porte, stipulé qu'elle pourrait avoir des consuls partout où les autres puissances amies en avaient, le Prince de Valachie, en vertu d'un *beyrat* ou firman, reconnut en cette qualité M. Marcus qui fut consul à Bucharest en 1818 et qui, après sa mort, arrivée en 1820), fut remplacé par M. le Baron de Kreuchely homme vraiment estimable sous tous les rapports. C'est un hommage que l'amitié se plaît à rendre à la vérité. La France avait aussi dans ses derniers temps un consul à Bucharest" (Nota traduc. p. 56).



www.dacoromanica.ro

bări ale cârmuirii, suferiau rele de nespus şi grele asupriri [7]).

Cu vremea, aceşti consuli streini vor aveà „la haute main" în direcţiunea politicii noastre şi vor ajunge un cuvânt sau un semn al cutărui sau cutărui diplomat acreditat la Iaşi sau la Bucureşti „pour faire la pluie et le beau temps en Valachie et en Moldavie" [8]).

In chipul acesta rapoartele lor consulare vor deveni un isvor de cunoştinţe sigure pentru starea principatelor române şi vor slujì la formarea unei opiniuni juste despre noi, în crategoria cea mai direct interesată în chestiunea politicii Orientului, a marilor cârmuitori ai soartei popoarelor.

Bogăţia şi frumuseţea ţărilor noastre nu odată vor fi lăudate în scrisorile consulilor către miniştrii lor respectivi [10]); agitaţiunea spiritelor dornice de o vieaţă nouă

7) Raicevici, *op. cit.*, p. XXIX.

8) G. Bengescu — *La question dynastique...* 1889, p. 4.

9) Despre vizita Principelui Albert de Prusia la Bucureşti, la 3 Iulie 1843 (Hurmuz. XVII, p. 962). — Despre liberarea ţiganilor mănăstireşti şi ai statului *(ibidem,* p. 1006-1007). — „Le consul de France, *M. Ledoux,* que des événements politiques avaient momentanément éloigné de la Valachie, a présenté hier ses lettres de créance au nouveau prince..." (Lagarde, *Voyage...* 1824, p. 335). — Importanţa porturilor româneşti pentru comerţul francez (*Hurmuz.* XVII, p. 715). — Duclos à Molé (Iaşi 1837, Mai 12) despre situaţia Domnului: „...placé comme il est, entre deux cours rivales, qui croient avoir chacune le droit de commander dans le pays qu'il gouverne et à la tête d'une noblesse assez dificile à conduire, que de prudence et de fermeté ne lui faut-il pas, pour mener à bien le vaisseau de l'Etat" *(Hurmuz.* XVII, p. 662). — Despre situaţia Principatelor faţă de Rusia (Cochelet à Thiers, Buc., 20 Mai 1836, *Hurmuz.* XVII, p. 610-621). — Mimaut à Thiers (Iaşi, Iulie 1836), asupra stării Moldovei *(Hurmuz.,* XVII, p. 631-634). — Memoriul Baronului de Bois-de-comte asupra chestiunii Principatelor şi adresat lui Rigny (Buc. 10 Mai 1834, *Hurmuz.,* XVII, p. 328-403). — Cochelet à Boglie, completând memoriul precedent (Buc. 15 Mai 1835, *Hurmuz.* XVII, p. 467-478 şi urm.).

— „Iassy comme Bucarest est résidence d'une cour grecque, c'est-à-dire d'hommes vains et superficiels qui, rapportant tout aux formes extérieures, les ont rendues les conditions essentielles de leur considération, de leur estime, et, par suite, de l'estime, de la considération publique. Le luxe y est à la lettre un besoin de première nécessité" (Parraut către Talleyrand, min. rel. externe, Constantinopol, 23 Oct. 1801; *Hurm.,* supl. I, vol. II, p. 213 şi urm.).



www.dacoromanica.ro

şi setoase de dreptate va fi des reliefată în rapoartele misionarilor străini; şi în deosebi vecinicile frământări pentru o nouă îndrumare politică, pentru scuturarea jugului greu de asuprire materială şi de înăbuşire morală, pentru desvoltarea în voie a însuşirilor sufleteşti ale poporului, pentru creierea unei vieţi mai bune, materiale şi morale, prin independenţă, prin unire, prin putere, vor găsi prilej de a fi scoase la iveală şi puse deadreptul în faţa oamenilor politici ai Franţei, prin scrisul generoşilor reprezentanţi ai ţării-surori, de pe ţărmurile Senei [9]).

Din primul moment, un strein trimis să observe starea de lucruri dela noi, în vederea strângerii relaţiunilor economice cu patria lui respectivă, va fi uimitor surprins de inegalitatea împărţirii bogăţiei ţării între clasa conducătoare şi massa poporului: deoparte, totul în mânile boierilor şi în „cassa" Domnitorului [11]), vieaţă de belşug şi de risipă; de alta, cea mai neagră mizerie în populaţiunea dela ţară, imensa majoritate a acestor provincii.

Aceste ţărişoare, cărora Providenţa le-a oferit cu dărnicie atâtea daruri naturale, şi cari, după afirmaţiunea reprezentantului francez dela Bucureşti din 1825, preţuiau mai mult decât cele douăsprezece mai bune departamente ale Franţei [12]), zăceau într'un fel de demoralizare gene-

— „...Ce point intermédiaire entre la Turquie et presque toute l'Europe est un lieu de passage continuel" (Saint Luce, consul general francez la Bucureşti, în 1803; *Hurm.* supl. I, 3, p. 578). Acelaş mai vorbeşte de luxul şi scumpetea din Bucureşti din cauza „des désastres dont cette principauté a récemment été le théâtre et où le prix des denrées et surtout celui du loyer des maisons s'est accru en raison des événements" (p. 579).

10) Cf. Note dressée par le Vice-Consul de la République Française à Iassy, citoyen Parraut, en réponse et pour satisfaire à celle du Citoyen Consul général dans les provinces turques, situées au delà du Danube (Iaşi, 13 Iunie 1798); priveşte starea politică, economică şi comercială a Moldovei *(Hurm.* supl. I, vol. 3, p. 513). Cf. *ibidem,* vol. 2, p. 177: nota vice-consulului Parraut, privitoare la geografia, avuţiile pământului, administraţia, locuitorii, principii, Ovreii, Ţiganiii, producţiunile şi comerţul intern şi extern al Moldovei (Iaşi, 11 Iunie 1798). Datele sunt mai mult sau mai puţin exacte, fiindcă autorul n'a avut vreme să călătorească înăuntrul ţării, erà şi greu pentru aceasta, din pricina drumurilor nepracticabile.

11) „le gouvernnement aussi monstruensement cher (le hospodar ayant perçu sur la Valachie en trois ans 36 milions piastres" (Hurmuzaki, XVII, p. 28).

12) Hugot à Damas, Bucarest, 22 octobre 1825 (Hurmuz. XVII, p. 28).



www.dacoromanica.ro

rală. In nişte regiuni, asupra cărora natura a răspândit toate bunurile, să vezi lâncezeală şi descurajare, însemnează să înfrângi orice avânt în agricultură, comerţ şi industrie.

Boierii sunt înfăţişaţi, în generalitatea cazurilor, în documentele vremii, ca oameni slabi şi răsbunători, cari nu plecau urechea decât la ce le mulţumià lăcomia. Dar nu erau toţi lipsiţi de orice sentiment de naţionalitate; erau suflete în stare de a mai tresări încă de sentimentul patriotismului, dacă minţi luminate şi binevoitoare ar fi ştiut cum să le strecoare în inimi sfaturile salutare. Dar elementele acelei energii pentru neam şi patrie, adormite deocamdată, se găsiau cu prisosinţă printre boierii de mâna a doua şi mai ales printre locuitorii dela ţară [13]).

In agitaţiunea ce cuprinsese în chip fatal minţile mai luminate şi inimile mai vibrătoare ale Românilor, încep să se desemneze din primele decenii ale veacului al XIX-lea, opiniuni felurite. In năzuinţa unei stări mai bune a ţării lor, un număr mare dintre boieri erau alături de Rusia, alţii, mai puţini, erau cu Turcia, câţivà ţineau la Austria şi cei mai luminaţi voiau independenţa ţărilor [14]).

Pentru aceştia din urmă, tendinţele Rusiei de a-şi întinde mâna hrăpăreţă peste ţările noastre, sub masca protectoratului, erau aşà de vădite încă pe la 1830, în cât au început, în mod ascuns — e drept — la început, o vie propagandă, pentru o independenţă totală, garantată şi controlată de marile puteri, şi pentru a se sustrage despotismului rus [15]), şi pentru a se liberà pentru totdeauna de Turcia, în a cărei soartă viitoare n'aveau nici o încredere. De sigur însă că această dorinţă nu se puteà înfăptui deodată. Infăptuirea ei însă, cu timpul, atârnà de felul cum ea erà sprijinită de puterile europene. Trebuià, atât pentru binele principatelor româneşti, cât şi în interesul Europei, să se pună o piedică protectoratului rusesc, întărindu-se suzeranitatea turcească, şi anume să se accentueze că Românii vor să păstreze în toată plinătatea lor tratatele vechi cu Turcia şi cu celelalte puteri. In consecinţă, trebuià să se numească de îndată Domni în cele două

13) Huber à Molé, Iassy, 4 Nov. 1838, Hurmuz. XVII, p. 718.

14) *ibidem.*

15) „Lagau à Broglie, en lui transmettant la dépêche envoyée à l'Amiral Roussin, l'ambassadeur français à C-tinnople, sur le désir caché des Boyards pour l'indépendance de leur pays, Buc., le 3 Nov. 1833", *Hurmuz.* XVII, p. 305.



www.dacoromanica.ro

principate şi acestea să se libereze numai decât de armatele ruseşti [16]).

Trei săptămâni mai târziu, după ce acele dorinţe au fost comunicate dela Bucureşti reprezentantului francez din Constantinopol, se comunică şi dela Iaşi că boierii „ar vrea, dând un tribut anual, ca cel pe care-l plătesc dela tratatul din Adrianopol, sau altul care s'ar hotărî la Constantinopol, să facă un principat independent de fapt, „ayant un prince de son choix, mais relevant de la Porte, sous la garantie des trois puissances" [17]).

Şi dintr'o parte şi dintr'alta nu întârzie a se arătà în faţa opiniunii europene, reprezentată în principate prin trimişi diplomatici, strigătul de protestare al Românilor luminaţi împotriva scopurilor Rusiei şi a acelei legiferări, cu aparenţe umanitare şi progresiste, a Regulamentului organic. Consulii streini au avut prilejul să se încredinţeze ei singuri că acest Regulament organic erà un adevărat măr al discordiei, aruncat în ţările noastre, pentru a da prilejul curţii protectoare de a se amestecà în treburile noastre dinăuntru [18]).

Acum înşişi reprezentanţii Franţei aveau prilejul să se convingă că sforţările Rusiei tindeau să acapareze principatele româneşti şi să-şi ducă hotarul împărăţiei pe ţărmurile fertile ale Dunării, pentru a-şi uşurà apoi trecerea, la nevoie, pe ţărmul drept al acestui fluviu [19]).

---

16) Lagau à Sebastini, sur *la manière dont on a imposé et dont fut accepté le Règl. organique* (le 2 Sept. 1831, Râu-Vadului): *„En Moldavie le caractère de l'opposition a été beaucoup plus prononcé,* car *les Boyards* de cette province, par le fait seul de leur position géogr., ont été de tout temps, moins oppressés par les Turcs et plus préoccupés de la crainte de devoir un jour, à l'exemple des habitants de la Bessarabie, échanger la simple protection du Cabinet de St. Pétersbourg contre la nationalité russe... Aussi *les paysans* n'ont-ils pas tardé... à demander, par l'organe de quelques hommes déterminés, quel intérêt les Russes avaient à les doter d'institutions qu'ils n'avaient point eux-mêmes; institutions qui, en les affranchissant de l'oppression de leurs seigneurs, ne remplaçaient en rien, ni les facilités d'existence qu'ils leur accordaient souvent, ni la faculté de se racheter du service militaire, d'ailleurs si contraire à leurs goûts et à leurs habitudes". Hodoş, p. 255.

17) Mimaut à Broglie, Iassy, le 30 Nov. 1833, *(Hurmuz.* XVII, p. 306-7).

18) Huber à Molé, Iassy, le 6 Avril 1838.

19) Huber à Molé, Iassy, le 4 Nov. 1838.



www.dacoromanica.ro

„Il est des gens d'esprit qui voient de l'avenir dans les deux prirncipautés" — scria în rapoartele sale un erpresintant diplomatic al Franței, în 1838 [20]). Da, fiindcă puținii intelectuali, cari judecau despre soarta viitoare a țărilor românești în scopul unei scuturări depline de juguri și protecțiuni streine, nu se opriau numai la ideea independenței, ci mergeau mai departe; voiau ca cele două țări, atât de apropiate ca fire, limbă și lege, cu populațiuni identice, să înceteze de a se mai desvoltà aparte fiecare și să alcătuească un singur stat, cu un singur domnitor, care să fie un prinț strein, în cazul când nu s'ar găsì printre ei un om capabil să fie învestit cu această înaltă putere [21]).

Iată într'adevăr ce găsim în rapoartele consulare ale vremii:

„S'il y a un grand amour d'argent dans le pays, et une soif ardente de places, il y a en revanche un grand fond de nationalité, soit que le voeu que les Moldaves forment, de voir les deux principautés fondues en un royaume, ce qui nécessiterait un Prince étranger pour le gouverner, ait pris naissance chez eux, soit qu'ils aient pris cette idée dans les journaux de l'Europe, qui depuis un an écrivent peut-être beaucoup trop sur la Valachie et la Moldavie, c'est après tout, une question qui se débat entr'eux avec une chaleur inaccoutumée" [22]).

Ba câteodată ideia unirii luà un înțeles și mai larg, gândul boierilor luminați și patrioți erà la unirea cea mare, a tuturor Românilor, ceeace ar da mai multă putere morală și materială statului românesc și ar slujì și popoarelor Europei apusene ca o întăritură împotriva Rusiei:

„Lidée rationnelle d'un nation roumaine, par les populations qu'on trouve en Bessarabie, en Transylvanie, dans le Banat et la Bucovine, où deux millions d'habitants de plus, ajouteraient une force morale à l'agrandissement d'un territoire assez imposant, pour former un rempart, non seulement utile à la Turquie contre les Russes, mais encore pour créer une alliée de plus à l'Autriche, comme à toutes les puissances de l'Europe occidentale" [23]).

In mijlocul acestei agitațiuni ce luà din ce în ce mai

---

20) Huber à Molé, Iassy, le 6 Avril 1838 *(Hurmuzaki,* XVII, p. 697).

21) idem, le 14 janvier 1839 *(Hurmuz.* XVII, p. 725).

22) Huber à Molé, Iassy, le 6 Avril 1838, *Hurmuz.* XVII, p. 696.

23) Huber à Molé, Iassy, 1839, 28 févr., asupra dorințelor Românilor *(Hurm.* XVII, p. 739).



www.dacoromanica.ro

mari proporţiuni, împotriva imperiului protector şi pentru independenţă şi unire, ochii tuturor se îndreptau cu nădejde către marile puteri europene, în mâna cărora sta izbânda sau neizbânda acestor nobile sforţări.

„Que la France, l'Angleterre et l'Autriche nous montrent leur bon vouloir et alors nous, nous montrerons à l'Europe ce que nous sommes, ce que nous pouvons. Nous serons hardis, du jour où secourus par l'occupation autrichienne l'Angleterre et la France nous promettraient leur appui" [24]) — spuneau câţivà boieri patrioţi, mai inimoşi, reprezentantului francez dela Iaşi.

Toate privirile româneşti, toate nădejdile noastre se îndreptau în deosebi către Franţa, al cărui spirit începeà să se înfiripeze tot mai mult în principate, prin mijlocirea literaturii, culturii şi politicii franceze, precum şi printr'o afinitate de rassă, deci de cuget şi de simţire.

Pătrunderea şi lesnicioasa asimilare a spiritului francez în principatele româneşti izbiră dela început luarea aminte a consulilor [25]). Cetirea literaturii franceze, învăţarea limbii franceze, întocmirea şcolilor după sistemul francez, cu profesori aleşi dintre emigraţii din apus, toate acestea dovediau că poporul care-şi dibuià ieşirea la lumina civilizaţiunii aveà un suflet apt pentru ideile mari ale culturii umane. Insuşi Domnitorul, din sferele lui înalte, dedeà exemplul. Inclinarea lui pentru Franţa reieşià din toate actele lui şi aceasta îi aduceà o notă în plus, un merit mai mult, în ochii regelui şi naţiunii franceze [26]).

---

24) Huber à Molé, Iaşi 1838, 4 Nov. *(Hurm.* XVII, p. 718).

25) En 1837, le hospodar qui avait beaucoup amélioré le sort de la Moldavie et régénéré la population par l'enseignement, avait également formé une bibliothèque classique des livres qu'il avait fait venir de Paris. (Duclos à Molé, Iassy, 12 Mai, 1837; *Hurmuz,* XVII, p. 663). Un grand vice régnait dans l'enseignement particulier en ce qu'on le bornait à l'étude de langues, d'un peu de littérature, d'histoire et de géographie et que la morale n'entrait jamais pour rien dans l'éducation. Son Altesse, à qui une pénible expérience avait trop fait sentir que le pays avait encore plus besoin de gens de bien que d'hommes instruits, avait envoyé en France, un exprès, Furnaraky, qui avait longtemps habité la Moldavie, pour en amener un professeur de philosophie, anguel il en adjoindra deux pour d'autres sciences. Furnaraky était en outre chargé d'acheter pour l'Académie de Iassy des livres et des instruments de physique et de chimie *(idem, ibidem).*

26) „Ce qui doit recommander particulièrement le Prince moldave auprès du Roi et de notre nation, c'est *l'inclination qu'il a pour la France* et qui ressort dans tous ses actes. Ainsi,



www.dacoromanica.ro

In faţa acestei tendinţe a spiritului nostru public, consulii şi reprezentanţii diplomatici ai Franţei nu puteau decât să aprobe şi să sprijine agitaţiunile Românilor. Desigur, că în vederea înfăptuirii dorinţelor lor, ei trebuiau să aducă şi tonul moderaţiunii şi tactul oamenilor experimentaţi în ale politicii, faţă de graba şi nerăbdarea ce-o puneau adesea în manifestările lor, Românii noştri însufleţiţi la gândul dreptăţii şi al independenţii [27]).

Şi într'adevăr, inteligenţa noastră conducătoare nu

---

il avait envoyé ses enfants continuer leurs études au collège de Lunéville, sacrifiant au sentiment dont je viens de parler, des considerations du plus grand intérêt. Et si plus tard, il les en retira, pour les placer à Berlin, ce ne fut certes pas de son propre mouvement. *Par son choix trois de nos compatriotes jouissent de l'avantaje d'enseigner à l'Academie,* avec des appointements considérables et votre Excellence vient de voir que le nombre en sera bientôt augmenté. J'observerai que la langue russe qui est d'obligation à cette école, n'a qu'un professeur, sans élèves; tandisque les cours du français, qu'on n'est pas obligé de suivre, et il est facile de deviner la raison de cette différence, sont fréquentés par tous les étudiants avec un empressement et une assiduité remarquables; en sorte que, dans quelques années, l'usage de notre langue sera ici presque aussi général que chez nous. Il est le plus zélé, aussi bien que le plus puissant protecteur du théâtre français, qui ne se soutient que par les secours, qu'il lui accorde. Elevé de ses premierès années par un gouverneur fr., M. l'ablé Lomé (?), il est tellement identifié avec nous, qu'il se montre presque aussi sensible aux événements qui intéressent la France, que s'il s'agissait de sa Principauté" (Duclos à Molé, Iassy, 1837, 12 Mai; *Hurmuz.* XVII, p. 663).

27) J'ai eu beaucoup de peine à calmer l'effervescence de ce vieillard, (Prince Mavrocordat) qui m'a rappelé, et par son costume oriental, et par son brûlant enthousiasme, mes anciennes relations de 1812, avec les chefs des premières familles polonaises de la Lithuanie, lorqu'elles attendaient leur indépendance. Il voudrait, avant de finir ses jours, voir se réaliser le rêve de toute sa vie. Je lui ai parlé le langage de la prudence et de la modération, en l'engageant à attendre tout du temps et des circonstances, sans se compromettre par des actes qui justifieraient des mesures de répression. Je lui ai montré le cadavre de la Pologne, gisant à côté d'eux. Je l'ai persuadé enfin, de tout l'intérêt que nous prenions à l'avenir des provinces du Danube; mais aussi que, plus cet intérêt était vif et sincère, plus il fallait en régler l'emploi, et le subordonner aux évènements".

Cochelet à Rigny (Buc. 1835, 22 janv.), Hodoş p. 449.



www.dacoromanica.ro

vedeà scăparea şi realizarea aspiraţiunilor noastre legitime decât în sprijinul Franţei[28]). Şi, în situaţiunea aceasta, rostul reprezentanţilor Europei erà să încredinţeze pe boierii noştri că sforţările Românilor nu vor rămâneà fără ecou în statele mari, şi în deosebi în Franţa, să le ridice moralul şi să le inspire nădejde şi încredere în triumful dreptăţii[29]). Increderea în Turcia scăzând din ce în ce mai mult în ochii bărbaţilor noştri conducători, de când influenţa Rusiei creşteà tot mai mult fără să întâmpine o serioasă opoziţiune din partea puterii suzerane, toată nădejdea rămăsese la Anglia şi la Franţa, şi în deosebi la aceasta din urmă, şi fiecare mişcare, cât de neînsemnată, a acestora, erà urmărită cu interes şi emoţiune în ţările româneşti[30]).

28) Cochelet à Rigny (Buc. 1835, 22 Ian.) sur Mavrocordat et ses sentiments pour la France.

„Le Prince Mavr., dont l'attachement à la France date de 30 années, puisqu'à cette époque, il était dejà dans les rapports les plus intimes avec le comte Reinhardt, est un homme dont le patriotisme ardent ne peut supporter la nouvelle situation, fause et humiliante, dans la quelle le gouver. russe a placé son pays. *Il ne voit de salut pour lui que dans la protection de la France; il est un des chefs du parti nombreux, qui veut l'indépendance absolue des provinces du Danube*" (Cochelet à Rigny, Buc. 1835, 22 Janv.; Hodoş, p. 449).

29) Lagan à Broglie, sur la mission du Baron de Bois-le-Comte dans la question des princip., Buc., 1833, le 9 Déc.

„...tout ce qui peut faire supposer à l'autorité russe qu'on l'observe, qu'on la suit dans sa marche insidieuse, et qu'on devine ses projets menaçants, le trouble, en lui rappelant qu'il y a encore des puissances, qui ne veulent pas plus de ses empiètements déguisés, que de ses envahissements patents. Sous rapports, la mission de M. de Bois-le-comte la désabusera entièrement, et ranimera le courage des Boyards, qui se croyaient abandonnés par le reste de l'Europe, au caprice de la Russie, et qui verront, dans l'arrivée d'un envoyé du Gouvern. fr. une démonstrationn d'intérêt, la première qu'on ait faite en leur faveur, depuis 1812" (Hodoş, p. 307).

30) Mimaut à Broglie, Iassy 1833, 30 Nov.

„La nomination d'un agent au poste d'Iassy, qui était resté vacant, a paru aux Boyards une preuve que le gouvern. fr. ne perdait pas de vue ces pays-ci, avec une satisfactionn dont ils n'ont pas hésité à me confier la cause...

..Si l'on espère un peu aujourd'hui, ce n'est que dans la France et l'Angleteree. Les Boyards seraient disposés à s'adresser directement à elles et à les supplier d'appuyer, à C-tinople, des propositions qu'ils n'osent faire eux-mêmes à la Porte, dont ils redoutent la faiblesse et la condescendance pour la Russie,



www.dacoromanica.ro

E interesant cum au început a „acționă" agenții Franței la noi, în fața problemelor politice ce se puneau; ce-au făcut ca să oprească influența rusească crescândă și să asigure desvoltarea liberă a poporului care voia să vadă retrăind drepturile țării; în ce măsură, prin scrisul, prin străduința lor au contribuit la lămurirea problemei românești în ochii diplomației franceze.

In primul rând, consulii francezi, cari printr'un firman al împărăției suzerane, aveau precădere asupra celorlalți reprezentanți streini [31]), erau chemați să contribue la o lucrare de ordin negativ, la înlăturarea unui rău, la limpezirea unei situațiuni dăunătoare bunei desvoltări a vieții poporului român.

Care era acest rău? E acela împotriva căruia se ridicase într'o înțelegere deplină, în orice prilej de manifestare, spiritul românesc în tot ceeace aveà el mai bun și mai curat, prin patrioți, prin tinerimea studioasă, prin publicațiuni, atrăgând atențiunea reprezentanților streini din țările noastre.

Un general rus pune să bată toba, vestind sosirea oștirilor rusești, „apărătorii patriei", și amenințând pe aceia cari nu-și vor pregătì încăperile în vederea găzduirii lor [32]); invaziunea se produceà în unicul scop de a sprijinì „influența rusă" și scopurile ei ascunse; agenți, emisari, făgăduieli, bani — totul e pus în joc pentru ajungerea țintei propuse [33]); un președinte-plenipotențiar al divanurilor le amintește de „recunoștința față de toate bunătățile împăratului" și vrea „să civilizeze" mai repede pe boieri, poruncindu-le să-și schimbe costumele tradiționale [34]); în disprețul Regulamentului organic care dă Domnitorului putere suverană în administrația țării, consulii ruși se amestecă în toate treburile și „când intriga nu izbutește, ei exercită o presiune asupra Domnului [35]); prin făgăduieli nesincere, prin insinuări perfide au ajuns să rătăcească o seamă din Români, cari nu pot pătrunde intențiunile ascunse ale împărăției moscovite [36]).

et par laquelle ils craignent d'être trahis" (Hodoș, p. 306).

31) Huber à Molé (Iași, 1848, 4 Nom.), Hodoș, p. 718.

32) Hugot à Polignac, 27 Noem., 1829, Hodoș, p. 230.

33) Huber à Molé, Iassy, 1838, v Noem., Hodoș, p. 718.

34) Hugot à Portalis, 6 Iulie 1829, Buc., Hodoș, p. 187.

35) Huber à Molé, 1 Fevr. 1839, Iași, Hodoș, p. 733.

36) Hugot à Polignac, 27 Noem. 1829, Buc., Hodoș, p. 230. Cf. de asemenea: Hugo à Portalis, Buc., 6 Iulie 1829, Hodoș, p. 186: *Curierul românesc* No. 22 din 24 Iunie (6 Iulie), p. 92, încheie un articol prin cuvintele — le dă în traducere franceză: „Tous les braves pandours sont prêts à mourir le sabre à la main, pour l'honneur de la patrie et de l'Empereur!".



www.dacoromanica.ro

In faţa acestei stări de lucruri, ce atitudine iau reprezentanţii puterilor streine?

Ca să zădărnicească influenţa rusă, primul lucru la care s'au gândit a fost să „menajeze" suzeranitatea otomană. Ca urmare, dese intervenţiuni la ambasadele respective dela Constantinopol, sforţări numeroase pe lângă Cabinetele franceze şi engleze [37]), ca să determine împărăţia turcească de a aveà în vedere interesele Principatelor româneşti, pe temeiul vechilor convenţiuni, „cari par a le interzice dreptul de a înstreinà sau de a cedà aceste principate, întrucât acestea sunt supuse Semilunei numai în anumite condiţiuni" [38]).

In al doilea rând, ei îşi dau seama că aceste ţărişoare au nevoie de „mijloace de acţiune" serioase, pentru a se puteà împotrivì năzuinţii de năvălă rusească, în drumul ei spre Constantinopol; din acest punct de vedere, reprezentanţii streini atrag din nou atenţiunea Puterilor lor din Occident [39]). Ar fi bine — spuneau ei — ca agenţii consulari streini dela Iaşi şi Bucureşti să fie împuterniciţi prin influenţa diplomatică şi politică a statelor lor respective, a intervenì să se respecte autoritatea Domnitorului şi drepturile ţării, consfinţite atât prin regulamente, cât şi prin tratate şi capitulaţiuni, putând protestà împotrivà tuturor actelor consulilor ruşi, cari ar depăşì atribuţiunile unor agenţi streini. De altfel acestea erau însăşi dorinţele cârmuirilor domneşti, transmise în deosebi cabinetelor Franţei şi Angliei [40]). Pe lângă aceasta, consulii acestor două puteri streine şi în special consulii francezi se mai făceau „ecoul" şi celorlalte gânduri şi doleanţe, ce agitau sufletul românesc: să scape ţările româneşti dunărene de orice „protecţie copleşitoare", să scoată administraţia ţării de orice înrâurire streină şi — o idee care agitată în mod

---

37) *„L'Angleterre,* on ne saurait le dissimuler, cherche à diminuer ou du moins à neutraliser l'influence russe dans les Principautés, et provoque par tous les moyens qu'elle peut avoir, un ordre de choses qu'elle se plait à recommander aux Puissances, ses alliées, spécialement la France, qu'elle désire s'associer, dans un but de sage politique qui leur est commune. M. Colquhoun s'acquitte, je le sais, avec zèle de cette tâche, dans l'intérêt des deux Principautés" (Huber à Molé, Iassy, 1839, 28 février; Hodoş, p. 739).

38) Lagan à Broglie; Hodoş, p. 305. — „La protection ottomane est pour la Principauté unne sauvergarde qui peut la mettre à l'abri de tentations ambitieuses" (Huber au Duc de Dalmatie, Iassy, 31 jauvrier 1840; Hodoş, p. 766).

39) Huber à Guizot, Iassy 1841, 14 Mai; Hodoş, p. 809.

40) Hodoş, p. 733.



www.dacoromanica.ro

platonic în poezie şi literatură sau în scrieri izolate franceze, prinde mai multă consistenţă — să unească într'un singur stat ţările Moldovei şi Munteniei, pentru ca dându-le mai multă tărie, să aducă mai repede izbândirea gândurilor lor de viitor şi să formeze un hotar puternic împotriva tendinţelor năvălitoare ale Rusiei[41]).

Această idee a unirii o găsim de multe ori expusă şi discutată în rapoartele consulare şi corespondenţa diplomatică franco-română, cu începere din anul 1839 şi următorii. Ea nu se înfăţişează sub cuprinsul ei cel larg, al unirii tuturor Românilor; n'a părut „oportun" la data aceea să se pună problema în toate întinderea ei, înţelegând şi pe Românii din Banat şi din Transilvania, şi cu atât mai puţin pe cei din Basarabia: „Il ne faut pour le moment que s'en tenir à l'union simple et imédiate des deux Principautés, telle que les deux traités derniers les ont établies"[42]).

Pentru ca această frumoasă idee să se poată înfăptui şi a se hotărî şi în privinţa Domnului menit să cârmuească o ţară unită, trebuiă mai întâiu să se obţină asentimentul Franţei, Austriei şi Angliei şi să se spună că conducătorul ales ar fi devotat Rusiei, pentru ca aceasta să nu exercite o presiune protivnică acestui plan măreţ. Şi în chestiunea aceasta, rolul cel mai de seamă, de mijlocitori pe lângă marile puteri europene, îl aveau tot consulii, cari într'adevăr — vorbim în deosebi de cei francezi — au raportat şi au insistat în nenumărate rânduri în sensul dorinţelor poporului român, pe lângă şefii lor direcţi dela Constantinopol, sau direct către miniştrii dela Paris.

Căci îndată ce principalii agenţi europeni — îşi ziceau Românii — le-ar fi dat sprijinul influenţei lor, statul unit moldo-valah ar fi putut prinde mai multă consistenţă: „îndată el ar fi fost în stare să ofere o forţă de o sută de mii de oameni, armaţi şi echipaţi, opunând — ca o a doua Belgie — o barieră folositoare atât Austriei cât şi Turciei, împotriva năvălirii Rusiei, care n'ar mai puteà în cazul a-

41) Huber à Molé, Iassy, 1839, 18 février; Hodoş, p. 739; cf. Huber à Guizot, Iassy, 1841, 14 Mai; Hodoş, p. 809.

42) idem, p. 734, cf. şi p. 737-738. In agitarea acestei unirî, e vorba cu insistenţă ca Domnul ţărilor unite să fie Mihaiu Sturza, „dont la position sociale, les capacités, les richesses promettraient un chef propre au gouvernement". Cf. Huber à Guizot, *ibidem,* p. 809: „La connaissance que j'ai acquise ici des hommes et des choses me fait partager l'opinionn générale, que j'émets en toute confiance que personne n'est mieux que le Prince Michel Stourdza, à même d'en être le chef parce qu'à ses hautes capacités, se rattachent un patriotisme pur et beaucoup de désintéressement".



www.dacoromanica.ro

cesta să exercite vreo influenţă asupra populaţiunii de pe ţărmul drept al Dunării şi ar slujì la nevoie şi ca o rezistenţă demnă de luat în seamă, în favoarea Porţii împotriva Puterii care ar încercà să o atace“ [43]).

Faţă de această pornire a spiritului românesc, reprezentanţii Franţei în ţările noastre socotiau necesară o înţelegere între Puterile Europei, pentru sprijinirea acţiunii politice din Principate; şi — ca un fel de avertisment — dacă ele nu vor da „sprijinul moral“ cuvenit ţărilor româneşti, dacă s'ar refuzà ajutorul lor împotriva încălcărilor teritoriului românesc, Românii, cu toate că au puţină simpatie pentru Ruşi, vor cădeà, de voie de nevoie, în braţele împărăţiei moscovite [44]).

* * *

La începutul veacului al XIX-lea, ţările româneşti erau supuse la două înrâuriri: a Rusiei, sprijinită pe putere, şi a Franţei, întemeiată pe nevoia de civilizaţie şi pe educaţiunea naţională. Această putere morală a Franţei erà datorită unei serii complexe de fapte, răspândirii ideilor sale civilizatoare, spiritului atrăgător al literaturii sale, farmecului limbii — factori externi; şi consulatului francez dela Bucureşti şi Iaşi, şi mai ales coloniei franceze din aceleaşi centre — factori interiori [45]).

---

43) Hodoş, p. 733-734.

44) Un concert bien entendu entre toutes les puissances, peut seul empêcher la réalisation de funestes projets de la part de la Russie, et l'on doit se bien pénétrer de cette idée, que la fermeture du Bosphore aux vaisseaux de guerre de toutes les nations, fait sentir à cette dernière puissance, aujourd'hui plus que jamais, la nécessité de prendre possession des Principautés, pour arriver plus facilement aux Balkans et fondre tôt ou tard sur Constantinople" (p. 809).

Huber à Guizot, Iassi 1841, le 14 Mai.

45) cf. Huber à Molé (Iaşi, 1838, 23 Martie), *Hurm.* XVII, p. 693-694: „Autrefois, les Romains attiraient dans la Dacie, des collons par milliers et s'y établissaient. Aujourd'hui, ces émigrations ne s'opèreraiennt plus de même; toutefois on voit individuellement beaucoup de Français et de Suisses s'y établir et former beaucoup d'établissements, languissants plutôt que prospères. Delà, bon nombre de pensions françaises pour garçons et pour demoiselles; instituteurs, professeurs, gens de lettres, tous enseignent le français et y trouvent leur existence. Aussi peut-on affirmer que dans aucun pays situé à l'est de l'Europe, on cultive notre langue avec plus de succès qu'en Moldavie".



www.dacoromanica.ro

Numirea consulilor Franței în Principate începe—după cum am văzut—abiă la finele veacului al XVIII-lea [46]). Autoritatea ca și influența lor au fost destul de reduse la început: au avut numai două momente de preponderență, în 1805, când a fost trimis ca ministru rezident Contele Reinhard și în timpul ambasadei Contelui Sébastini, la Constantinopol [47]).

Dar oare trebuià redus rolul reprezentanților Puterilor, în țările române, la o simplă observațiune pasivă, sau dimpotrivă se cuvenià ca ei să sprijine cu toate puterile lor și cu toată trecerea lor, înfăptuirea ideilor moderne, care începeau să prindă în atmosfera Principatelor [48]).

Trei fapte au adus, pe la 1835, oarecare influență consulatului francez: 1⁰ misiunea lui Bois-le-Comte de a face o dare de seamă, amănunțită și exactă, asupra stării Principatelor; 2⁰ numirea ca agent și consul-general, a lui Cochelet; 3⁰ venirea în aceeaș calitate, după Cochelet, a lui De Châteaugiron, care aveà ca secretar, pe Félix Colson, fiul unui emigrat, profesor în Țara-Românească [49]).

... Baronul Bois-le-Comte, diplomat, trimis în misiune specială pentru a raportà despre starea de spirit a Românilor, a fost foarte bine primit la București și la Iași. I s'au pus la dispoziție arhivele țării și toate actele cele mai secrete. Intr'o săptămână, el și-a putut da seama în mod temeinic despre starea actuală a Principatelor și

---

— Colonia franceză: „...sur un total fixe en Valachie de quatre vingt dix, comte un éclésiastique, dix-neuf instituteurs, dix-neuf institutrices, trois médecins, huit artistes, quatorze acteurs" (Colson, *De l'état présent et de l'avenir...*, p. 256).

46) cf. și Bengesco, *Bibl. fr.-roum.*, ed. II, p. XI-XII: „depuis le traité de Kutchuk-Kaïnurdji, signé le $^{10}/_{21}$ juillet, 1774".

47) Colson, *De l'état...* p. 253-4; și *Le National* din 15 Aprilie 1839.

48) *Le National* din 19 Oct. 1838, publică, sub forma de „corespondență valacă" (datată: București, 3 August), considerațiuni generale asupra Consulatului Franței în Țara-Românească și asupra rolului ce aveà el de îndeplinit în Principatele dunărene, în epoca în care toate spiritele se îndreptau către Franța.

Acelaș relevă frumoasă misiune de a răspândì „ardemment et dévouement" principiile franceze dela 1789 și 1830, îndeplinită de colonia franceză stabilită la București și la Iași, sforțându-se de a introduce, în Principate, limba, artele și comerțul Franței. (Cf. de asemenea și *Le National* din 15 Aprilie 1839).

49) cf. și P. Eliade, *Hist. de l'esprit public...* p. XXXI.



www.dacoromanica.ro

despre unele din năzuinţele de viitor ale poporului românesc. Dela 10 la 18 Maiu 1834, Baronul trimite vreo nouă rapoarte, cari sunt, de sigur, tot ce s'a scris mai bine şi mai cu exactitate cules asupra Moldovei şi Ţării-Româneşti.

In chipul acesta, Franţa oficială culegeà date sigure despre starea ţărilor române [50]).

Cochelet, pe de altă parte, în tot timpul şederii sale în Ţara-Românească, a ştiut să atragă de partea spiritului francez, pe cea mai mare parte dintre tinerii ce voiau să înveţe mai departe în streinătate. El înţelegeà că deocamdată Franţa nu puteà face altă politică faţă de Principate decât să le pregătească sufleteşte în spiritul său; el aprecià — în sensul acesta — şi sforţările şi rolul coloniei franceze dela noi, îi recunoşteà influenţa morală ce-o exercità asupra Românilor. Acestei politici, îi datorà Cochelet influenţa sa, acestei politici care mărì înrâurirea conceţenilor săi şi formă nădejdea acestei ţări... [51]).

In adevăr, cea dintâi preocupare a consulului general, la sosirea în Bucureşti, a fost de a-şi da seamă de pricinile stării morale în care se găsià societatea românească, pentru a întocmì un tablou ce-şi propusese să trimită guvernului francez, în această privinţă [52]).

Totuşi o acţiune similară care să privească la olaltă şi interesul moral al Franţei şi o îmbunătăţire a stării de fapt a Principatelor, se începuse cu mulţi ani înainte: „Ayant eu de mon arrivée ici — scrie, în 1825, consulul francez dela Bucureşti [53]) — occasion de remarquer et de me convaincre chaque jour de plus en plus, de cet état de situation des idées, j'ai pensé que mon devoir était d'en profiter pour fonder, s'il est possible, une influence morale dela France sur ce pays, qui ne demanderait pas mieux que de la recevoir, et j'ai pensé encore qu'un des meilleurs moyens d'atteindre un tel résultat serait d'envoyer en France pour y recevoir leur éducation, les fils de Boyards et habitants notables du pays...".

Şi într'adevăr, am văzut la capitolul precedent că, în hotărîrea tinerilor români de a-şi pregăti educaţiunea în Franţa, rolul consulilor a fost determinant.

Al treilea fapt care contribuie a face mai activ, mai plin de vieaţă, rolul reprezentanţilor francezi din ţările româ-

50) cf. şi *idem, La Roumanie au XIX-e siècle,* II, p. 315.

51) cf. *Le National* din 19 Octomvrie 1838 şi din 15 Aprilie 1839; deasemenea Colson, *De l'état...*

52) cf. *Hurmuz.* XVII, p. 447.

53) Hugot à Damas, asupra tinerilor boieri trimişi în Franţa... Bucureşti, 1825, Maiu 25 *(Hurmuz.,* XVII, p. 17).



www.dacoromanica.ro

neşti, e datorit tânărului secretar al lui De Châteaugiron, urmaşul lui Cochelet.

Felix Colson a fost un mijlocitor sincer şi leal, între consulul francez, colonia franceză şi ţara românească. Colson, care „avait déjà, bien malgré lui, bâillé trop longtemps chez les courtisans“ [54]), voì să-şi ajungă scopul venirii sale în Ţara-Românească, anume să cunoască ţara şi oamenii. Văzuse curtea şi curtenii, dorì să cunoască oraşul şi patrioţii şi-i cunoscù: cătă „inepţie“ găsise la cei dintâi, atâta capacitate află la cei de pe urmă. Tânăr, dar învăţat, sfaturile-i fură totdeauna ascultate şi urmate: prin ele s'au cunoscut la consulatul Franţei oamenii cari fuseseră vecinic ignoraţi, necunoscuţi. In chipul acesta, se aduceà un serviciu real politicii franceze în chestiunea Orientului.

In 1838, deabià după aproape un an decând venise în Ţara-Românească, Colson cunoşteà ţara, oamenii, instituţiunile, elementele de propăşire a ţării, viciile administraţiunii, abuzurile de tot felul, mai bine decât toţi consulii Franţei [55]).

Eram în vremea Regulamentului organic. Felix Colson, „jeune homme de coeur ardent et de haute intelligence“ [56]), ca şi consulul englez de pe atunci, Colquhoun, sunt în legătură cu tinerii instruiţi, cu idei înaintate, cum erau Goleştii, Rosetti, etc., al căror suflet erà Ion Câmpineanu [57]). El le erà util pentru răspândirea ideilor lor, prin broşuri şi prin ziarele franceze; le înlesnià publicarea feluritelor articole ale Românilor, în coloanele acelor gazete, împotriva Domnitorului de atunci, Al. Ghica, şi împotriva influenţei ruseşti mereu crescânde [58]).

De altă parte el însuşi începuse să dea la iveală o serie de „scrisori valahe“ asupra spiritului public, asupra religiunii, constituţiunii, regulamentului organic, legisla-

---

54) cf. *Le National* din 22 Oct. 1838 („Corresp. de Buc.“ din 10 August).

55) *idem*, din 22 Oct. 1838.

56) cf. I. A. Vaillant, *L'empire et la paix*, Paris, Pilloy, 1856, p. 22; V. Alexandri în „România literară“, 1855, p. 142 (Amicii Românilor).

57) „Les dangereuses combinaisons, dont Câmpineanu et Colson s'étaient déclarés les plus zélés champions“ (Huber à Thiers, le juillet 1840, Iassy, Hurm. *XVII*, p. 778).

58) Billecocq à Thiers, Buc., le 15 Mai 1840, *Hurm.* XVII, p. 774. — Cf. deasemenea: I. C. Filotti, *Turburări revoluţionare în Ţara Rom.* între anii 1840 şi 1843, Buc., 1912, Edit. Academiei Române (şi „Vieaţa Românească“, 1913, An. VIII, Fevr., No. 2, p. 284-5).



www.dacoromanica.ro

ţiunii, tribunalelor, administraţiunii, influenţelor streine, comerţului, instrucţiunii, literaturii şi progresului din ţările româneşti [59]). Deasemenea o serie de broşuri asupra drepturilor politice ale Românilor, întemeiate pe dreptul ginţilor şi pe tratate, sunt publicate la Paris, dela 1837 încoace, anonime sau semnate numa F. C. [60]). In 1839, Colson a reunit toate aceste studii, în opera sa capitală, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie el de Valachie* [61]).

In Ianuarie 1839, Colson aveà misiunea de a pune în curent pe Domnitorul Moldovei, Mihai Sturza, în mod confidenţial, cu preocupările partidului naţional din Ţara-Românească, anume de a determinà pe Alexandru Ghica să renunţe la trron şi să fie înlocuit cu Ion Câmpineanu; iar când acesta nu i-ar puteà urmà, să obţină făgăduinţa Prinţului Moldovei c'ar primi să fie ales Domn şi în Ţara-Românească [62]).

---

59) *Précis des Droits des Valaques,* Paris, Malteste et C-ie, 1838, p. 5.

60) *Précis des Droits des Moldaves et des Valaques,* Paris, Pougin, 1839, préface p. 5-6.

61) Paris, Pougin, 1839, 464 pp... „suivi des traités de la Turquie avec les Puissances européennes et d'une carte des pays roumains". In traducere românească: „Scurtă descriere a drepturilor Moldovenilor şi a Muntenilor, fundate pe dreptul ginţilor şi pe trataturi, de Felix Colson, tradusă de D. A. Sturza, Iaşi, Tip. Buciumului Român, 1856, — 8°, de VIII + 56 p.

— Se mai atribuie tot lui Colson (cf. G. Bengescu, *Bibl.* fr.-roum., p. 30), o altă broşură: *Précis des droits et devoirs mutuels des Valaques, des Turcs et des Russes,* fondé sur les droits des gens et les traités. Impr. de Malateste, à Paris, 1838, — 8°, pp. 27. A mai publicat: *Nationalité et régénération des paysans moldo-valaques...* Paris, E. Dentu, 1862—8° 270 pp. Cf. şi nota dela p. 769 din *Hurm.,* XVII.

De asemenea: *Coup d'oeil rapide sue l'état des populations chrétiennes de la Turquie d'Europe...* Paris, Armand Poujin, 1839—8°, 36 pp.

— cf. şi V. Alexandri în „România Literară", p. 142 *(Amicii Românilor):* „Acest uvraj *(De l'état...* de Colson) e cel mai apreciat de politicii streini". Se citează cuvintele din prefaţă: „In faţa atâtor umiliri şi atâtor suferinţe necunoscute Europei, conştiinţa mea îmi impune datoria de a ridicà glasul în favorul Românilor".

62) Huber à Molé, Iassy 1839, le 25 janvier, *Hurm.* XVII, pp. 729-730.



www.dacoromanica.ro

In timpul acesta, Câmpineanu mai aveà de gând să se ducă personal în Franţa, spre a pledà acolo, în numele partidului naţional, cauza Principatelor în faţa Cabinetelor Apusului [63]). Colson, unul dintre confidenţii acestor înţelegeri, trebuià să se întâlnească cu Câmpineanu la Galaţi, spre a face împreună drumul până la Paris. „Il pourra — scrià consulul din Moldova, Ministrului său dela Paris [64] — également bien informer Votre Excellence de la situation de la Valachie, en l'instruisant en même temps des choses qui se passent en Moldavie, et dont je l'ai mis à même de connaître, pour en parler sciemment.

In Martie 1839, Colson şi Colonelul Câmpineanu părăsise Bucureştii, spre a merge împreună la Constantinopol [65]), şi în Aprilie 1839, se îndreptară împreună spre Paris [66]).

Vizita lui Colson, în Ianuarie 1839, la Domnul Moldovei, făcuse oarecare sgomot şi aceasta nu puteà convenì nici Domnitorului, nici Consulatului francez. Aceasta determină pe consului Huber să scrie Ducelui de Dalmatie (din Iaşi, la 9 sept. 1839) că „si le Prince n'a pu nier d'avoir accueilli Colson en Janvier dernier, il a cependant donné le désaveu le plus formel de toute connexité à ses combinaisons avec ces Messieurs [67]), et a assuré le Consul Général de la Russie qu'il était entièrement étranger à ces rêves d'une politique problématique; et que, d'ailleurs, il ne pouvait être responsable des bavardages de Bucarest, de Paris ou de Londres, où l'on pouvait agiter la question de la réunion des deux Principautés et d'une ligue slave" [68]).

La Paris, ca şi la Bucureşti, Colson dă pe faţă, prin mai multe publicaţiuni, relele rezultate ale protectoratului rusesc, revendică drpturile Moldovenilor şi arată valoarea şi temeinicia tratatelor [69]).

În dimineaţa zilei de 30 Septemvrie 1839, Domnitorul Ghica erà foarte iritat, din pricina impresiunilor neplă-

---

63) cf. Ubicini, *Provinces Roumaines,* în „L'Univers", 1856, p. 155.

64) Huber à Molé, 25 janv. 1839, *Hurm.,* XVII, p. 729.

65) Huber à Molé, Iassy le 22 Mars 1839, *Hurm.,* XVII, p. 739.

66) *ibidem,* p. 742 (Huber à Molé, Iassy, le 16 Avril 1839; cf. *Le National* din 15 Aprilie 1839.

67) Colson şi Câmpeanu.

68) Huber ou Duc de Dalmatie, Iassy, le 9 Sept. 1839, *(Hurm.* XVII, p. 750).

69) cf. I. A. Vaillant, *L'empire et la Paix,* Paris, Pilloy, 1856, p. 22.



www.dacoromanica.ro

cute pe cari i le pricinuise cetirea unei broşuri, publicată la Paris de Felix Colson, sub titlul: *Coup d'oeil rapide sur l'état des populations chrétiennes dans la Turquie d'Europe* [70]). Această publicaţiune păreà cu atât mai gravă, în ochii Domnitorului, cu cât o atribuià, în parte, unor inspiraţiuni sugerate autorului de către Mihai Sturza, Domnul Moldovei.

Billecocq, care, la aceeà epocă, erà agent general la Bucureşti, a căutat să asigure pe Prinţ în privinţa aceasta, spunându-i că la trecerea sa prin Galaţi, Domnitorul Sturza se exprimase cu cuvintele cele mai demne de frăţie şi stimă, faţă de colegul său din Ţara-Românească; şi ca să-l liniştească, îi adause că „sous la plume d'un libelliste, tel que Sr. Colson, l'invective et l'injure même manquent leur but, puisqu'en pareil cas, elles ne peuvent que tourner au grand honneur de celui qui les reçoit" [71]).

Ca aceasta să fi fost cugetarea intimă a lui Billecocq despre broşurile lui Colson, care năzuià să stârnească luarea aminte şi simpatia, energia şi acţiunea diplomaţilor francezi pentru înfăptuirea dorinţelor Românilor, e îndoelnic. Dar, considerându-se pe de o parte rolul său de diplomat, pe de alta atenţiunile cu cari-l copleşià Alexandru Ghica, acestea îi dictau, poate, această atitudine.

Intr'adevăr el scrie din Bucureşti, la 20 Decemvrie 1839:

„Félix Colson est peut-être de tous les imprudents amis que compte ce pays, le seul qui ne s'aperçoive pas aujourd'hui, de ces tristes vérités. Les brochures qu'il publie coup sur coup, le prouvent bien, et c'est à M. Câmpîneanu qu'il restera à expier tout l'inconvénient d'une pareille confraternité politique. M. Câmpineanu se montre absolument dans ses actes, ce que M. Colson se montre en ses écrits: il a dans ses théories une imperturbable confiance, qui peut le jeter en aveugle, dans une situation qu'il sera trop tard pour reconnaître et pour éviter, quand il en mesurera enfin toute la fâcheuse réalité" [72]).

Publicaţiunile lui Colson erau destul de răspândite în Principate prin agenţii diplomatici [73]) şi prin libră-

---

70) Paris, Armand Poujin, 1839, — 8°, 36 pp.; cf. Bengesco, *Bibl. fr.-roum....* p. 30, se citează o ediţie a acelei broşuri, din 1838; *Hurm.,* XVII, p. 769 (notă).

71) Billecocq à Maréchal Sonet, Buc., le 30 Sept. 1839, *Hurm.,* XVII, p. 753.

72) Billecoq à Sonet, Buc., le 20 déc. 1839, *Hurm.,* XVII, p. 762-763.

73) *ibidem,* p. 756.



www.dacoromanica.ro

rii [74]). In August 1839, autorul trimisese lui Colquhoun, consulul Angliei, precum şi lui Huber, mai multe exemplare dintr'o broşură, în care aduceà laude mai multor boieri cărora le fusese prezentat de către consulul francez, în timpul şederii sale la Iaşi [75]).

Aceste publicaţiuni începeau să neliniştească pe agenţii Rusiei, în Principate, mai ales pe De Kotzebue, din ziua în care şi-a procurat, dela un librar din Bucureşti, cea dintâi broşură a lui Colson: *Précis des droits moldo-valaques* [76]); şi cum, în această scriere, autorul făceà, între altele, elogiul Domnitorului Moldovei, faptul acesta ar fi putut atrage asupra lui Mihaiu-Sturza mânia autocratului reprezentant rusesc [77]).

Ne vom opri pe îndelete asupra lucrării capitale a lui Félix Colson, asupra scrierii aceleia, care — după părerea noastră — este cel mai important moment din pro-

---

74) *ibidem,* p. 755-756.

75) Huber à Maréchal Sonet, Buc., 1839, le 21 Oct.; *Hurm.* XVII, p. 756.

76) Huber à Maréchal Sonet, Buc., le 21 Oct. 1839, *Hurm.,* XVII, p. 755-756.

77) Huber à Thiers, Iassy, le 21 juillet, 1840, *Hurm.,* XVII. p. 779.

— Publicaţiunile lui Colson:

1° *Précis des droits et devoirs mutuels* des Valaques, des Turcs et des Russes, fondé sur le droit des gens et sur les traités. Paris, Imprimerie de Félix Malteste et C-ie, rue des Deux-Postes-Saint-Sauveur, 18. — 1838. — pp. 28. Bibl. N-le: J. 24008.

2° *Lettres Valaques* (l'état des personnes — la religion — la constitution, — le règl. organique — etc.).

3° *Précis des Droits des Valaques* fondé sur le droit des gens et sur leurs traités. — Paris, Impr. de Félix Malteste et C-ie, — 1838, — pp. 24 Bibl. N-le: M. 31.082.

4° *Précis des Droits des Moldaves et des Valaques,* fondé sur le droit les gens et sur les traités. — Paris, chez A. Pougin, Libraire-éditeur, Quai des Augustins, No. 49, — 1839, — pp. 36. Bibl. N-le: M. 31.083.

5° *Coup d'oeil rapide sur l'état des populations chrétiennes* de la Turquie d'Europe... Paris, Armand Poujin, 1839, en 8°, pp. 36.

G. Bengescu *(Bibl. fr.-roum.,* ed. II, Paris, Leroux, 1907, p. 30), citează o ediţie a acestei broşuri din *1838.*

Cf. Hurmuz., XVII, p. 769 (notă).



www.dacoromanica.ro

paganda franco-română dinainte de 1840, ca fiind isvorul cel mai complet, cel mai judicios, cel mai întemeiat pe date sigure şi în acelaş timp cel mai aproape de realitatea lucrurilor; prin opera aceasta se încheie cu succes cea dintâi epocă din istoria de formaţiune a opiniunii publice franceze, în favoarea cauzei româneşti.

„A l'époque où — scrie F. Colson în ultima sa publicaţiune asupra chestiunii româneşti — le premier en Europe, nous avons élevé la voix en opposant les principes du droit des gens aux usurpations et aux prétentions du Sultan et de la Russie, bien des gens nous ont dit: — Arrêtez-vous, vous êtes en face d'une prescription séculaire... Nous ne nous sommes pas arrêté à ces observations, ayant le droit pour nous, nous avons persévéré dans notre oeuvre. Le temps a prouvé que nous étions dans le vrai. Au nombre des choses qui ne se prescrivent pas nous mettons en première ligne la liberté personnelle, la liberté politique, la liberté civile; elles sont quelque fois *vi prohibitae,* mais le droit ne s'éteint jamais" [78]).

Intr'adevăr, sensul publicaţiunilor politice ale lui Félix Colson nu trebue căutat în cine ştie ce preocupări streine sau în interese de a doua mână. Inima sa arzătoare, sufletu-i idealist, sburau în sfere superioare. Activitatea sa de scriitor politic îmbrăţişează întreaga chestiune internaţională a Europei [79]. El s'a preocupat totdeauna să scoată în relief faptele cari asigură triumful definitiv al principiului naţionalităţilor: în 1838—1839, îi şi proclamă în-

---

6⁰ *De l'état présent et de l'Avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie,* suivi des traités de la Turquie avec les Puissances européennes, et d'une Carte des Pays roum., Paris, A. Poujin, — 1839, — pp. 464.

Cf. trad. roum.: D. A. Sturza — *Scurta descriere a drept. Mold. şi Munt., fundate pe dreptul ginţilor şi pe tratature,* de Felix Colson; Iaşi, Tip. Bucium. român, 1856, — 8⁰, de VIII + 56 pp.

7⁰ *Nationalité et Régénération* des paysans moldo-valaques par Félix Colson, Paris, I. Dentu, — 1862, pp. 272. Bibl. Nb.: J. 17.470.

78) Colson, *Nationalité et Régénération* des paysans moldo-valaques, Paris, Dentu, 1862, p. 203-4.

79) I. *Chrétiens et ottomans:* Les Princip. de Valachie, de Moldavie, de Serbie; les Monténégrins; les Rayas chrétiens des Turquies; Les Ottomans, — 2 vol.

II. *Slaves et Germains:* La Russie, la Pologne, l'Autriche, l'Allemagne et les peuples scandinaves, 3 vol.



www.dacoromanica.ro

făptuirea [80]). Studiul pe care-l publică, la data aceea, asupra unui punct din Europa, nu erà decât un „exemplu" al lucrării ce se întindeà şi asupra altor popoare, puse într'o situaţiune similară sau chiar identică [81]).

In 1838—39, Colson îşi publică privirile sale generale asupra drepturilor Românilor, întemeiate pe dreptul ginţilor şi pe tratate; scrià deasemenea cartea: *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie.* Scopul său erà de a face să se recunoască de către Europa suveranitatea şi unirea naţiunii moldo-româneşti; de a provocà înlăturarea protectoratului ilegal al Rusiei. In legătură cu acestea, autorul desvăluià în faţa lumii politice, fapte pe cari aceasta părea că nu le cunoaşte [82]).

Acest popor uitat până în vremea lui, ca o „oază în deşert", la hotarul dintre Europa şi Asia, fără putere pe propriul său pământ, fără influenţă pe marea care-o mărgineşte, vasal al vecinilor, apăreà spiritului vecinic preocupat al tânărului diplomat, ca o nouă dovadă pe lângă atâtea altele că „apăsarea omului de către om e o lege a firii omeneşti" [83]).

Stăpânit de nevoia naţionalităţii sale, acest popor începe a se ridicà: el îşi urmează mişcarea providenţială de regenerare care înalţă pe alte popoare. România e agitată ca şi Europa şi această frământare e prevestirea redeşteptării naţionalităţilor [84]).

Colson a fost martorul acestor frământări, o serie de ani; şi la vederea atâtor umiliri şi suferinţi necunoscute, sau prea puţin cunoscute de Europa, conştiinţa — cum se exprimă el însuşi — i-a impus o datorie de a ridicà glasul împotriva lor, cum făcuse şi pentru alte popoare [85]).

Atunci a publicat o primă broşură [86]), în care se revendică drepturile Ţării-Româneşti, prea multă vreme uitate, şi o adresează tuturor Cabinetelor Europei. „Puisse-t-elle — scrie autorul — réveiller leur indifférence, renverser

---

III. *Les Latins:* Questions internationales: La France, l'Italie, l'Espagne, la Belgique et la Suisse. — De la domination anglaise — 1 vol.

Cf. *Nat. et Régénération...,* p. 8-9.

80) cf. *Nat. et régén....,* p. 8-9.

81) Colson, *De l'Etat...,* p. II.

82) *Nat. et Régén.,* p. 9-10.

83) cf. *De l'état présent...* p. I. — 84) *ibidem,* p. I-II. — 85) *ibidem,* p. III.

86) *Précis des droits et devoirs mutuels des Valaques, des Turcs et des Russes,* ...Paris, Malteste, 1838; *Précis des Droits des Valaques...* Paris, Malteste, 1838.



www.dacoromanica.ro

toutes les combinaisons politiques qui attentent à ses droits et la rendre à sa liberté" [87]).

Văzând, în timpul şederii sale la Constantinopol, indiferenţa, reaua-voinţă sau ignoranţa Cabinetelor faţă de Principatele româneşti, Colson a socotit c'ar însemnà să le trădeze adevăratele lor interese, dacă s'ar fi grăbit să sprijine ideea, pripită, a independenţei lor absolute. Deaceea publică o nouă broşură, în anul următor (1839), şi-şi propune planul de a se mărginì a combate înrâurirea rusească, atât în Rusia cât şi în întreaga Turcie [88]).

In acelaş an, strângându-şi toate studiile sale informative, literare, critice şi politice, asupra Principatelor româneşti, Colson îşi publică importanta sa lucrare, *De l'état présent et l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie* [89]). Nerăbdător de a vedeà în sfârşit ţările româneşti ieşind odată din aceà „fluctuaţie de idei ce le paralizează", din falsele tendinţe de civilizaţiune în cari „se târau", din aceà „somnolenţă" naturală care împiedecă orice mişcări ale inimii, autorul pare a fi găsit remediul: un apel la opiniunea publică [90]).

In toată această propagandă, Colson nu uità interesul lui naţional, francez. Erà şi firesc şi sănătos, din punct de vedere politic, să fie astfel. El se preocupà mai ales de nevoia Franţei de a-şi creià aliaţi sinceri: aceştia nu puteau fi decât naţiunile asuprite din Europa. Franţa le puteà „d'un coup de'oeil" să le asigure existenţa, să le ridice, ca un bulevard, împotriva acelei puteri care singură o puteà ameninţà [91]).

Şi ca un ultim element al scopului urmărit de autorul francez:

„Notre seul but, pur le moment, est de mettre la diplomatie sur la voie des améliorations que l'intérêt de la la France recommande à notre cabinet" [92]).

Vom urmărì conţinutul acestei ultime lucrări — care a consacrat lui Colson un loc de seamă, bine meritat, în opera de propagandă a cauzei naţionalităţii române — subliniind la fiece pas tendinţa studiului, spre a ne face o

---

87) *Précis des Droits des Valaques...* Paris, Malteste, 1838, p. 5.

88) *Précis des Droit des Moldaves et des Valaques...* Paris, Pougin, 1839, p. 6.

89) „Suivi des traités de la Turquie avec les Puissances européennes... Paris, chez. Pougin, 1839, 464 pp."

90) *op. cit.*, p. II. — 91) *ibidem.* — 92) *ibidem.*



www.dacoromanica.ro

icoană vie de chipul cum se înfăţişau opiniunii franceze, la 1840, credinţele şi doleanţele poporului nostru.[93]).

O privire geografică asupra statisticii, asupra împărţirii teritoriale şi asupra populaţiunii Principatelor, precedează consideraţiunile generale asupra istoriei şi situaţiunii de faţă, a organizării şi administraţiunii politice[94]), o ochire asupra gloriosului trecut al *Românilor,* „nom que les Moldo-Valaques aiment à prendre", popor într'adevăr distins în veacul al XVI-lea, dar împiedecat de împrejurări de afară de a-şi desvoltà independenţa politică şi de a se pune la nivelul marelor state europene.[95]).

Vechile instituţiuni şi mai ales forma electivă a Domnitorilor români, au fost, în mare parte, cauza decadenţei politice a Principatelor. Popoarele cu cârmuiri ereditare — zice autorul — s'au menţinut în rândul naţiunilor; dar acelea cari au adoptat forma electivă şi au dat, prin însăşi aceasta, un prea mare rol, o prea mare parte în conducerea ţării, aristocraţiei, au dispărut şi-au fost înglobate în marile imperii. Românii cari au persistat în această ultimă formă, au trebuit să-i suporte urmările, şi astfel vechea lor glodrie a fost numaidecât întunecată.[96]).

După ce arată starea nenorocită a populaţiunilor româneşti din Basarabia, din Transilvania şi din Principate, care sunt prada a trei mari împărăţii — analogie surprinzătoare cu poporul polonez —, scriitorul francez încearcă a analizà pricinile, actuale, ale rănilor Ţării-Româneşti: Ruşii, Domnitorul (Al. Ghica) şi „l'argent des Valaques que pare leur infortune"[97]).

Ruşii... Ca să se arate în adevărata lor lumină intenţiunile împărăţiei moscovite, e destul să se amintească

---

93) Colson a publicat şi mai târziu: *Nationalité et Régénération des paysans moldo-valaques,* Paris, Dentu, 1862, 273 pp. — care va formà obiectul studiului nostru în al doilea volum, ce va tratà despre „Formarea opiniunii franceze faţă de România", după revoluţia de la 1848.

94) Nu se puteà explicà neglijenţa autorului în privinţa scrierii numelor proprii, ca: Gio, *Jiu,* p. 2.; *Otho,* Olt, p. 2; *Hydeii,* Hasdeu, p. 28; *Nicolas Kirmel Milescu,* Nicolae Cârnul Milescu, p. 31; *Mitshée,* Mircea, p. 34; *Boudezeck,* Buzescu, p. 34; *Moucienes,* Moşneni, p. 131; *Obatches* (?), p. 133.

95) *De l'état présent...,* p. 25. Ca să arate vechea glorie a poporului moldovean, autorul reproduce discursul lui Alexandru Hasdeu, pronunţat la Chişinău (?) — vrea să spună Hotin — la 27 Iulie 1837 (p. 27 şi urm.); şi pentru gloria Muntenilor, câtevà bucăţi literare (p. 32 şi urm.).

96) *Op. cit.,* p. 36. — 97) *ibidem,* p. 25, 56.



www.dacoromanica.ro

epoca în care s'a încheiat tratatul dela Adrianopol; în el găseşte toate contrazicerile cele mai ciudate [98]). Domnitorul... Alexandru Ghica, în care întrevede „une dissimulation profonde, une défiance ombrageuse, l'instinct de la vengeance et de la perfidie", care e „le premier représentant de l'humiliation de son pays"; care ţine de clasa oamenilor cari, fiind de o condiţiune mai înaltă, îşi pierd şi puţinul din bunele însuşiri ce le-ar aveà într'o poziţiune mai de jos [99]).

Banii Românilor..., banii poporului care nu erà socotit ca nimic, care n'aveà nici o garanţie, care suferià totul şi nu puteà fi recunoscător şi Domnitorului şi celor mari, decât pentru răul care nu i-l făceà [100]).

Nu erà tot astfel starea în Moldova. Totdeauna au fost mici nuanţe între starea de spirit a Muntenilor şi-a Moldovenilor, spiritul de opoziţie nu s'a manifestat aproape niciodată, simultan, în cele două provincii româneşti. Mai departe de Turcia, Moldova avusese mai puţin de suferit din partea acelei puteri, şi dorinţa de a scutură jugul musulman se resimţià mai puţin aici, ca în Ţara-Românească şi celelalte provincii dunărene. Dimpotrivă, ea se găsià mai în apropiere de Rusia, de care o despărţià de vreo cincisprezece ani numai apele mici şi înguste ale Prutului şi amintirea Basarabiei, smulsă pământului sfânt al Moldovei, erà încă vie în sufletul locuitorilor [101]).

De bună seamă că această judecată l-a făcut pe Colson să creadă că Domnul Moldovei, el însuşi, ar fi putut să rezolve chestiunea moldovenească, făcând să înceteze influenţa rusă, în vreme ce, în Ţara-Românească, trebuià să fie înlocuit Alexandru Ghica printr'un membru al partidului naţional, antirusesc, ca să se ajungă la un rezultat similar.

Prinţul Mihaiu Sturza — spune Colson — să primească a fi liberatorul Moldovei. Rusia nu va consimţì niciodată să renunţe, în favoarea ţării, fără a fi silită, la toate isvoarele înrâuririi sale în Principate. Iată convingerea, care apropie, zi de zi, pe Domn de supuşii săi, iată unul din

98) Colson face, totuşi, un elogios portret lui Kisseleff (p. 51): „L'administration du général Kisseleff fut bonne, il avait reçu l'ordre de faire aimer cette réforme apparente, il la fit aimer surtout aux Valaques. Ses qualités personnelles et sa capacité réunirent tous les suffrages".

99) *op. cit.*, p. 52-54; cf. de asemenea Billecocq à Thiers, Buc., 15 Mai 1840, Hurm., *XVII*, p. 774.

100) *De l'état...*, p. 48.

101) cf. şi Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, II, Paris, Hachette, 1914, p. 183-184.



www.dacoromanica.ro

motivele hotărâtoare care-l vor atrage, fără voia lui, de partea partidului național...[102]). Odată cunoscută în Europa întreagă, atitudinea aceasta a Domnitorului va fi aprobată, considerată de toată lumea. Oare, Cabinetele streine n'ar găsì în el un aliat firesc, o „contra-pondere" necunoscută până atunci? Chestiunea românească nu se va prezintà oare sub o nouă lumină şi garanţiile, pe cari le va da Domnitorul, Puterilor ce-ar voì să se ocupe de viitorul Principatelor, nu vor contribuì la imboldul de care au nevoie Cabinetele europene pentru a se hotărî la o acţiune în favoarea noastră[103])? Poate că-i lipsesc — adaugă Colson — principiile oamenilor din Apus, desvoltaţi pe temeiul unei civilizaţiuni trainice, precum şi entusiasmul eroilor din vechime; dar aceasta nu-l face mai puţin omul trebuincios al zilei[104]).

In agitaţiunea care stăpâneşte spiritele, dela convenţiunea dela Akerman şi dela Tratatul dela Adrianopole, se întrevăd totuşi simptomele unei reînvieri politice. Speranţa de a-şi alege ca Domn pe cel mai vrednic dintre ei şi de a redobândì independenţa ţării, a reînsufleţit vechea mândrie a Românilor şi le îngăduià să întrevadă în viitor, ziua în care să reintre în rândul naţiunilor[105]). Partidul naţional, care cuprindeà toate elementele cu adevărat patriotice, îşi şi propusese, ca ţintă a înfăptuirii aspiraţiunilor româneşti, să lucreze neadormit la scuturarea jugului curţii protectoare, care ţineà ţara înlănţuită, pentru a o încorporà la împărăţia sa[106]).

Partidul naţional întrebuinţează trei căi, pentru realizarea scopului propus.

---

102) *op. cit.*, p. 58, 60.

103) *ibidem*, p. 58.

104) *ibidem*, p. 59; cf. de asemenea: Huber à Thiers, Iassy, 21 juillet 1840; *Hurm.*, XVII, p. 779; Huber au Duc de Dalmatie, Iassy, 9 Sept. 1839, *ibidem*, p. 750; Huber à Molé, Iassy, 25 Janv. 1839, *ibidem*, p. 729-730.

105) „Al Ghica a l'espoir d'obtenir du cabinet de Vienne la promesse d'être réélu hospodar, dans le cas où la Valachie serait rendue à l'indépendance. l'Autriche n'est pas éloignée d'entrer dans les vues du prince, tant elle tremble de voir les populations valaques du Banat, de la Bucovine et de la Transylvanie, s'unir au mouvement qui rendrait à la Valachie sa liberté" (Colson, *De l'état...* p. 73).

106) op. cit., p. 62, 66: Cum a ajuns Rusia să anuleze vechea suveranitate a Domnilor (p. 58); cu regulamentele, tratatele, puterile restrânse ale Domnilor, Rusia apasă prea greu asupra centrului naţiunii (p. 61).



www.dacoromanica.ro

Se ridică, în Adunarea obștească, împotriva abuzurilor autorizate de administrație și împotriva încălcărilor Rusiei; face toate sforțările ca să statornicească un mai bun sistem de organizare socială; caută, de multă vreme, a atrage bunăvoința Franței și Angliei, pentru a înlătură protectoratul Rusiei și a obține alianța lor și a Porței.[107])

Incepuse o luptă între voința ce se afirmă puternic, a unui popor slab, dar plin de energie și despotismul unei Puteri mândre, care socotia că nimeni n'o poate trage la răspundere pentru uzurparea drepturilor unei naționalități streine.

Spiritul național ce cuprindea pe reprezentanții Adunării obștești[108]), începeà să deștepte simpatia cârmuirilor constituționale europene, cari pun România în rândul țărilor înrudite.[109])

In tratatele încheiate cu Românii[110]), Rusia recunoaște suveranitatea statului lor. Ea nu puteà, prin urmare, să nege mai târziu acest drept, în aranjamentele ei cu împărăția turcească, nu puteà să calce peste cea dintâi condițiune, prevăzută în alianța cu Românii: „La Russie ne pourra jamais se mêler dans les affaires du pays; il ne sera permis à aucun Russe de se marier ou d'acheter des terres et des propriétés en Moldavie“[111]).

După ce a relevat starea de spirit în cele două Principate, din punctul de vedere al situațiunii lor politice, și dupăce a scos la iveală tendința ce se definià în sufletul românesc de a se împotrivì la tot ce-ar fi înăbușit independența și suveranitatea poporului, distrugându-le orice poziție internațională, Félix Colson insistă asupra ideilor secundare, în legătură cu ideea fundamentală a independenței politice:

1⁰. Principiul puterii elective nu poate duce decât la desvoltarea ambițiunii individuale a boierilor, la întreținerea unei lupte de partidă, lăsând astfel câmp liber influenței rusești. Prin urmare, în primul rând, se simte

---

107) *op. cit.*, p. 70; „Le Consul de France a abandonné le parti national valaque, pour se jeter dans les bras du prince. Le parti national valaque ne peut plus compter sur la France. Mais il n'en travaillera qu'avec plus de zèle à la délivrance du pays" (p. 72).

108) Care se manifestă împotriva Regulamentului organic, care prin unele tendințe urmărià anularea suveranității țărilor românești.

109) *De l'état...* p. 92.

110) Sub Țarul Petre I, 1709: cu Brâncoveanu, în numele Țării-Românești; cu D. Cantemir, în numele Moldovei.

111) *op. cit.*, p. 112.



www.dacoromanica.ro

nevoia unei suveranităţi ereditare, pentru ambele Principate.

2⁰. Domnul ereditar să fie băştinaş, după dorinţa marei majorităţi a boierilor. O mică minoritate, formată din boierii ambiţioşi, cari simt că n'ar ajunge niciodată la cârma statului, vor prinţ strein.

3⁰. Ideea unirii Principatelor, viu dorită de toate clasele, înscrisă — în principiu — în legiuirile ţărilor [112]), să se înfăptuiască cât mai de grabă.

4⁰. Cu toate tendinţele democratice ale Muntenilor şi aristocratice ale Moldovenilor, cu toate greutăţile pe cari numai timpul le poate distruge, statul nou românesc, unit, să fie un *regat* [113]).

5⁰. Patrioţii cei mai avântaţi, cei mai zeloşi, susţineau ca imperios trebuincioasă, unirea tuturor Românilor: înălţându-se Moldo-Valahia la rangul de regat, se asigură fericirea numai unei treimi din poporul românesc, rămân încă mai mult de şease milioane, în afară de hotarul ţării celei nouă [114]).

Aceste temeiuri ale independenţii dorite convin Românilor din Ţara-Românească; ele chiamă pe Moldoveni la unire.

Arătându-se astfel vrăjmaşă protecţiunii imperiale, viitoarea Românie va ajunge, în chip neapărat, aliata naţionalităţilor puternice din Apus. Cabinetele europene, cari au nevoie de un stat intermediar pentru a statornici echilibrul în Orient, au un interes imediat de a recunoaşte suveranitatea statului românesc, unit şi mărit.

In chipul acesta, se împăcau şi dorinţele arzătoare ale Românilor şi interesul european. Şi Colson, care se făceà ecoul acestor idei, fixà în istoria propagandei pentru cauza românească, temeiurile luptei viitoare — pe calea scrierilor — pentru triumful dreptăţii şi adevărului, atâta timp uitate.

Partea II-a a operei lui Félix Colson, se referă la starea socială şi culturală, literară, artistică şi comercială a Principatelor româneşti. Tendinţa autorului e de-a do-

---

112) Articolele 425, 426 din Regul. organic prevăd: 1⁰ ideea unirii Principatelor; 2⁰ elementele unei uniri intime; 3⁰ elementele unei fuziuni moldo-valahe; cf. *De l'état...*, p. 115-116.

113) *op. cit.*, p. 116. — 114) *op. cit.*. p. 117.

115) *op. cit.*, p. 150: „Il vaut mieux parler moins de systèmes pénitentiaires et n'avoir pas d'esclaves. Il est beau d'être humain pour les hommes qui ont mérité leur peine; mais l'humanité est encore mieux entendue pour des gens qui n'ont eu que le malheur de naître".



www.dacoromanica.ro

vedì că Românii îşi dau toate silinţele să intre pe calea de ordine şi de propăşire şi să se apropie astfel de spiritul ce stăpânià Occidentul cultivat. In acelaş timp, el vrea să aţâţe energia şi atenţiunea Românilor faţă de problemele, în cari rămăseseră în urma popoarelor civilizate.

Problema socială, strigătoarea inegalitate care există între clasese de sus şi poporul de jos, cereà oamenilor luminaţi ai ţării să lupte pentru reliefarea multelor însuşiri bune ale ţăranului nostru, pentru apărarea libertăţii lui şi pentru preţuirea drepturilor lui; naţiunea română nu şi-ar fi putut dobândì niciodată drepturile şi libertatea, dacă ţăranii n'ar fi fost cetăţeni şi dacă claca n'ar fi fost înlocuită cu învoelile prin bună înţelegere [115]).

O altă reformă socială trebuià deasemenea să fie desrobirea ţiganilor [116]).

Dar clasele privilegiate ale societăţii româneşti aveau prea puţină idee de principii sociale; ele deabià se deşteptau din amorţirea atât de îndelungată. Dacă desvoltarea intelectuală făcuse oarecari progrese până la această dată, cea morală nu începuse deloc. Dar — se întreabă autorul — ar fi oare drept să pretindem idei moderne de dreptate, de virtute, de curaj moral unui popor care abià ieşià din „robia" a patru veacuri de suzeranitate streină, care trăià într'o ţară „où le clergé est abruti et méprisé, où l'étude des sciences philosophiques est proscrite de l'enseignement?" [117]).

Dacă însă clasele privilegiate voiau să atragă interesul Europei pentru regenerarea lor socială, ele trebuiau să dovedească până la evidenţă că numai o vieaţă de înăbuşire morală, din vremea Turcilor şi Fanarioţilor, îi împiedicase dela lumina ideilor şi sentimentelor civilizatoare şi că, dimpotrivă, sufletul lor e dornic de aceste primeniri ale sufletului, de obiceiuri nouă ca şi de legi nouă [118]).

Cu privire la starea culturală a Principatelor, scriitorul francez reluă spiritul occidental, în deosebi al Franţei, precumpănitor în orice manifestare intelectuală sau artistică, înclinarea tinerilor Români de a-şi urmà studiile mai de grabă la Paris ca aiurea, precum şi vorbirea limbii franceze pretutindeni, în oraşele româneşti: „Au théâtre français de Bucarest, des salves d'applaudissements accueillirent des pièces françaises, en prouvant que les coeurs des Valaques bondissent aux sentiments de liberté" [119]).

Urmează o privire generală asupra literaturii din Mol-

116) *op. cit.*, p. 139-140. — 117) *op. cit.* p. 155.
118) *op. cit.*, p. 160.
119) *op. cit.*, p. 177.



www.dacoromanica.ro

dova[120]) şi apoi asupra teatrului, literaturii şi ziaristicii din Ţara-Românească [121]).

„La littérature valaque — spune Colson în această privinţă — est jeune encore; mais si l'on considère que ce peuple, détfourné de sa véritable civilisation depuis plus de trois siècles, ne devait avoir qu'une langue très pauvre encore, on ne pourra se dispenser de payer un tribut d'admiration aux jeunes poètes qui veulent donner à leur patrie, une langue et une littérature" [122]).

Ziarele franceze cari erau admise să treacă hotarul, la noi, dela o vreme încoace, influenţase şi ele asupra opiniunii noastre publice, mai ales decând, prin feluritele ştiri şi articole ce ne erau închinate, se păreà că ochii Europei se întorc către noi, că Puterile mari apusene se interesează de starea Principatelor româneşti [123]): aceasta dedeà mai multă energie manifestărilor caracterului nostru naţional.

Cât despre chipul cum erau reprezentate şi susţinute interesele noastre în streinătate, Colson constată că nu numai că nu erà nimeni să le lămurească sau să le sprijine, dar erau chiar călcate în picioare. Reprezentantul Ţării-Româneşti la Constantinopol erà însuşi împuternicitul Rusiei, în vremece, după litera şi spiritul tratatelor, numai un Român puteà ocupà asemenea post, ca să fie favorabil ţării sale.

Cu această chestiune, autorul acestui important studiu, atacă a treia serie de probleme, privitoare la poziţiunea Principatelor româneşti din punct de vedere internaţional — chestiuni de felul căreia au preocupat pe autor din primul moment al consacrării sale cercetării naţionalităţilor.

Recomandă din capul locului ca aceste două populaţiuni, cari sunt din fire aceleaşi, o singură naţiune, şi cari au în totul aceleaşi nevoi şi năzuinţi, să fie reprezentate la Constantinopol, în chip reciproc: Ţara-Românească printr'un Moldovean şi Moldova printr'un Muntean: „L'identité d'intérêts leur garantira la fidélité des deux agents et mettra les princes à l'abri de leur ambition" [124]).

In privinţa relaţiunilor cu celelalte state europene, dacă un Domnitor naţional român ar trimite ambasadori în Europa, ar fi cu neputinţă să nu-i accepte Puterile, căci poporul român îşi are suveranitatea sa aparte. Pute-

120) *ibidem*, p. 173-177. — 121) *ibidem*, p. 177 şi urm. — 122) *ibidem*, p. 179.

123) *op. cit.*, p. 189.

124) *op. cit.*, p. 247-248. — 125) *ibidem*, p. 248.



www.dacoromanica.ro

rile însăşi sunt interesate să ridice naţiunea românească la nivelul lor, căci — după concepţiunea lor — toate popoarele sunt egale şi România e tot aşà de demnă a fi reprezentată ca şi Prusia, Belgia, Portugalia şi Sardinia.[125])

Consulii şi agenţii Puterilor în Principate alcătuesc un alt punct de discuţiune cu privire la politica suverană a ţărilor româneşti.

Ce observă însă autorul? Consulul rus e atotputernic; el vrea orice, poate orice, dispune chiar de demnitatea Domnitorului. Consulatul rusesc e un fel de „guvernământ de vice rege", o funcţie de administrator general: „Les présents, les cadeaux sont immenses"[126]).

Ce trebuiau să facă ceilalţi consuli? Să rămână la rolul de observatori reci, imparţiali şi pasivi, sau, călăuzindu-se de principiile Europei constituţionale, să sprijine libertatea, să stăruie pentru desrobire, pentru scoaterea ţăranului român din starea de servitute, şi să încurajeze desvoltarea unei educaţiuni naţionale[127])?

Românii trebuià să-şi aibă consuli acreditaţi deadreptul pelângă naţiunea lor[128]) şi Europa să nu se mulţumească a culege prin ei ştiri mai mult sau mai puţin referitoare la diplomaţie, să nu considere Principatele ca nişte raiale turceşti, fiindcă nu erau nici de fapt, necum de drept, ci să-şi consolideze aici o politică activă, pentru o cauză dreaptă şi de resortul european.

Un capitol următor e închinat Românilor înglobaţi la Austria şi la Rusia. Arată identitatea lor întreagă cu locuitorii din Principate, denumirea ce şi-o dau ei înşişi de „fraţi"[129]) buni şi adevăraţi; vorbeşte de vitalitatea în deobşte a Românului asuprit şi-şi exprimă nădejdea că va veni o vreme, în care se va face dreptate pentru toate crimele faptuite de „lèse-naţionalitate", ca în Banatul Timişoarei şi în toate părţile unde va fi scăzută supremaţia împărăţiilor.

De bună seamă că autorul are aceleaşi idei optimiste şi cu privire la Românii Ardeleni:

„Les Valaques de la Transylvanie ont de l'avenir; ils détestent les Magyars; ils ne sympathisent, ni avec les Allemands; ils sont Roumains, et nourrissent l'espoir d'être réunis à leurs frères de la Moldo-Valachie. L'idée d'une réunion se popularise de plus en plus. Ils se flattent tous

---

126) *ibidem*, p. 251.

127) *ibidem*, p. 254. Cu aceste idei, Colson justifică intervenţia sa directă în mişcarea partidului naţional şi rolul său în propaganda pentru revendicările româneşti.

128) *ibidem*, p. 255.

129) *op. cit.*, p. 262.



www.dacoromanica.ro

de pouvoir obtenir des droits et des privilèges pour leurs frères écrasés dans la Hongrie et dans le Banat" [130]).

Cât de temeinice au fost prevederile lui Colson, susţinute din convingerea neclintită în dreptatea popoarelor, putem judecà noi astăzi, când visul atâtor generaţiuni şi-al atâtor milioane de Români răslăţiţi timp de veacuri, se înfăptueşte, şi ei se strâng într'un singur mănunchiu, urmând calea hotărîtă în marea şi sfânta carte a misiunii naţiunilor în lumea aceasta...

Partea cea mai arzătoare a problemei româneşti, o examinează autorul sub următoarele aspecte: situaţiunea Românilor faţă de Turcia şi de Rusia; situaţiunea lor faţă de Europa; nulitatea concesiunilor făcute de împărăţia otomană, celei moscovite; foloasele Turciei de a recunoaşte suveranitatea şi unirea Românilor [131]).

Românii sunt singurul popor creştin din imperiul otoman care a tratat cu Turcii şi dreptul Sultanului asupra Principatelor se mărgineşte în mod strict la un tribut şi la o supremaţie. Orice alt chip de a privì situaţia Principatelor ar aduce atingere existenţei lor politice ca popor aparte şi suveranităţii lor ca stat cu liberă desvoltare înăuntru [132]). Aceste drepturi sunt înscrise în istoria lor: „Remontons à la source des traités; soumettons-les au droit des gens pour connaître leur nature et revendiquons pour le pays les droits qui en découlent" [133]).

Tratatul încheiat între Ţara-Românească şi Baiazid I, în 1393, din care autorul reproduce articolele mai de seamă [134]), după dreptul ginţilor e un simplu tratat de protecţiune; căci după un obiceiu necunoscut în Europa, orice naţiune ce nu poate să-şi garanteze singură existenţa, se poate pune sub protecţiunea unui stat mai puternic [135]).

Şi ca să-şi întărească argumentarea, Colson face apel la *Vattel* (t. I.), pentru a dovedì că, în cazul când un popor obţine protecţiunea unui stat mai puternic, supunându-se numai la anumite lucruri sau plătind chiar un tribut, ca schimb pentru siguranţa ce i se dă, dar rezervându-şi în totul dreptul de a se cârmuì după bunul său plac, e un simplu tratat de protecţiune, care nu derogă întru nimic dela suveranitate [136]).

---

130) *ibidem*, p. 265.

131) cf. *De l'état...* p. 267, 274, 278, 284, 287; de asemenea *Précis des droits et des devoirs...* 1838; *Précis des droits des Valagues...* 1834; *Précis des droits des Moldaves et des Valagues...*, 1839.

132) *Précis des droits et devoirs...* p. 5. — 133) *ibidem*, p. 5.

134) *ibidem*, p. 5-6 — 135) *ibidem*, p. 7. — 136) *op. cit.*, p. 7.



www.dacoromanica.ro

Al doilea tratat, din 1460, dela Adrianopol, întăreşte pe cel dintâiu, acordă întâiaş dată supremaţia Turciei şi obţine dela aceasta recunoaşterea Domnitorului ales de ţară [137]). Dacă se respectă istoria şi se ţine seamă de litera tratatelor, e vădit că deabia în 1460, Sublima-Poartă începe a fi şi protectoare şi suzerană; că Ţara-Românească n'a fost încorporată împărăţiei turceşti; că statul n'are a primì legi dela nici un strein, când e vorba de constituţiunea şi cârmuirea sa; că nu şi-a pierdut niciodată caraterul suveranităţii sale [138]).

Prin urmare, Turcia n'a putut, cu toate cruzimile şi asupririle sale, să îndrituească uzurpările regulate şi să-şi creeze drepturi, neprevăzute în tratate [139]).

O altă înfăţişare a problemei oglindeşte atitudinea Principatelor româneşti faţă de Rusia.

După ce a constatat abuzurile făptuite de împărăţia dela Nord, în baza „garanţiei" ce trebuià s'o manifeste faţă de ţările româneşti, autorul încearcă să precizeze ce e de făcut [140]).

In loc de a apărà drepturile şi suveranitatea ţării, Rusia a urmărit în mod constant să pună mâna pe Principate spre a-şi croì un drum spre Constantinopol. Ea pretindeà chiar că numai prin legislaţiunile introduse de ea, s'a întocmit o suveranitate, pentru ţările româneşti. Adevărul, e clar, e cu totul dimpotrivă; suveranitatea a existat din timpurile cele mai vechi ale istoriei noastre şi a aparţinut în întregime clerului şi boierilor [141]). Dreptul pozitiv şi particular al Românilor se întemeează pe legile şi obiceiurile în vigoare, în ţările româneşti, începând din veacul al XIII-lea [142]). Ruşii n'au dat prin urmare nici

---

137) Dar autorul citează pe *Martens,* „Droit des gens" t. I, pentru a dovedì că suveranitatea n'a fost ştirbită, nici prin lipsa unor drepturi, cari fac parte din dreptul public, nici prin obligaţiunea de a mai recunoaşte deasupra ei o putere legislativă europeană (cf. *Précis des droits et des devoirs..., p. 9).*

138) *op. cit.,* p. 8-9. — 139) *op. cit.,* p. 10.

140) Se explică, după *Vattel* şi *Ragneval* şi după dreptul ginţilor, sensul „garanţiei": „Le garant ne s'oblige qu'à soutenir la partie, qui aurait à se plaindre de quelque infraction. Il n'acquiert aucun droit pour lui-même" (cf. *Précis...* p. 12).

141) *op. cit.,* p. 14.

142) „Et pour n'avoir pas été écrites, elles n'en font pas moins partie de leur constitution" puisqu'on ne place pas seulement au rang des lois fondamentales celles qui, établies par un pacte exprès, sont conservées par écrit, mais encore celles qui sont attestées par une ancienne tradition et un long usage", cf. *op. cit.,* p. 14.



www.dacoromanica.ro

o nouă constituție acestor provincii; ei au înnoit numai, în Regulamentul organic, aceleași legi vechi, ale căror lipsuri trebuiă să continue a le slujì politica lor [143]). De altă parte, dreptul de garanție, prin însuși înțelesul lui, nu le dă nici o putere și prin urmare toate pretențiunile lor sunt nule; încălcările lor zilnice nu aduc și nu vor aduce niciodată vreo atingere drepturilor Țării-Românești ca națiune și suveranității sale ca stat, Europa și tratatele nerecunoscând Rusiei decât dreptul de a vorbì în favoarea privilegiilor Românilor, pe cari li le-a garantat [144]).

Intervențiunea Rusiei în treburile țării e, deci, cu totul contrarie drepturilor sale și stăruind în ea, această influență atrage după sine pe a celorlalte Puteri, cari nu vor întârzià s'o întrebe, cu ce-și legitimează pretențiunile [145]).

Al treilea aspect al problemei:

Teritoriul românesc este la adăpostul vreunei cesiuni din partea Sultanului? Turcia poate, în chip valabil, să cedeze toate sau o parte din prerogativele, pe cari le deține prin tratate? Până la ce punct sunt legate în viitor, Principatele românești de Turcia?...

După dreptul ginților, dacă împărăția otomană ar dispăreà de pe fața Europei, tratatele Principatelor găsindu-se astfel anulate, țările românești s'ar găsì și de drept și de fapt independente. Dacă Otomanii nu-și îndeplinesc condițiunile din tratate, obligațiunea consfințită de către Români n'ar mai aveà valoare.

In al doilea rând, prerogativele Porței față de Principate îi sunt în mod special prevăzute în tratate; ele nu pot fi înstreinate. In felul acesta ar trebuì, în chip firesc, să se revizuească cesiunea Basarabiei [146]), deoarece Turcia a procedat greșit, cedând, după bunul său plac, prerogativele sale Rusiei.

Se aplicase țărilor românești tratate nouă de comerț, încheiate între Puterile streine și Poartă. Era o greșeală: provinciile române nu erau ținute să recunoască acele capitulațiuni; ele au drepturile lor specifice de a face aranjamente comerciale cu Puterile pe temeiul reciprocității și al bunelor înțelegeri. Noile tratate de comerț erau valabile numai între părțile contractante și se puteau aplicà numai în posesiunile incorporate împărăției. Intr'o asemenea situațiune, autorul nădăjduià că Europa nu va sta la îndoială de a repune în marginile dreptului comun o

---

143) *ibidem*, p. 15.

144) *ibidem*, p. 13. — 145) *Précis des droits des Valaques...* p. 18.

146) *Précis des droits des Valaques...* p. 15, 16.



www.dacoromanica.ro

națiune care deșteptase oarecare simpatie prin dovezile sale de propășire pe calea civilizațiunii [147]).

Concluziunea firească ce se desprinde din faptele arătate e că nimeni nu puteà să tulbure pe Români, la ei acasă; că nimeni nu le puteà stânjeni acțiunile, nu-i puteà împiedecà de a se ocupà de fericirea lor, fără a atentà prin acestea la însăși propria lor conservațiune, la independența și demnitatea lor ca nație aparte [148]). Când un Român e sigur că tributul către Poartă s'a plătit, că-i e respectat dreptul său de supremație; când e ferm convins că puterea garantă n'are motiv să se servească de dreptul său de intercesiune, întrucât teritoriul lor n'a fost violat, întrucât credința le-a fost cinstită, întrucât administrațiunea e încredințată în mâna băștinașilor, acel Român e un om liber și trebuie să respingă cu energie orice încălcare a drepturilor țării sale [149]).

In fața unor atari chestiuni vitale cu privire la viitorul Principatelor românești, care e starea de spirit a claselor superioare și a burghezimii, ce începeà să renască la școala politică a ideilor?

Lupta pentru înfăptuirea aspirațiunilor românești e reprezintată cu deosebire de către partidul național, care aveà maojritatea în Obștească Adunare și în mijlocul poporului, mai ales în Țara-Românească, împotriva unui Domnitor silit să urmeze punct cu punct normele dictate dela Petrograd [150]).

Programul luptei pornite în vederea interesului superior al neamului cuprinde ca idei directive următoarele:

1⁰. *Neutralitatea teritoriului,* care să evite țării, administrațiuni provizorii rusești, ce au fost pururea vătămătoare pentru libertățile ei, și care ar fi ca o barieră împotriva oricăror tendințe ale împărăției moscovite în Orient. Această măsură erà deasemenea necesară pentru păstrarea *statu*-lui *quo* și pentru menținerea împărăției turcești dincolo de Dunăre [151]).

Deaici ideea de a reînălță Principatele la situațiunea de stat suveran, sub protecțiunea Porței [152]). Ca să scape de Ruși, pe cari-i detestau, Românii voiau să-și ia obligațiunea de a ajutà pe Turci în războaiele lor, de a nu mai da pas Rușilor să treacă pe la noi și chiar de a se luptà împotriva lor, în propria lor țară [153]).

---

147) *Précis des droits des Moldaves et des Valaques,* p. 26.
148) *Précis des droits et des devoirs mutuels...* p. 13-14.
149) *ibidem,* p. 16.
150) *Précis des droits des Valaques...* p. 22.
151) *Précis des droits des Valaques...* p. 21.
152) *Précis des droits des Mold. et des Val.,* p. 27.
153) *ibidem,* p. 29.



www.dacoromanica.ro

Turcia să lase Principatelor dreptul de a se bucurà de vechile lor tratate şi să rezilieze supremaţia nominală pentru a rămâneà numai protectoare [154]). Atunci un viitor strălucit ar surâde Românilor cari şi-ar reluà astfel dreptul de a tratà şi de a se cârmuì după voie; forma cârmuirii lor va fi expresiunea nevoilor lor naţionale, şi Domnitorul, aceea a dorinţei obşteşti [155]).

2⁰. *Unirea sau confederaţia* celor două principate într'un regat sau într'o confederaţie, mai largă, cu Serbia. [156]). Această nevoie — zice Colson — e în genere simţită de vreo zece ani. Deşi de caractere şi obârşii diferite, locuitorii celor trei ţări aşteaptă această unire. Inconjuraţi de aceiaşi duşmani, împinşi de aceleaşi interese, ei nădăjduiau acelaş viitor de libertate şi propăşire. [157]).

In concepţia aceasta, care în orice caz nu s'a putut popularizà sub însăşi forma sub care se prezintă, se puneau în acelaş raport ţările româneşti între ele cu raportul dintre fiecare şi Serbia, popor strein şi cu caractere sufleteşti specifice. Identitatea aspiraţiunilor de libertate şi de progres nu puteà asigurà trăinicia pe care o dă identitatea de obârşie, de fire, de credinţă, de obiceiuri moştenite şi în deosebi de graiu.

3⁰. In fruntea statului unit să fie un prinţ ereditar, de baştină, ales de naţiune şi nu dintr'o familie boierească, cu drepturi moştenite prin tradiţiune; se puteà face excepţie pentru un prinţ de familie suverană, dacă e însufleţit de principii curat constituţionale [158]).

Dar realizarea în întregime a aspiraţiunilor Românilor atârnà de bunăvoinţa şi atenţiunea Europei. Trebuià, prin urmare, ca Europa însăşi să-şi găsească un interes al său — acest mare şi preţios mobil al oricărei politici — în chestiunea Principatelor româneşti.

---

154) Românii doriau de asemenea răscumpărarea tributului (cf. *Précis des droits et devoirs...*, p. 15; *Précis des droits des Val...* p. 20).

155) *ibidem*, p. 29; îi repugnă autorului ideea autorilor engleji, că Austria ar puteà fi protectoarea Principatelor *(ibid.*, p. 28); persecuţiunile împotriva Românilor din Transilvania ar fi un motiv pentru justificarea părerii sale.

156) In *Précis des droits et des devoirs mutuels...* autorul spune: „ la réunion des deux principautés *en grand duché de Dacie*, en leur confédération avec la Servie" (p. 15); în *Précis des droits des Valaques...*: „la réunion ou la confédération des deux principautés en royaume, ou la confédération avec la Servie" (p. 21-22).

157) *Précis des droits des Valaques...* p. 21-22.

158) *ibidem*, p. 21.



www.dacoromanica.ro

Cari puteau fi interesele Puterilor europene în chestiunea Orientului, din care făceà parte esenţială problema română?

Interesele comerciale şi politice ale Angliei şi Austriei se îzbiau cap în cap, la fiece moment, de puterea împărăţiei turceşti; cevà mai mult, Anglia aveà nevoie de Egipt. Rusia, de altă parte, îşi ţineà ochii aţintiţi spre Constantinopol. Numai Franţa erà aliata credincioasă a imperiului otoman [159]).

Dar iată că se pune chestiunea naţionalităţilor creştine din Orient. Dacă Franţa ar fi lăsat Turcia în starea de atunci, fără a regulà soarta tributarilor şi a raialelor din împărăţie, n'ar mai fi putut-o scăpà de marea revoluţie ce trebuià să schimbe faţa Orientului. „On peut assurer — scrie Colson — que l'insurrection ne tardera pas à se déclarer avec d'autant plus de raison, qu'on a vu la diplomatie en labeur, et qu'elle aurait refusé de répondre à leurs voeux, à leurs besoins" [160]).

N'ar fi fost în folosul Sublimei-Porţi să recunoască ea însăşi independenţa Sârbilor şi Românilor şi să-şi facă aliaţi devotaţi din aceste populaţiuni creştine, îndată ce ar fi recunoscut egalitatea de drepturi între creştini şi musulmani [161])?

Dealtă parte, umanitatea impuneà Franţei, aliata Turciei, să respecte libertatea naţiunilor [162]). Franţa erà chemată să salveze civilizaţiunea în Orient, să fructifice sămânţele de propăşire răspândite pe ici pe colo, să sprijine reformele sociale şi regenerarea Europei întregi. Toată lumea, în deobşte, erà încredinţată că Franţa nu urmărià nimic pentru sine şi că făceà totul dintr'un larg simţimânt pentru alţii... Niciodată nu-i fusese dată o misiune mai augustă, niciodată nu puteà atrage mai multă simpatie... [163]).

Dar nu erà tot. Insuşi interesul Franţei îi impuneà să nu facă alianţe sincere decât cu popoarele creştine, asuprite în Răsărit: cu Polonia înlănţuită, dar vecinic plină de vieaţă şi cu speranţă 'n viitor, care jucà rolul primordial în politica Orientului, cu Românii, Sârbii şi Grecii, tributari Turciei [164]).

„La France — urmează Colson — a prouvé au monde qu'une nation ne peut être le patrimoine d'un homme tel

---

159) *De l'état présent...*, p. 293-301.

160) *ibidem*, p. 290.

161) *ibidem*, p. 289.

162) Din punct de vedere social: „d'améliorer la condition des classes pauvres en Europe, et de rendre tant de malheureux serfs à l'état de citoyen", *op. cit.*, p. 319.

163) *op. cit.*, p. 301. — 164) *ibidem*, p. 299.



www.dacoromanica.ro

grand qu'il soit, la Grèce et surtout la révolution polonaise, par ses mouvements successifs, ont ensuite annoncé que la liberté d'un peuple ne pourra jamais se prescrire" [165]).

De altfel principiul naţionalităţilor erà destinat să joace un rol prea frumos, în reînvierea popoarelor şi mersul evenimentelor trebuià să schimbe sistemul diplomaţiei europene.

Spiritul naţionalităţilor frământă Austria, Prusia şi Rusia, precum şi Turcia, şi erà uşor de văzut că popoarele ce propăşiseră pe temeiul acestui suflu al firii, tradiţiunilor şi istoriei lor, erau tocmai Polonezii, Românii, Grecii, populaţiunile slave din Austria şi din Ungaria [166]).

E vorba de scoborîrea împărăţiilor şi a rasselor stăpânitoare şi de reînvierea naţiunilor apăsate; erà vorba să se opună principiul restabilirii naţionalităţilor, principiului succesiunii ereditare a dinastiilor imperiale...

Poporul român se uneşte la această generală mişcare a Europei.

Cine patronà aceste tendinţe?

Franţa singură puteà jucà rolul de protectoare a naţiunilor; ea singură erà compactă, omogenă. In ea nu erà nici naţionalitate „mal configurée", nici teritoriu uzurpat; în ea erau numai Francezi, în vreme ce celelalte împărăţii erau alcătuite din elemente eterogene şi din popoare asuprite.

Iar întrucât ne privià:

„Du moment que certaines nations se sont signalées, telles que les Moldo-Valaques, qu'elles se présentent avec toutes les conditions d'ordre et de viabilité et que d'ailleurs il est de notre intérêt de les soutenir, la France doit être la première à reconnaître leur souveraineté" [167]).

---

165) *ibidem,* p. 303. 166) *op. cit.,* p. 306.

— Asupra lui Colson, cf. şi V. Alexandri: „Acest uvraj *(De l'état...)* e cel mai apreciat de politicii streini. Colson zice în prefaţă: „In faţa atâtor umiliri şi atâtor suferinţi necunoscute Europei, conştiinţa mea îmi impune datoria de a ridicà glasul în favorul Românilor" *(România literară,* p. 142).

— Deasemenea A. D. Xenopol: „Ist. part. politice", I, p. 203: Chiar în 1839, când Moldova erà invadată de pasiuni revoluţionare, Felix Colson, fost secretar al Consulului francez din Bucureşti, şi care în 1839, ajunsese secretarul lui I. Câmpineanu şi plecase cu el la Paris, publică o broşură franceză intitulată „Précis des droits des Moldo-Valaques", în care combate influenţa abuzivă pe care Rusia o exercità asupra Principatelor. Broşura fusese trimisă şi la Iaşi, în câtevà exemplare, la singura librărie care erà acolo; Kotzebue, consulul rus, atrage



www.dacoromanica.ro

atenţiunea Domnitorului asupra acelei cărţi, care îndată e şi confiscată de cârmuire.

— *Le National* din 8 Iunie 1839, publică sub titlul de „Variétés", un articol: „Classes influentes de la société valaque" par F C(olso)n. La aceà epocă, Colson erà la Paris, unde terminase lucrarea ce trebuià s'o publice în acelaş an, în Franţa, asupra poporului român. In articolul acesta, Colson recomandà Românilor că dacă clasele influente voiau să intereseze Europa la regenerarea lor socială, trebuiau să arate până la evidenţă că îndată ce vor dobândì calităţile unui popor liber, îşi vor schimbà şi vechile obiceiuri şi legile rele.

67) *op. cit.*, p. 317-318.

— V. şi I. Ghica, *(Scris.* I, p. 192): F. Colson, secretarul Consulului francez din Bucureşti, lucrà pe faţă cu Câmpineanu şi cu tinerii patrioţi români. A publicat în 1839, „una dintre cele mai bune cărţi despre Principate, o diagnoză bine făcută şi o explicare asupra tratatelor Domnilor români cu Poarta, precum şi principiile cele mai raţionale ale dreptului ginţilor".



www.dacoromanica.ro